

Polskie drogi do niepodległości 1914–1918

Wybór źródeł dla szkół

Łódź–Warszawa 2020

Wybór i opracowanie źródeł: Katarzyna Helik, Paweł Kowalski,
Magdalena Zapolska-Downar

Recenzenci: dr hab. Marek Gałęzowski, Małgorzata Goździecka,
dr hab. Waldemar Potkański, Olga Tumińska

Redakcja i korekta: zespół

Projekt graficzny, skład: Hanna Szeliga, Sylwia Szafrąńska

Zdjęcia na okładce: Józef Piłsudski w okopach 1. pułku piechoty I Brygady Legionów podczas walk na Wołyniu. Za Piłsudskim idą mjr Albin Fleszar i por. Bolesław Wieniawa-Długoszowski, sierpień 1916 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe);
Komitet Narodowy Polski w Paryżu. W pierwszym rzędzie od lewej: Maurycy Zamoyski, Roman Dmowski, Erazm Piltz. W drugim rzędzie od lewej: Stanisław Kozicki, Jan Rozwadowski, Konstanty Skirmunt, Franciszek Fronczak, Władysław Sobański, Marian Seyda, Józef Wielowieyski. (Wikimedia Commons);
Powitanie gen. Józefa Hallera przez przedstawicieli Armii Polskiej i Komitetu Narodowego Polskiego, Paryż 13 lipca 1918 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe);
Członkinie Ochotniczej Legii Kobiet, Lwów w latach 1918–1919. (domena publiczna).

Druk i oprawa: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu,
ul. Żeromskiego 4, 27-600 Sandomierz

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej –
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2020

ISBN: 978-83-8098-828-6 (druk)

ISBN: 978-83-8229-018-9 (pdf online)

Zapraszamy:
www.ipn.gov.pl
www.ipn.poczytaj.pl

Spis treści

Omówienie zawartości	9
----------------------------	---

Część I.

Polacy wobec idei odzyskania niepodległości	11
Nr 1. 1903 – Fragment książki Romana Dmowskiego <i>Myśli nowoczesnego Polaka</i>	13
Nr 2. 1908 – List Józefa Piłsudskiego do Feliksa Perla, napisany przed akcją pod Bezdanami.	15
Nr 3. 1908 – Fragment książki Romana Dmowskiego <i>Niemcy, Rosja i kwestia polska</i>	17
Nr 4. 1914 – Fragment książki Michała Sokolnickiego <i>Rok 1914 o Związku Walki Czynnej</i>	19
Nr 5. 1912 sierpień, Zakopane – Fragment wspomnień Władysława Studnickiego o powołaniu Polskiego Skarbu Wojskowego	21
Nr 6. 1914 luty 21, Paryż – Fragment wspomnień Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego o wykładzie Józefa Piłsudskiego wygłoszonym w Towarzystwie Geograficznym w Paryżu ...	22
Nr 7. 1912 grudzień – Odezwa Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych	24
Nr 8. 1914, Warszawa – Nastroje mieszkańców Królestwa Polskiego na początku wojny w pamiętniku Stanisława Jankowskiego	26
Nr 9. 1914 sierpień 1 – Opinia mieszkańca zaboru pruskiego w sprawie mobilizacji Polaków do armii zaborczych	27
Nr 10. 1914 sierpień 8, Petersburg – Deklaracja Wiktora Jarońskiego w sprawie wojny złożona w Dumie w imieniu Koła Polskiego	28
Nr 11. 1914 sierpień 10, Kraków – Odezwa Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych do Polaków podająca do wiadomości treść wezwania Rządu Narodowego	29
Nr 12. 1914 sierpień 16, Kraków – Odezwa sejmowego Koła Polskiego skierowana do narodu polskiego	31
Nr 13. 1914 sierpień 16, Kraków – Uchwała sejmowego Koła Polskiego o powołaniu Naczelnego Komitetu Narodowego	33
Nr 14. 1914 sierpień 16, Warszawa – Telegram do naczelnego wodza wojsk rosyjskich Wielkiego Księcia Mikołaja Mikołajewicza	35
Nr 15. 1914 sierpień 16, Warszawa – Odezwa Stronnictwa Demokracji Narodowej, Polskiej Partii Postępowej, Stronnictwa Polityki Realnej oraz Polskiego Zjednoczenia Postępowego	36
Nr 16. 1914 sierpień, Warszawa – Opinia księżnej Marii Lubomirskiej w sprawie entuzjazmu Polaków przy wstępowaniu do armii rosyjskiej	37
Nr 17. 1914 sierpień, Lwów – Opis nastrojów Polaków podczas mobilizacji do c.k. armii	39
Nr 18. 1914 listopad 25, Warszawa – Odezwa Komitetu Narodowego Polskiego	40
Nr 19. 1914 grudzień, Kraków – Opinia Jana Dąbrowskiego o przedstawicielach orientacji prorosyjskiej	42

Nr 20.	1915 sierpień 5, Kraków – Informacja prasowa o biciu dzwonów w krakowskich kościołach w dniu zajęcia Warszawy przez wojska niemieckie	43
Nr 21.	1915 sierpień 10, Warszawa – Opinia Jerzego K. Maciejewskiego na temat nastrojów wśród mieszkańców Warszawy po wkroczeniu Niemców	45
Nr 22.	1915 październik – Okólnik Polskiej Partii Socjalistycznej precyzujący stanowisko wobec państw zaborczych i okupacyjnych	47
Nr 23.	1917 lipiec – Oświadczenie Polskiej Partii Niezawisłości, Polskiej Partii Socjalistycznej, Polskiego Stronnictwa Ludowego i Zjednoczenia Stronnictw Demokratycznych wyjaśniające motywy wystąpienia z Tymczasowej Rady Stanu	49
Nr 24.	1917 wrzesień 8, Warszawa – Fragment referatu o działalności niepodległościowej Polek w czasie wojny wygłoszony podczas Zjazdu Kobiet Polskich	50
Nr 25.	1918 listopad 7 – Fragment manifestu Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej	52
Nr 26.	1918 październik, Kraków – Powstanie Polskiej Komisji Likwidacyjnej	55
Nr 27.	1918 listopad 11, Warszawa – Odezwa Rady Regencyjnej do narodu polskiego o przekazaniu władzy wojskowej Józefowi Piłsudskiemu	56
Nr 28.	1918 listopad 18 – Przemówienie premiera Jędrzeja Moraczewskiego na pierwszym posiedzeniu rządu	58
Nr 29.	1918 listopad 22, Warszawa – Dekret o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej	60
Nr 30.	1918 grudzień 21, Przemyśl – List Józefa Piłsudskiego do Romana Dmowskiego w sprawie współpracy politycznej	62

Część II.

Polskie formacje zbrojne na frontach I wojny światowej	65	
Nr 1.	1914 sierpień 3, Oleandry – Przemówienie brygadiera Józefa Piłsudskiego do oddziałów Polskich Drużyn Strzeleckich i Związku Strzeleckiego	67
Nr 2.	1914 sierpień 5, Kraków – Raport Władysława Prażmowskiego ps. „Belina” dla Józefa Piłsudskiego z patrolu zwiadowczego wysłanego do zaboru rosyjskiego	69
Nr 3.	1914 sierpień 6 – Odezwa galicyjskich partii politycznych wzywająca Polaków w Królestwie Polskim do bojkotu mobilizacji do wojska rosyjskiego	71
Nr 4.	1914 sierpień 10, Lwów – Rozkaz Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich w sprawie mobilizacji Drużyn Sokolich i Drużyn Bartoszewych	72
Nr 5.	1914 sierpień 20, Kraków – Odezwa Naczelnego Komitetu Narodowego skierowana do Legionów Polskich	74
Nr 6.	1914 grudzień 7–8 – Fragment wspomnień żołnierza kompanii Bajorczyków Jana Żyżnowskiego z linii frontu	76
Nr 7.	1915 sierpień 5, Ożarów pod Lubartowem – Rozkaz wydany przez Józefa Piłsudskiego w pierwszą rocznicę wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej	78
Nr 8.	1916 lipiec – Relacja żołnierza 5. pułku piechoty Legionów Polskich Wacława Lipińskiego o bitwie pod Kostiuchnowką	80
Nr 9.	1917 lipiec 2 – Przemówienie Józefa Piłsudskiego do oficerów polskich tłumaczące konieczność zerwania z państwami centralnymi	82
Nr 10.	1917 lipiec 11 – Odmowa złożenia przez legionistów przysięgi na wierność Niemcom i Austro-Węgrom	84
Nr 11.	B.d., Szczypiorno – Wspomnienia żołnierza Legionów internowanego w obozie	86
Nr 12.	1918 luty 15, Mamajowce – Fragment listu płk. Józefa Hallera do cesarza Austrii Karola I w sprawie opuszczenia terytorium Austrii przez Legiony Polskie	88
Nr 13.	1918 marzec 4, Huszt – Fragment listu ppor. Henryka Goldwassera, internowanego po akcji pod Rarańczą, do dr. Hermana Liebermana, obrońcy legionistów w procesie Marmaros-Sziget, opisujący warunki panujące w obozie internowania	89

Nr 14.	1918 marzec 15 – Rozkaz brygadiera Józefa Hallera nr 2 z okazji osiągnięcia kontaktu z II Korpusem Polskim	90
Nr 15.	1918 maj, Bobrujsk – Wspomnienia gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego na temat demobilizacji I Korpusu Polskiego	91
Nr 16.	1918 czerwiec, Paryż – Fragment listu Romana Dmowskiego do Ignacego Jana Paderewskiego	93
Nr 17.	1918 październik 6, Paryż – Rozkaz gen. Józefa Hallera do żołnierzy polskich.	95
Nr 18.	1918 październik, Kraków – Likwidacja władzy zaborczej w Małopolsce	97
Nr 19.	1918 listopad, Łódź – Wspomnienie Bolesława Fichny, komendanta łódzkiej Polskiej Organizacji Wojskowej, o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Łodzi.	99
Nr 20.	1918 listopad, Warszawa – Wspomnienie Mieczysława Jankowskiego o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Warszawie	100
Nr 21.	1918 listopad – Udział młodzieży polskiej w walkach o Lwów	102
Nr 22.	1918 listopad – Fragment książki Wacława Lipińskiego <i>Wśród lwowskich Orląt</i> o walkach polsko-ukraińskich o Lwów	104
Nr 23.	1933 listopad – Wspomnienie Kazimierza Sosnkowskiego na temat wyzwania czekających po odzyskaniu niepodległości	106

Część III.

Sprawa polska w polityce międzynarodowej	109	
Nr 1.	1914 sierpień 14, Sankt Petersburg – Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza do Polaków	111
Nr 2.	1914 sierpień 27 – Rozkaz naczelnego wodza armii austriackiej arcyksięcia Fryderyka Habsburga zawierający zgodę na utworzenie Legionów Polskich	112
Nr 3.	1915 październik – Relacja Stanisława Kozickiego o przyczynach wyjazdu Romana Dmowskiego na Zachód	114
Nr 4.	1916 listopad 5, Warszawa – Akt dwóch cesarzy [tzw. Akt 5 listopada]	115
Nr 5.	1916 listopad 11, Lozanna–Paryż – Protest lożański dotyczący wydania Aktu 5 listopada	116
Nr 6.	1916 listopad 9, Berlin – Przemówienie Theobalda von Bethmanna-Hollwega podczas tajnego posiedzenia komisji budżetowej Reichstagu	117
Nr 7.	1916 grudzień 30, Warszawa – Odezwa generała-gubernatora Hansa von Beselera do mieszkańców Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego	118
Nr 8.	1917 marzec 25 – Memoriał Romana Dmowskiego złożony Arthurowi Jamesowi Balfourowi w sprawie uznania niepodległości Polski przez mocarstwa sprzymierzone.	120
Nr 9.	1917 marzec 28 – Proklamacja Rządu Tymczasowego Rosji do Polaków	122
Nr 10.	1917 wrzesień 12, Warszawa – Patent o ustanowieniu władzy państwowej w Królestwie Polskim	123
Nr 11.	1917 grudzień 30, Kraków – Fragment artykułu w „Głosie Narodu” dotyczący kwestii rokowań w Brześciu	125
Nr 12.	1918 styczeń 5, Newcastle – Fragment przemówienia premiera Wielkiej Brytanii Davida Lloyd George’a na temat odrodzenia państwa polskiego (I) 1918 czerwiec 3, Paryż – Fragment oświadczenia podpisanego przez premierów Francji Georges’a Clemenceau, Wielkiej Brytanii Davida Lloyd George’a i Włoch Vittoria Emanuele Orlanda na konferencji aliantów w sprawie niepodległego państwa polskiego (II).	126
Nr 13.	1918 styczeń 8 – Orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrowa Wilsona do Kongresu (14 punktów)	128
Nr 14.	1918 luty 9–10, Warszawa – Reakcja Rady Regencyjnej na wieść o podpisaniu traktatu brzeskiego.	130

Nr 15.	1918 luty 14, Warszawa – Relacja Stanisława Dzierzbickiego o protestach przeciwko przekazaniu Chełmszczyzny Ukrainie.	131
Nr 16.	1918 – Odezwa Komitetu Wykonawczego Wojsk Polskich Frontu Rumuńskiego.	133
Nr 17.	1918 – Z ulotki Ukraińskiego Związku Wyzwolenia Chełmszczyzny	135
Nr 18.	1918 czerwiec, Niagara-on-the-Lake – Przemówienie Ignacego Jana Paderewskiego do ochotników do Armii Polskiej we Francji.	136
Nr 19.	1918 czerwiec, Paryż – Opinia mjr. Franciszka Fronczaka (delegata Polonii Amerykańskiej przy Komitecie Narodowym Polskim) o problemach finansowych Komitetu Narodowego Polskiego	137
Nr 20.	1918 czerwiec 22, Brienne – Fragment przemówienia prezydenta Francji Raymonda Poincarégo podczas wręczenia sztandarów Armii Polskiej	138
Nr 21.	1918 lipiec 13, Paryż – Wspomnienie Józefa Hallera o powitaniu go przez Romana Dmowskiego	139
Nr 22.	1918 lipiec 14 – Relacja Ignacego Jana Paderewskiego z obchodów francuskiego święta narodowego	140
Nr 23.	1918 lipiec 18, Niwiska (Galicja) – Fragment dziennika Jana Hupki, posta do parlamentu austriackiego, dotyczący państw centralnych	141
Nr 24.	1918 wrzesień 5, Paryż – Fragment listu premiera Francji Georges’a Clemenceau do Romana Dmowskiego	142
Nr 25.	1918 październik 13, Paryż – Marian Seyda o znaczeniu Komitetu Narodowego Polskiego	143
Nr 26.	1918 listopad 16, Warszawa – Depesza iskrowa notyfikująca powstanie państwa polskiego	144

Część IV.

Za kulisami wojny	145	
Nr 1.	Mieszkańcy ziem polskich (w granicach państwa z 1923 r.) powołani i zmobilizowani do armii państw zaborczych w latach 1914–1918.	147
Nr 2.	Zbiory na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką	149
Nr 3.	Zwierzęta hodowlane na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką	150
Nr 4.	Zmiany w liczbie ludności zamieszkującej terytoria, które znalazły się w granicach II Rzeczypospolitej	151
Nr 5.	1919 marzec 18, Paryż – Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1	152
Nr 6.	1919 kwiecień 12, Paryż – Memorandum delegacji polskiej do rządu francuskiego: maszyny zarekwirowane przez władze niemieckie, cz. 2.	154
Nr 7.	1915 luty 1, Vevey w Szwajcarii – Odezwa Komitetu Generalnego Szwajcarskiego dla Ofiar Wojny w Polsce do społeczeństw Europy Zachodniej autorstwa Henryka Sienkiewicza	155
Nr 8.	1916, Vevey w Szwajcarii – Leon Kaufmann, <i>Zebranie członków Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce</i>	157
Nr 9.	Wzrost cen produktów w Krakowie w okresie 1913–1918	158
Nr 10.	1914 grudzień 18, Łódź – Artykuł prasowy na temat niedoboru ziemniaków w Łodzi i okolicach	159
Nr 11.	1915 luty 23, Łódź – Artykuł prasowy propagujący hodowlę królików jako źródła taniego mięsa dla potrzeb rodziny	161
Nr 12.	1916 styczeń 15, Warszawa – Artykuł prasowy zachwalający substytut mięsa.	162
Nr 13.	1916 marzec 8, Łódź – Korespondencja prasowa na temat braku żywności w Łodzi	163
Nr 14.	1916 maj – Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie	165

Nr 15. 1917 marzec 22, Kraków – Fragment artykułu prasowego z przepisami na substytut mydła	166
Nr 16. 1917 lipiec 22, Kraków – Fragment artykułu prasowego z przepisami na substytut chleba	167
Nr 17. 1918 kwiecień/maj, Lwów – Rysunki satyryczne na temat braku towarów na rynku	169
Nr 18. Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego	171
Nr 19. 1914 sierpień 23 – 1915 marzec 3, Maluszyn – Fragment pamiętnika Ludwiki Ostrowskiej opisujący stacjonujące w majątku wojska rosyjskie i niemieckie	172
Nr 20. 1915, Warszawa – Fragment pamiętnika Aleksandra Kraushara opisujący rekwizycje niemieckie	174
Nr 21. 1916 styczeń, Warszawa – Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Tadeusza Bąblewskiego	175
Nr 22. 1915–1918, Warszawa – Zarządzenia gospodarcze niemieckich władz okupacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim	177
Nr 23. 1915–1918, Łódź – Przejmowanie łódzkich fabryk przez okupacyjne władze niemieckie we wspomnieniach Mieczysława Hertza	180
Nr 24. 1916 wrzesień 15, Warszawa – Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego	182
Nr 25. 1916 październik – Rozporządzenia władz niemieckich o przymusowych robotnikach z byłego Królestwa Polskiego	183
Nr 26. 1916, Łódź – Sytuacja przymusowych robotników polskich we wspomnieniach Mieczysława Hertza	184
Nr 27. 1914–1915, Warszawa – Działalność Komitetu Obywatelskiego w Warszawie we wspomnieniach Franciszka Herbsta	185
Nr 28. 1915 wrzesień 28, Warszawa – Odezwa Towarzystwa Przemysłowców w sprawie Komitetu Obywatelskiego m. Warszawy	187
Nr 29. 1914 październik – Wspomnienie polskiego chłopca o ucieczce do miasta w obliczu zbliżającego się frontu	188
Nr 30. 1915 styczeń 9 – Informacja prasowa na temat stanu zdrowia uciekinierów ze wsi w guberni warszawskiej	190
Nr 31. 1915 czerwiec 22, Lublin – Ogłoszenie gubernatora lubelskiego w sprawie ewakuacji mieszkańców guberni w związku ze zbliżającą się armią niemiecką	192
Nr 32. 1915 lipiec – Ewakuacja wojsk rosyjskich z Królestwa Polskiego we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego	194
Nr 33. 1917 wrzesień 8–9, Warszawa – Fragment wystąpienia na temat zmiany sytuacji kobiet na ziemiach polskich w trakcie wojny wywołanego podczas Zjazdu Kobiet Polskich	196
Bibliografia	198

„Jestem Polakiem – więc mam obowiązki polskie: są one tym większe i tym silniej się do nich poczuwam, im wyższy przedstawiam typ człowieka”.

Roman Dmowski

„Polacy chcą niepodległości, lecz pragnęliby, by ta niepodległość kosztowała dwa grosze wydatków i dwie krople krwi, lecz niepodległość jest dobrem nie tylko cennym, ale i bardzo kosztownym”.

Józef Piłsudski

Omówienie zawartości

Publikacja *Polskie drogi do niepodległości 1914–1918* to wybór źródeł z zakresu dziejów politycznych ziem polskich w latach I wojny światowej, uzupełniony o zagadnienia z historii społecznej i gospodarczej. Zamieszczono w niej zarówno teksty powszechnie znane i często analizowane na lekcjach historii (np. Orędzie prezydenta Wilsona, Akt 5 listopada), jak i teksty, które chociażby z racji ich rozproszenia w różnych publikacjach mogą być trudniej dostępne. Zgrupowano je w czterech blokach tematycznych: część I. Polacy wobec idei odzyskania niepodległości, część II. Polskie formacje zbrojne na frontach I wojny światowej, część III. Sprawa polska w polityce międzynarodowej i część IV. Za kulisami wojny.

Włączenie do niniejszej publikacji źródeł z zakresu historii społecznej i gospodarczej wynika z faktu, że skutki działań wojennych na ziemiach polskich i rabunkowej polityki państw zaborczych wobec zajętych terenów (pobór rekruta, grabież dóbr i surowców, zniszczenie infrastruktury przemysłowej i miejskiej) były jednym z czynników ewolucji postaw społeczeństwa polskiego wobec zaborców w trakcie wojny. Zmianę tę ilustrują fragmenty relacji i artykułów prasowych z okresu mobilizacji do armii zaborczych oraz rozbrajania tych samych armii przez Polaków jesienią 1918 r.

Chociaż ramy chronologiczne niniejszego wyboru źródeł wyznaczają lata I wojny światowej (1914–1918), kilka publikowanych tekstów wykracza poza tę cezurę ze względu na ich znaczenie dla zrozumienia postaw i działań polskich polityków w czasie wielkiej wojny. Ponadto są to teksty, które należy zaliczyć do kanonu polskiego piśmiennictwa politycznego: otwiera ten wybór fragment książki Romana Dmowskiego *Myśli nowoczesnego Polaka*, z aktualną do dzisiaj refleksją na temat obowiązków wynikających z bycia Polakiem, a zamyka list Józefa Piłsudskiego do Romana Dmowskiego z grudnia 1918 r. w sprawie współpracy politycznej tych dwóch wybitnych mężów stanu. Jak wiadomo, do współpracy tej doszło w bardzo wąskim zakresie, a obaj politycy stali się w II Rzeczypospolitej przywódcami dwóch zwalczających się zajadle obozów politycznych.

Części I, II i III zawierają teksty ułożone w porządku chronologicznym, a część IV w układzie problemowym. Każdemu tekstowi towarzyszą ćwiczenia źródłowe, kalendarium najważniejszych wydarzeń oraz ciekawostki historyczne. Informacje tam zawarte mają ułatwić czytelnikom analizę źródeł i zrozumienie ich kontekstu historycznego oraz poszerzenie wiedzy o wydarzeniach opisanych w tych tekstach.

Wszystkie zamieszczone w tej publikacji teksty są dostępne do pobrania w formacie pdf na stronie internetowej Instytutu Pamięci Narodowej.

Pomoc dydaktyczna *Polskie drogi do niepodległości 1914–1918* powstała w Oddziałowym Biurze Edukacji Narodowej Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi.

CZĘŚĆ I

**POLACY WOBEC IDEI
ODZYSKANIA
NIEPODLEGŁOŚCI**

KALENDARIUM

I 1887 – w Krakowie z inicjatywy Zygmunta Balickiego odbył się zjazd założycielski Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, tajnego zrzeszenia skupiającego młodzież z trzech zaborów wokół działalności niepodległościowej.

III 1887 – w Paryżu ukazała się anonimowo broszura *Rzecz o obronie czynnej i Skarbie Narodowym*. Jej autor – Zygmunt Miłkowski – pisał o konieczności utworzenia Skarbu Narodowego, gromadzącego fundusze przeznaczone na obronę czynną, czyli wszelkie działania wzmacniające materialne i duchowe siły narodu, aby w chwili korzystnej sytuacji międzynarodowej mógł stanąć do walki o niepodległość.

VIII 1887 – podczas spotkania na zamku należącym do Ludwika Michalskiego w Hilfikon pod Zurychem z inicjatywy Zygmunta Miłkowskiego powstała Liga Polska – tajna organizacja, której celem było przygotowanie trójzaborowego powstania, mającego wybuchnąć w „chwili stosownej”, tj. w momencie konfliktu między zaborcami.

1 IV 1893 – grupa działaczy Ligii Polskiej, tzw. młodych, z Romanem Dmowskim, Janem Ludwikiem Popławskim i Zygmuntem Balickim na czele podjęła decyzję o jej reorganizacji i utworzyła Ligę Narodową.

17 IV 1894 – Liga Narodowa zorganizowała w Warszawie wielką manifestację patriotyczną w setną rocznicę wystąpienia ludu Warszawy pod wodzą Jana Kilińskiego

[...] Jestem Polakiem – to słowo w głębszym rozumieniu wiele znaczy. Jestem nim nie dlatego tylko, że mówię po polsku, że inni mówiący tym samym językiem są mi duchowo bliżsi i bardziej dla mnie zrozumiali, że pewne moje osobiste sprawy łączą mnie bliżej z nimi niż z obcymi, ale także dlatego, że obok sfery życia osobistego, indywidualnego znam zbiorowe życie narodu, którego jestem częścią, że obok swoich spraw i interesów osobistych znam sprawy narodowe, interesy Polski, jako całość, interesy najwyższe, dla których należy poświęcić to, czego dla osobistych spraw poświęcić mi nie wolno.

Jestem Polakiem – to znaczy, że należę do narodu polskiego na całym jego obszarze i przez cały czas jego istnienia zarówno dziś, jak w wiekach ubiegłych i w przyszłości; to znaczy, że czuję swą ścisłą łączność z całą Polską [...]. Wszystko co polskie jest moje: niczego się wyrzec nie mogę. Wolno mi być dumnym z tego, co w Polsce jest wielkie, ale muszę przyjąć i upokorzenie, które spada na naród za to, co jest w nim marne.

Jestem Polakiem – więc całą rozległą stroną swego ducha żyję życiem Polski, jej uczuciami i myślami, jej potrzebami, dążeniami i aspiracjami. Im więcej nim jestem, tym mniej z jej życia jest mi obce i tym silniej chcę, żeby to, co w mym przekonaniu uważam za najwyższy wyraz życia, stało się własnością całego narodu.

Jestem Polakiem – więc mam obowiązki polskie: są one tym większe i tym silniej się do nich poczuwam, im wyższy przedstawiam typ człowieka.

Bo im szerszą stroną mego ducha żyję życiem zbiorowym narodu, tym jest mi ono droższe, tym większą ma ono dla mnie cenę i tym silniejszą czuję potrzebę dbania o jego całość i rozwój. Z drugiej strony, im wyższy jest stopień mego rozwoju moralnego, tym więcej nakazuje mi w tym względzie sama miłość własna. [...] Poczucie swej godności, które zabrania człowiekowi kraść lub żebrać, nie pozwala mu również korzystać z dóbr narodowych, nie dokładając nic do nich od siebie, nie pracując nad ich pomnożeniem i nie biorąc udziału w ich obronie. Pewien stopień inteligencji pozwala człowiekowi zrozumieć, w jakiej mierze duchowe bogactwo narodu jest podstawą rozwoju jednostki, jak wiele zatem każdy korzysta z narodowego dobra, odpowiednia zaś dojrzałość moralna zmusza go do uznania faktu, że korzystając z tych dóbr, a nie dając nic w zamian lub dając za mało, jest na łasce swego społeczeństwa, jak żebrak w dobroczynnym przytułku. I sama miłość własna, niezależnie od przywiązania do ojczyzny, nakaże mu uznać obowiązki narodowe, pracować dla ojczyzny, walczyć za nią, dawać jej jak najwięcej w zamian za to, co od niej bierze.

Źródło: R. Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, Konin 2017.

Ćwiczenia źródłowe

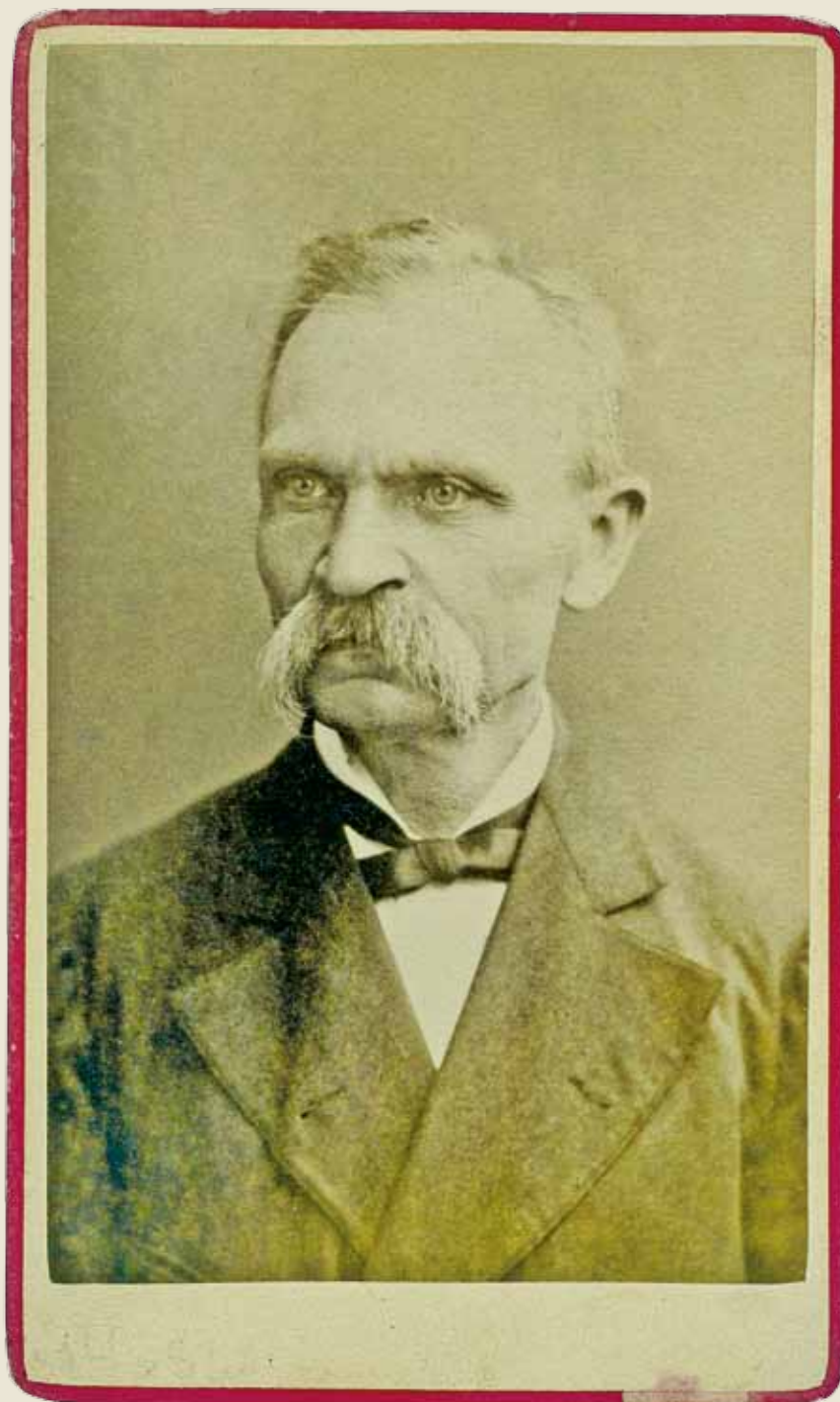
1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto, zdaniem Romana Dmowskiego, może uważać się za Polaka?
3. Jakie obowiązki wobec własnego narodu, według Romana Dmowskiego, spoczywają na osobach, które czują się Polakami?
4. Czy definicja Polaka jest aktualna?

przeciwko zaborcy. Władze carskie zastosowały surowe represje: aresztowano 147 osób, w tym Romana Dmowskiego, Jana Ludwika Popławskiego i Zygmunta Balickiego, zawieszono także wydawanie związanego z Ligą Narodową tygodnika „Głos”.

1 IV 1897 – z inicjatywy Ligi Narodowej utworzono w Królestwie Polskim Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe. Jego przywódcą został Roman Dmowski.

Warto wiedzieć

Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe działało we wszystkich zaborach. W jego programie znalazły się hasła wszechpolskości i wszechstanowości. Wszechpolskość to odbudowa więzi narodowych między Polakami w poszczególnych zaborach, a wszechstanowość to dążenie do osłabienia podziałów klasowych dzięki zasadzie solidaryzmu społecznego. Endecja zwalczała ruchy rewolucyjne, które te podziały akcentowały, i opowiadała się za rezygnacją z walki zbrojnej na rzecz legalnych starań o uzyskanie autonomii w zaborze rosyjskim. Stronnictwo od 1905 r. działało legalnie w zaborze rosyjskim i w 1906 r. wprowadziło swoich przedstawicieli do Dumy Państwowej, czyli rosyjskiego parlamentu.

Zygmunt Miłkowski (1824–1915) – pisarz i publicysta piszący pod pseudonimem Teodor Tomasz Jeż, działacz społeczny i polityczny. Uczestnik powstania węgierskiego 1848–1849, organizator pomocy dla powstania styczniowego, współzałożyciel i prezes Ligi Polskiej. (Wikimedia Commons)

KALENDARIUM

24 IV 1906 – oddział Organizacji Bojowej PPS, dowodzony przez Jana Jura-Gorzechowskiego, uwolnił z więzienia na warszawskim Pawiaku dziesięciu więźniów skazanych na śmierć.

15 VIII 1906 – Organizacja Bojowa PPS dokonała w Królestwie Polskim ponad 100 zamachów na carskich policjantów, żandarmów i wojskowych (tzw. krwawa środa), w których zginęło 29 przedstawicieli władz carskich.

18 VIII 1906 – Organizacja Bojowa PPS przeprowadziła w Warszawie nieudany zamach na generała-gubernatora warszawskiego Gieorgija Skałona. Dwie bomby rzucone pod powóz Skałona lekko ranily generała.

19–22 XI 1906 – na IX Zjeździe PPS w Wiedniu doszło do rozłamu. Grupa zwolenników Piłsudskiego utworzyła Polską Partię Socjalistyczną-Frakcję Rewolucyjną.

26 IX 1908 – grupa bojowców pod dowództwem Józefa Piłsudskiego dokonała na stacji kolejowej w Bezdanach udanego napadu na carski pociąg, zdobywając ok. 200 tys. rubli, które przeznaczono na rozwój konspiracji niepodległościowej.

9 XI 1908 – na stokach warszawskiej Cytadeli został powieszony przez Rosjan Józef Mirecki „Montwiłł” – jeden z przywódców Organizacji Bojowej PPS.

1908 – List Józefa Piłsudskiego do Feliksa Perla, napisany przed akcją pod Bezdanami

Do Felka lub tego, co mój nekrolog pisać będzie.

Mój Drogi

[...]

Walczę i umrę jedynie dlatego, że w wychodku, jakim jest nasze życie, żyć nie mogę, to ubliża – słyszysz! – ubliża mi, jako człowiekowi z godnością nie niewolniczą. Niech inni się bawią w hodowanie kwiatów czy socjalizmu, czy polskości, czy czego innego w wychodkowej (nawet nie klozetowej) atmosferze – ja nie mogę! To nie sentymentalizm, nie mazgajstwo, nie maszynka ewolucji społecznej, czy tam co, to zwyczajne człowieczeństwo. Chcę zwyciężyć, a bez walki, i to walki na ostre, jestem nie zapaśnikiem nawet, ale wprost bydlęciem, okładanym kijem czy nahajką. Rozumiesz chyba mnie.

Nie rozpacz, nie poświęcenie mną kierują, a chęć zwyciężenia i przygotowania zwycięstwa. [...] Wiesz, że jedynym wahaniem moim jest, że oto ja zginę przy ekspropriacji i ten fakt chcę wyjaśnić. Pierwsze – to sentymentalizm. Tylem ludzi na to posyłał, tylem przez to posłał na szubienicę, że w razie, jeśli zginę, to będzie naturalną dla nich, dla tych cichych bohaterów, satysfakcją moralną, że ich wódz nie gardził ich robotą, nie posyłał ich jedynie jako narzędzia na brudną robotę, zostawiając sobie czystą. To raz.

Drugie – to surowa konieczność. Moneta! Niech ją diabli wezmą, jak nią gardzę, ale wolę ją brać tak jak zdobycz w walce, niż żebrać o nią u dzieciinniałego z tchórzostwa społeczeństwa polskiego, bo przecież jej nie mam, a mieć muszę dla celów zakreślonych. Chcę właśnie sobą, którego nazywano i szlachetnym socjalistą, i człowiekiem, o którym nawet wrogowie paskudztwa głośno nie powiedzą, człowiekiem zresztą, który ma trochę zasługi w kulturze ogólnonarodowej, podkreślić tę gorzką bardzo prawdę, że w społeczeństwie, które walczyć o siebie nie umie, które cofa się przed każdym batem spadającym na twarz, ludzie ginąć muszą nawet w tym, co nie jest szczytnym, pięknym i wielkim. No to tyle. A teraz buzi, chłopcze. Tobie i wszystkim Wam, starzy druhowie, z którymi się przemarzyło tyle, przeżyło jeszcze więcej i kochało się dobrze.

Twój i ich Ziuk

Źródło: J. Piłsudski, *List do Feliksa Perla*, 1908 r. [w:] *Z dziejów walk o niepodległość Polski: 1887–1918. Materiały dla nauczycieli*, wybór i oprac. M. Gałęzowski, <http://ipn.gov.pl/download/1/119824/Materialydlanauczycieliii.pdf>, [dostęp 19 VI 2019 r.].

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Co skłoniło Józefa Piłsudskiego do zaangażowania się w działalność konspiracyjną?
3. Jak rozumiesz następujący fragment tekstu Józefa Piłsudskiego: „Niech inni się bawią w hodowanie kwiatów czy socjalizmu, czy polskości”?
4. Dlaczego Piłsudski zdecydował się na udział w akcji pod Bezdanami?

Warto wiedzieć

26 września 1908 r. na stacji kolejowej w Bezdanach grupa Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej pod dowództwem Józefa Piłsudskiego przeprowadziła jedną z akcji ekspropriacyjnych (z łac. *expropriare* – wywłaszczać), czyli pozyskania pieniędzy na działalność konspiracyjną. Bojowcy napadli na pociąg, w którym znajdował się wagon pocztowy z pieniędzmi przewożonymi z Królestwa Polskiego do Petersburga. Napad trwał niecałą godzinę, zamachowcom udało się zdobyć ponad 200 tys. rubli (była to tylko część przewożonych pieniędzy). W akcji pod Bezdanami wzięli udział m.in. Aleksandra Szczerbińska, późniejsza druga żona Piłsudskiego, oraz czterech przyszłych premierów Rzeczypospolitej: Józef Piłsudski, Walery Sławek, Aleksander Prystor i Tomasz Arciszewski. Działalności terrorystycznej Andrzej Strug poświęcił powieść *Dzieje jednego pocisku* (1910). Jej bohaterowie – rewolucjoniści z 1905 r. – zostali uwikłani w przygotowanie zamachu terrorystycznego na carskiego generała-gubernatora Gieorgija Skatona. Na podstawie tej powieści powstał film *Gorączka* (1980 r.) w reżyserii Agnieszki Holland.

5. Czy uważasz, że akcja napadu na pociąg pod Bezdanami była akceptowalną formą walki z zaborcą?
6. Jak Piłsudski ocenia społeczeństwo polskie?

Józef Mirecki „Montwiłł” (1879–1908) – członek Organizacji Spiskowo-Bojowej PPS i Organizacji Bojowej PPS, dowodził wieloma akcjami zbrojnymi przeciwko zaborcy rosyjskiemu, m.in. akcją ekspropriacyjną na kasę w Opatowie, która przyniosła ponad 12 tys. rubli. Został ujęty przez carską tajną policję w październiku 1907 r. i skazany na śmierć za napad pod Łapami na wojskowy pociąg, który przewoził żołnierzy słynącego z okrucieństwa w tłumieniu demonstracji wołyńskiego pułku lejbgwardii. W przedśmiertnym liście pisał: „Śmierć moja położy wreszcie kres oszczerczym plotkom, że naczelnicy umieją tylko innych wysyłać na śmierć, a sami w ogień nie idą. Po drugie, doda bodźca pozostałym bić się aż do zwycięstwa. Jest u nas w zwyczaju umierać z krzykiem. Krzyków w ogóle nie lubię, jeśli jednak wydać go padnie, to będzie nim jedynie: »Niech żyje Polska niepodległa!«”. (Wikimedia Commons)

KALENDARIUM

19 VII 1870 – wybuchła wojna prusko-francuska. Armia francuska poniosła klęskę w bitwie pod Sedanem, a wojska pruskie obległy Paryż. Francja utraciła Alzację i północną część Lotaryngii oraz musiała zapłacić wysoką kontrybucję.

18 I 1871 – w Wersalu kanclerz Prus Otto von Bismarck proklamował utworzenie Cesarstwa Niemieckiego.

10 VIII 1904 – władze pruskie wniosły poprawkę do ustawy osadniczej, która wprowadzała wymóg uzyskania zgody administracji państwowej na zabudowę zakupionej parceli.

10 II 1904 – na Dalekim Wschodzie wybuchła wojna rosyjsko-japońska, zakończona klęską Cesarstwa Rosyjskiego. Armia rosyjska została pokonana w bitwie pod Mukdenem, a bałtycka eskadra floty rosyjskiej została zniszczona pod Cuszimą.

22 I 1905 – w Petersburgu doszło do masakry pokojowej demonstracji robotników (zginęło ponad 100 demonstrantów). Wydarzenia te wywołały strajki w całym Cesarstwie Rosyjskim. Wybuchła rewolucja, która objęła także ziemie polskie pod zaborem rosyjskim.

10 V 1906 – w Petersburgu rozpoczęły się obrady I Dumy Państwowej – doradczej izby parlamentarnej, w której mandaty zdobyli także Polacy z Królestwa Polskiego i tzw. ziem zabranych (łącznie 53 posłów).

20 III 1908 – sejm pruski uchwalił ustawę o przymusowym wywłaszczeniu polskiej własności. Majątki Polaków, nabywane dotychczas przez Komisję Osadniczą na podstawie dobrowolnego aktu sprzedaży, miały być odtąd wywłaszczane bez zgody właścicieli.

1908 – Fragment książki Romana Dmowskiego *Niemcy, Rosja i kwestia polska*

Zwycięstwo Prus nad Francją i towarzyszące mu odbudowanie Cesarstwa Niemieckiego dało pierwsze miejsce w Europie Niemcom, które, rosnąc szybko w potęgę, zaczęły coraz bardziej zagrażać interesom innych narodów, ambicjami swymi sięgając do roli większej niż ta, jaką odgrywało średniowieczne Cesarstwo. Z drugiej strony, świeża klęska Rosji w wojnie z Japonią oraz kryzys wewnętrzny w państwie carów wykazały, że potęga, przed którą przez długi czas drżała cała Europa, była zbudowana na słabszych o wiele, niż się zdawało, podstawach. Rosja okazała się słabszą, niżby to leżało w interesie równowagi europejskiej, wobec wzrostu potęgi Niemiec, a położenie jej na wschodnio-azjatyckim froncie, w warunkach wytworzonych przez ostatnią wojnę, grozi sprowadzeniem jej w Europie do zupełnie biernej roli.

[...]

W tak wytworzonym położeniu międzynarodowym dla społeczeństwa polskiego jest jasnym, że jeżeli mu grozi w dalszej przyszłości ztrata bytu narodowego, to nie od Rosji, ale od Niemiec. Panowanie rosyjskie już wykazało, co jest zdolne uczynić przy użyciu największego ucisku i najdalej idących środków rusyfikacyjnych. Środki te nie zdołały nawet w słabej mierze zmniejszyć odrębności i samodzielności narodowej Polaków, nie wcieliły nawet częściowo żywiołu polskiego w organizm rosyjski, a jeżeli wyrządziły społeczeństwu polskiemu olbrzymie szkody, to jedynie przez powstrzymanie postępu kulturalnego, przez niszczenie zasobów polskiej pracy wiekowej, przez rozprzężenie węzłów organizacji społecznej i wynikające stąd zdziczenie moralne całych warstw ludności. Rosja już nigdy, a przynajmniej w możliwej do przewidzenia przyszłości, nie będzie zdolna do zdobycia się na system polityki antypolskiej, tak konsekwentny i tak zabójczy w swym działaniu. Za wiele ma ona i mieć będzie trudności i niebezpieczeństw, zarówno na zewnątrz, jak na wewnątrz państwa, zbyt osłabione zostały więzy organizacji państwowej, ażeby system podobny, przy największych chęciach ze strony żywiołów rządzących, był możliwy.

Natomiast Niemcy, przy środkach, jakie im daje w ręce dzisiejsza potęga państwowa, nie przestają być dla polskości groźnymi, a ciągle przez rząd pruski zaostrzanie sposobów walki przeciw naszemu narodowi czyni niebezpieczeństwo z tej strony coraz większym. Z niebezpieczeństwem tym musimy się liczyć tym bardziej ze względu na postępującą ciągle zależność od Niemiec dwóch pozostałych państw, do których ziemie polskie należą. Skutkiem tej zależności Niemcy już dziś wywierają silny wpływ na losy całego narodu polskiego. Niebezpieczeństwa tego nie należy rozumieć tak, żeby Niemcy były zdolne zniszczyć odrębność plemienną Polaków, bo w tym względzie doświadczenie wykazuje ich bezsilność [...]. Niemcy dążą do odebrania nam tych środków kulturalnych i ekonomicznych, które do utrzymania samodzielności narodowej i życia na własną, wysoką stopę kulturalną są niezbędne, do proletaryzacji narodu polskiego – że użyjemy terminu, jakim się posługują w określaniu tej polityki rodacy nasi w zaborze pruskim. Ta polityka prowadzi do zniszczenia naszego

Warto wiedzieć

Symbolem walki z polityką wynaradawiania Polaków w zaborze pruskim stał się wóz Drzymały. Polski chłop z Poznańskiego Michał Drzymała kupił w 1904 r. we wsi Podgradowice parcelę, na której postanowił wybudować dom. Ponieważ pruskie władze administracyjne nie wydały zgody na budowę, zamieszkał w wozie cyrkowym. Gdy władze uznały stojący w miejscu wóz za dom, Drzymała codziennie przesuwał go na niewielką odległość. W obronie nękanego chłopca polskiego stanęli nie tylko jego rodacy, wspierało go też wielu Niemców, którym również doskwierała pruska administracja. W 1910 r. Drzymała sprzedał działkę i kupił inną, z domem.

bytu narodowego, w ścisłym tego słowa znaczeniu, grozi sprowadzeniem nas do roli szczepu, pozbawionego własnej organizacji życia w dziedzinie wyższych potrzeb umysłowych i moralnych.

[...]

Przed społeczeństwem polskim w Królestwie leżą dziś tylko dwie drogi – albo ulec biernie systemowi rządów, jego wpływowi, rozkładającym organizm społeczny, obniżającym jego kulturę i przygotowującym ten kraj dla przyszłego podboju pruskiego, albo walczyć z nim, chociażby walka ta na długi zapowiadała się okres. [...]

Źródło: R. Dmowski, *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, Częstochowa 1938.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie wydarzenia na arenie międzynarodowej doprowadziły do osłabienia pozycji Rosji w Europie? Jakie były tego konsekwencje?
3. Dlaczego Roman Dmowski uważał antypolską politykę rządu niemieckiego za największe zagrożenie dla bytu narodowego Polaków?
4. Jakie szkody, zdaniem autora, wyrządziła Polakom w zaborze rosyjskim rusyfikacja?
5. Dlaczego Rosja musiała, według Romana Dmowskiego, zerwać z antypolską polityką?

Drugi wóz, w którym mieszkał Michał Drzymała z rodziną, zakupiony ze składek społecznych w 1908 r. (domena publiczna)

KALENDARIUM

V 1904 – powstała pierwsza bojówka Polskiej Partii Socjalistycznej, służąca ochronie manifestacji politycznych.

5 II 1905 – na zjeździe PPS w Warszawie z inicjatywy Józefa Piłsudskiego została powołana Organizacja Spiskowo-Bojowa z Aleksandrem Prystorem i Walerym Sławkiem.

15 X 1905 – Organizacja Spiskowo-Bojowa PPS została przekształcona w Organizację Bojową PPS. Na jej czele stanął Józef Piłsudski.

VI 1908 – z inicjatywy Józefa Piłsudskiego we Lwowie w mieszkaniu Kazimierza Sosnkowskiego został zawiązany Związek Walki Czynnej, tajna organizacja, której zadaniem było przeszkolenie wojskowe kadry przyszłego powstania w zaborze rosyjskim.

25 IV 1910 – we Lwowie powstała legalna organizacja paramilitarna, podporządkowana Związkowi Walki Czynnej: Związek Strzelecki. Na jego czele stanął student Politechniki Lwowskiej Władysław Sikorski.

25–26 VIII 1912 – w Zakopanem odbyła się konferencja polskich „irredentystów”, czyli zwolenników walki zbrojnej o niepodległość Polski, z udziałem przedstawicieli PPS, PPSD i PSL. W wyniku spotkania utworzono Polski Skarb Wojskowy.

1914 – Fragment książki Michała Sokolnickiego Rok 1914 o Związku Walki Czynnej

Pod względem techniczno-bojowym Związek Walki Czynnej nie odróżniał się zasadniczo od organizacji bojowej, a tylko stanowił wyższą formę jej rozwoju. Zasadniczą różnicą był charakter ściśle przygotowawczo-szkolny i wykluczenie do czasu wszelkiej bojowej akcji. Całość roboty nabierała cech obliczonych na daleki dystans. Stąd nie było już tego codziennego rwania, tej dorywczej niestałości, jaka cechowała prace bojówki. Robota była typowo szkolna i działania miały na celu wyrobienie metod i podstaw. Znacznemu rozwinięciu podlegały studia obchodzenia się z bronią: po rewolwerze Browninga i karabinku Mausera przyszło studium nad karabinem, z jego różnymi typami europejskimi, a nie wyłącznie rosyjskim, jak dotychczas, oraz granatem ręcznym; studium materiałów wybuchowych objęło nie tylko bomby – broń rewolucjonistów – ale miny i podkopy. Studia taktyczne przestały się koncentrować w dziedzinie walki rewolucyjnej w miastach i uwzględniały właściwą taktykę nowoczesnego boju. W szkole, pod kierownictwem i z inicjatywy Piłsudskiego, zaczęto się zajmować historią nowoczesnych wojen: przede wszystkim epizodami wojny burskiej i rosyjsko-japońskiej, a w dziedzinie wojen polskich, również za inicjatywą osobistą Piłsudskiego, bojami roku 1863. Wraz z zajęciem się historią ostatnich walk w Polsce rozpoczęto studia nad topografią militarną kraju, a wraz z tym, ponieważ podręczniki w tej dziedzinie nie istniały lub nie były wystarczające, rozpoczęto naukę czytania map. Praktyka w dziedzinie taktyki boju ograniczała nas do działań małych oddziałów: organizacja ZWC była bowiem rozsypana po szerokim świecie, i nawet w centrach swoich, Lwowie i Krakowie, nie dość liczna dla przeprowadzenia ćwiczeń w oddziałach większych; przy tym ćwiczenia takie, szczególnie z bronią w rękę, były legalnie niemożliwe. Drobne oddziały, w grupach co najwyżej kilkunastu ludzi, odbywały ćwiczenia w terenie; to przygotowanie, jeszcze dalekie od właściwej praktycznej taktyki, nabierało cech romantycznych. Przyszłe wojsko polskie tworzone w warunkach młodzieńczej konspiracji; każdy żandarm austriacki, spotkany po drodze, mógł rozpędzić oddział, przerwać nielegalne zajęcia, aresztować uczestników. [...]

Źródło: M. Sokolnicki, *Rok 1914 [w:] Z dziejów walk o niepodległość Polski: 1887–1918. Materiały dla nauczycieli*, wybór i oprac. M. Gałęzowski, <http://ipn.gov.pl/download/1/119824/Materialydlanauczycieliii.pdf>, [dostęp 19 VI 2019].

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakim celu powstał Związek Walki Czynnej?
3. Co odróżniało Związek Walki Czynnej od organizacji bojowej?
4. Wymień najważniejsze elementy szkolenia prowadzonego w Związku Walki Czynnej. Na jakie zagadnienia historyczne zwracano szczególnie uwagę w ramach kształcenia?

Warto wiedzieć

Komendantem Głównym założonego w 1908 r. Związku Walki Czynnej został Józef Piłsudski. Kazimierz Sosnkowski objął funkcję Szefa Sztabu ZWC. Kiedy wybuchła II wojna światowa i Polska znalazła się pod okupacją niemiecką i sowiecką, gen. Kazimierz Sosnkowski ponownie zaangażował się w działalność konspiracyjną: Naczelnny Wódz i premier rządu polskiego na uchodźstwie gen. Władysław Sikorski mianował go 13 listopada 1939 r. komendantem głównym Związku Walki Zbrojnej – konspiracyjnej organizacji wojskowej powstałej w kraju w miejsce Służby Zwycięstwu Polski.

Ćwiczenia Związku Strzeleckiego. Na czele idą: komendant Józef Piłsudski i szef sztabu Kazimierz Sosnkowski, kompanię prowadzi Mieczysław Ryś-Trojanowski – Zakopane, 15 sierpnia 1913 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Scharakteryzuj ludzi przedstawionych na fotografii. Kto znajduje się na pierwszym planie?
2. Jakie wydarzenie zostało na niej utrwalone?
3. Kto i w jakim celu ją wykonał?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

VIII 1887 – podczas spotkania na zamku należącym do Ludwika Michalskiego w Hilfikon pod Zurychem z inicjatywy Zygmunta Miłkowskiego powstała Liga Polska – tajna organizacja, której celem było przygotowanie trójzaborowego powstania, mającego wybuchnąć w „chwili stosownej”, tj. w momencie konfliktu między zaborcami.

17–23 XI 1892 – w Paryżu odbył się zjazd polskich socjalistów. Wzięli w nim udział m.in. Bolesław Limanowski, Stanisław Mendelson, Stanisław Wojciechowski i Stanisław Grabski. Na zjeździe przyjęto tzw. program paryski zapowiadający stworzenie Polskiej Partii Socjalistycznej, która za główny cel działania przyjęła odbudowę niepodległej Polski jako republiki demokratycznej.

1 IV 1893 – grupa działaczy Ligi Polskiej, tzw. młodych, z Romanem Dmowskim, Janem Ludwikiem Popławskim i Zygmuntem Balickim na czele podjęła decyzję o jej reorganizacji i utworzyła Ligę Narodową.

1 IV 1897 – z inicjatywy Ligi Narodowej utworzono w Królestwie Polskim Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe. Jego przywódcą został Roman Dmowski.

Warto wiedzieć

Józef Piłsudski był miłośnikiem polskiej poezji romantycznej. Spośród wszystkich poetów najbardziej cenił Juliusza Słowackiego, którego twórczość znał doskonale i często cytował. Na grobie swojej matki na cmentarzu na Rossie w Wilnie, gdzie potem spoczęło również jego serce, kazał wyryć fragment z poematu Słowackiego *Beniowski*: „kto mogąc wybrać, wybrał zamiast domu, gniazdo na skałach orła, niechaj umie spać, gdy źrenice czerwone od gromu i słysząc jęk szatanów w sosen szumie. Tak żyłem”. W 1927 r. Piłsudski polecił sprowadzić do Polski prochy Juliusza Słowackiego, które złożono na Wawelu, gdyż „królom był równy”.

1912 sierpień, Zakopane – Fragment wspomnień Władysława Studnickiego o powołaniu Polskiego Skarbu Wojskowego

W końcu sierpnia 1912 r. odbyła się konferencja w Zakopanem, która powołała do życia Polski Skarb Wojskowy. [...] [Mowę wstępną wygłosił Władysław Studnicki]. Pomimo odbywającego się procesu przystosowania do niewoli, polski naród nie czuje się zadowolony ze swego upośledzenia politycznego i braku własnego państwa, lecz po powstaniu 1863 r. zapanowało poczucie, że jesteśmy za słabi na samodzielne powstanie, że warunki, w które nas wtłoczono, mogą ulec zmianie tylko przez wojnę zewnętrzną. Stąd powstaje nadzieja na zmianę tych warunków, na samodzielność państwową, gdy horyzont polityczny się chmurzy, gdy zarysowuje się znaczne prawdopodobieństwo bliskiej wojny; powiew wiary w wojnę. Było to w okresie od 1889 do 1894 r., w okresie naprężonych stosunków między Rosją a trójprzymierzem. Wówczas odrodziły się w Polsce prądy niepodległościowe: powstała z jednej strony Liga Polska, przeobrażona potem w mniej irredentystyczną Ligę Narodową, która od lat kilku uległa dekadencji i stała się ugodową; wówczas też powstała PPS, wysuwająca niepodległość Polski jako zasadniczy postulat programowy. Dziś znowu naprężenie stosunków politycznych, imperializm rosyjski, skierowany ku zaborowi Galicji Wschodniej i Konstantynopola, agitacja za wojną Rosyjskiego Towarzystwa „Prikarpackoj Rusi” w Petersburgu, nasyłanie szpiegów na Galicję Wschodnią, wszystko to mówi o zbliżającej się wojnie. Kryzys bośniacki nie zakończył się wojną, lecz nie zakończył się pokojem. Wojna wisi w powietrzu, musimy być gotowi. Otóż od paru lat powstały organizacje militarne, organizacje naszego pogotowia rozwijające się pomyślnie; one dostarczą nam korpusu oficerskiego dla przyszłego naszego wystąpienia zbrojnego przeciwko Rosji podczas wojny, która się zbliża, one będą kadrami przyszłej armii polskiej, armia zaś jest organem państwowotwórczym, jest pierwszym organem powstającego państwa.

Źródło: W. Studnicki, *Z przeżyć i walk. Pisma wybrane* [w:] *Z dziejów walk o niepodległość Polski: 1887–1918. Materiały dla nauczycieli*, wybór i oprac. M. Gałęzowski, <http://ipn.gov.pl/download/1/119824/Materialydlanauczycielill.pdf> [dostęp 19 VI 2019].

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakim celu powstał Polski Skarb Wojskowy?
3. Jakie wydarzenia skłoniły autora do przekonania o „zbliżającej się wojnie”?
4. Jakie organizacje autor zaliczył do „prądów niepodległościowych”?
5. Dlaczego według autora tekstu wybuch wojny był ważny dla Polaków?
6. Porównaj z tekstem materiału nr 7 (Odezwa Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych) z części I. W jakim celu stworzono Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych?
7. Jakie organizacje militarne, które miały wyszkolić oficerów dla przyszłego wystąpienia zbrojnego przeciwko Rosji, miał na myśli autor? Porównaj z tekstem materiału nr 4 (Fragment książki Michała Sokolnickiego *Rok 1914 o Związku Walki Czynnej*) z części I.

KALENDARIUM

1 IX 1897 – car Mikołaj II odwiedził Warszawę. W czasie wizyty polscy lojaliści podarowali mu milion rubli, które monarcha przekazał na budowę Politechniki Warszawskiej.

III 1904 – na zjeździe w Wiedniu politycy ugody z Królestwa Polskiego utworzyli Stronictwo Polityki Realnej. Jego przywódcami zostali Zygmunt Wielopolski i Erazm Piltz.

25 IX 1904 – w Wilnie odsłonięto pomnik carycy Katarzyny II. Udział w tej uroczystości wzięli niektórzy ziemianie z Wileńszczyzny, których nazwano „kataryniarzami”.

Warto wiedzieć

„Dzwoniąc szablą od progu, idzie piękny Bolek, ulubieniec Cezara i bożyszcze Polek” – tak scharakteryzował jedną z najbarwniejszych postaci dwudziestolecia międzywojennego Bolesława Wieniawę-Długoszowskiego słynący z ciętego pióra felietonista „Wiadomości Literackich” i poeta Antoni Stoniński. Bolesław Wieniawa-Długoszowski był jednym z najbliższych współpracowników i przyjacielem Józefa Piłsudskiego („Cezara” z cytowanego wyżej wierszyka). W niepodległej Polsce pozostał w Wojsku Polskim, gdzie dosłużył się stopnia generała dywizji. Na równi ze sztuką wojenną pasjonowała go szermierka słowna i podboje miłosne. Był bywalcem salonów, przyjaźnił się z najwybitniejszymi przedstawicielami ówczesnych elit artystycznych i politycznych (miał swoje miejsce przy stoliku w słynnej warszawskiej kawiarni „Ziemiańskiej” – miejscu spotkań Skamandrytów).

1914 luty 21, Paryż – Fragment wspomnień Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego o wykładzie Józefa Piłsudskiego wygłoszonym w Towarzystwie Geograficznym w Paryżu

Odczyt [Józefa Piłsudskiego] miał na celu propagandę idei wojskowości wśród Polaków. Przedstawiwszy obraz sytuacji politycznej w Europie, pokazywał Komendant możliwość zagmatwań i burz, w których Polacy winni umieć czynem upomnieć się o swe prawa. Licznymi argumentami dowodził prawdziwości swego twierdzenia i zwalczał argumenty swych przeciwników. Najostrzej – pamiętam – obszedł się z tymi, co mu zarzucali, że przygotowanie ruchu zbrojnego może wywołać go w niewłaściwym momencie. – Nikczemny, podły nonsens! Faryzeuszostwo zamaskowanej bierności i zrezygnowanego tchórzostwa! – grzmiał podniesionym głosem i opuszczoną pięścią. – Dobra, sprawna i karna organizacja jest najlepszym bezpiecznikiem od niewczesnego wybuchu. Poddanie się zaś temu argumentowi z konieczności musi nas w końcu kiedyś postawić w sytuacji, że nadejdzie moment sposobny, zbiegną się szczęśliwie dla nas okoliczności, my zaś, nieprzygotowani, nie będziemy w możności wykorzystania ich. Lecz o to, o to właśnie tym panom idzie. Za ich wywodami kryje się chęć skazania Polski i Polaków na wieczną bierność, na wieczną zależność od decyzji obcych. Zresztą – ciągnął dalej, a głos jego zabrzmiał wyrzutem i goryczą – jeśli myślicie państwo, że dusza współczesnego Polaka jest podobna do bomby pełnej dynamitu i wybuchającej za lada dotknięciem, jeśli tak myślicie, to mylicie się srodze. – Legenda o bohaterskiej duszy Polaka staje się, niestety, tylko legendą. Można tę duszę potrać, popychać i kopać, najciężsi wrogowie mogą spać na niej bezkarnie lub igrać nią bezpiecznie. Ona nie wybuchnie. Może gdzieś w najgłębszym jej wnętrzu drzemią prochy zapalne, lecz pokrywają je tak grube złogi wilgotnej, galaretowatej pleśni, do tego stopnia obrosły ją miękkie mchy i śmieci, że nie wybuchnie, bądźcie spokojni – nie wybuchnie.

Źródło: B. Wieniawa-Długoszowski, *Wymarsz i inne wspomnienia* [w:] *Z dziejów walk o niepodległość Polski: 1887–1918. Materiały dla nauczycieli*, wybór i oprac. M. Gałęzowski, <http://ipn.gov.pl/download/1/119824/Materialydlanauczycieliii.pdf>, [dostęp 19 VI 2019].

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Czy na podstawie tego fragmentu relacji z wykładu można ocenić, jaki był stosunek jej autora do Józefa Piłsudskiego?
3. Jakich zagadnień dotyczył wykład Józefa Piłsudskiego?
4. Jak autor relacji ocenia wartość merytoryczną wykładu?
5. Jakich argumentów użył prelegent, aby bronić idei powołania organizacji zbrojnej?
6. Jak Józef Piłsudski oceniał gotowość Polaków do walki o niepodległość? Porównaj tę ocenę z uwagami dotyczącymi rodaków z tekstu źródłowego nr 2 (List Józefa Piłsudskiego do Feliksa Perla, napisany przed akcją pod Bezdanami) z I części.

Bolesław Wieniawa-Długoszowski (1881–1942) na fotografii z Józefem Piłsudskim w czasie służby w I Brygadzie Legionów Polskich. Wieniawa ukończył z wyróżnieniem studia medyczne, ale praktyki lekarskiej nie rozpoczął, ponieważ bardziej pociągało go życie artystyczne. Wyjechał do Paryża, gdzie w 1914 r. poznał Józefa Piłsudskiego. Wieniawa po wysłuchaniu jego wykładu, wygłoszonego w Towarzystwie Geograficznym w Paryżu napisał do brata: „Od teraz mam Wodza”. Zaciągnął się do Pierwszej Kompanii Kadrowej, walczył jako dowódca szwadronu w 1. Pułku Ułanów Legionów Polskich, następnie został adiutantem Piłsudskiego jako komendanta I Brygady Legionów Polskich i Naczelnika Państwa. Był także dyplomata: w 1938 r. został mianowany ambasadorem RP w Rzymie. Po wybuchu II wojny światowej gen. Wieniawa-Długoszowski został wyznaczony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego na swojego następcę, jednak na skutek sprzeciwu rządów Francji i Wielkiej Brytanii zrzekł się urzędu. (domena publiczna)

KALENDARIUM

23 IV 1910 – z inicjatywy Związku Walki Czynnej utworzono organizację paramilitarną Związek Strzelecki. Związek odpowiadał przede wszystkim za organizację szkół podoficerskich i oficerskich dla ochotników. Początkowo na czele kierującego Wydziału ZS stał Władysław Sikorski. W rzeczywistości zwierzchnictwo sprawował Wydział ZWC, a od 1912 r. Komenda Główna Związków Strzeleckich z komendantem Józefem Piłsudskim.

1 XII 1910 – władze austriackie oficjalnie uznały Towarzystwo Sportowo-Gimnastyczne „Strzelec”, założone w Krakowie przez Eugeniusza Kiernika i mające analogiczny charakter do Związku Strzeleckiego.

VII 1911 – Organizacja Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie” powołała we Lwowie legalne formacje paramilitarne – Polskie Drużyny Strzeleckie. Związek Strzelecki i Polskie Drużyny Strzeleckie podlegały Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych.

25 VIII 1912 – z inicjatywy Józefa Piłsudskiego powołany został Polski Skarb Wojskowy podczas tzw. zjazdu irredentystów polskich.

XII 1912 – Polski Skarb Wojskowy zaczął podlegać Wydziałowi Wojskowemu Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych.

1912 grudzień – Odezwa Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych

Wojenna groza, wisząca dzisiaj nad Polską, poruszyła i wzburzyła do głębi wszystkie instynkty i uczucia mas polskiego narodu. Brak pracy w przemyśle, drożyzna najniezbędniejszych środków do życia, zastój kredytu, rujnują dziesiątki tysięcy egzystencji, zanim jeszcze padły pierwsze strzały wojenne. A z chwilą wybuchu wojny czeka nasz naród los najstraszniejszy: pchanie Polaków armii rosyjskiej przeciwko Polakom w armiach austriackiej i niemieckiej do mordów wzajemnego.

[...]

Aby umożliwić walkę czynną w Polsce, walkę, zmierzającą do zbliżenia wolności i niepodległości narodu polskiego, utworzyła się organizacja, łącząca w sobie reprezentantów następujących partii polskich: (Odezwa wymienia w tym miejscu przytoczone poprzednio stronnictwa)*.

Partie powyższe zgodziły się utworzyć ze swoich delegatów Komisję Tymczasową, która będzie wspólną ich reprezentacją na zewnątrz, obejmie pod swój wpływ i kontrolę wszystkie przygotowawcze czynności, zmierzające do wytworzenia zorganizowanej siły zbrojnej w Polsce i do zebrania środków pieniężnych, potrzebnych do jej rozwinięcia, oraz do ujednostajnienia i porozumienia się wszystkich czynników w kraju i za granicą, którym, jako cel, przyświeca wyzwolenie narodu polskiego w czasie wojny na ziemi polskiej.

Wszystkie, w Komisji Tymczasowej złączone organizacje, uważają walkę zbrojną – w razie rozpoczęcia wojny wybuchnąć mającej przeciwko zaborczemu caratowi rosyjskiemu – jako najbliższy, jedynie możliwy cel zbrojnej organizacji ludu polskiego. Wyzwolenie Królestwa Polskiego z niewoli rosyjskiej – oto nasze zadanie w czasie wojny mocarstw przeciw Rosji.

[...]

Zwyciężymy tylko wiarą w nasze własne siły, wolność naszą uzyskamy naprawdę tylko własnym czynem, za który odpowiedzialność na siebie wziąć musimy.

Kto chce być wolnym, musi sam o tę wolność walczyć!

Dlatego wzywamy wszystkich Polaków, którzy nazwy tej godnymi chcą się okazać, aby bezzwłocznie tworzyli organizacje, przygotowujące do walki zbrojnej i łączyli te organizacje z już istniejącymi, zostającymi pod opieką Komisji Tymczasowej; aby zbierali natychmiast środki pieniężne na kierowany przez Komisję Tymczasową Polski Skarb Wojskowy.

Źródło: *Odezwa Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

* Stronnictwa wymienione w niecytowanym fragmencie tekstu: Polska Partia Socjalistyczna, Narodowy Związek Robotniczy, Organizacja Niepodległościowa Ludowa [inna nazwa: Narodowy Związek Chłopski], Organizacja Niepodległościowa Inteligencji [inna nazwa: Związek Inteligencji Niepodległościowej] w Królestwie Polskim, Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska, Polskie Stronnictwo Postępowe w zaborze austriackim oraz Polskie Stronnictwo Ludowe.

Warto wiedzieć

Polski Skarb Wojskowy to organizacja niepodległościowa działająca od 25 sierpnia 1912 r. Inicjatorem jej utworzenia był Józef Piłsudski, a przewodniczącym Bolesław Limanowski. Miała zajmować się gromadzeniem środków na aktywność takich organizacji, jak Związek Strzelecki „Strzelec”, Polskie Drużyny Strzeleckie, Drużyny Bartoszewskie. Pod koniec 1912 r. Polski Skarb Wojskowy podporządkował się Wydziałowi Wojskowemu Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych i funkcjonował jako Wydział Skarbowy.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Co dla narodu polskiego oznaczał wybuch I wojny światowej?
3. W jakim celu powołano Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych?
4. O co apelowano w odezwie?
5. Jaki stosunek do walki zbrojnej przeciw Rosji wyrażali członkowie partii tworzących komisję?
6. W jaki sposób, zdaniem członków porozumienia, można osiągnąć wolność i niepodległość narodu polskiego?
7. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wymień czołowych polityków uczestniczących w działaniach Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych.

KALENDARIUM

28 VII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

6 VIII 1914 – żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej wyruszyli z Krakowa w kierunku granicy zaboru rosyjskiego.

8 VIII 1914 – w odezwie Do Narodu Polskiego Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej zapowiedziała wyzwolenie spod panowania rosyjskiego.

14 VIII 1914 – naczelny wódz armii rosyjskiej wielki książę Mikołaj Mikołajewicz wydał odezwę, zapowiadając Polakom ze wszystkich zaborów zjednoczenie polskich ziem pod berłem rosyjskim.

18 X 1914 – rozpoczęło się formowanie tzw. Legionu Puławskiego, ochotniczej jednostki polskiej walczącej u boku armii rosyjskiej.

Warto wiedzieć

Po sierpniowej mobilizacji najliczniejszą armię w Europie wystawiła Rosja – ponad 1 mln 400 tys. żołnierzy. Zawdzięczała to naturalnej przewadze w liczbie mieszkańców. W przededniu wybuchu wojny w granicach Cesarstwa Rosyjskiego mieszkało ponad 125 mln ludzi ponad 20 narodowości.

1914, Warszawa – Nastroje mieszkańców Królestwa Polskiego na początku wojny w pamiętniku Stanisława Jankowskiego

Bez mała wszyscy od początku przyjęliśmy za pewnik, że w wojnie obecnej powinniśmy życzyć zwycięstwa Rosji. Nie łudząc się żadnymi resentymentami słowiańskimi, nie łudząc się tym bardziej co do stosunków rosyjsko-polskich w przyszłości, rozumieliśmy, że w razie zwycięstwa Trójprzymierza (a właściwie „dwuprzymierza” lub jeszcze właściwiej: Niemiec i ich wasala – Austrii) los Polski będzie jeszcze bardziej pożałowania godny niż dotąd. Natomiast w razie zwycięstwa Rosji i połączenia większości ziem polskich w tym zaborze, los nasz musiałby się poprawić, już choćby dlatego, że inaczej z nami Rosja liczyć by się musiała, gdyby nas było razem jakieś 15 lub 20 milionów.

Źródło: S. Jankowski, *Pamiętniki z lat 1914–1936* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W którym zaborze mieszkał autor?
3. Jaki był jego stosunek do państw zaborczych w chwili wybuchu wojny? Komu życzył zwycięstwa?
4. Porównaj część „Warto wiedzieć” z tekstem. Czy przewidywania autora mogły w tym czasie wydawać się prawdopodobne?
5. Dlaczego autor używa liczby mnogiej, przedstawiając swoją opinię? W czym imieniu ją wygłosił?
6. Jak wyobrażał sobie sytuację Polaków po zwycięstwie Trójprzymierza? Zastanów się, z czego mogły wynikać te wyobrażenia.
7. Porównaj z tekstem materiał nr 16 (Opinia księżnej Marii Lubomirskiej w sprawie entuzjazmu Polaków przy wstępowaniu do rosyjskiej armii) z części I. Jaką zależność dostrzegasz między miejscem zamieszkania Polaków a ich sympatiami do walczących stron?

KALENDARIUM

28 VII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

3 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Francji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

8 VIII 1914 – w odezwie Do Narodu Polskiego Naczelną Komendą Armii austro-węgierskiej zapowiedziano wyzwolenie spod panowania rosyjskiego.

14 VIII 1914 – naczelny wódz armii rosyjskiej wielki książę Mikołaj Mikołajewicz wydał odezwę, zapowiadającą Polakom ze wszystkich zaborów zjednoczenie polskich ziem pod berłem rosyjskim.

Warto wiedzieć

W czasie wielkiej wojny w trzech armiach zaborczych walczyło łącznie ponad 3 mln Polaków, z tego około 400 tys. trafiło do niewoli i prawie tyle samo poległo. Podobny los służby w walczących ze sobą armiach spotkał m.in. Ukraińców (c.k. armia i armia rosyjska) oraz Alzackich (armia niemiecka i francuska).

1914 sierpień 1 – Opinia mieszkańca zaboru pruskiego w sprawie mobilizacji Polaków do armii zaborczych

My w zaborze pruskim chciwie śledzimy wypadki, o których chciwie telegramy donoszą, zachowując przy tym największą rezerwę, i nie dajemy się pociągnąć szalowi wojennemu Niemców. Przekonani jesteśmy, że zawołany do broni każdy Polak wypełni swój obowiązek, lecz nie możemy się wyzbyć uczucia, że bądź co bądź będzie to walka bratobójcza. Polacy z różnych zaborów (na wypadek wojny z Rosją) będą się ostrzeliwali wzajemnie [...]. Z Galicji donoszą, że najchętniej Polacy dążą pod broń w obronie interesów Austrii w szczególności, a Niemczyzny w ogóle. [...] Cóż takie postępowanie ma znaczyć? [...] Rozumiemy, że się wypełnia obowiązek niemy, lecz bez obowiązku przelewać krew za czyjąś sprawę, to samobójstwo.

Źródło: *Wobec wrzenia wojennego*, „Dziennik Bydgoski”, 1 VIII 1914.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakim zaborze opublikowano ten tekst?
3. Czego w związku z mobilizacją Polaków do armii zaborczych obawiał się autor?
4. Czy autor łączył wybuch wojny ze sprawą niepodległości Polski?
5. Jak autor oceniał postępowanie Polaków dobrowolnie wstępujących do armii zaborczych?
6. Czy uwaga autora o dobrowolnej służbie Polaków w armiach zaborczych była słuszna? Porównaj materiały nr 14 (Telegram do Naczelnego Wodza wojsk rosyjskich Wielkiego Księcia Mikołaja Mikołajewicza) i 16 (Opinia księżnej Marii Lubomirskiej w sprawie entuzjazmu Polaków przy wstępowaniu do armii rosyjskiej) z części I.
7. Skorzystaj z materiałów pozaźródłowych i odpowiedz, dlaczego w zaborze pruskim Polacy nie wstępowali do armii dobrowolnie. Jakie doświadczenia wpływały na taką postawę?

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

3 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Francji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

14 VIII 1914 – naczelny wódz armii rosyjskiej wielki książę Mikołaj zapowiedział połączenie polskich ziem ze wszystkich zaborów.

1914 sierpień 8, Petersburg – Deklaracja Wiktora Jarońskiego w sprawie wojny złożona w Dumie w imieniu Koła Polskiego

Moment historyczny nieodzownego zderzenia słowiaństwa z germańskim światem, wiedzionym przez Prusy, naszego wroga odwiecznego, uwydatnia tragiczne położenie narodu polskiego pozbawionego niepodległości oraz możliwości swobodnego ujawnienia swej woli. Tragizm ten polega nie tylko na przeistoczeniu kraju naszego w widownię wojny i wszystkich jej okropności, lecz w dodatku na fakcie, iż rozdarty na trzy części naród polski ujrzy swe dzieci we wrogich sobie obozach. Mimo podziału naszej ziemi, winniśmy stanowić jedną całość przez uczucie i życzliwość dla Słowian. Poza słuszną sprawą dyktuje nam zajęcie tego stanowiska także zmysł nasz polityczny. Światowa doniosłość chwil, które przeżywamy, musi odsunąć na dalszy plan wszelkie porachunki wewnętrzne. Niech za pomocą Bożą Słowiaństwo pod egidą Rosji odeprze Teutonów, podobnie jak pięć wieków temu uczyniły to pod Grunwaldem Polska i Litwa! Oby krew przez nas wylana oraz okropności tej bratobójczej dla nas wojny doprowadziły do zjednoczenia rozerwanego na trzy części narodu polskiego!

Źródło: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1981.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Które narody autor tekstu zaliczył do narodów słowiańskich?
3. Na podstawie tekstu i wiedzy pozazródłowej wyjaśnij, kim byli Teutoni (Teutonowie). Wobec którego z walczących państw autor użył tego określenia?
4. Jak rozumiesz tragizm, którego doświadczył naród polski? Co oznacza następujące stwierdzenie: „rozdarty na trzy części naród polski ujrzy swe dzieci we wrogich sobie obozach”?
5. Zastanów się, co oznaczać mogły „porachunki wewnętrzne”, których odrzucenie postulował Wiktor Jaroński.
6. Jakie stanowiska powinien przyjąć naród polski zdaniem autora tekstu?
7. Zapoznaj się z tekstem nr 8 (Nastroje mieszkańców Królestwa Polskiego na początku wojny w pamiętniku Stanisława Jankowskiego) z części I. Porównaj argumenty obu autorów za poparciem Rosji. Jakie dostrzegasz różnice?
8. Porównaj z tekstem materiał nr 12 (Odezwa sejmowego Koła Polskiego skierowana do narodu polskiego) z części I. Jak autorzy oceniali Rosję? Z czego wynikała różnica w ocenach?

Warto wiedzieć

Rosyjską Dumę Państwową, czyli niższą izbę parlamentu, powołał w 1905 r. car Mikołaj II. Na decyzję o przeprowadzeniu ograniczonych reform politycznych wpłynęły strajki i zamieszki, które ogarnęły całą Rosję po przegranej wojnie z Japonią (1904–1905). Wydarzenia te przeszły do historii pod nazwą rewolucji 1905 r. Wybory do Dumy odbyły się cztery razy w jej historii. Praw wyborczych nie przyznano kobietom oraz członkom plemion w południowo-wschodniej Rosji i na Syberii. Duma miała ograniczone kompetencje w zakresie inicjatywy ustawodawczej i budżetu. W ławach Dumy zasiadało łącznie ponad 100 Polaków zrzeszonych w dwóch kołach poselskich: Kole Polskim i kole gromadzącym Polaków z tzw. ziem zabranych. Prezesem Koła Polskiego w I Dumie był Jan Harusewicz, w II i III Roman Dmowski, a w IV Dumie Józef Świerzyński. Koło Polskie zrzeszające postów pochodzenia polskiego istniało również w parlamencie austriackim (Rada Państwa) i niemieckim (Reichstag). Duma Państwowa została rozwiązana podczas rewolucji lutowej 1917 r. Dziś nazwę tę nosi parlament Federacji Rosyjskiej oraz parlament Ukrainy.

KALENDARIUM

6 VIII 1914 – z krakowskich Oleandrów wyruszyła Pierwsza Kompania Kadrowa. Jej zadaniem było wywołanie powstania antyrosyjskiego.

12 VIII 1914 – Pierwsza Kompania Kadrowa wkroczyła do Kielc. Prezydent Krakowa Juliusz Leo otrzymał pozwolenia od Sztabu Generalnego i Ministerstwa Spraw Zagranicznych Austro-Węgier na powołanie Legionów Polskich.

14 VIII 1914 – naczelny wódz armii rosyjskiej wielki książę Mikołaj zapowiedział połączenie polskich ziem ze wszystkich zaborów

16 VIII 1914 – powołanie Naczelnego Komitetu Narodowego w Krakowie.

1914 sierpień 10, Kraków – Odezwa Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych do Polaków podająca do wiadomości treść wezwania Rządu Narodowego

Na ziemię polską zaboru rosyjskiego, do kraju niewoli i najokrutniejszego gwałtu wszedł polski żołnierz.

Strzelcy zdobyli Miechów i okoliczne miejscowości i w zupełnym porozumieniu z armią austriacką maszerują na Jędrzejów – Kielce ku Warszawie.

Ludność wita z entuzjazmem znak Orła Białego. W kadry strzeleckie garną się tłumnie chłopci i robotnicy Królestwa, szczęśliwi, że ich powołano do walki z Rosją. Żywność i wszelkie potrzeby dostarczane są z zapalem. Komenda wojsk polskich organizuje władzę cywilną i powołała najwybitniejszych obywateli miejscowych do objęcia wszystkich działów samorządnej administracji, tworzy milicję. Na murach osad i miasteczek widnieją odezwy Rządu Narodowego i Komendanta Głównego.

Bracia! Wyzwoliła się dusza Narodu z niewiary we własne siły. Śmiały marsz strzelców polskich do Królestwa postawił sprawę polską.

Nieugięta dążność do Niepodległości przetwarza się w czyn, w rzeczywistość! – Pułki strzeleckie posuwające się ku Warszawie stworzyły w dziejach Polski nową kartę. Nigdy okoliczności nie składały się bardziej pomyślnie do walki z Rosją. Jesteśmy sprzymierzeńcami Austrii – w dzisiejszym układzie stosunków im więcej ziem polskich zajmą wojska austriackie, tym dla nas lepiej, gdyż walcząc o swoje interesy mocarstwowe, Austria popiera równocześnie sprawę polską.

Od nas samych, od naszej ofiarności, siły organizacyjnej i zdecydowania zależy przyszłość narodu.

W obliczu Niepodległości nie ma miejsca na waśnie społeczne i partyjne: istnieje jedno tylko pytanie – czy jesteśmy zdolni spełnić obowiązek narodowy? – Nie ulękniemy się daniny krwi i mienia – całą mocą narodu poprzyjmy braci walczących w Królestwie.

Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych objęła w dniu dzisiejszym zastępstwo Rządu Narodowego, utworzonego w Warszawie. Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych będzie pośredniczyła pomiędzy Galicją a Rządem Narodowym, informowała o biegu wypadków, organizowała pomoc w walce przeciw Rosji.

Wydział Skarbowy (Polski Skarb Wojskowy) zostanie w najbliższych dniach ujawniony.

Źródło: 10 sierpnia 1914 r., Kraków – Odezwa Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych „Do Polaków” podająca do wiadomości treść wezwania Rządu Narodowego [w:] *Legiony Polskie 1914. Wybór materiałów źródłowych z zasobu Centralnego Archiwum Wojskowego*, red. A. Żak, Warszawa–Kraków 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Porównaj z tekstem materiał nr 2 (Raport Władysława Prażmowskiego ps. „Belina” dla Józefa Piłsudskiego z patrolu zwiadowczego wysłanego do zaboru rosyjskiego) z części II. Która grupa zwiadowcza przekroczyła granicę zaboru rosyjskiego? Kto i w jakim celu ją tam wysłał?
3. Kim byli wspomniani w tekście Strzelcy?
4. Porównaj z tekstem materiał nr 7 (Odezwa Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych) z części I. W jakim celu utworzono Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych?
5. O co apelowano w przedstawionej odezwie?
6. Które państwo zostało uznane za sojusznika Polaków?
7. Wyjaśnij, jak rozumiesz określenie „obowiązek narodowy”.

Warto wiedzieć

Komisja Tymczasowa Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych to porozumienie zawarte 10 listopada 1912 r. w Wiedniu między partiami politycznymi: Polską Partią Socjalistyczną, Polską Partią Socjalno-Demokratyczną Galicji i Śląska Cieszyńskiego, Polskim Stronnictwem Ludowym, Polskim Stronnictwem Postępowym, Związkiem Patriotów, Związkiem Chłopskim, Narodowym Związkiem Chłopskim, Narodowym Związkiem Robotniczym (do maja 1914 r.) oraz Związkiem Inteligencji Niepodległościowej (inna nazwa: Organizacja Niepodległościowa Inteligencji). Od 30 listopada 1913 r. funkcjonowała jako Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Priorytetem Komisji była organizacja działań niepodległościowych w związku z przewidywanym wybuchem wojny światowej. Istniała do dnia powołania Naczelnego Komitetu Narodowego – 16 sierpnia 1914 r.

KALENDARIUM

8 VIII 1914 – ogłoszenie odezwy

Do narodu polskiego przez zwierzchników armii austro-węgierskiej i niemieckiej. Zadeklarowano „wyzwolenie spod jarzma moskiewskiego”.

16 VIII 1914 – powołanie

Naczelnego Komitetu Narodowego, którego przewodniczącym został Juliusz Leo. NKN miał być organem decydującym w sprawach o charakterze wojskowym politycznym i skarbowym. Wspólnie z władzami Austro-Węgier organizacja przystąpiła do tworzenia Legionów Polskich.

27 VIII 1914 – Naczelna

Komenda Armii austro-węgierskiej wydała rozkaz o powołaniu Legionów Polskich: Zachodniego w Krakowie, na czele z gen. Rajmundem Baczyńskim, i Wschodniego we Lwowie, pod dowództwem gen. Adama Pietraszkiewicza.

5 IX 1914 – utworzenie

w Kielcach Polskiej Organizacji Narodowej przez Józefa Piłsudskiego, na której czele stanął Witold Jodko-Narkiewicz.

Do Narodu Polskiego!

Polacy!

Godzina, której na próżno oczekując, trzy pokolenia naszego ludu krwawiły się w strasznych a beznadziejnych z najazdem moskiewskim zapasach, godzina, o którą modlił się naród cały, godzina wielka wybiła. Cała Europa stoi w pożodze wojny. Ziemie polskie, jak długie i szerokie, oświeci krwawa luna wojny, największej, jaka była. Austria w obronie wolności swych ludów wysyła na ziemie polskie potężną armię przeciwko rosyjskiemu ciemieniu.

W tej strasznej a wielkiej godzinie Koło Polskie, świadome swej odpowiedzialności, uważa za swój święty obowiązek wskazać narodowi kierunek myśli i czynów, prowadzić go w przyszłość lepszą i jaśniejszą. W poczuciu tego wielkiego obowiązku Koło Polskie, z którym w tej dziejowej chwili łączą się wszyscy polscy posłowie, dotąd poza nim stojący, wzywa Was Polacy: do czynu, do wspólnego, jednomyślnego, do największego, na jaki Was stać, wysiłku!

W tej dobie krwawego przeistaczania się Europy i uwalniania jej od grozy rosyjskiej przemocy odzyskać możemy bardzo wiele. Ale wiele też musimy ofiarować. Bo nie wygra ten, kto końca gry ostrożnie wyczeka.

Szlachetny monarcha tego państwa, pod którego sprawiedliwymi i mądrymi rządami część naszego narodu mogła przez pół wieku rozwijać i mnożyć polskie siły narodowe i cała Jego potężna armia, ruszająca do boju o najwznioślejsze ideały kultury, patrzą na naród polski, jako na wypróbowanego obrońcę tych ideałów, który dziś zyskuje możliwość dotąd niebywałą wyswobodzenia się z niewoli, która gnębiła ciało, kała duszę.

W tej chwili naród musi dowieść, że żyje i żyć chce, że pragnie i umie miejsce, przez Boga mu wyznaczone, utrzymać i przed wrogiem obronić.

Dla ujęcia polskiej siły narodowej w zbrojne Legiony polskie, Koło Polskie i wszystkie bez wyjątku stronnictwa polskie jednomyślnie postanowiły utworzyć jedną jawną organizację.

Pod polską komendą a w ścisłej łączności z naczelnym dowództwem armii austriacko-węgierskiej pójdą Legiony polskie w bój, aby na szalę tej największej wojny rzucić także godny narodu polskiego czyn, jako warunek i zadatek lepszej dla niego doli.

Polacy! Zjednoczcie się wolą niezłomną do uzyskania lepszej przyszłości i niezachwianą wiarą w tę przyszłość! Stańcie w obronie wolności naszej i wiary w ojców! [...]

Źródło: *Odezwa sejmowego Koła Polskiego „Do Narodu Polskiego”, Kraków 16 sierpnia 1914 r.* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego o wybuch wojny „modlił się naród cały”?
3. O co apelowali do narodu członkowie Koła Polskiego?
4. Jaki charakter miała polityka Koła Polskiego?
5. Kogo nazwano w odezwie „szlachetnym monarchą”?
6. Jaką organizację wojskową utworzyły polskie stronnictwa? Jakie cele miała zrealizować?

Warto wiedzieć

Po przekształceniu monarchii habsburskiej w Austro-Węgry w 1867 r. powstały dwa równorzędne organizmy państwowe, które łączyła osoba monarchy oraz niektóre instytucje. Austria i Węgry miały natomiast odrębne parlamenty. Parlament austriacki składał się z dwóch izb: Izby Panów i Izby Posłów. Większość polskich posłów skupiało Koło Polskie, utworzone w 1861 r. Obowiązywała w nim zasada solidarności – posłowie zabierali głos w imieniu całego Koła i przedstawiali wcześniej uzgodnione stanowisko. To sprawiało, że w rozdrobnionym parlamencie stało się ono liczącą siłą polityczną. Bez poparcia polskiego koła poselskiego nie mógł się utrzymać żaden rząd austriacki. Polacy dwukrotnie obejmowali funkcję premiera (konserwatyści Alfred Potocki i Kazimierz Badeni) oraz wiele ważnych ministerstw. Było też Koło Polskie szkołą parlamentaryzmu, która ukształtowała takich wybitnych polityków jak Ignacy Daszyński, Jędrzej Moraczewski i Wincenty Witos.

KALENDARIUM

16 VIII 1914 – powołanie Naczelnego Komitetu Narodowego, na czele którego stanął Juliusz Leo. W uzgodnieniu z władzami Austro-Węgier NKN przystąpił do tworzenia Legionów Polskich.

27 VIII 1914 – wydanie rozkazu przez Naczelną Komendę Armii austro-węgierskiej, w myśl którego powołano Legiony Polskie: Zachodni w Krakowie, którym dowodził gen. Rajmund Baczyński, i Wschodni we Lwowie pod dowództwem gen. Adama Pietraszkiewicza.

3 IX 1914 – zajęcie Lwowa przez wojska rosyjskie.

4–5 IX 1914 – w Krakowie i Kielcach żołnierze Legionu Zachodniego złożyli przysięgę na wierność cesarzowi austriackiemu.

21 IX 1914 – w wyniku agitacji działaczy Narodowej Demokracji większość żołnierzy Legionu Wschodniego odmówiła złożenia przysięgi na wierność cesarzowi austriackiemu. Legion został rozwiązany.

1914 sierpień 16, Kraków – Uchwała sejmowego Koła Polskiego o powołaniu Naczelnego Komitetu Narodowego

I. Połączyło nas wszystkich w tej doniosłej chwili dziejowej to głębokie przeświadczenie, że zjednoczenie wszystkich stronnictw polskich w czasie toczącej się wojny światowej jest konieczne.

Tylko jedność całej Polski, mogącej obecnie głos zabrać, zdoła skupić wszystkich Polaków, zdolnych do noszenia broni, do zwycięskiej walki z Rosją.

[...]

Aby tę myśl jedności narodu w czyn wprowadzić, jednoczą się na wezwanie Koła Polskiego dotychczasowe odrębne organizacje: Centralny Komitet Narodowy, Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych oraz te grupy, które do żadnej z tych organizacji nie należały, tworząc Naczelny Komitet Narodowy i uznając ten Komitet za najwyższą instytucję w zakresie wojskowej, skarbowej i politycznej organizacji zbrojnych sił polskich.

[...]

II. Na podstawie tego zjednoczenia przystępuje się do utworzenia na razie dwóch legionów polskich, jednego w zachodniej, drugiego we wschodniej Galicji, pod komendą polską, opierając się na istniejących już zbrojnych organizacjach polskich.

Oddziały polskie użyte być mają do walki przeciw Rosji na ziemiach polskich w związku z monarchią austriacko-węgierską.

[...]

III. Dotychczas istniejące instytucje skarbowe zlewają się w jeden „Polski Skarb Wojenny” pod zwierzchnictwem Naczelnego Komitetu Narodowego.

IV. W skład Naczelnego Komitetu Narodowego wchodzi pod przewodnictwem prezesa Koła Polskiego, dr. Juliusza Leo, z wszystkich grup politycznych pp.:

Tadeusz Cieński, zast[ępcą] dr Stanisław Kasznica.

Witold ks. Czartoryski, zast[ępcą] Andrzej ks. Lubomirski.

Ignacy Daszyński, zast[ępcą] dr Zygmunt Marek.

Jan Dąbski, zast[ępcą] Andrzej Średniawski.

dr Ludomił German, zast[ępcą] dr Władysław Stesłowicz.

Józef Hudec, zast[ępcą] Artur Hausner.

dr Władysław Leopold Jaworski, zast[ępcą] dr Tadeusz Starzewski.

[...]

Wincenty Witos, zast[ępcą] Władysław Długosz.

Edmund Zieleniewski, zast[ępcą] Jan Kanty Federowicz.

V. Naczelny Komitet Narodowy wybiera wydział zawiadowczy. Naczelny Komitet Narodowy dzieli się na dwie sekcje: krakowską i lwowską, z których każda zarządza autonomicznie w działach: organizacyjnym, wojskowym i skarbowym.

Źródło: *Uchwała sejmowego Koła Polskiego o powołaniu Naczelnego Komitetu Narodowego* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Z jakiego powodu doszło do zjednoczenia się organizacji politycznych i tym samym powstania Naczelnego Komitetu Narodowego?
3. Przedstaw strukturę Naczelnego Komitetu Narodowego.
4. Jakie działania w sferze skarbowej towarzyszyły utworzeniu Naczelnego Komitetu Narodowego?
5. W jakim celu powołano Legiony Polskie?

Prezydent Krakowa Juliusz Leo wita ostatniego cesarza Austro-Węgier Karola I Habsburga i jego małżonkę Zytę w Barbakanie, Kraków 7 maja 1917 r. (Fot. B. Schuhmann, Muzeum Krakowa)

Pytania

1. Na podstawie podpisu pod fotografią ustal, kto jest na niej przedstawiony.
2. Który z elementów szczególnie zwrócił twoją uwagę?
3. Zastanów się, jakie są relacje między postaciami na fotografii.
4. W jakim celu, twoim zdaniem, wykonano tę fotografię?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

Warto wiedzieć

Juliusz Leo (1861–1918) to galicyjski polityk, z wykształcenia ekonomista i prawnik. W 1901 r. został posłem Sejmu Krajowego i zasiadał w nim do 1914 r. Jednocześnie od 1911 r. należał do parlamentu austriackiego – Rady Państwa, gdzie w latach 1912–1915 pełnił funkcję prezesa Koła Polskiego. Od lipca 1904 do lutego 1918 r. był prezydentem Krakowa. W tym czasie miasto powiększyło się siedmiokrotnie. Leo został pierwszym przewodniczącym Naczelnego Komitetu Narodowego. Następnie 22 listopada zastąpił go Władysław Leopold Jaworski. Kilka miesięcy później kierownictwo w NKN przejął Leon Biliński, ówczesny przewodniczący Koła Polskiego. Szczególnie aktywni okazali się sekretarze generalni: Konstanty Srokowski i Michał Sokolnicki. W ramach NKN działały departamenty, traktowane w Galicji jak swego rodzaju ministerstwa. Za najważniejszy z nich uznano Departament Wojskowy, którym kierował Władysław Sikorski.

KALENDARIUM

8 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej wydała odezwę Do Narodu Polskiego, zapowiadając „wyzwolenie spod jarzma moskiewskiego”.

12 VIII 1914 – do Kielc wkroczyli żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej utworzonej przez Józefa Piłsudskiego za zgodą Naczelnej Komendy Armii austro-węgierskiej.

16 VIII 1914 – członkowie Koła Polskiego w parlamencie austriackim wydali manifest Do Narodu Polskiego wzywający do wstępowania polskich sił zbrojnych u boku armii austriackiej.

Warto wiedzieć

Jesienią 1914 r. politycy polscy związani z Narodową Demokracją uzyskali zgodę władz rosyjskich na utworzenie polskiego oddziału ochotniczego, który miał walczyć u boku armii rosyjskiej. W styczniu 1915 r. oddział przeorganizowano w Puławach na Lubelszczyźnie i nadano mu nazwę I Legion Polski, (nieoficjalnie używano określenia Legion Puławski). Jednostka licząca ok. tysiąca żołnierzy miała być odpowiedzialna na powstanie w Galicji Legionów Polskich. Legion dowodzony przez ppłk. Antoniego Reutta wyróżnił się w czasie walk pod Pakostawiem 20 maja 1915 r., ponosząc duże straty, co stało się przyczyną wycofania jednostki z frontu jesienią 1915 r.

1914 sierpień 16, Warszawa – Telegram do naczelnego wodza wojsk rosyjskich wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza

Wasza Cesarska Wysokość!

Głęboko wzruszeni orędziem Waszej Cesarskiej Wysokości, które nam obwieszcza, że waleczna armia rosyjska, dobywszy oręża w obronie Słowian, walczy i za świętą dla naszego narodu sprawę wskrzeszenia zjednoczonej Polski, złączenia w jedną całość wszystkich rozdartych jej części pod berłem Jego Cesarskiej Mości, niżej podpisani przedstawiciele stronnictw politycznych i grup społecznych polskich wierzymy mocno, że krew synów Polski, przelewana wspólnie z krwią synów Rosji w walce ze wspólnym wrogiem, stanie się największą rękojmnią nowego życia w pokoju i przyjaźni dwóch narodów słowiańskich. W dniu historycznym tak ważnego dla narodu polskiego orędzia przejęci jesteśmy gorącym pragnieniem zwycięstwa armii rosyjskiej, stojącej pod Najdostojniejszym dowództwem Waszej Cesarskiej Wysokości i oczekujemy jej pełnego na polu walki triumfu. Te życzenia i nasze wiernopoddańcze uczucia prosimy Waszą Cesarską Wysokość złożyć u stóp Jego Cesarskiej Mości, Najjaśniejszego Pana.

dr Leon Babiński, Zygmunt Balicki, prof. Ignacy Baranowski, Wojciech Baranowski, Ksawery hr. Branicki, Tadeusz Buyno, ks. prałat Zygmunt Chelmiński, Eustachy Dobiecki, Roman Dmowski, Stanisław Dzierzbicki, ks. Marceli Godlewski, Stefan Górski, Ludwik Górski, Paweł Górski, Stanisław Górski, Władysław Grabski, Jan Gryżewski, Ludomir Grendyszyński, Jan Grendyszyński, Jan Heurich, Jan Harusewicz, Władysław Jabłonowski, Wiktor Jaroński, dr Walenty Kamocki, Władysław Kiślański, Czesław Karpiński, Stanisław Karpiński, Karol Kozłowski, dr Wiktoryn Kosmowski, Konstanty Komierowski, Stanisław Kozicki, Edward hr. Krasieński, Stefan Krzywoszewski, Stanisław Leśniowski, Zdzisław ks. Lubomirski, Marian Lutosławski, Stanisław hr. Łubieński, ks. prałat Leopold Łyszkowski, Witold Marczewski, Henryk Martens, Antoni Marylski-Łuszczewski, Józef Morawski, Andrzej Niemojewski, Mieczysław Niklewicz, Franciszek Nowodworski, Kazimierz Olszewski, Artur Oppman, Michał Ordęga, Mieczysław Pfeiffer, Konstanty hr. Plater, Tomasz hr. Potocki, Stefan hr. Przeździecki, Antoni Pułjanowski, Henryk Radziszewski, Franciszek ks. Radziwiłł, Maciej ks. Radziwiłł, Władysław Stanisław Reymont, ks. biskup sufragan warszawski Kazimierz Ruszkiewicz, dr Antoni Rząd, Antoni Sądzewicz, Ludwik Spiess, Bohdan Straszewicz, Andrzej Świętochowski, Benedykt hr. Tyszkiewicz, Zygmunt hr. Wielopolski, Józef Wielowieyski, Michał ks. Woroniecki, Maurycy hr. Zamoyski, Władysław Żukowski.

Źródło: *Telegram do Wielkiego Księcia Mikołaja [w:] K.W. Kumaniecki, Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania państwa polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Warszawa–Kraków 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Czy powyższy tekst można uznać za przejaw zdrady narodowej?
3. Wyjaśnij pojęcie lojalizmu. Czy lojalizm występował również w zaborze austriackim i pruskim? Podaj przykłady.
4. Zapoznaj się z biogramami podpisanych pod telegramem: Romana Dmowskiego i księcia Zdzisława Lubomirskiego. Jaką rolę odegrali w historii Polski? Jaki obóz polityczny reprezentowali?

KALENDARIUM

14 VIII 1914 – ogłoszenie odezwy do Polaków przez wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza.

16 VIII 1914 – powołanie Naczelnego Komitetu Narodowego, który miał stanowić najwyższą władzę polityczną, wojskową i skarbową dla społeczeństwa polskiego, zamieszkującego na terenie Galicji. Przewodnictwo w NKN objął Juliusz Leo, ówczesny prezydent Krakowa.

27 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej zdecydowała o powołaniu Legionów Polskich: Zachodniego w Krakowie, (dowódca: gen. Rajmund Baczyński) i Wschodniego we Lwowie (dowódca: gen. Adam Pietraszkiewicz).

Warto wiedzieć

W październiku 1915 r. powstało w Warszawie Międzypartyjne Koło Polityczne, które skupiało stronnictwa popierające współpracę z Rosją i walkę z wrogiem – Niemcami. Do organizacji należały m.in. Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe, Stronnictwo Polityki Realnej i Polska Partia Postępowa. Wśród najważniejszych działaczy znaleźli się: Zygmunt Chrzanowski, Andrzej Wierzbicki, Józef Świeżyński. W 1918 r. Koło współdziałało z Radą Regencyjną oraz Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu.

1914 sierpień 16, Warszawa – Odezwa Stronnictwa Demokracji Narodowej, Polskiej Partii Postępowej, Stronnictwa Polityki Realnej oraz Polskiego Zjednoczenia Postępowego

Przedstawiciele podpisanych stronnictw politycznych, zebrani dnia 16 sierpnia w Warszawie, witają odezwę Jego Cesarskiej Wysokości, Wodza Naczelnego wojsk rosyjskich, do Polaków, jako akt pierwszorzędnej wagi historycznej i wierzą niezłomie, że po ukończonej wojnie istotnie urzeczywistniają się wyrażone w odezwie przyrzeczenia i spełnią się marzenia ojców i dziadów naszych, że rozszarpane przed półtora wiekiem ciało Polski złączy się znów, że znikną granice, dzielące naród polski.

Krew jej synów, wylana we wspólnej walce przeciwko Niemcom, będzie zarazem ofiarą na ołtarzu zmartwychwstania Ojczyzny.

Stronnictwo Demokracji Narodowej, Polska Partia Postępowa,
Stronnictwo Polityki Realnej, Polskie Zjednoczenie Postępowe.

Źródło: *Odezwa Czterech Stronnictw Warszawskich* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekryty, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Wyjaśnij, co zapowiadała Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza do Polaków (materiał nr 1 z części III).
3. Zastanów się, dlaczego wymienione stronnictwa polityczne przyjęły entuzjastycznie dokument Wodza Naczelnego wojsk rosyjskich.
4. Do czego odnosi się następujące stwierdzenie: „rozszarpane przed półtora wiekiem ciało Polski złączy się znów”?

KALENDARIUM

28 VII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

3 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Francji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

8 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej wydała odezwę Do Narodu Polskiego, zapowiadając „wyzwolenie spod jarzma moskiewskiego”.

14 VIII 1914 – naczelny wódz armii rosyjskiej wielki książę Mikołaj zapowiedział połączenie polskich ziem ze wszystkich zaborów.

Warto wiedzieć

Zgodnie z ówczesną sztuką wojenną i wyobrażeniami na temat działań militarnych uważano, że w konfliktach zbrojnych zwyciężają armie, które mogą wystawić najwięcej piechoty i kawalerii. Takie możliwości miała w 1914 r. tylko Rosja, dlatego powszechnie sądzono, że to Cesarstwo Rosyjskie zwycięży w rozpoczynającej się właśnie wojnie w Europie Środkowo-Wschodniej. Tymczasem w ciągu czterech lat walk toczonych na wszystkich frontach rozwój techniki wojskowej zmienił całkowicie sposób prowadzenia wojny. O zdolnościach bojowych wojsk decydowały odtąd nowoczesne rodzaje uzbrojenia, jak samoloty, czołgi i łodzie podwodne.

1914 sierpień, Warszawa – Opinia księżnej Marii Lubomirskiej w sprawie entuzjazmu Polaków przy wstępowaniu do armii rosyjskiej

Naprzeciwko pałacu Krasińskiego tłum ludzi. Odbywa się pobór – ochotnicy idą raźnie, jeno zawodzą żony, a Żydówki wydają jęki biblijne. Wielka tu panuje lojalność, bo na Niemca nienawiść okrutna. [...] wieczorem szły pod naszymi oknami liczne oddziały wojska, długim korowodem. Towarzyszył im tłum entuzjastyczny, krzyczący hurra!!! Niech żyje armia! Cała ulica drżała zapałem. Wstrząsający był to widok w tę gwiazdzistą noc. Gdzież mary przeszłości? Czy Kościuszkę dreszcz w grobie nie przeszyswa? [...] Dziwny jest ten entuzjazm dla Rosji! Moim zdaniem – przesadny. Jest więcej wolontariuszy niż potrzeba.

Źródło: *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej: 1914–1918*, oprac. J. Pajewski, Poznań 1997.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie wydarzenie opisała autorka?
3. W jakim mieście miało miejsce? Do którego zaboru należało to miasto w chwili wybuchu wojny?
4. Jakie nastroje panowały wśród ludności według autorki?
5. Jak autorka odniosła się do tych reakcji?
6. Dlaczego przywołano w tekście postać Tadeusza Kościuszki? Co miał symbolizować?
7. Porównaj z tekstem materiał nr 17 (Opis nastrojów Polaków podczas mobilizacji do c.k. armii z części I). Jaką zależność dostrzegasz między miejscem zamieszkania Polaków a ich sympatiami do walczących stron?
8. Porównaj materiał nr 8 (Nastroje mieszkańców Królestwa Polskiego na początku wojny w pamiętniku Stanisława Jankowskiego) i 13 (Uchwała sejmowego Koła Polskiego o powołaniu Naczelnego Komitetu Narodowego) z części I. Jakie powody poparcia Polaków dla Rosji w rozpoczętej wojnie wymieniano najczęściej?

Pożegnanie polskich rekrutów z rodzinami, Warszawa sierpień 1914 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Co jest tematem fotografii?
2. Jaki nastrój na niej panuje?
3. Zastanów się, w jakim celu ją wykonano.
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

28 VII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

6 VIII 1914 – żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej wyruszyli z Krakowa w kierunku granicy zaboru rosyjskiego.

8 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej zapowiedziała w specjalnej odezwie wyzwolenie Polaków spod panowania rosyjskiego.

14 VIII 1914 – naczelny wódz armii rosyjskiej wielki książę Mikołaj zapowiedział zjednoczenie polskich ziem ze wszystkich zaborów.

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

22 VI 1915 – wojska rosyjskie zostały wyparte ze Lwowa przez siły niemiecko-austriackie.

Warto wiedzieć

Najwięcej Polaków zmobilizowano podczas czterech lat wielkiej wojny do armii austro-węgierskiej – ponad 1 mln 400 tys. Na początku wojny walczyli głównie przeciwko armii rosyjskiej. Od 1915 r. część jednostek z polskimi żołnierzami przerzucono na front włoski. Ogółem w c.k. armii służyli przedstawiciele 10 narodowości mieszkających na terenie Austro-Węgier. Językiem urzędowym w armii był niemiecki. Szkolenia wojskowe prowadzono w języku, którym posługiwało się co najmniej 20 proc. żołnierzy w danej jednostce.

1914 sierpień, Lwów – Opis nastrojów Polaków podczas mobilizacji do c.k. armii

Ogłoszona zostaje ogólna mobilizacja. Zdawałoby się, że zarządzenie to wywoła przygnębienie i konsternację. Stało się jednak całkiem przeciwnie. Wieczorem cała ludność wyległa na miasto. Cukiernie, kawiarnie i restauracje były przepełnione. Oficerów Polaków porywano na ulicach na ręce i obnoszono z okrzykami „Niech żyje Polska!”. Wszystkie muzyki wojskowe i cywilne po lokalach publicznych grały hymn austriacki, a bezpośrednio po nim „Jeszcze Polska nie zginęła”! [...] Lwów radował się, że przyjdzie do orężnego starcia z odwiecznym wrogiem Polski, przeczuwając, że wojna ta może nam przynieść zmartwychwstanie naszej Ojczyzny.

Źródło: Z. Jasiński, *Wspomnienia. Wojna światowa (1914–1918). W odrodzonej Polsce (1918–1922)* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie wydarzenie opisał autor?
3. Na terenie którego zaboru rozegrała się ta sytuacja?
4. Któremu z walczących państw sprzyjali Polacy we Lwowie?
5. Jaka, według autora, była reakcja Polaków na wiadomość o wojnie?
6. Jakie nadzieje, zdaniem autora, pokładali Polacy w rozpoczętej wojnie?
7. Porównaj materiał nr 9 (Opinia mieszkańca zaboru pruskiego w sprawie mobilizacji Polaków do armii zaborczych) i 16 (Opinia księżnej Marii Lubomirskiej w sprawie entuzjazmu Polaków przy wstępowaniu do armii rosyjskiej) z części I. Jaką zależność dostrzegasz między miejscem zamieszkania Polaków a ich sympatiami do walczących stron? Czy zawsze występowało to powiązanie?

KALENDARYUM

14 VIII 1914 – ogłoszenie odezwy do Polaków przez wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza.

27 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej podjęła decyzję o powołaniu Legionów Polskich: Zachodniego (Kraków) i Wschodniego (Lwów).

18 X 1914 – sztab rosyjskiego Frontu Południowo-Zachodniego udzielił zgody na utworzenie tzw. Legionu Puławskiego.

25 XI 1914 – powstanie w Warszawie Komitetu Narodowego Polskiego, którego członkowie wyrażali głównie poglądy prorosyjskie, a więc przeciwstawne wobec stanowisk przyjmowanych przez polityków skupionych wokół Józefa Piłsudskiego. Przewodniczącym organizacji był hr. Zygmunt Wielopolski, a prezesem Komitetu Wykonawczego KNP – Roman Dmowski.

19 XII 1914 – otrzymawszy zgodę władz austriackich, utworzono I Brygadę Legionów, której dowódcą został Józef Piłsudski. I Brygada składała się z 1. i 5. Pułku Piechoty, dywizjonu kawalerii i dywizjonu artylerii.

Rodacy!

Gdy wybuchła obecna wojna, naród nasz w jednej chwili odczuł, że w dziejach jego odwraca się wielka karta, że waży się cała jego przyszłość.

Najstraszniejszy wróg Polski, który poprzysiągł jej zagładę doszczętną, a który dotychczas z wypróbowaną przebiegłością wpływy swe szeroko roztaczał i wszelkie siły przeciwko nam uzbrajał, naraz stanął otwarcie, jako wróg już nie tylko nasz, ale całej niemal Europy. I my, cośmy dotąd w rozpaczliwej walce codziennej bronili przed nim siedzib naszych ojców, ujrzelśmy nagle podniesiony przeciw niemu oręż wielkich potęg świata, Rosji, Francji, Anglii.

Rozumieliśmy zawsze, po której stronie nasze miejsce. Wskazała je bez wahań myśl wszystkich warstw narodu, zdrowy instynkt piastowego ludu.

[...]

Jedna tylko przed narodem stanęła sprawa: rozbicie złowrogiej potęgi niemieckiej i zjednoczenie Polski pod berłem monarchii rosyjskiej.

[...]

Podpisani posłowie Królestwa Polskiego do obu ciał prawodawczych państwa, byli posłowie oraz kierownicy pracy społecznej w kraju połączyli się w celu skupienia około wspólnej sprawy wszystkich rodaków bez różnicy przekonań i poglądów: zgodnych jeno w pojęciu tej jednej sprawy i przeto wyróżniających dziś ujawnioną wolę narodu. Nie mogąc, ze względu na warunki chwili, skupić wszystkich, których by w swym gronie widzieć pragnęli i zakładając sobie uzupełnienie swych kadrów w miarę postępu pracy, rozumieją oni, że dalsza zwłoka w rozpoczęciu tej pracy pociągnęłaby wielką dla sprawy naszej szkodę. Dlatego podpisani łączą się dziś w Komitet Narodowy Polski, tworząc w ten sposób podstawę do organizacji politycznej narodu, wyrażającą jego naczelne dążenie, jednoczącą go w myśli i w czynie.

Źródło: *Odezwa Komitetu Narodowego Polskiego, Warszawa 25 listopada 1914 r.* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kim byli autorzy odezwy?
3. Na terenie którego zaboru powstała odezwa?
4. Do czego, według Komitetu Narodowego Polskiego, miała doprowadzić współpraca z Rosją?
5. Porównaj z tekstem materiał nr 1 z części III (Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza do Polaków). Czy plany Komitetu Narodowego Polskiego były zbieżne z obietnicami strony rosyjskiej?

Warto wiedzieć

Legion Puławski (I Legion Polski) działał pod auspicjami Komitetu Narodowego Polskiego. Należąc do korpusu rosyjskiego, walczył przeciwko Niemcom i Austro-Węgrom. Od chwili powstania formacja borykała się z trudnościami, przede wszystkim w zakresie umundurowania i uzbrojenia. Rozwiązanie tych problemów nie było możliwe bez pomocy strony rosyjskiej. Od 17 stycznia 1915 r. dowódcą I Legionu Polskiego był ppłk Antoni Reutt, a od 19 maja tego roku – płk Jan Rządkowski. Decyzją cara Mikołaja II zabroniono tworzenia oddziałów polskich. Władze rosyjskie rozwiązały istniejący od lutego Komitet Organizacyjny Polskich Drużyn Ochotniczych (wcześniej Komitet Organizacyjny Legionów Polskich). Legion Puławski ostatecznie zlikwidowano w październiku 1915 r., a jego żołnierzy wcielono do Brygady Strzelców Polskich.

Żołnierze ze sztandarem Legionu Puławskiego, Puławy 1914–1915 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Kiedy powstała ta fotografia?
2. Co jest przedstawione na pierwszym planie?
3. Odczytaj napis na sztandarze.
4. Jaki mógł być powód wykonania tej fotografii?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

16 VIII 1914 – w Krakowie powstał Naczelny Komitet Narodowy.

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

18 X 1914 – rozpoczęło się formowanie tzw. Legionu Puławskiego, ochotniczej jednostki polskiej walczącej u boku armii rosyjskiej.

5 XI 1914 – 23 III 1915 – oblężenie Twierdzy Przemyśl przez wojska rosyjskie zakończone kapitulacją jej załogi.

11 XI – 6 XII 1914 – bitwa łódzka między wojskami niemieckimi i rosyjskimi.

25 XI 1914 – w Warszawie powstał Komitet Narodowy Polski.

16–25 XI 1914 – bitwa o Kraków powstrzymała zajęcie miasta przez armię rosyjską.

3–14 XII 1914 – w bitwie pod Limanową wojska austriackie powstrzymały ofensywę rosyjską.

1914 grudzień, Kraków – Opinia Jana Dąbrowskiego o przedstawicielach orientacji prorosyjskiej

W ogóle sprawa polska stoi teraz lepiej. Rosjanie są w odwrocie, a akcję polską w Królestwie objęli Austriacy, co dla nas jest korzystne. [...]

Za to o ND dowiaduję się ciekawych szczegółów. Jeżdżą za armią rosyjską w Galicji i robią rosyjską orientację. Jest to szczyt głupoty. [...] Nie pojmują tych ludzi. Jediną korzyścią zwycięstwa Rosji byłoby zabranie przez nią zaboru pruskiego. Dziś sprawa tak stoi, że to zgoła wykluczone i możemy tylko stracić Galicję, tj. mieć wszystkie ujemne strony, bez dodatnich, tego zwycięstwa Rosji.

Źródło: J. Dąbrowski, *Dziennik 1914–1918* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Obywatelem jakiego państwa był autor?
3. Korzystając z kalendarium i wiedzy pozaźródłowej, określ, jak przebiegała sytuacja na froncie wschodnim w chwili powstania źródła?
4. Które z walczących państw autor uznawał za sojusznika sprawy polskiej? Porównaj odpowiedź z częścią „Warto wiedzieć”. W jaki sposób wyrażał to poparcie?
5. Co oznaczał skrót ND?
6. Dlaczego autor krytykuje działania ludzi związanych z tym stronnictwem?
7. Co autor rozumiał pod pojęciem „orientacja rosyjska”?
8. Jakie zagrożenie przewidywał autor w przypadku zwycięstwa Rosji?

Warto wiedzieć

Historyk i hungarysta Jan Dąbrowski jeszcze w trakcie studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim wstąpił do Drużyn Strzeleckich. W chwili wybuchu I wojny światowej rozpoczął działalność w Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Po jej rozwiązaniu pracował w Departamencie Wojskowym Naczelnego Komitetu Narodowego. Tam zajmował się m.in. werbunkiem do legionów na terenie Królestwa Polskiego oraz kontaktami z politykami węgierskimi i sondowaniem poparcia dla sprawy niepodległości Polski. Po wojnie Dąbrowski kontynuował pracę naukową i pedagogiczną.

KALENDARIUM

2–12 V 1915 – bitwa pod Gorlicami rozpoczynająca odwrót wojsk rosyjskich z Galicji i Królestwa Polskiego.

VII 1915 – początek ewakuacji rosyjskich urzędów, instytucji naukowych oraz fabryk z Królestwa Polskiego w głąb Rosji.

5 VIII 1915 – armia niemiecka zajęła Warszawę.

16 VIII 1915 – do Warszawy przybył Józef Piłsudski, aby ogłosić wstrzymanie poboru do Legionów Polskich.

23 VIII 1915 – podział polskich ziem dawnego Królestwa Polskiego na dwie jednostki administracyjne: Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie (pod zarządkiem austro-węgierskim) oraz Generalne Gubernatorstwo Warszawskie (pod zarządkiem niemieckim).

Warto wiedzieć

Dla potrzeb przemysłu wojennego władze niemieckie i austriackie zarządziły na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego konfiskatę wszystkich metalowych przedmiotów. Na austriackiej liście znalazły się również dzwony kościelne i piszczałki organowe. W wielu parafiach ukrywano poszukiwane przedmioty w lasach lub organizowano całodobowe straże.

1915 sierpień 5, Kraków – Informacja prasowa o biciu dzwonów w krakowskich kościołach w dniu zajęcia Warszawy przez wojska niemieckie

Na polecenie Prezydium Miasta – w ścisłym porozumieniu z konsystorzem krakowskim [kurią] – uderzyły dzwony w Krakowie. Półgodzinny potężny dźwięk dzwonów – poruszył do głębi ludność całego miasta. Już nikt nie wątpił, że stała się rzecz wielka dla narodu polskiego, która głosi wieść radosną, wieść płomienną. Wyzwolenie ukochanej stolicy Polski spod stuletniego z górą jarzma rosyjskiego! Nastrój – silny, głęboki i nierozdzielny, który jawi się jak sen złoty, raz na całe stulecia – szarpał, zda się, skneblowanym wspomnieniem tych wszystkich uczuć, jakimi przepojony jest wolny, niepodległy potężny naród...

Dzwony były na wyzwolenie Narodu...

Czyżby miał być już Świt?

Źródło: „Ilustrowany Kurier Codzienny” 1915, nr 198 [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z kalendarium, ustal, kiedy wojska niemieckie zajęły Warszawę.
3. Jakie nastroje, według autora, zapanowały w Krakowie w związku z tym wydarzeniem?
4. Czy autor podzielał te uczucia? Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. Porównaj tekst z materiałem nr 21 (Opinia Jerzego K. Maciejewskiego na temat nastrojów wśród mieszkańców Warszawy po wkroczeniu Niemców) z części I. Czy reakcje Polaków w obu miastach były podobne?
6. Dlaczego zajęcie Warszawy, w opinii autora, miało być zapowiedzią wyzwolenia narodowego?
7. Jak rozumiesz zwrot „czyżby miał być już Świt”?

Konfiskata kościelnego dzwonu przez żołnierzy niemieckich, Burzenin (woj. łódzkie) 1915 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Co jest przedstawione na pierwszym planie fotografii?
2. Który z elementów szczególnie zwrócił twoją uwagę?
3. Przeczytaj podpis pod fotografią. Zastanów się, w jakim celu i kto ją wykonał.
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

5 VIII 1915 – armia niemiecka zajęła Warszawę. Po wcześniejszym zniszczeniu mostów oraz ważnych obiektów kolejowych i przemysłowych Rosjanie opuścili miasto.

23 VIII 1915 – podział polskich ziem dawnego Królestwa Polskiego na dwie jednostki administracyjne: Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie (pod zarządkiem austro-węgierskim z gen. mjr. Erichem von Dillerem na czele, następnie zastąpionym przez gen. Karla Kuka) oraz Generalne Gubernatorstwo Warszawskie (pod zarządkiem niemieckim, z gen. Hansem von Beselerem na czele).

5 XI 1916 – ogłoszenie przez cesarza Niemiec Wilhelma II i cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa I aktu zapowiadającego utworzenie samodzielnego państwa polskiego z ziem Królestwa Polskiego.

Warto wiedzieć

2 sierpnia 1914 r. do Kalisza wkroczyły wojska niemieckie. Było to pierwsze miasto Królestwa Polskiego, które zdobyły. Z powodu niesłusznego oskarżenia mieszkańców o zastrzelenie kilku żołnierzy niemiecki dowódca zarządził w odwecie rozstrzelanie 80 osób oraz zbombardowanie miasta. W ciągu kilku dni zniszczono historyczną zabudowę centrum. Państwa ententy uznały to za zbrodnię wojenną. Obraz tamtych wydarzeń uwieczniła Maria Dąbrowska w powieści *Noce i dnie*.

1915 sierpień 10, Warszawa – Opinia Jerzego K. Maciejewskiego na temat nastrojów wśród mieszkańców Warszawy po wkroczeniu Niemców

Wszyscy się tu obawiają powrotu Rosjan – a dlaczego? No bo podobno warszawiacy zanadto serdecznie przyjmowali wkraczających Prusaków. Całe pułki były udekorowane kwiatami, oficerowie z bukietami... Już kogo jak kogo, ale żeby Prusaków – tom się tego po Polakach nie spodziewał. Cieszą się niektórzy z niepowodzenia Rosjan, niektóre gazety zioną nienawiścią i złością na nich, ale jest stronnictwo umiarkowane, a nawet pragnące ich powrotu i ja trzymam się tegoż.

Bo i czego można oczekiwać od Niemiec? Czyż nie powtórzy się historia Księstwa Poznańskiego, dzieje Wrześni i orgie wywłaszczania? Czyż jęki Poznaniaków nie głuchną coraz bardziej pod naciskiem niemczyzny?

Źródło: J.K. Maciejewski, *Smutny żywot człowieka poczciwego* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W którym zaborze znajdowała się Warszawa przed wybuchem wojny?
3. Jak, według autora, mieszkańcy zareagowali na przybycie wojsk niemieckich? Czy reakcje te były jednakowe?
4. Jak autor je oceniał?
5. Porównaj z tekstem materiał nr 16 (Opinia księżnej Marii Lubomirskiej w sprawie entuzjazmu Polaków przy wstępowaniu do armii rosyjskiej). Jak zmieniła się w toku wojny orientacja mieszkańców Warszawy wobec walczących państw zaborczych?
6. Jaki był stosunek autora do Cesarstwa Niemieckiego?
7. Które wydarzenia z przeszłości wpłynęły na jego obawy wobec nowej sytuacji w mieście?

Kalisz w czasie wojennym 1914

Ulica Złota

Zniszczenia wojenne w Kaliszu, pocztówka z 1915 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Co jest uwiecznione na tej pocztówce?
2. Zastanów się, kto i w jakim celu mógł ją zrobić?
3. Gdyby ta pocztówka miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

2 V 1915 – wygrana przez wojska niemiecko-austriackie bitwa pod Gorlicami przełamała front wschodni, zmuszając armię rosyjską do tzw. wielkiego odwrotu.

22 VI 1915 – wojska austriackie wyparły armię rosyjską ze Lwowa.

5 VIII 1915 – armia niemiecka wkroczyła do Warszawy.

16 VIII 1915 – do Warszawy przybył Józef Piłsudski, aby ogłosić wstrzymanie poboru do Legionów Polskich.

1915 październik – Okólnik Polskiej Partii Socjalistycznej precyzujący stanowisko wobec państw zaborczych i okupacyjnych

1. Wypędzenie Moskali z Królestwa i Litwy przez wojska niemieckie i austro-węgierskie – z chlubnym współudziałem Legionów Polskich – otwiera nam widoki owego wolnego życia. Pozbycie się Moskali stanowi konieczny warunek urzeczywistnienia naszego celu politycznego: niepodległego demokratycznego państwa polskiego.

O ile więc chodzi o walkę z Rosją, to Austriacy i Niemcy są naszymi sojusznikami.

2. Ani Niemcy, ani Austria nie wypowiedziały się dotychczas, jakie zamierzają zająć stanowisko w sprawie polskiej. Bo ogólnikowe zapewnienie o dobrych zamiarach nic tu nie znaczy. Oczywiście jest zresztą, że na obietnicach polegać nie można. Polityka nasza musi być samodzielna. Obowiązkiem jest naszym wykorzystać okres wojny jak najenergiczniej w tej myśli, aby naród polski stał się siłą polityczną, umiejącą skutecznie poprzeć domaganie się niepodległego demokratycznego państwa polskiego. Im więcej wysiłków i ofiarności w akcję tę włożymy, tym większy wywrze to wpływ na stosunek do nas Niemiec i Austro-Węgier, tym pewnością będziemy mieli gwarancję lepszej przyszłości.

Źródło: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1981.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto był jego autorem?
3. Z jaką polską formacją militarną było związane to środowisko?
4. Z jakiej okazji wydano okólnik?
5. Jaki był stosunek autorów odezwy do państw zaborczych?
6. Zastanów się, kto był adresatem okólnika.
7. Jaki cel chcieli osiągnąć autorzy, wydając tę odezwę?

Warto wiedzieć

W 1916 r. niemieckie władze okupacyjne zezwoliły na zorganizowanie w Warszawie obchodów 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja. Ostatni raz warszawiacy obchodzili to święto w czasie powstania listopadowego. W manifestacji patriotycznej udział wzięło ponad 250 tys. osób, w tym reprezentanci partii politycznych, związków religijnych i 90 organizacji społecznych. Na uformowany dwa dni wcześniej pochód pierwszomajowy władze zareagowały inaczej – manifestantów rozpędziły niemiecka policja i wojsko. Ta różnica w reakcji władz na obie manifestacje miała swoje źródło w strategii Niemiec – zjednać Polaków do współpracy przeciw Rosji. Uważano, że można to osiągnąć pewnymi symbolicznymi ustępstwami, np. zgodą na obchody rocznic patriotycznych (3 maja). Z kolei 1 maja – Międzynarodowy Dzień Solidarności Ludzi Pracy uznawany był przez władze w Niemczech za święto o charakterze rewolucyjnym i antypaństwowym, dlatego jego obchody były tłumione w całym Cesarstwie Niemieckim.

Obchody 125. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja, Warszawa 1916 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Co zostało uwiecznione na tej fotografii?
2. Jakie symbole narodowe na niej dostrzegasz?
3. Zastanów się, kto i w jakim celu wykonał to zdjęcie.
4. Jaki mógł być stosunek autora do utrwalonego zdarzenia?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

14 I 1917 – posiedzenie inauguracyjne Tymczasowej Rady Stanu.

2 VII 1917 – Józef Piłsudski zrezygnował z zasiadania w Tymczasowej Radzie Stanu.

9 VII 1917 – większość żołnierzy Legionów Polskich odmówiła złożenia przysięgi na „wierne braterstwo broni” z Niemcami i Austro-Węgrami.

22 VII 1917 – policja niemiecka aresztowała Józefa Piłsudskiego pod zarzutem konspiracyjnej działalności antyniemieckiej i osadziła go w twierdzy w Magdeburgu.

25 VIII 1917 – Tymczasowa Rada Stanu podała się do dymisji.

Warto wiedzieć

Komisją wojskową wchodzącą w skład Tymczasowej Rady Stanu kierował Józef Piłsudski. Do pracy ściągnął zaufanych współpracowników z konspiracyjnej Polskiej Organizacji Wojskowej, której był komendantem głównym do lipca 1917 r. Po internowaniu Piłsudskiego przez władze niemieckie jego podwładni na znak protestu zrezygnowali z pracy w komisji.

1917 lipiec – Oświadczenie Polskiej Partii Niezawisłości, Polskiej Partii Socjalistycznej, Polskiego Stronnictwa Ludowego i Zjednoczenia Stronnictw Demokratycznych wyjaśniające motywy wystąpienia z Tymczasowej Rady Stanu

Oświadczenie

Z Tymczasowej Rady Stanu wystąpili wszyscy przedstawiciele kierunku radykalno-niepodległościowego [...].

Od dłuższego już czasu było widoczne, że to nastąpić musi. Tymczasowa Rada Stanu nie stała się tym, czym stać się była powinna, aby ująć w swoje ręce sprawę budowy niepodległego państwa polskiego.

Obóz niepodległościowy poparł Radę Stanu w nadziei, że Rada stanie się samodzielnym organem tworzącego się państwa, że czynnie wpłynie na kształtowanie stosunków zgodnie z wolą i interesami Narodu.

Okupanci sprowadzili Radę Stanu do roli ciała doradczego, którego rady jednak nie mają żadnego wpływu. Rada Stanu okazała się całkowicie bezsilną i jaskrawo od okupantów uzależnioną w sprawach nawet najdrobniejszych.

W tych warunkach Rada stała się cieniem, pozorem – i to pozorem szkodliwym. Wobec męki Narodu, dręczonego gospodarką i uciskiem okupantów, Rada tworzyła złudę naczelnego urzędu polskiego. [...]

Rada Stanu powinna była rozwiązać się w całym swoim składzie – aby w ten sposób dać wyraz jednolitej woli Narodu wobec okupantów. Większość Rady Stanu obrała inną drogę.

Musimy przeciwstawić się metodom i skutkom tej polityki. Nie chcemy być narzędziem okupantów, nie chcemy, aby pod firmą państwa polskiego robiono z kraju naszego zależną kolonię, nie chcemy poddańczych władz polskich ani zależnych reprezentacji.

Jedynym wyjściem jest jak najrychlejsze zwołanie Konstytuanty (Sejmu Ustawodawczego), pochodzącej z wyborów powszechnych (bez różnicy płci), równych, tajnych, bezpośrednich i proporcjonalnych.

Źródło: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1981.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Czego dotyczy oświadczenie?
3. Skorzystaj z wiedzy pozaźródłowej i wskaż, kto powołał Tymczasową Radę Stanu.
4. Jakie cele przypisywały Radzie tworzące ją stronnictwa?
5. Co stanęło na przeszkodzie realizacji tych celów?
6. Jak oceniali realne znaczenie Rady Stanu autorzy oświadczenia?
7. Jakie, według autorów, były prawdziwe intencje Niemiec i Austro-Węgień wobec Polaków?
8. Jakie rozwiązanie zaproponowali?

KALENDARIUM

IV 1913 – powstanie Ligi Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego.

19 VI 1915 – I Zjazd Ligi Kobiet Galicji i Śląska.

28 VII 1917 – Tymczasowa Rada Stanu ogłosiła projekt konstytucji przyszłego państwa polskiego. Prawa wyborcze przewidziano w nim tylko dla mężczyzn.

8–9 IX 1917 – Zjazd Kobiet Polskich w Warszawie.

7 XI 1918 – Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej w Lublinie wydał manifest zapowiadający m.in. powszechne prawo wyborcze bez różnicy płci.

28 XI 1918 – dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego przyznający kobietom czynne i bierne prawa wyborcze.

Warto wiedzieć

W warunkach zaborów postulat równouprawnienia politycznego kobiet łączył się z działalnością patriotyczną. O ile w zaborze austriackim i pruskim prawo zabraniało kobietom działania w legalnych organizacjach politycznych, o tyle w zaborze rosyjskim takim zakazem objęci byli zarówno mężczyźni (do 1905 r.), jak i kobiety. Dlatego w środowiskach emancypacyjnych uważano, że dopiero niepodległe państwo polskie może zapewnić Polkom prawa wyborcze. W związku z tym do wybuchu wojny polski ruch kobiecy skupiał się raczej na problemie równego dostępu do edukacji oraz emancypacji zawodowej kobiet.

1917 wrzesień 8, Warszawa – Fragment referatu o działalności niepodległościowej Polek w czasie wojny ogłoszony podczas Zjazdu Kobiet Polskich

Jak zrozumiała i wykonała obowiązek swój wobec wojny kobieta w Polsce, gdzie zadanie to wielokrotnie trudniejszym było niż w innych państwach Europy? [...] W Polsce stanęła ona wobec czynu walki o wyzwolenie, zaledwie wyłaniającego się z mroku niewoli. Przyjść czynowi temu z pomocą było hasłem, które powołała do życia Liga Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego. [...] Niesienie pomocy materialnej wyraża się w dostarczaniu walczącym na froncie niezbędnych artykułów, jak bielizny, żywności, papierosów, książek itd. [...] Jednocześnie organizuje Liga dla żołnierzy, chwilowo przebywających na tyłach, szereg gospód, herbaciarni, schronisk itp. [...] Jednym z pierwszych zadań jest zdjęcie z serc żołnierzy obawy o byt opuszczonych przez nich rodzin. Gdy przez dwa blisko lata obywateli się one bez wypłacanych w innych krajach rządowych zapomóg, cały ciężar opieki nad nimi spadł na barki Ligi, która też pospieszyła im z pomocą, jak również z opieką wychowawczą dla dzieci rodzin legionistów, zakładając szereg ochron i domów dziecięcych.

W pierwszym okresie wojny chodziło przede wszystkim o obalenie muru niechęci, który przeważną część społeczeństwa w Królestwie dzielił od legionistów. [...] Liga prowadziła ożywioną agitację za pomocą literatury, odczytów, manifestacji i zebrań. Agitacja ta gorąco przeprowadzona zwłaszcza na prowincji stopniowo zmienia stosunek narodu do żołnierza, a zarazem staje się szkołą dla członkiń Ligi, szkołą, która kobiety, umiejące dotąd podejmować się pracy niesłusznie zresztą – zwanej filantropijną, skupia we wspólnie prowadzonej akcji społecznej, przekształca w czynnik dla narodu wychowawczy [...].

Na prowincji jednak, a zwłaszcza w odległych zakątkach, staje się Liga częstokroć jedyną krzewicielką idei niepodległościowej i widzimy, jak w szeregu pomniejszych ośrodków delegatki Ligi biorą na równi z innymi organizacjami udział w życiu politycznym, torując w ten sposób kobiecie drogę do zrównania w prawach politycznych. [...] Analiza rozwoju sprawy polskiej w ciągu ostatnich lat trzech [...] wykazuje, że hasła niepodległościowe i demokratyczne w czystej swej, a niebudzącej wątpliwości treści, najbardziej szczerzy i mocny oddźwięk znajdują w kobiecie polskiej. Stąd też naczelną hasło Ligi, hasło niesienia pomocy w walce o Niepodległość, każe jej obecnie podnieść akcję o zdobycie równych praw politycznych dla kobiety, jej bowiem udział w budowie nowo powstającego państwa polskiego stać się musi jedną z najmocniejszych tejże budowy podwalin.

Źródło: L. Śliwińska, *Udział Polek w wojnie obecnej* [w:] *Pamiętnik Zjazdu Kobiet Polskich w Warszawie w roku 1917*, red. J. Budzińska-Tylicka, Warszawa 1918.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakich okolicznościach powstał powyższy tekst?
3. Jakie różnice w położeniu kobiet polskich i europejskich podczas wojny zauważała autorka? Z czego wynikały?

4. Z jaką orientacją polityczną związana była opisywana w referacie Liga Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego?
5. Jakie działania na rzecz sprawy polskiej podejmowały członkinie Ligi? Dlaczego autorka wymieniła te działania w publicznym wystąpieniu? Jaki rezultat chciała osiągnąć?
6. Jakie postulaty wobec przyszłego państwa polskiego wysuwa autorka?
7. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, które z państw zaborczych jako pierwsze przyznało prawa wyborcze kobietom.

Członkinie Ligi Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego, 1915 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Kto jest przedstawiony na fotografii?
2. W jakim celu ją wykonano?
3. Co mogły symbolizować przypięte do piersi wstążki?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARYUM

28 X 1918 – w Krakowie powstała Polska Komisja Likwidacyjna z udziałem Wincentego Witosa oraz Ignacego Daszyńskiego. Jej zadaniem było przejęcie władzy administracyjnej i wojskowej w Galicji oraz utrzymanie porządku i bezpieczeństwa do czasu ukonstytuowania się niezawisłych polskich władz państwowych.

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała władzę wojskową Józefowi Piłsudskiemu, przybytemu dzień wcześniej do Warszawy z internowania w Magdeburgu.

12 XI 1918 – Józef Piłsudski przyjął w Warszawie dymisję od premiera Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej (tzw. rządu lubelskiego) Ignacego Daszyńskiego.

14 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała całość władzy państwowej Józefowi Piłsudskiemu i ogłosiła samorozwiązanie. Piłsudski powierzył formowanie rządu Ignacemu Daszyńskiemu.

18 XI 1918 – Józef Piłsudski powołał Jędrzeja Moraczewskiego na premiera Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej.

Do Ludu Polskiego!

Robotnicy, Włościanie i Żołnierze Polscy!

Nad skrwawioną i umęczoną ludzkością wschodzi zorza pokoju. W grzy walą się rządy kapitalistów, fabrykantów i obszarników – rządy militarnego ucisku i społecznego wyzysku mas pracujących. Wszędzie lud pracujący dochodzi do władzy. [...]

Ludu polski! Polski chłopie i robotniku!

Jeżeli chcesz zająć należne Ci miejsce w rodzinie wolnych narodów, jeżeli chcesz sam być gospodarzem na swojej własnej ziemi, to musisz w swoje ręce ująć władzę w Polsce, musisz sam budować gmach Niepodległej i Zjednoczonej Ludowej Rzeczypospolitej Polskiej.

W przekonaniu, iż sprostasz temu wielkiemu a świętemu zadaniu, z polecenia ludowych i socjalistycznych stronnictw b. Królestwa i Galicji ogłaszamy się za Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej i do chwili zwołania Sejmu Ustawodawczego władzę całkowicie i niepodzielnie obejmujemy, ślubując sprawować ją sprawiedliwie ku dobru i pożytkowi ludu i państwa polskiego, nie cofając się jednak przed surową i bezwzględna karą wobec tych, którzy nie zechcą uznać w Polsce władzy Demokracji Polskiej.

Jako Tymczasowy Rząd Ludowy Polski postanawiamy i ogłaszamy poniższe prawa obowiązujące cały naród polski od chwili wydania niniejszego dekretu:

1) Państwo polskie obejmujące sobą wszystkie ziemie zamieszkałe przez lud polski z własnym wybrzeżem morskim stanowić ma po wszystkie czasy Polską Republikę Ludową, której pierwszego prezydenta obierze Sejm Ustawodawczy.

2) Rada Regencyjna działająca na szkodę narodu polskiego z dniem dzisiejszym z woli ludu polskiego przestaje istnieć. W razie gdyby Rada Regencyjna oraz rząd przez nią stworzony tej woli ludu nie chciały się poddać, ogłoszone będą za wyjęte spod prawa. Ściganie, ujęcie i oddanie ich w ręce naszych władz wykonawczych będzie obowiązkiem każdego obywatela państwa polskiego.

3) Istniejącemu obecnie w Warszawie prowizorycznemu rządowi urzędniczemu rozkazujemy niniejszym natychmiast podporządkować się nam i sprawować swe funkcje aż do chwili otrzymania przez nas bliższych instrukcji. W przeciwnym razie będą postawieni w stan oskarżenia przed Trybunałem Ludowym, którego skład i kompetencje będą niebawem ogłoszone.

4) Sejm Ustawodawczy zwołany będzie przez nas jeszcze w roku bieżącym na podstawie powszechnego, bez różnicy płci, równego, bezpośredniego, tajnego i proporcjonalnego głosowania. Ordynacja wyborcza będzie ogłoszona w ciągu najbliższych kilku dni. Czynne i bierne prawo

Warto wiedzieć

Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej Ignacego Daszyńskiego został utworzony w Lublinie przez polityków partii lewicowych. Jego polityczne zaplecze i radykalny program społeczny były nie do zaakceptowania przez prawicę, co groziło wybuchem poważnego konfliktu. Utrudniało to starania Józefa Piłsudskiego o nawiązanie porozumienia z Narodową Demokracją w celu utworzenia rządu centralnego, który miałby poparcie wszystkich liczących się partii i został uznany na arenie międzynarodowej. Piłsudski wezwał do Warszawy Ignacego Daszyńskiego i ministra wojny Edwarda Rydza-Śmigłego. „Wam kury szczać prowadzać, a nie politykę robić” – skwitował obcesowo brak wyczucia politycznego stronników, gdy stawili się przed nim 12 listopada 1918 r.

wyborcze będzie przysługiwało każdemu obywatelowi i obywatelce mającym 21 lat skończonych.

5) Z dniem dzisiejszym ogłaszamy w Polsce całkowite, polityczne i obywatelskie równouprawnienie wszystkich obywateli bez różnicy pochodzenia, wiary i narodowości, wolność sumienia, druku, słowa, zgromadzeń, pochodów, zrzeszeń, związków zawodowych i strajków.

6) Wszystkie w Polsce donacje i majoraty ogłaszamy niniejszym za własność państwową. Dla przeciwdziałania spekulacji ziemią będą wydane osobne przepisy.

7) Wszystkie lasy zarówno prywatne, jak i dawne rządowe ogłaszamy za własność państwową. Dla przeciwdziałania spekulacji ziemią będą wydane osobne przepisy.

8) W przemyśle, rzemiosłach i handlu wprowadzamy niniejszym 8-godziny dzień roboczy.

9) Po ukonstytuowaniu się ostatecznym przystąpimy natychmiast do reorganizacji na zasadach szczerze demokratycznych rad gminnych, sejmików powiatowych i samorządów miejskich, jak również do organizowania po miastach i wsiach milicji ludowych, które by zapewniły ludności ład i bezpieczeństwo, a posłuch i wykonanie naszych organów wykonawczych. [...]

Ludu Polski! Te reformy polityczne i społeczne, które pragniemy w życie wcielić, są najniezbędniejsze.

Bez urzeczywistnienia ich Polska nigdy nie dźwignie się z dzisiejszej nędzy, bezwładu i upokorzenia.

[...]

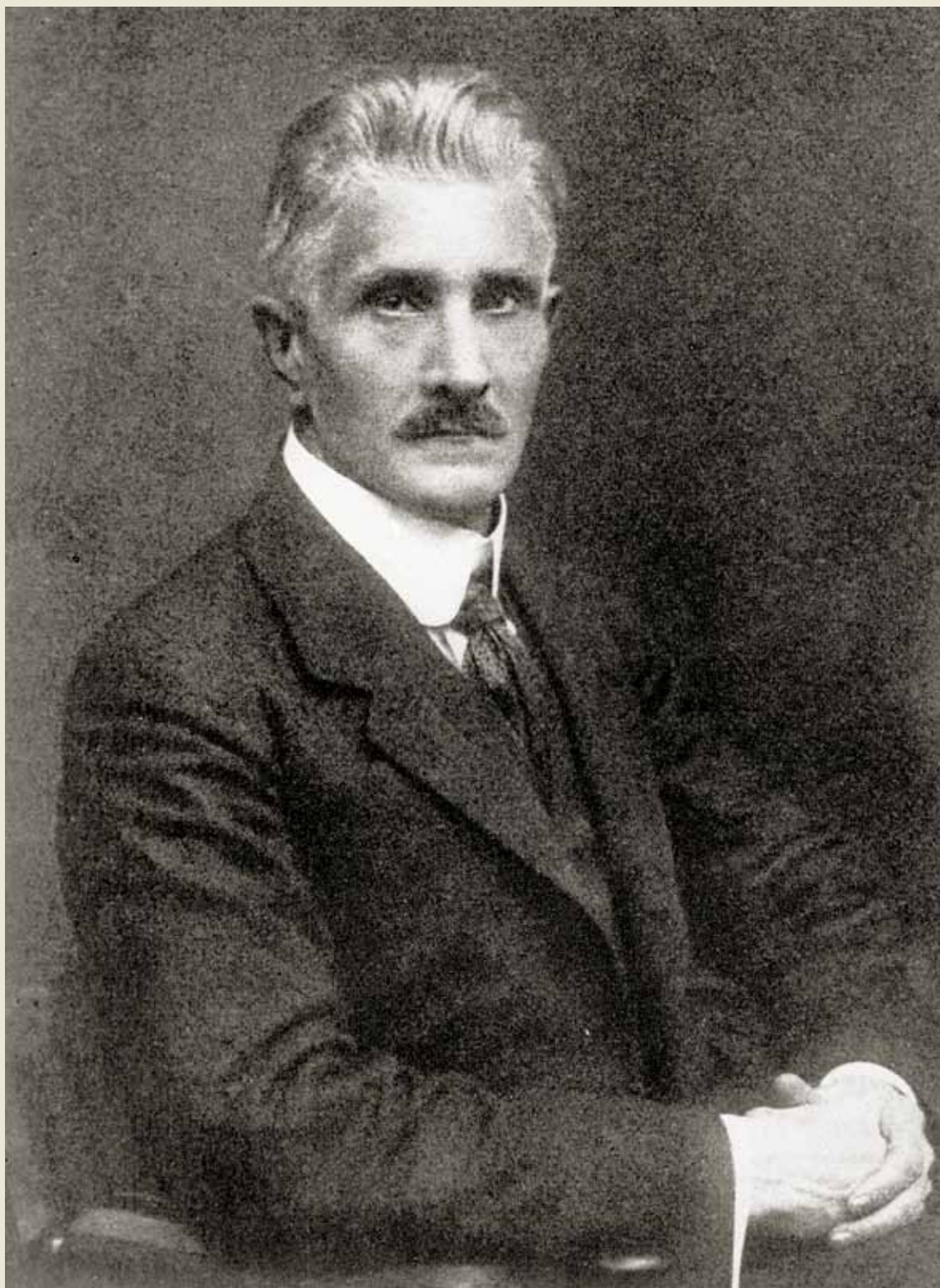
Lublin–Kraków, dnia 7 listopada 1918.

Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej: Tomasz Arciszewski, Ignacy Daszyński, Medard Downarowicz, Gabriel Dubiel, Marian Malinowski, Jędrzej Moraczewski, Tomasz Nocznicki, Juliusz Poniatowski, Edward Rydz-Śmigły, Wacław Sieroszewski, Błażej Stolarski, Stanisław Thugutt, Wincenty Witos, Bronisław Ziemięcki

Źródło: J. Moraczewski, *Przewrót w Polsce*, wstęp i oprac. T. Natęcz, Warszawa 2015.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Wypisz najważniejsze punkty programu politycznego Tymczasowego Rządu Ludowego.
3. Porównaj program rządu Daszyńskiego z materiałem nr 28 z części I (Przemówienie premiera Jędrzeja Moraczewskiego na pierwszym posiedzeniu rządu). Jakie wspólne postulaty dostrzegasz?
4. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej ustal, które partie polityczne utworzyły rząd Ignacego Daszyńskiego.
5. Które punkty w programie Tymczasowego Rządu Ludowego mogły wywołać sprzeciw innych polskich partii politycznych?

Ignacy Daszyński (1866–1936) – założyciel i przywódca Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej działającej w zaborze austriackim. W październiku 1918 r. współorganizator i wiceprzewodniczący Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie. 7 listopada 1918 r. stanął na czele Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej w Lublinie. W czasie wojny polsko-bolszewickiej pełnił funkcję wicepremiera w Rządzie Obrony Narodowej (1920–1921). W niepodległej Polsce był jednym z liderów Polskiej Partii Socjalistycznej i posłem na Sejm RP. (Wikimedia Commons)

KALENDARYUM

15 X 1918 – polscy posłowie do parlamentu austriackiego oświadczyli, że odtąd uważają się za obywateli niepodległego państwa polskiego.

16 X 1918 – cesarz Karol I zapowiedział powstanie federacji poszczególnych ziem Cesarstwa Austriackiego.

19 X 1918 – polskie partie polityczne na Śląsku Cieszyńskim powołały Radę Narodową, aby przejąć zarządzanie z rąk administracji austro-węgierskiej.

28 X 1918 – w Krakowie powstała Polska Komisja Likwidacyjna.

28 X 1918 – Czesosłowacki Komitet Narodowy ogłosił w Pradze powstanie niepodległego państwa czeskosłowackiego.

31 X 1918 – Węgry proklamowały niezależność od Cesarstwa Austriackiego.

1 XI 1918 – konspiracyjne ukraińskie organizacje wojskowe rozpoczęły zajmowanie Lwowa.

Nareszcie w dniu 28 października zebrali się polscy posłowie parlamentarni w Krakowie. Obrady trwały do późnej nocy i były burzliwe. [...] Czyste były spory socjalistów z narodowymi demokratami, w szczególności o stosunek mającej się utworzyć komisji do rządu warszawskiego. Spierano się również o siedzibę komisji, przy czym poseł Ignacy Daszyński stanowczo obstawał za Krakowem, czemu się inne stronnictwa, a w szczególności narodowa demokracja i piastowcy, energicznie sprzeciwiały, żądając – by nią był Lwów. [...]

Uchwalono wreszcie:

1. rezolucję stwierdzającą raz jeszcze, że ziemie polskie w obrębie monarchii austro-węgierskiej należą obecnie do państwa polskiego;

2. wybór dla ziem tych Komisji Likwidacyjnej złożonej z 22 posłów wybranych według klucza partyjnego, tudzież jednego przedstawiciela Śląska. Komisja Likwidacyjna miała objąć cały zarząd administracji państwowej w zaborze austriackim [...]. Miała ona wyznaczyć ze swego łona prezydium złożone z 3 przedstawicieli: po jednym z PSL, ND i PPS. [...]

[...] Wobec wiadomości o dokonanym przewrocie w Czechach, zupełnej apatii rządu austriackiego i rozpoczynających się już rozruchach w Wiedniu przyszedli posłowie polscy, których garstka zebrała się w lokalu Koła Polskiego, do przekonania, że należy bezzwłocznie przejąć władzę w kraju, a zwłaszcza od namiestnika, obawiano się bowiem, by nas Ukraińcy we Lwowie nie ubiegli.

Źródło: *Z pamiętnika Zygmunta Lasockiego [w:] Rok 1918 we wspomnieniach mężów stanu, polityków i wojskowych*, wybór i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1987.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie wydarzenie zostało opisane w źródle?
3. Kim był autor tekstu? Czy był obecny przy opisywanym wydarzeniu?
4. Co autor rozumiał przez określenie „rząd warszawski”?
5. Korzystając ze źródła oraz kalendarium, opisz sytuację polityczną w Austro-Węgrzech w momencie powstawania Polskiej Komisji Likwidacyjnej.
6. Jakie zadania powierzono PKL?
7. Co, według autora, skłoniło polskich polityków do pośpiechu?
8. Gdzie politycy galicyjscy widzieli w tym czasie największe zagrożenie dla sprawy polskiej?

Warto wiedzieć

W swoim manifeście z 16 października 1918 r. „Do moich wiernych austriackich ludów” cesarz Karol I zapowiedział przekształcenie Austrii w państwo związkowe, w którym „każdy szczepek na obszarze swojego osiedlenia tworzy swój własny organizm państwowy”. W odniesieniu do Galicji zaznaczono, że nie przesądza się „zjednoczenia polskich obszarów Austrii z niepodległym państwem polskim”. Integralność terytorialna drugiego członu Austro-Węgier miała pozostać nienaruszona. Próba ratowania monarchii Habsburgów nie miała szans powodzenia, w tym czasie bowiem narody będące pod jej panowaniem zaczęły ogłaszać niepodległość.

KALENDARIUM

31 X 1918 – rozbrajanie żołnierzy austriackich przez Polaków w Krakowie i Cieszynie.

3 XI 1918 – bunt marynarzy niemieckich w Kilonii, początek rewolucji listopadowej w Niemczech.

9 XI 1918 – cesarz niemiecki Wilhelm II abdykował. Wiceprzewodniczący parlamentu niemieckiego ogłosił powstanie republiki demokratycznej.

10 XI 1918 – do Warszawy przybył brygadier Józef Piłsudski, zwolniony poprzedniego dnia przez władze niemieckie z internowania w twierdzy w Magdeburgu.

11 XI 1918 – w lasku Compiègne pod Paryżem delegacja niemiecka podpisała zawieszenie broni z państwami ententy, kończące działania zbrojne na froncie zachodnim.

Warto wiedzieć

Afisz Rady Regencyjnej z 11 listopada 1918 r. obwieszczający przekazanie Józefowi Piłsudskiemu władzy wojskowej w odrodzonej Polsce został wpisany we wrześniu 2018 r. na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata. Program Pamięć Świata powstał w 1992 r. Na Międzynarodową Listę Pamięci Świata wpisuje się dokumenty o ogólnoświatowym znaczeniu. Z polskich archiwów trafiły na listę m.in. *Kazania świętokrzyskie, Statut Łaskiego oraz Memoriał Ignacego Jana Paderewskiego do prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona z 17 stycznia 1917 roku.*

1918 listopad 11, Warszawa – Odezwa Rady Regencyjnej do narodu polskiego o przekazaniu władzy wojskowej Józefowi Piłsudskiemu

Rada Regencyjna do Narodu Polskiego

Wobec grożącego niebezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, dla ujednostajnienia wszelkich zarządzeń wojskowych i utrzymania porządku w kraju, Rada Regencyjna przekazuje władzę wojskową i naczelną dowództwo wojsk polskich, jej podległych, Brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu. Po utworzeniu Rządu Narodowego, w którego ręce Rada Regencyjna, zgodnie ze swymi poprzednimi oświadczeniami zwierzchnią władzę państwową złoży, Brygadier Józef Piłsudski władzę wojskową, będącą częścią zwierzchniej władzy państwowej, temuż Rządowi Narodowemu zobowiązuje się złożyć, co potwierdza podpisaniem tej odezwy.

Aleksander Kakowski

Józef Ostrowski

Zdzisław Lubomirski

Józef Piłsudski

Źródło: „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1918, nr 17, poz. 38.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego Rada Regencyjna przekazała władzę wojskową Józefowi Piłsudskiemu?
3. Jakie uprawnienia dawał Józefowi Piłsudskiemu ten akt?
4. Kiedy powstała Rada Regencyjna? Jakie miała uprawnienia? Jaka była jej legitymacja do sprawowania władzy na ziemiach polskich? Z czyjej inicjatywy powstała?
5. Dlaczego to wydarzenie stało się symbolem odzyskania niepodległości przez Polskę? Wskaż inne wydarzenia, które są równie ważne.

Rada Regencyjna do Narodu polskiego!

Wobec grożącego niebezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, dla ujednostajnienia wszelkich zarządzeń wojskowych i utrzymania porządku w kraju, Rada regencyjna przekazuje władzę wojskową i naczelne dowództwo wojsk polskich, jej podległych, brygadyerowi

Józefowi Piłsudskiemu

Po utworzeniu Rządu narodowego, w którego ręce Rada regencyjna — zgodnie ze swojemi poprzedniemi oświadczeniami — zwierzchnią władzę państwową złoży, brygadyer Józef Piłsudski władzę wojskową, będącą częścią zwierzchniej władzy państwowej, temuż narodowemu Rządowi obowiązuje się złożyć, co stwierdza podpisaniem tej odezwy.

Dan w Warszawie, 11 listopada 1918.

Aleksander Kakowski
Józef Ostrowski
Zdzisław Lubomirski
Józef Piłsudski

KALENDARIUM

8–9 IX 1917 – Zjazd Kobiet w Warszawie z udziałem ponad tysiąca przedstawicieli wszystkich zaborów opracował memoriał do Rady Regencyjnej z żądaniem praw obywatelskich dla kobiet.

6–7 XI 1918 – w Lublinie powstał Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej, złożony z przedstawicieli partii lewicy niepodległościowej – PPS, PPSD, PSL „Wyzwolenie”. Premierem rządu został socjalista Ignacy Daszyński, a tekę ministra spraw wojskowych objął płk Edward Rydz-Śmigły.

14 XI 1918 – Rada Regencyjna podjęła decyzję o samorozwiązaniu i przekazała obowiązki Józefowi Piłsudskiemu.

17 XI 1918 – Ignacy Daszyński wobec odmowy współpracy z jego rządem środowisk związanych z Narodową Demokracją i Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu złożył dymisję z funkcji premiera.

18 XI 1918 – Józef Piłsudski powierzył zadanie utworzenia rządu swemu współpracownikowi, socjaliście Jędrzejowi Moraczewskiemu.

Do Narodu Polskiego!

[...]

Wyszliśmy z ludu. Robotnicy i chłopcy polscy oddali nam w ręce władzę nad ujarzmionymi częściami Polski. Toteż pragniemy być rządem ludowym, który interesów milionów rzesz ludu pracującego broni, jego życie toruje nowe drogi, jego wolę spełnia. Jesteśmy rządem tymczasowym, powstającym w chwili nagłej potrzeby. Władzę naszą będziemy dzierżyli aż do zwołania Sejmu Ustawodawczego, ślubując sprawować ją ku dobru i pożytkowi ludu i państwa polskiego. Sejm Ustawodawczy, oparty na powszechnym, równym, bezpośrednim, tajnym i proporcjonalnym głosowaniu wszystkich obywateli i obywaterek, mających 21 lat ukończonych, zdecydowani jesteśmy zwołać z początkiem roku przyszłego, ustalając dzień wyborów na ostatnią niedzielę stycznia. Przygotowania do tego aktu rozpoczynamy niezwłocznie, zaś ordynacja wyborcza zostanie przez nas ogłoszona w dniach najbliższych. [...]

Chcemy zabezpieczyć warunki spokojnej, pożytecznej dla całego narodu pracy twórczej, wszystkim obywatelom państwa polskiego, bez różnicy wyznania i pochodzenia.

W dziedzinie równouprawnienia obywatelskiego najchlubniejsze tradycje dawnej Rzeczypospolitej z jej tolerancją wyznaniową, z jej najbardziej postępowymi urządzeniami nie mogą dać się ubiec żadnemu z najbardziej oświeconych państw Zachodu. [...]

W dziedzinie skarbowości przeprowadzimy ujednostajnienie systemu podatkowego we wszystkich dziedzinach Rzeczypospolitej oraz reformę opodatkowania w duchu sprawiedliwego rozkładu ciężarów podatkowych, w kierunku obciążenia w szczególności przez silniejsze pociągnięcie do świadczeń na rzecz państwa – klas posiadających i zysków wojennych.

Zanim Sejm przeprowadzi projekt reform społecznych, zgodnych z duchem czasu i wynikających z przeżywanego obecnie przewrotu, który wysuwa na plan pierwszy uwzględnienie interesów klas pracujących – zanim zdołamy ogłosić opracowane przez nas w tym duchu projekty ustaw, odnoszące się do przymusowego wywłaszczenia większej własności ziemskiej i oddania jej w ręce ludu pracującego pod kontrolą państwową, upaństwowienia kopalń, salin, przemysłu naftowego, dróg komunikacyjnych oraz innych gałęzi przemysłu, gdzie się to da od razu czynić, udziału robotników w administrowaniu upaństwowionych zakładów przemysłowych, prawa i ochrony pracy, ubezpieczenia od bezrobocia, choroby i starości, konfiskaty majątków powstałych w czasie wojny ze zbrodniczej spekulacji artykułami pierwszej potrzeby, wprowadzimy niezwłocznie całkowite równouprawnienie wszystkich obywateli bez różnicy wyznania i narodowości, wolność sumienia, słowa, druku, zgromadzeń, pochodów, zrzeszania, związków zawodowych i strajków oraz 8-godzinny dzień roboczy we wszystkich gałęziach przemysłu, rzemiosła i handlu.

Zniesiemy wszystkie tytuły oprócz naukowych, podejmiemy inicjatywę i współdziałanie w kierunku stworzenia przedstawicielstwa roboczego do spraw ekonomicznych i zawodowych, które by działało w ścisłym poro-

Warto wiedzieć

Rząd Jędrzeja Moraczewskiego w ciągu zaledwie dwóch miesięcy urzędowania wprowadził ważne dla odradzającego się państwa polskiego akty prawne: dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego, dekret o ustanowieniu ośmiogodzinnego dnia i 46-godzinnego tygodnia pracy oraz obowiązkowe ubezpieczenia robotników na wypadek choroby.

zumieniu z państwowymi organami pracy. Zanim stworzymy państwowe i gminne instytucje pośrednictwa pracy, roztoczymy opiekę nad robotnikami powracającymi z emigracji i pozostającymi poza krajem oraz nad jeńcami wracającymi z niewoli. Wreszcie podejmiemy roboty publiczne, które by dały zarobek szerokim rzeszom pracującym. [...]

Jednym z najważniejszych zadań będzie stworzenie powszechnej, świeckiej, bezpłatnej szkoły, dostępnej jednakowo dla wszystkich bez względu na stan majątkowy. Tylko zdolności mają decydować o przywileju wykształcenia. [...]

Zamierzamy roztoczyć skrzętną opiekę nad zdobyczami kultury narodowej i przystąpić natychmiast do odebrania dzieł sztuki, bibliotek i archiwów, wywiezionych z Polski przez obce rządy. Dobrodziejstwa nauki i sztuki mają być dostępne dla wszystkich, i dla urzeczywistnienia tego celu już w najbliższej przyszłości poczynimy pierwsze kroki.

Źródło: J. Moraczewski, *Przewrót w Polsce*, wstęp i oprac. T. Natęcz, Warszawa 2015.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie zadania rządu jego premier uznał za najważniejsze?
3. Porównaj materiał nr 25 z części I (Manifest Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej) i przemówienie rządu Jędrzeja Moraczewskiego. Czy w obu tekstach zawarto podobne postulaty?
4. Do jakich grup społecznych odwołał się w przemówieniu Jędrzej Moraczewski? Jakie miejsce w programie rządu zajęły te grupy?
5. Kto otrzymał prawo wyborcze w zapowiedzianej przez premiera ordynacji? Czym wspomniane prawo różniło się od praw obowiązujących w przedwojennych państwach zaborczych?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wyjaśnij, z czego wynikała ta zmiana.

Jędrzej Moraczewski (1870–1944) – od 1894 r. członek Polskiej Partii Socjaldemokratycznej w Galicji (w latach 1907–1918 był z ramienia tej partii posłem w parlamencie austriackim). W czasie I wojny światowej w Legionach Polskich. W tzw. rządzie lubelskim Ignacego Daszyńskiego minister poczty i komunikacji. Premier pierwszego rządu niepodległej Polski (18 listopada 1918 – 16 stycznia 1919 r.). Rząd Moraczewskiego wydał dekrety o powołaniu Józefa Piłsudskiego na stanowisko Tymczasowego Naczelnika Państwa oraz o zasadach ordynacji wyborczej (Polska była jednym z pierwszych krajów na świecie, które przyznały prawa wyborcze kobietom), wprowadził także ośmiogodzinny dzień pracy i bezpłatne szkolnictwo na szczeblu podstawowym. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

1918 listopad 22, Warszawa – Dekret o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej

KALENDARIUM

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała władzę wojskową i naczelne dowództwo nad wojskiem polskim Józefowi Piłsudskiemu, przybytemu dzień wcześniej do Warszawy z internowania w Magdeburgu.

14 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu całość władzy państwowej i ogłosiła samorozwiązanie. Piłsudski powierzył Ignacemu Daszyńskiemu formowanie rządu.

18 XI 1918 – Józef Piłsudski pod naciskiem protestów prawicy zdymisjonował Ignacego Daszyńskiego i powołał na premiera Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej socjalistę Jędrzeja Moraczewskiego.

Warto wiedzieć

Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej Jędrzeja Moraczewskiego był kontynuacją rządu lubelskiego Ignacego Daszyńskiego, dlatego nie spotkał się z poparciem Narodowej Demokracji. Negocjacje z prawicą w sprawie wejścia jej polityków do tego rządu zakończyły się fiaskiem. W nocy z 4 na 5 stycznia 1919 r. grupa narodowców i konserwatystów, z księciem Eustachym Sapiehą i płk. Marianem Januszajtisem-Żegotą podjęła próbę zamachu stanu w celu obalenia rządu Moraczewskiego. Zamachowcom udało się pojmać premiera oraz dwóch ministrów, ale porażką zakończyła się próba aresztowania Józefa Piłsudskiego. Nad ranem 5 stycznia spiskowcy zostali aresztowani przez oddziały dowodzone przez gen. Stanisława Szeptyckiego.

Na podstawie dekretu z dnia 14 listopada r.b. przedłożył mi Prezydent Ministrów uchwalony przez Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej projekt utworzenia najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej aż do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego.

Zatwierdzając przedłożony mi projekt, stanowię, co następuje:

Art. 1. Obejmuję jako Tymczasowy Naczelnik Państwa najwyższą władzę Republiki Polskiej i będę ją sprawował aż do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego.

Art. 2. Rząd Republiki Polskiej stanowią mianowani przeze mnie i odpowiedzialni przede mną aż do zebrania się sejmu Prezydent Ministrów i ministrowie.

Art. 3. Projekty ustawodawcze uchwalone przez Radę Ministrów ulegają mojemu zatwierdzeniu i uzyskują moc obowiązującą, o ile sama ustawa inaczej nie stanowi, z chwilą ogłoszenia w Dzienniku Praw Państwa Polskiego; tracą one moc obowiązującą, o ile nie będą przedstawione na pierwszym posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego do jego zatwierdzenia.

Art. 4. Akty rządowe kontrasygnuje Prezydent Ministrów.

Art. 5. Sądy wydają wyroki w imieniu Republiki Polskiej.

Art. 6. Wszyscy urzędnicy Państwa Polskiego składają przysięgę na wierność Republice Polskiej według ustalić się mającej przez Radę Ministrów roty.

Art. 7. Mianowanie wyższych urzędników państwowych, zastrzeżone w myśl przepisów dotychczasowych Głowie Państwa, wychodzić będzie ode mnie, na propozycję Prezydenta Ministrów i właściwego ministra.

Art. 8. Budżet Republiki Polskiej na pierwszy okres budżetowy uchwalili rząd i przedłożył mi do zatwierdzenia.

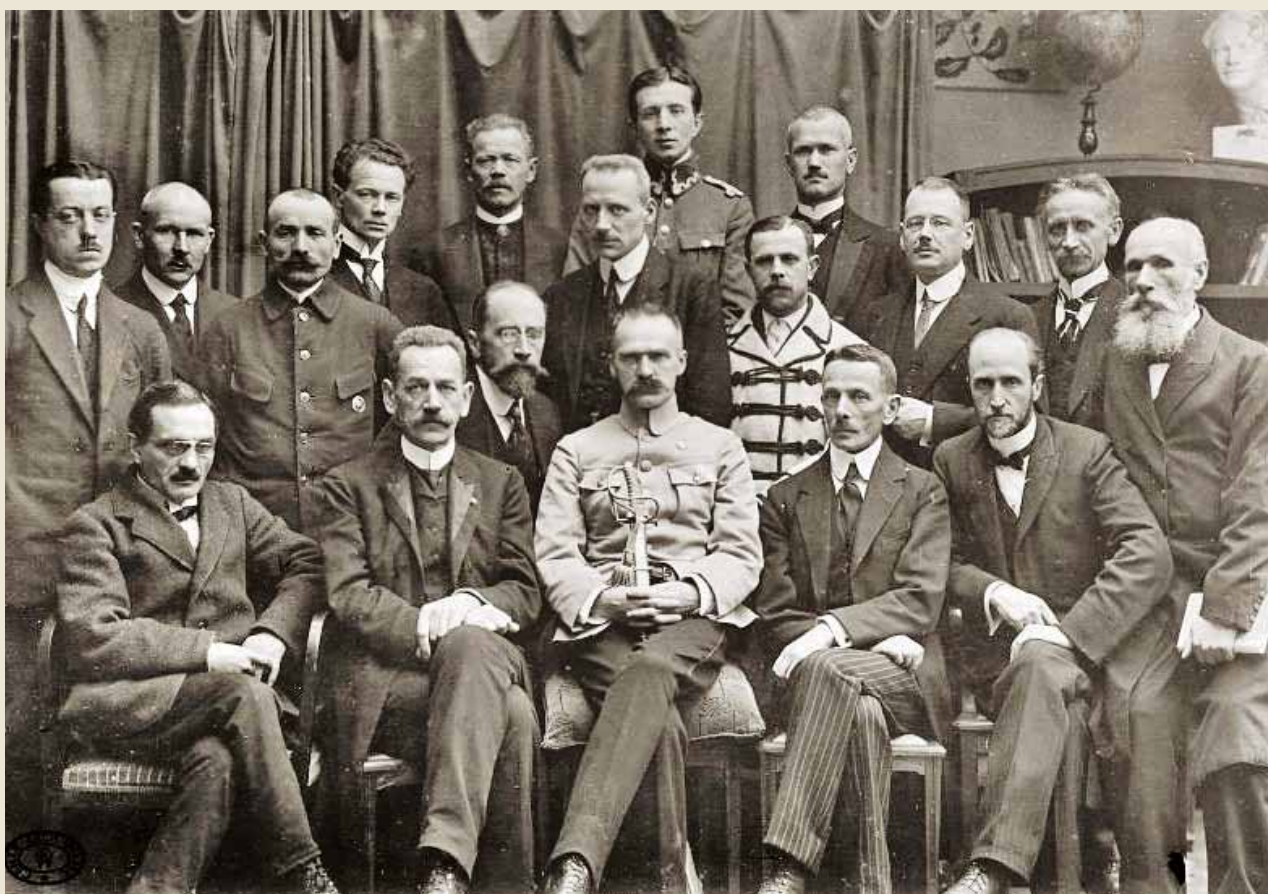
Józef Piłsudski

Prezydent Ministrów: [Jędrzej] Moraczewski

Źródło: „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1918, nr 17, poz. 41.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jaki zakres władzy otrzymał Józef Piłsudski na podstawie tego dekretu?
3. Czy władza sprawowana przez Józefa Piłsudskiego podlegała ograniczeniom i kontroli? Jeśli tak, wymień je.
4. Czy powyższy dokument można uznać za namiastkę konstytucji?
5. Czy na podstawie tego dekretu można uznać, że Polska była państwem demokratycznym?

Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej Jędrzeja Moraczewskiego (siedzi drugi z lewej w pierwszym rzędzie). Obok Moraczewskiego siedzi Józef Piłsudski – Warszawa, 18 listopada 1918 r. (Wikimedia Commons)

Pytania

1. Czy wśród postaci widocznych na fotografii jest Wincenty Witos? Czy był członkiem rządu Jędrzeja Moraczewskiego? Jeśli tak, ustal na podstawie wiedzy pozaźródłowej, jaką tekę objął.
2. Wymień z imienia i nazwiska innych polityków widocznych na tej fotografii, którzy odegrali istotną rolę w życiu II Rzeczypospolitej.
3. W jakim celu wykonano tę fotografię?

KALENDARIUM

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu naczelne dowództwo nad tworzącym się wojskiem polskim.

13 XI 1918 – Francja uznała Komitet Narodowy Polski za rząd, tym samym KNP stał się reprezentantem Polaków w entencie.

14 XI 1918 – Rada Regencyjna podjęła decyzję o samorozwiązaniu i przekazała obowiązki Józefowi Piłsudskiemu.

22 XI 1918 – na mocy Dekretu o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej Józef Piłsudski objął władzę jako Tymczasowy Naczelnik Państwa.

1918 grudzień 21, Przemyśl – List Józefa Piłsudskiego do Romana Dmowskiego w sprawie współpracy politycznej

Szanowny Panie Romanie!

Wysyłając delegacje do Paryża dla porozumienia się z Komitetem Paryskim i wspólnego potem porozumienia się z ententą, proszę Pana o ułatwienie wszelkie w pertraktacjach. Proszę wierzyć, że najbardziej chciałbym uniknąć dwoistego przedstawicielstwa Polski przed ententą i dążyć do jednolitej reprezentacji interesów Polski, gdyż wtedy tylko będą one dostatecznie uwzględnione. Tym właśnie dążeniem tłumaczyć trzeba fakt, że tak długo zwlekał z tą sprawą.

Na podstawie dawnej znajomości tuszę, że w tym wypadku i w tej ważnej chwili przynajmniej niektórzy ludzie, jeśli już nie cała Polska, niestety, wznieść się muszą ponad interesy stronnictw, klik i grup, do takich zaś ludzi chciałbym zaliczyć i Pana.

Proszę przyjąć zapewnienia wysokiego szacunku z jakim pozostaję.

J[ózef] Piłsudski

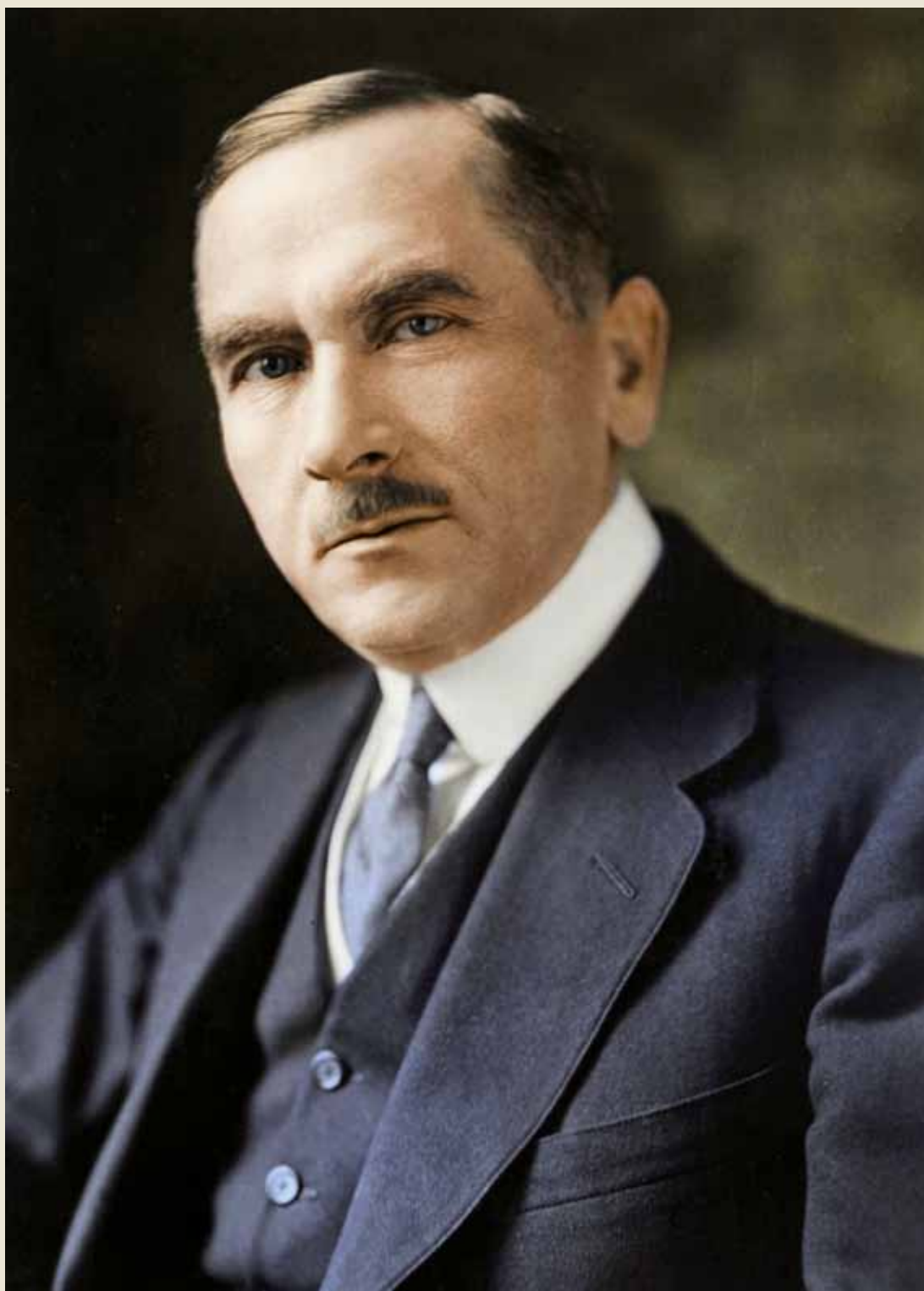
Źródło: Twórcy Niepodległej, Archiwum Akt Nowych, <http://www.aan.gov.pl/tworcyniepodleglosci/dmowski.html>, [dostęp 6 XI 2018].

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakiej sprawie Józef Piłsudski zwracał się do Romana Dmowskiego?
3. Jaką pozycję na arenie międzynarodowej zajmował Dmowski?
4. Jakie stanowisko w tym czasie zajmował Piłsudski?
5. O jakim Komitecie Paryskim wspomina w liście Piłsudski?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wyjaśnij, na czym polegały różnice polityczne między Piłsudskim i Dmowskim w czasie wojny.
7. Jakie znaczenie dla polskiej racji stanu miał ten list?

Warto wiedzieć

Nie udało się doprowadzić do trwałego porozumienia między obozem narodowym a obozem piłsudczykowskim, ponieważ oba stronnictwa miały zupełnie inne programy polityczne i inaczej wyobrażały sobie ustrój i kształt terytorialny odrodzonej Rzeczypospolitej. Ponadto przywódcy obu obozów nie żywili do siebie sympatii. Roman Dmowski w prywatnym liście do Stanisława Grabskiego z marca 1919 r. tak oceniał swojego oponenta politycznego: „Od dłuższego już czasu doszedłem do przekonania, że Piłsudski śni o dyktaturze wojskowej, o roli Napoleona wyptywającego na fali rewolucji. Ten człowiek ma różne wielce niebezpieczne strony: 1. nie rozumie Polski, nie zdaje sobie sprawy z tego, co w niej jest potrzebne i co możliwe; [...] 5. otrzymawszy posadę boga od jołopów, którzy go otaczają, usiłuje być większym, niż go Pan Bóg stworzył, robi pozory siły wielkiej, poza którymi ukrywa się słabość itd. Robi czasem na mnie wrażenie wołu, któremu wydaje się, że jest bykiem, i wdrapuje się na krowę...”.

Roman Dmowski (1864–1939) – współtwórca i ideolog ruchu narodowego. Współzałożyciel Ligi Narodowej (1893 r.). Twórca Komitetu Narodowego Polskiego (1917 r.), uznawanego przez państwa ententy za oficjalną reprezentację narodu polskiego. Na konferencji pokojowej w Paryżu jako delegat rządu polskiego referował sprawę zachodnich granic Polski. 28 czerwca 1919 r. w imieniu Polski złożył podpis pod traktatem wersalskim. Członek Rady Obrony Państwa (1920 r.). W niepodległej Polsce jeden z przywódców Narodowej Demokracji i poseł na Sejm RP. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

CZĘŚĆ II

**POLSKIE FORMACJE
ZBROJNE NA FRONTACH
I WOJNY ŚWIATOWEJ**

KALENDARIUM

28 VII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

6 VIII 1914 – pod Michałowicami żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej wkroczyli do Królestwa Polskiego.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

12 VIII 1914 – żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej zajęli Kielce, lecz nie zdołali skłonić mieszkańców do wywołania powstania przeciw Rosji.

16 VIII 1914 – w Krakowie został powołany Naczelny Komitet Narodowy, którego członkowie mieli podejmować decyzje w sprawach o charakterze wojskowym, politycznym i skarbowym dotyczących Polaków zamieszkujących Galicję. Komitet w porozumieniu z Naczelną Komendą Armii austro-węgierskiej rozpoczął tworzenie Legionów Polskich.

27 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej wydała rozkaz o powołaniu dwóch Legionów Polskich, pod dowództwem austriackich generałów polskiego pochodzenia: gen. Rajmunda Baczyńskiego (Legion Zachodni) i gen. Adama Pietraszkiewicza (Legion Wschodni).

1914 sierpień 3, Oleandry – Przemówienie brygadiera Józefa Piłsudskiego do oddziałów Polskich Drużyn Strzeleckich i Związku Strzeleckiego

Odtąd nie ma ani strzelców, ani drużyniaków. Wszyscy, co tu jesteście zebrani, jesteście żołnierzami polskimi. Znoszę wszelkie odznaki specjalnych grup. Jedynym waszym znakiem jest odtąd orzeł biały. Dopóki jednak nowy znaczek nie zostanie wam rozdany, rozkazuję, abyście zamienili ze sobą wasze dawne oznaki jako symbol zupełnej zgody i braterstwa, jakie muszą wśród żołnierzy polskich panować. Niech strzelcy przypną do czapek blachy drużyniaków, a oddadzą im swoje orzełki. Wkrótce może pójdziecie na pola bitew, gdzie, mam nadzieję, zniknie najlżejszy nawet cień różnicy między wami.

Żołnierze!

Spotkał was ten zaszczyt niezmierny, że pierwsi pójdziecie do Królestwa i przestąpicie granicę rosyjskiego zaboru jako czołowa kolumna wojska polskiego idącego walczyć za oswobodzenie ojczyzny. Wszyscy jesteście równi wobec ofiar, jakie ponieść macie. Wszyscy jesteście żołnierzami. Nie naznaczam szarż, każę tylko doświadczeńszym wśród was pełnić funkcje dowódców. Szarże uzyskacie w bitwach. Każdy z was może zostać oficerem, jak również każdy oficer może znów zejść do szeregowców, czego oby nie było... Patrzę na was jako na kadry, z których rozwinąć się ma przyszła armia polska i pozdrawiam was jako pierwszą kadrową kompanię.

Źródło: Józef Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 4, Warszawa 1937.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego Józef Piłsudski podkreślał w swoim przemówieniu potrzebę „zupełnej zgody i braterstwa, jakie muszą wśród żołnierzy polskich panować”?
3. Z czego wynikały różnice między strzelcami a drużyniakami?
4. Jakie kryterium przyjął Józef Piłsudski, wybierając dowódców?
5. Co decydowało o awansie żołnierza?
6. Jakie zadanie miała wykonać Pierwsza Kompania Kadrowa?
7. Dowiedz się, korzystając z wiedzy pozaźródłowej, dlaczego wymarsz Pierwszej Kompanii Kadrowej jest uważany za jedno z najważniejszych wydarzeń w historii walk Polaków o odzyskanie niepodległości w latach 1914–1918.

Warto wiedzieć

W szeregach Pierwszej Kompanii Kadrowej znaleźli się wyłącznie ochotnicy. Najmłodszy miał zaledwie 14 lat – był nim Jerzy Morris-Malcolm – ur. 24 lipca 1900 r. Ponieważ wyglądał dojrzałe na swój wiek, komisji poborowej podał fałszywą datę urodzenia, dodając sobie 5 lat. Najstarszy był, mający 39 lat, Ignacy Boerner – ur. 11 sierpnia 1875 r. (w II Rzeczypospolitej pełnił m.in. urząd ministra poczt i telegrafów).

Oddziały Strzelców w Oleandrach, Kraków 1914 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Kto znajduje się na fotografii?
2. Jakie elementy fotografii zwracają szczególną uwagę?
3. Scharakteryzuj miejsce wykonania fotografii.
4. W jakim celu mogła zostać wykonana?
5. Określ charakter relacji między widocznymi postaciami.

KALENDARIUM

3 VIII 1914 – Józef Piłsudski połączył w Krakowie członków Polskich Drużyn Strzeleckich i Związku Strzeleckiego w Pierwszą Kompanię Kadrową.

6 VIII 1914 – pod Michałowicami żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej wkroczyli do Królestwa Polskiego.

12 VIII 1914 – Pierwsza Kompania Kadrowa przybyła do Kielc. Mieszkańcy nie zareagowali entuzjastycznie na inicjatywę wystąpienia przeciw Rosji.

Warto wiedzieć

Spośród członków patrolu Władysława Beliny-Prażmowskiego do służby w odrodzonym w 1918 r. Wojsku Polskim wstąpiło sześciu (Zygmunt Karwacki poległ 4 lipca 1916 r. w bitwie pod Kostiuchnowką). Antoni Jabłoński zmarł w wyniku odniesionych ran w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. Władysław Belina-Prażmowski walczył w wojnie polsko-bolszewickiej (w kwietniu 1919 r. zdobył Wilno). Trzech żołnierzy dosłużyło się stopni generalskich: gen. bryg. Stanisław Grzmot-Skotnicki (poległ w kampanii polskiej 1939 r. w bitwie nad Bzurą), gen. bryg. Ludwik Kmicic-Skrzyński (walczył w kampanii polskiej 1939 r. w bitwie pod Kockiem jako dowódca Podlaskiej Brygady Kawalerii), gen. bryg. Janusz Głuchowski (w latach 1935–1939 był wiceministrem spraw wojskowych). Stefan Hanka-Kulesza walczył w wojnie polsko-bolszewickiej i w kampanii polskiej 1939 r. (dowodził Kresową Brygadą Kawalerii i Grupą „Dubno”).

1914 sierpień 5, Kraków – Raport Władysława Prażmowskiego ps. „Belina” dla Józefa Piłsudskiego z patrolu zwiadowczego wysłanego do zaboru rosyjskiego

Raport oficera związku Beliny,
komendanta patrolu zwiadowczego

Do Komendanta Głównodowodzącego

Dnia 2 VIII 1914 po odprawie odbytej przez ob. szefa Sztabu Głównego udałem się na czele sześciu ludzi (trzech oficerów, trzech podoficerów) [...] drogą via Baran–Kocmyrzów do Król[estwa] Pol[skiego]. Wyjazd na wózkach nastąpił o godz. 12.00. [...] Dalszą drogę ze względu na cel wyprawy – dotarcie do Jędrzejowa i rozpedzenie niespodziewanym atakiem koncentrujących się tam rezerwistów – odbywałem w wózkach z bronią ukrytą w kocach. Ponieważ wiadomości, jakich zasięgnałem w Goszycach, i dane, jakie posiadałem ze Sztabu Głównego, wykazywały posterunki wojskowe rosyjskie na linii Skalmierz–Słomniki przy głównych traktach, zmuszony byłem obrać drogę polnymi drożynami [...]. Ludność wiosek, przez które przejeżdżaliśmy, brała nas za rezerwistów jadących do Jędrzejowa.

[...] posuwając się drogą na Działoszyce-Pieczynogi, tu o godz. 2.05 spotkałem pierwszą partię dezerterską z Jędrzejowa, którzy twierdzili, że większa część rezerwistów rozeszła się po domach w ilości około 4000, mniejszą część natomiast wysłano na podwodach do Kielc [...]. W Świątocy spotkałem drugą partię powracających, zeznania ich zgadzały się z poprzednimi. Nie mając jednak jeszcze dostatecznej pewności, posuwałem się dalej w kierunku Jędrzejowa. Pod Małym Książem spotkałem znacznie mniejszą partię rezerwistów w liczbie około 150. Ci również potwierdzali zeznania poprzednie z dodatkiem, że oni właśnie byli ostatnimi, którzy wychodzili z Jędrzejowa i że tam pozostali tylko strażnicy, a wojsko i rezerwiści wyszli. Wobec trzykrotnego potwierdzenia powyższych wiadomości uznałem dalsze konspirowanie za zbyteczne [...].

Widząc, że dalsze posuwanie się mego oddziału w głąb byłoby tylko zbyteczną stratą czasu, postanowiłem zawrócić na północ w kierunku Słomnik, gdzie według zeznań mieszkańców miała jeszcze kwaterować straż pograniczna. [...]

Wywiadowcy wrócili z wiadomościami, że na rynku w Słomnikach szykuje się do odmarszu w kierunku Miechowa siła nieprzyjacielska [...] Cały ten oddział otaczał tłum ludzi gapiących się, co uniemożliwiało mi użycie broni palnej. [...] Nie mogąc tego dnia atakować oddziału, jaki przypuszczalnie mogli zostawić nieprzyjaciele w Słomnikach, [...] postanowiłem odłożyć zajęcie Słomnik do rana i udałem się na nocleg do miejsca w pobliżu wsi Prędocin [...]. Okazało się, że w Prędocinie nocował szwadron pogranicznej straży, który dowiedziawszy się, że na Słomniki idzie 3 baony strzelców, skoro świt opuścił Prędocin [...].

W 10 minut po opuszczeniu przez ów nocujący w Prędocinie szwadron wsi, zająłem wieś i zachowałem pozory, jakoby miał zamiar gonić uciekających, co na miejscowej ludności wywarło duże wrażenie, tak że nawet wyszedł ksiądz z krzyżem błogosławić nas. Następnie, uważając swą misję za skończoną, puściłem się w odwrotną drogę do Goszyc, zarekwirawszy

w Skrzyszowicach kilka koni. [...] O godz. 3.30 po południu przeszedłem granicę w Baranie, o godz. 5.05 byłem w Krakowie.

Źródło: 5 sierpnia 1914 r., Kraków – *Raport Władysława Prażmowskiego ps. „Belina” dla Józefa Piłsudskiego z patrolu zwiadowczego wysłanego do zaboru rosyjskiego* [w:] *Legiony Polskie 1914. Wybór materiałów źródłowych z zasobu Centralnego Archiwum Wojskowego*, red. A. Żak, Warszawa–Kraków 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Do której organizacji należała grupa zwiadowcza Władysława Prażmowskiego?
3. Kto wysłał grupę Władysława Prażmowskiego do zaboru rosyjskiego?
4. Jaki był główny cel wyprawy? Jakie zadania miał wykonać patrol zwiadowczy?
5. Wymień w punktach najważniejsze etapy drogi patrolu.
6. Jak zakończyła się misja grupy zwiadowczej?

Patrol Władysława Prażmowskiego. W skład patrolu weszli: Janusz Głuchowski „Janusz”, Zygmunt Karwacki „Bończa”, Stanisław Skotnicki „Grzmot”, Antoni Jabłoński „Zdzisław”, Stefan Kulesza „Hanka”, Ludwik Skrzyński „Kmicic”, sierpień 1914 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Kto znajduje się na fotografii?
2. W jakim miejscu została wykonana?
3. Kto mógł ją wykonać i w jakim celu?
4. Jakie są relacje między postaciami widocznymi na zdjęciu?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

10 XI 1912 – PPS, PSL, Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska, Związek Chłopski, Narodowy Związek Robotniczy oraz mniejsze ugrupowania zawarły porozumienie o wspólnej polityce niepodległościowej pod nazwą Komisja Tymczasowa Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

3 VIII 1914 – Józef Piłsudski połączył w Krakowie członków Polskich Drużyn Strzeleckich i Związku Strzeleckiego w Pierwszą Kompanię Kadrową.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

8 VIII 1914 – Naczelną Komendą Armii austro-węgierskiej wydała odezwę Do Narodu Polskiego zapowiadającą wyzwolenie Polaków spod panowania rosyjskiego.

1914 sierpień 6 – Odezwa galicyjskich partii politycznych wzywająca Polaków w Królestwie Polskim do bojkotu mobilizacji do wojska rosyjskiego

Do obywateli zapasowych!

Dziś rząd rosyjski zdecydował się, po długoletnim zwlekaniu, na wojnę z Austrią. Wybuchu wojny oczekiwać należy w każdej chwili; lada dzień, lada godzina austriackie wojska przejść mogą granicę, by zmierzyć się z wrogiem. [...] Rząd rosyjski potrzebuje dla prowadzenia wojny ludzi, by posłać ich na kule. Wzywa on pod broń Polaków. Cóż szkodzi rządowi rosyjskiemu, że pola polskie nie zostaną sprzątnięte, że lud polski z wojny wróci zdziesiątkowany. Cieszy się z tego rząd moskiewski, bo na wyludnione ziemie przyśle on swych kolonistów, by kraj ten moskiewskim uczynić. [...]

Obywatele! Czyż tak już służalcze są wasze dusze, że opuścicie domy swe i pola, by wysługiwać się swemu wrogowi, lud polski nie pójdzie na wojnę, by walczyć ze swym bratem, który w armii austriackiej idzie bić Moskala.

Każdy, co się już stawił na punkt zborny, winien wrócić do swego domu, skąd żadna siła ruszyć go już nie może. Uciekły władze, przerażone zbliżającym się wojskiem austriackim, co niesie wyzwolenie od rosyjskiego bata. Armia austriacka weźmie w obronę każdego, co umknał, by nie być służalcem cara, a bat rosyjski niezdolny was już dosięgnąć.

Rozejść się i czekać przyjscia wojsk austriackich!

Nie damy zapasu!

Źródło: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1981.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Pod jakim zaborem powstała ta odezwa? Kto był jej autorem?
3. Do kogo była skierowana? Co oznacza zwrot „obywatele zapasowi”?
4. Przed czym przestrzegali jej autorzy?
5. Które z państw zostało obarczone przez autorów winą za rozpoczęcie wojny?
6. Na podstawie wcześniejszych odpowiedzi spróbuj określić, jak autorzy rozpatrywali sprawę polską w kontekście wojny.
7. Korzystając z kalendarium, ustal, jakie przedsięwzięcie polityczne przed wybuchem wojny połączyło stronnictwa, które wydały tę odezwę.
8. Jakimi argumentami posłużyli się autorzy, by wzmocnić swój przekaz u odbiorcy?

Warto wiedzieć

Mobilizację do armii rosyjskiej ogłoszono w Królestwie Polskim w lipcu i sierpniu 1914 r. Ku zaskoczeniu władz wojskowych do punktów poborowych zgłosiło się więcej mężczyzn, niż zakładano. Dla wielu zabrakło broni, a nawet mundurów.

KALENDARIUM

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji. Z krakowskich Oleandrów w kierunku granicy z Królestwem Polskim wyruszyła Pierwsza Kompania Kadrowa.

12 VIII 1914 – Pierwsza Kompania Kadrowa wkroczyła do Kielc. Mieszkańców nie udało się zmobilizować do powstania antyrosyjskiego.

16 VIII 1914 – powstały z inicjatywy prezydenta Krakowa Juliusza Leo Komitet Narodowy Polski uchwalił utworzenie Legionów Polskich.

27 VIII 1914 – Naczelna Komenda Armii austro-węgierskiej wydała rozkaz o utworzeniu Legionów Polskich: Zachodniego w Krakowie na czele z gen. Rajmundem Baczyńskim i Wschodniego we Lwowie, którego dowódcą był gen. Adam Pietraszkiewicz.

3 IX 1914 – zajęcie Lwowa przez oddziały rosyjskie.

1914 sierpień 10, Lwów – Rozkaz Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich w sprawie mobilizacji Drużyn Sokolich i Drużyn Bartoszowych

W załączeniu przesyłamy rozkaz mobilizacyjny Komendy Wspólnej Drużyn Sokolich i Bartoszowych.

[...]

[Załącznik nr 1]

Wspólna Komenda Drużyn Sokolich i Drużyn Bartoszowych
Rozkaz

1. Mobilizacja częściowa

Zarządzam częściową mobilizację Drużyn Sokolich i Bartoszowych.

2. Termin i ilość ludzi i broni

W tym celu stawić się ma przed Komendą Wspólną Drużyn Sokolich i Bartoszowych we Lwowie, ul. Sokoła 7, lokal Związku Sokolego, najdalej do popołudnia soboty dnia 15 sierpnia br. z każdego gniazda tyłu druhów, ile karabinów mannlicherowskich drużyna posiada.

3. Amunicja

Wraz z karabinami zabiorą ze sobą ci druhowie cały zapas naboju mannlicherowskich znajdujący się w gnieździe oraz całkowite wyposażenie z żywnością na 3 dni.

4. Zbieranie broni

Komendy miejscowe odniosą się z wezwaniem do wszystkich obywateli w miejscu i okolicy, aby osoby prywatne, posiadające mannlichery i patrony, złożyły je w komendzie miejscowej. Komenda miejscowa prześle je Komendzie Wspólnej przez druhów, powołanych niniejszym rozkazem.

5. Komendanci i trębacze

Należy do oddziałów przydzielić szarże i komendantów, o ile są do dyspozycji, zostawiając sobie jednak potrzebną ilość szarż do wycwiczenia pozostałych i nowozaciężnych. Jeżeli są trębacze, należy do sformowanego okręgu przydzielić jednego.

6. Oględziny lekarskie

Wysyłanych druhów należy poddać ścisłym oględzinom lekarskim i wysłać obecnie doborowych ludzi.

7. Kapelusze i czapki

Druhowie, którzy prócz kapeluszy mają czapki, wezmą zamiast kapeluszy te drugie.

8. Ekwipunek

Należy wziąć ze sobą, o ile są, namioty, każdy z druhów powinien zabrać drugą (rezerwową) parę obuwia, sweter, pelerynę.

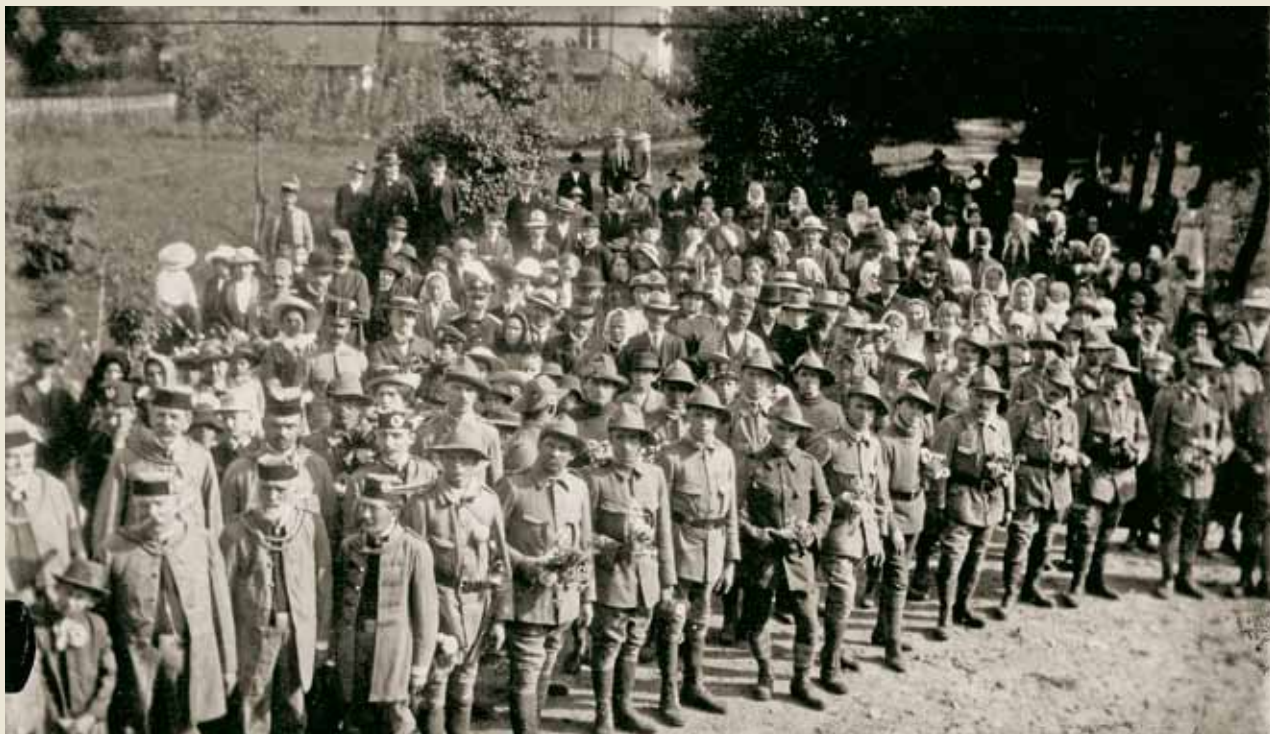
9. Przejazd koleją

Oddziały wyjeżdżające mają zgłosić się do wojskowego komendanta stacji kolejowej na 24 godziny przed odjazdem z niniejszym rozkazem i żądać bezpłatnego transportu do Lwowa [...].

Źródło: 10 sierpnia 1914 r., Lwów – *Rozkaz Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich w sprawie mobilizacji Drużyn Sokolich i Drużyn Bartoszowych* [w:] *Legiony Polskie 1914. Wybór materiałów źródłowych z zasobu Centralnego Archiwum Wojskowego*, red. A. Żak, Warszawa–Kraków 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Z jakiego powodu Związek Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich wydał rozkaz mobilizacyjny?
3. W jaki sposób Drużyny Sokole i Drużyny Bartoszwowe próbowały zdobyć broń?
4. Wyjaśnij znaczenie pojęcia „szarża”.
5. Jaki ekwipunek powinien zabrać ze sobą do Lwowa każdy druh?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, sprawdź, czym dokładnie zajmowały się Drużyny Sokole.

Drużyna Sokola w Skawinie, sierpień 1914 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Kiedy powstała ta fotografia? Jakie ważne wydarzenia miały wówczas miejsce w Europie? Skorzystaj z kalendarium zamieszczonego pod tekstem źródłowym nr 4.
2. Kto znajduje się na pierwszym i drugim planie?
3. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

Warto wiedzieć

Lwów był miastem, w którym narodziło się sokolstwo polskie. W 1867 r. powołano tam pierwsze towarzystwo gimnastyczne – Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Od 1884 r. organizacja rozwijała się dynamicznie w całej Galicji oraz na ziemiach zaboru rosyjskiego i pruskiego. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” od czasu powstania aż do odzyskania przez Polskę niepodległości odgrywało istotną rolę w upowszechnianiu wychowania fizycznego oraz rozwijaniu postaw patriotycznych wśród uczestników. Podczas spotkań nauczano historii Polski, literatury oraz pieśni narodowych. Nadrzędnym zamierzeniem działaczy organizacji było doprowadzenie do fizycznego i duchowego odrodzenia narodu polskiego. Głoszono hasła patriotyczne, przy jednoczesnym podkreśleniu wagi rozwoju fizycznego Polaków.

KALENDARIUM

16 VIII 1914 – utworzenie Naczelnego Komitetu Narodowego, na czele którego stanął prezydent Krakowa Juliusz Leo. Przewodniczącym tzw. Sekcji Zachodniej został Władysław Leopold Jaworski, a Wschodniej – Tadeusz Cieński. Organizacja miała podejmować decyzje w sprawach o charakterze wojskowym, politycznym i skarbowym.

27 VIII 1914 – wydanie rozkazu przez Naczelny Komendę Armii austro-węgierskiej o powołaniu Legionów Polskich: Zachodniego w Krakowie, na czele z gen. Rajmundem Baczyńskim, i Wschodniego we Lwowie, pod dowództwem gen. Adama Pietraszkiewicza.

18 X 1914 – wydanie zgody przez sztab rosyjskiego Frontu Południowo-Zachodniego na utworzenie tzw. Legionu Puławskiego, polskiego ochotniczego oddziału wojskowego, walczącego na froncie wschodnim przeciwko Niemcom. Formacja działała do marca 1915 r.

1914 sierpień 20, Kraków – Odezwa Naczelnego Komitetu Narodowego skierowana do Legionów Polskich

Do Legionów Polskich!
Polacy!

Godzina czynu nadeszła! Wojna europejska, o którą modlili się kiedyś wieszczowie nasi, na którą czekały całe pokolenia polskie, rozgorzała. Na Wschodzie terenem tej wojny jest ziemia nasza, ziemia polska. Przeciw Rosji, przeciw dzikiemu zaborcy i gnębielowi naszego narodu, wyruszyła w pole armia monarchii austro-węgierskiej.

Wyruszyły już do boju i polskie oddziały strzeleckie i w bohaterskiej walce przeciw Moskwie przyjęły pierwszy krwawy chrzest wojenny, zadając wrogowi znaczne straty.

[...]

Wszyscy Polacy zjednoczyli się, utworzyli Naczelny Komitet Narodowy, a celem tego wspólnego aktu solidarności ma być czyn orężny, mają być Legiony Polskie!

Idzie więc najwyższy rozkaz narodowy do wszystkich mężczyzn, zdolnych do noszenia broni, aby stawili się do szeregu, aby wstępowali bez zwłoki do Legionów Polskich! Idzie wezwanie uroczyste do serca każdego Polaka, zdolnego do ponoszenia trudów wojennych, aby dał siebie samego, swój trud i znoj, swój zapał i energię, aby stał się polskim żołnierzem, walczącym za Ojczyznę, za wyzwolenie Polski!

W Galicji Zachodniej utworzono w każdym powiecie Komisariaty Wojskowe NKN, które mają za zadanie werbować ochotników do Legionu Zachodniego. Należy zatem zgłaszać się do powiatowego miasta, stawić się przed komisją poborową i postąpić następnie wedle rozkazu Powiatowego Komisarza Wojskowego.

[...]

Młodzież męska niżej lat 17 nie będzie dopuszczoną do poboru wojskowego. Przysłużyć się jednak może wspólnej Sprawie na wszystkich polach, gdzie trzeba organizować pomoc i poparcie zbrojnym zastępom polskim.

Zdolni rzemieślnicy, szewcy, krawcy, rymarze, rusznikarze lub szoferzy, telefoniści itd. są bardzo pożądani.

Płk Leopold Lis-Kula (1896–1919) – w 1912 r. wstąpił do Związku Strzeleckiego. Po wybuchu I wojny światowej znalazł się w szeregach Pierwszej Kompanii Kadrowej, a następnie I Brygady Legionów Polskich. Walczył w ważniejszych bitwach I Brygady, m.in. pod Łowczówką i pod Kostiuchnówką. W czasie kryzysu przysięgowego odmówił złożenia przysięgi i został wysłany na front włoski, gdzie został ranny. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wstąpił do Wojska Polskiego w stopniu majora. Na własną prośbę skierowany na front wojny polsko-ukraińskiej. Dowodził zwycięskim atakiem na Torczyn 6/7 marca 1919 r. Ranny, zmarł w Torczynie 7 marca. Pośmiertnie awansowany do stopnia podpułkownika, a następnie pułkownika. (Wikimedia Commons)

Warto wiedzieć

Legiony Polskie były formacją ochotniczą, dlatego służyli w nich przede wszystkim żołnierze ideowi. Wielu z nich stało się bohaterami niepodległej Polski. Leopold Lis-Kula, nazywany ulubionym żołnierzem Józefa Piłsudskiego, w odrodzonej Rzeczypospolitej był patronem szkół i drużyn harcerskich, stawiano go za wzór do naśladowania. Komendant cenił go za odwagę, sumienność i poświęcenie i powierzał mu najbardziej odpowiedzialne zadania. Zyskał także szacunek żołnierzy tym, że nie narażał pochopnie ich życia. Na pogrzebie Lisa-Kuli, który odbył się 19 marca 1919 r. w Rzeszowie, złożono wieniec od Naczelnika Państwa z napisem: „Mojemu dzielnemu chłopcu Józef Piłsudski”.

Szczegółowe przepisy, poboru dotyczące, otrzymali powiatowi komisarze wojskowi.

Do broni! Do szeregów! Do Legionów Polskich!

Źródło: *Odezwa Naczelnego Komitetu Narodowego „Do Legionów Polskich”*, Kraków 20 sierpnia 1914 r. [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakiego wydarzenia dotyczy przedstawiona odezwa?
3. Dlaczego na tę wojnę „czekały całe pokolenia polskie”?
4. Jak autorzy odezwy postrzegali Austro-Węgry i Rosję?
5. Porównaj z tekstem materiału nr 13 (Uchwała sejmowego Koła Polskiego o powołaniu Naczelnego Komitetu Narodowego) z części I. Jakie uprawnienia miał Naczelny Komitet Narodowy?
6. O co w odezwie apelował Naczelny Komitet Narodowy?
7. Jakie warunki musieli spełnić ochotnicy do służby w Legionach Polskich?

Józef Piłsudski ze sztabem Pierwszej Kompanii Kadrowej. Od lewej: Ignacy Boerner, Zygmunt Sulistrowski, Aleksander Litwinowicz, Władysław Stryeński, Michał Sokolnicki, Tadeusz Kasprzycki, Kazimierz Sosnkowski, Stanisław Fuksiewicz, Józef Piłsudski, Michał Sawicki, Władysław Belina-Prażmowski, Mieczysław Trojanowski, Julian Stachiewicz, Walery Sławek, Roman Horoszkiewicz, Gustaw Daniłowski, Kielce 12 sierpnia 1914 r. (Fot. Marian Fuks, Polona.pl)

Pytania

1. Kto znajduje się na fotografii?
2. Scharakteryzuj postawę poszczególnych postaci. O czym ona świadczy?
3. Jakie są relacje między postaciami widocznymi na fotografii?
4. Jakie emocje towarzyszą poszczególnym postaciom?
5. W jakim celu fotografia mogła zostać wykonana?

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – w Paryżu powstał Komitet Ochotników Polskich dla Służby w Armii Francuskiej, który rozpoczęła werbunek ochotników. Spośród zgłoszonych 500 chętnych przyjęto 180 osób.

22 VIII 1914 – do miejscowości Bayonne we Francji przybył oddział polskich ochotników, z których sformowano 2. kompanię batalionu „C” 1. Pułku Legii Cudzoziemskiej.

11 XI 1914 – pod Sillery poległ pierwszy dowódca kompanii bajończyków por. Julien Doumic.

9 V 1915 – w Szampanii w bitwie pod Arras bajończycy ponieśli ogromne straty, poległo 75 proc. stanu osobowego (przeżyło 50 żołnierzy), dlatego latem oddział został rozwiązany.

Warto wiedzieć

Jednym z bajończyków był Xawery Dunikowski – wybitny polski rzeźbiarz. Wraz z autorem cytowanych wspomnień Janem Żyznowskim zaprojektował sztandar jednostki.

Pod wieczór jednego z pierwszych dni wietrznej i słotnej zimy do pułkownika zostali wezwani L[ucjan] Malcz i Władysław Szujski. Wezwanie przez władzę naszego chorążego i sierżanta zdziwiło nas. Z niecierpliwością też czekaliśmy ich powrotu z fermy Esperance, gdzie mieszkał nasz pułkownik Pain. Po rozradowanych, nieco tajemniczych minach powracających poznaliśmy, że chodzi tu o coś bardzo dobrego, jednocześnie dla nas ważnego.

Malcz objaśnił nam, że naprzeciw sąsiednich nam okopów znajduje się kompania niemiecka, większą część której jednak stanowią Polacy. Zostaliśmy powołani do wykonania specjalnej misji, mianowicie: pójścia do sąsiednich odległych o kilkanaście kilometrów okopów, gdzie mieliśmy, jakim by to nie było sposobem, poinformować będących we wrogiej armii Polaków o naszej naprzeciw ich kul i pocisków wystawionej garstce.

Połowa pierwszej sekcji pod dowództwem Malcza ze sztandarem ruszyła nocą witać pieśnią i białym znakiem „Polaków-wrogów”. Nocą cichym zgodnym chórem zaczęto śpiewać *Boże, coś Polskę*, „Jeszcze Polska nie zginęła”. Żaden żywy głos nam nie odpowiedział. Wszystko jeno bardziej ścichło, słuchać poczęło, zamyśliło się. Strzały coraz rzadsze, rzadsze, aż zmiłkły karabiny niemieckie w rękach polskich. Cicho było. Zasłuchało się serce polskie. Po ziemi szła pieśń polska wierna, żyjąca.

Nie strzelano prawie wcale, kiedy skulona, jakby znużona uchodziła z pół reszta nocy. Ponad nasypami niemieckich okopów ukazały się głowy ludzkie. Nie strzelano. Po porozumieniu się z oficerem niemieckim postanowiono przez pewien czas nie strzelać w celu obustronnego zajęcia się uprzątnięciem leżących między okopami trupów.

Powychodzono z okopów. W nasyp wetknięty sztandar nasz wyłonił z purpurowego tła Białego Orła. Z piersi Polaków wyrwała się pieśń. Zaczęto wołać: „Polacy, chodźcie do nas”. „My tu pod swoim walczyliśmy znakiem”. Na nasze jednak wołania poczęto odpowiadać lękliwie, ponieważ z niewiarą. Cały dzień zszedł na rozmowie. Sądziliśmy, że znajdują się Polacy, którzy przejdą nocą do naszych okopów. Z wieczora już wychodzono między okopy bez karabinów – czekano, pełzano, aż do drutów niemieckich – próżno.

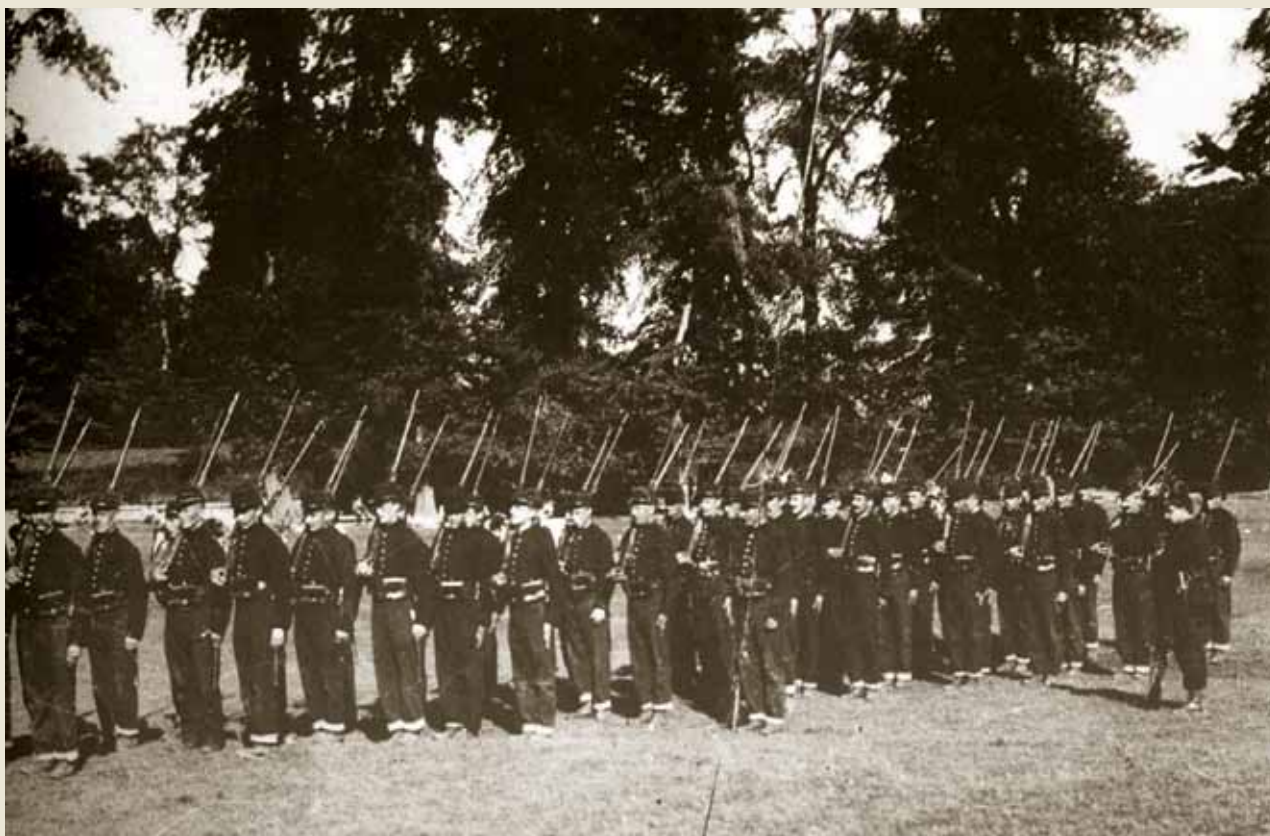
Martwa bezwzględna cisza. Rankiem znów zabrzmiała pieśń polska – już jej jednak nie słuchano, z tamtej strony. Posypały się kule, salwa za salwą szła przy ziemi zła, sycząca.

Szarpany nadlatującymi kulami wstrząsał się Biały Ptak. Na nasypie stanął Szujski, nie zdążył wyrwać sztandaru, gdy razem z nim wpadł martwy do okopu. Kula zerwała mu całą górną część czaszki. Długie, niewstrzymane łzy płynęły z oczu Malcza, zamigotały mściwym błyskiem poprzez mgłę żalu w oczach francuskiego oficera. Sztandar wręczono Janowi Sobańskiemu, jako najstarszemu z obecnych.

Źródło: J. Żyznowski, *Dla Polski pod Joffrem. Wspomnienia legionisty*, Warszawa–Piotrogród 1916.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Wymieniony w tekście Władysław Szujski był synem znanego historyka Józefa Szujskiego. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej sporządź krótki biogram Józefa Szujskiego.
3. Jak Polacy znaleźli się w szeregach armii niemieckiej?
4. W jaki sposób starano się przekonać polskich żołnierzy służących w kompanii niemieckiej, by opuścili wrogą armię? Jaki był rezultat tych starań?
5. Z jakiego powodu niemiecki oficer wyraził zgodę na tymczasowe zawieszenie broni?
6. Dlaczego tak duże znaczenie dla żołnierzy miał sztandar jednostki?

Ćwiczenia bjończyków. (P. Cichoracki, *Bajończycy. Polscy ochotnicy w armii francuskiej w latach 1914–1915*, „Biuletyn IPN” 2008, nr 11–12)

Pytania

1. Jaką sytuację ukazuje fotografia? Co można powiedzieć o przedstawionych postaciach?
2. W jakim miejscu została wykonana fotografia?
3. Poszukaj w innych źródłach informacji o losach kompanii bjończyków.

KALENDARIUM

6 VIII 1914 – z krakowskich Oleandrów w kierunku granicy z Królestwem Polskim wyruszyła Pierwsza Kompania Kadrowa.

19 XII 1914 – formalne powołanie I Brygady Legionów Polskich pod dowództwem Józefa Piłsudskiego.

Warto wiedzieć

Józef Piłsudski był komendantem I Brygady Legionów Polskich w latach 1914–1916, nigdy natomiast nie dowodził całością Legionów. W skład I Brygady weszły: 1. i 5. pułk piechoty (dowódcy: mjr Edward Rydz-Śmigły i mjr Mieczysław Norwid-Neugebauer), dywizjon kawalerii dowodzony przez rtm. Władysława Belinę-Prażmowskiego i dywizjon artylerii pod dowództwem kpt. Ottokara Brzeziny.

1915 sierpień 5, Ożarów pod Lubartowem – Rozkaz wydany przez Józefa Piłsudskiego w pierwszą rocznicę wymarszu Pierwszej Kompanii Kadrowej

Żołnierze!

Rok temu z garścią małą ludzi, źle uzbrojonych i źle wyposażonych, rozpocząłem wojnę. Cały świat stanął wtedy do boju. Nie chciałem pozwolić, by w czasie, gdy na żywym ciele naszej ojczyzny miano wyrąbać mieczami nowe granice państw i narodów, samych tylko Polaków przy tym brakowało. Nie chciałem dopuścić, by na szalach losów, ważących się nad naszymi głowami, na szalach, na które miecze rzucono, zabrakło szabli polskiej! Że szabla nasza była małą, że nie była godną wielkiego 20-milionowego narodu, nie nasza w tym wina. Nie stał za nami naród, niemający odwagi spojrzeć olbrzymim wypadkom w oczy i oczekujący w biernej neutralności jakiejś dla siebie od kogoś „gwarancji”.

Żołnierze!

Poszliście za moim rozkazem bez wahania, bez chwili namysłu, czy los wasz nie będzie podobnym do losu tylu poprzedzających nas pokoleń żołnierzy polskich. Poszliście, by stanąć w obronie, jeśli już nie szczęścia ojczyzny, to przynajmniej jej honoru. Rok minął. Wyrobił się z nas ten typ żołnierza, jakiego nie znała dotąd Polska. Nie brawura, nie błyskotka żołnierska stanowi najistotniejszą naszą cechę, lecz ten przedziwny spokój i równowaga w pracy bez względu na przeciwności, jakie nas spotykają. Z młodego chłopaka w naszej atmosferze wyrabia się szybko spokojny, równy, stary żołnierz, przygotowany na długą i żmudną pracę, niespalający się, jak słoma, w pierwszym, drobnym ogniu.

Żołnierze i towarzysze broni!

Rok ciężkiej pracy minął. Pracy tak ciężkiej, tylu obstawionej przeszkodami, że gdy się obejrzymy na nią, dziw bierze, że istniejemy, że dawno już rodzime bory nie szemrzą po nas swej pieśni żałobnej, po nas, po polskich żołnierzach z wielkiej wojny 1914–1915 r.

I teraz po roku wojny, jak w początku, jesteśmy tylko awangardą wojenną Polski, a także Jej awangardą moralną z umiejętnością zaryzykowania wszystkim, gdy ryzyko jest konieczne.

Żołnierze!

Dziś po roku wojny i pracy smutno mi, że powinszować wam olbrzymich triumfów nie mogę, lecz dumny jestem, że dzisiaj z większym spokojem niż rok temu mogę do was, jak ongi, zawołać: Chłopcy! Naprzód! Na śmierć, czy na życie, na zwycięstwo czy na klęskę — idźcie czynem wojennym budzić Polskę do zmartwychwstania!

J. Piłsudski

Źródło: J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 4, Warszawa 1937.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jak Józef Piłsudski wyjaśniał żołnierzom wydanie w sierpniu rozkazu wymarszu do Królestwa Polskiego Pierwszej Kompanii Kadrowej?
3. Jakie znaczenie dla sprawy odzyskania niepodległości przez Polskę miało, zdaniem Piłsudskiego, utworzenie Legionów Polskich?
4. Jaka była sytuacja militarna na froncie wschodnim w sierpniu 1915 r.?
5. W jakich bitwach uczestniczyła do sierpnia 1915 r. I Brygada Legionów Polskich?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wskaż, jaki szlak bojowy przebyły II i III Brygada Legionów Polskich do sierpnia 1915 r.

Józef Piłsudski (1867–1935) – jeden z przywódców Polskiej Partii Socjalistycznej, kierował Organizacją Bojową PPS, po rozłamie w 1906 r. stanął na czele dążącej do powstania niepodległościowego PPS-Frakcji Rewolucyjnej, a następnie został przywódcą polskiej irredenty (ruchu niepodległościowego). W latach 1910–1914 z jego inicjatywy powstały w zaborze austriackim organizacje paramilitarne (Związek Strzelecki i Strzelec) oraz Związek Walki Czynnej. W czasie I wojny światowej komendant I Brygady Legionów Polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej. W latach 1917–1918 więziony przez Niemców. 11 listopada 1918 r. Rada Regencyjna przekazała mu władzę nad polskim wojskiem. Naczelnik Państwa (1919–1922). W 1920 r. przyjął stopień Pierwszego Marszałka Polski. W czasie wojny polsko-bolszewickiej (1919–1921) jako Naczelnny Wódz dowodził Bitwą Warszawską oraz bitwą nad Niemnem. Po wyborach prezydenckich 14 grudnia 1922 r. złożył na ręce prezydenta Gabriela Narutowicza dymisję z funkcji Naczelnika Państwa. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

KALENDARIUM

9–10 V 1915 – na froncie zachodnim w bitwie pod Arras złożona z polskich ochotników 2. kompania 1. Pułku Legii Cudzoziemskiej (bajonczycy) poniosła duże straty (zginęli wszyscy oficerowie łącznie z dowódcą kompanii kpt. Osmondem) i miesiąc później została rozformowana.

13 VI 1915 – pod Rokitną 2. szwadron ułanów II Brygady Legionów Polskich pod dowództwem rtm. Zbigniewa Dunin-Wąsowicza brawurową szarżą przedarł się przez trzy linie okopów rosyjskich. Z atakujących 64 ułanów poległo 17 (w tym dowódca).

4 VI 1916 – na Wołyniu i w Galicji Wschodniej ruszyła ofensywa armii rosyjskiej dowodzona przez generała Aleksieja Brusilowa.

4–7 VII 1916 – trzy brygady Legionów Polskich wzięły udział w największej w swojej historii bitwie pod Kostiuchnówką nad Styrem. W ciągu trzech dni walk polscy żołnierze stawiali zacięty opór Rosjanom, uniemożliwiając przerwanie frontu. Straty wyniosły dwa tysiące zabitych i rannych.

1916 lipiec – Relacja żołnierza 5. pułku piechoty Legionów Polskich Wacława Lipińskiego o bitwie pod Kostiuchnówką

Wyczekiwali z jakąś bezmyślną biernością kilka chwil, aż ręczny granat rzucony w kupę zawrócił ich z miejsca. [...] A jest ich jak mrowia. W krzakach Kostiuchnówki, pod drutami, w zbożu rzadkim, gdzie tylko okiem sięgnąć – jasnozielone bluzy i czerwone, spocone twarze. Bijemy im wprost w pyski, celnie, niezawodnie, z chłodnym okrucieństwem. Oni zaś odpowiadają mało, rzucają natomiast granatami w okop. I umierają – umierają bez słowa, z jakąś tępą, bezmyślną obojętnością. [...] na mostku krzyk straszliwy. Tam w mig, piorunem powybijano kolbami, porozdzielano bagnetami żołdatów, co już zaszedłszy z boku, zastąpili drogę.

Cięnięto w bagno wielkich ruskich chłopów, zaślano nimi most. [...] Wyniosła postać Narbutta z błyszczącym niklowym browningiem rzuca mi się w oczy, gdym dopadł linii. Walka na śmierć i życie. Chamska, zacięta pasja. [...] Tam Hajec porucznik, szpicrutą na wołanie „zdajsia” siecze po twarzach chłopów. Kolbami po łbach, po ramionach, strzałami, ogniem prosto w twarz. Aż odepchnęliśmy tłum.

Źródło: W. Lipiński, *Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905–1918*, oprac. M. Gałęzowski, współpraca J. Kirszak, LTW, Łomianki 2016.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jaki jest stosunek autora relacji do żołnierzy rosyjskich?
3. Porównaj postawę żołnierzy polskich i rosyjskich podczas walk.
4. Wykorzystując wiedzę pozaźródłową, opracuj krótki biogram Wacława Lipińskiego.

Warto wiedzieć

W czasie I wojny światowej dochodziło często do walk bratobójczych między Polakami, gdyż jako poddani władców państw zaborczych służyli w ich armiach. Według szacunków historyków prawie 3,5 mln Polaków wcielono do armii austro-węgierskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Poległo 385 tys. Polaków: 220 tys. w armii austro-węgierskiej, 55 tys. w armii rosyjskiej i 110 tys. w armii niemieckiej.

* *Zdajsia* (ros.) – poddaj się.

Józef Piłsudski w okopach 1. pułku piechoty I Brygady Legionów podczas walk na Wołyniu. Za Piłsudskim idą mjr Albin Fleszar i por. Bolesław Wieniawa-Długoszowski, sierpień 1916 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Scharakteryzuj miejsce wykonania tej fotografii.
2. Kto znajduje się na pierwszym planie?
3. Jakie elementy zwracają szczególną uwagę?
4. W jakim celu mogła powstać ta fotografia?
5. Wskaż, jakie relacje panowały między postaciami uwiecznionymi na fotografii. Uwzględnij hierarchię wojskową.

KALENDARIUM

8 III 1917 – wybuch tzw. rewolucji lutowej w Rosji.

29 III 1917 – Rząd Tymczasowy w Rosji wydał odezwę, w której przyznał Polakom prawo do własnego państwa.

2 IV 1917 – Stany Zjednoczone przystąpiły do wojny po stronie państw ententy.

4 VI 1917 – prezydent Francji Raymond Poincaré podpisał dekret zapowiadający stworzenie Armii Polskiej (tzw. Błękitnej Armii) pod dowództwem francuskim.

2 VII 1917 – dymisja Józefa Piłsudskiego z Tymczasowej Rady Stanu.

9 VII 1917 – uroczyste odebranie przysięgi od części żołnierzy Legionów Polskich w Warszawie.

1917 lipiec 2 – Przemówienie Józefa Piłsudskiego do oficerów polskich tłumaczące konieczność zerwania z państwami centralnymi

Nasza wspólna droga z Niemcami skończyła się. Rosja, nasz wspólny wróg w tej światowej wojnie, skończyła swą rolę. Wspólny interes przestał istnieć. Wszystkie nasze interesy i niemieckie układają się przeciw sobie. W interesie Niemców leży przede wszystkim pobicie aliantów; w naszym, by alianci pobili Niemców. Niemcy ogłosili jakąś „niepodległość”, by zjednać sobie naród polski. Chcą, by dał żołnierza do armii dowodzonej przez pana Beselera. Tymczasem chcieliby chociaż reprezentację tej przyszłej armii polskiej, część dawnych Legionów, wsadzić do pociągów i wysłać na front zachodni, by pokazać światu, że Polacy są przeciw Francji i Anglii – przeciw Zachodowi.

Dlatego wy do tej „armii polskiej” nie pójdziecie. Dlatego dawno już wydałem rozkaz POW, by nie robili rekrutacji do Legionów i teraz do tego wojska, a tylko do tajnej organizacji. Niemcy będą chcieli kosztem naszym robić jakieś umowy z Rosją. Im prędzej Niemcy przegrają wojnę, tym lepiej. Właściwie Niemcy tę wojnę już przegrali [...]. Przykro, chłopcy, że rozpoczęcie marsz na tej nowej drodze bez broni, przez obozy jenieckie i przez wojsko austriackie, ale nie czas na awanturę, którą byśmy musieli przegrać. Wsadzą was Niemcy do obozów, ale się przechowacie w masie na tę chwilę, gdy znów będziecie potrzebni.

Źródło: A.L. Korwin-Sokołowski, *U boku Marszałka. Wspomnienie Szefa Gabinetu*, Warszawa 2015.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Do kogo skierowana była ta przemowa?
3. Jaki związek z Legionami Polskimi miał Józef Piłsudski?
4. Z którą z walczących stron Józef Piłsudski wiązał nadzieję na odzyskanie przez Polskę niepodległości?
5. Jakie wydarzenie miał na myśli, mówiąc „Rosja skończyła swą rolę”?
6. Co według Piłsudskiego było wspólnym celem Niemiec i Legionów Polskich?
7. Dlaczego stosunek Piłsudskiego do Niemiec uległ zmianie? Jakie wydarzenia w polityce międzynarodowej mogły wpłynąć na tę zmianę?
8. Jakie, według autora, były prawdziwe intencje Niemców względem polskich żołnierzy?
9. Jakie zalecenie przekazywał Piłsudski swoim podkomendnym w tej przemowie?
10. Dlaczego, zdaniem Piłsudskiego, polskich żołnierzy czekały obozy jenieckie?

Warto wiedzieć

Po wyparciu Rosjan z Królestwa Polskiego gen. Hans Hartwig von Beseler został mianowany przez cesarza niemieckiego na stanowisko gubernatora Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego. Funkcję tę sprawował do końca wojny. W założeniu władz miał zapewniać przede wszystkim bezpieczeństwo na tyłach armii niemieckiej walczącej na froncie wschodnim oraz zjednać Polaków do współpracy z Niemcami przeciw Rosji. To on wydawał przepisy, na mocy których konfiskowano mieszkańcom artykuły metalowe, maszyny, płody rolne wywożone następnie w głąb Niemiec. Równocześnie wiele zmienił w samej Warszawie – powiększył miasto o okoliczne miejscowości, przeprowadził pierwsze wolne wybory do samorządu miejskiego, ponownie otworzył zamknięty przez Rosjan Uniwersytet Warszawski oraz wyraził zgodę na założenie Politechniki Warszawskiej. Po wojnie nacjonałiści niemieccy oskarżali go o nadmierną pobłażliwość wobec Polaków.

Gen. Hans Hartwig von Beseler (1850–1921) – w latach 1915–1918 generalny gubernator okupowanej przez wojska niemieckie części Królestwa Polskiego – Cesarsko-Niemieckiego Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego, od kwietnia 1917 r. naczelny dowódca wojsk polskich. (domena publiczna)

KALENDARIUM

14 I 1917 – pierwsze posiedzenie Tymczasowej Rady Stanu w Warszawie.

8 III 1917 – wybuch tzw. rewolucji lutowej w Rosji.

29 III 1917 – Rząd Tymczasowy w Rosji wydał odezwę, w której przyznał Polakom prawo do własnego państwa.

2 IV 1917 – Stany Zjednoczone przystąpiły do wojny po stronie państw ententy.

4 VI 1917 – prezydent Francji Raymond Poincaré podpisał dekret zapowiadający stworzenie Armii Polskiej (tzw. Błękitnej Armii) pod dowództwem francuskim.

2 VII 1917 – dymisja Józefa Piłsudskiego z Tymczasowej Rady Stanu.

9 VII 1917 – uroczyste odebranie przysięgi od części żołnierzy Legionów Polskich w Warszawie.

1917 lipiec 11 – Odmowa złożenia przez legionistów przysięgi na wierność Niemcom i Austro-Węgrom

W tych dniach ukończono ostatecznie formułę przysięgi, która odbyła się w Warszawie. Pułki znajdujące się na prowincji mają przysięgać dzisiaj, a więc i my. Właściwie my, Galicjanie, nie mamy przysięgać, tylko Królewiaczy. Jednakże obchodzi nas ta sprawa bardziej może niż ich, gdyż utwierdziłaby ostatecznie rozłam Legionów na obywateli Królestwa Polskiego i poddanych austriackich. Dlatego też wiara nie chce złożyć tej przysięgi, naszym zdaniem hańbiącej nas jako ochotników. Już 7 VII korpus oficerski 1. pp na zebraniu uchwalił następującą deklarację:

1. pułk odmawia złożenia przysięgi wedle nadesłanej roty z powodów następujących:

I) Rota przysięgi przeznaczona jest tylko dla Królewiaków, utrzymuje więc ona w jednolitych pod względem narodowym i wojskowym Legionach podział narzucony i wywołany przesłankami szkodliwymi dla budowy armii.

II) W każdym wojsku przysięga przyuczana jest do istniejącej i ściśle określonej osoby panującego, względnie rządu, nie zaś do fikcji nieistniejącej lub której powstanie w przyszłości uwarunkowane jest układem stosunków międzynarodowych, wiązanie się zatem przysięgą z punktu widzenia prawnowo-wojskowego niedopuszczalne.

III) Ślubowanie braterstwa broni – jako zależne od każdorazowego układu stosunków międzypaństwowych – jest atrybutem panującego lub rządu, który w formie rozkazu do wojsk swoich takie braterstwo w stosunku do pewnych armii nakazuje. Nie może więc ono być przedmiotem przysięgi wojskowej.

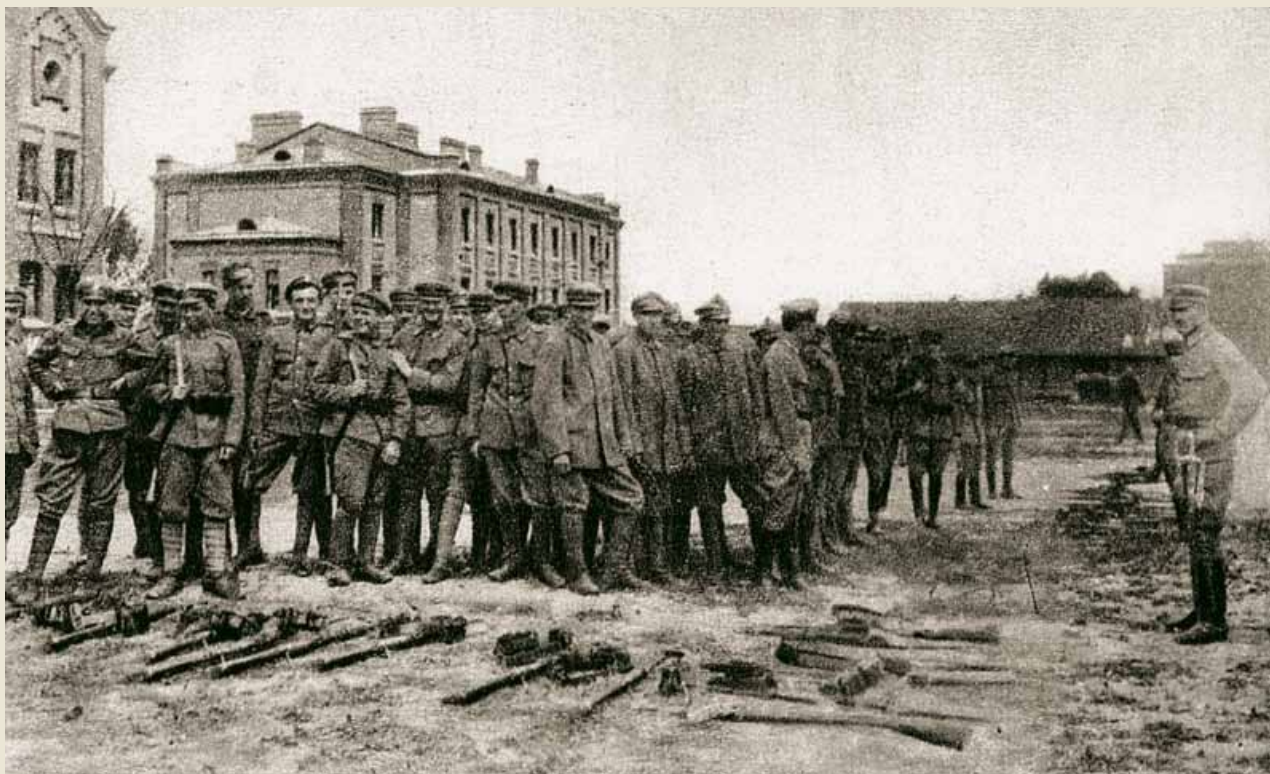
Źródło: J. Kruk-Śmigła, *Za wierną służbę ojczyźnie. Dziennik legionisty I Brygady*, oprac. J. Kirszak, Krosno 2004.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie wydarzenie opisuje tekst?
3. Jaki związek z tym wydarzeniem miał autor?
4. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, jak brzmiała zaproponowana Legionom przysięga.
5. Który fragment przysięgi wzbudził u autora największe emocje? Dlaczego?
6. Jakie były argumenty żołnierzy z jednostki autora za odrzuceniem przysięgi?
7. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ sytuację prawną ziem byłego Królestwa Polskiego w czasie opisywanych wydarzeń.
8. Do czego odnosi się zawarty w deklaracji zwrot „fikcja nieistniejąca”?
9. Kto, według cytowanej deklaracji, mógł narzucić żołnierzom ślubowanie braterstwa broni? Czy ten warunek był spełniony w lipcu 1917 r.?
10. Skorzystaj z kalendarium, by odpowiedzieć na pytanie, które wydarzenia w polityce międzynarodowej mogły wpłynąć na odmowną decyzję legionistów.

Warto wiedzieć

Spośród służących w Legionach Polskich żołnierzy ok. 5 tys., głównie z I i III Brygady, odmówiło złożenia przysięgi wymaganej przez dowództwo armii niemieckiej i austro-węgierskiej. Przysięga była związana z przekształcaniem Legionów Polskich w nową formację – Polską Siłę Zbrojną (niem. Polnische Wehrmacht). Legioniści pochodzący z Królestwa Polskiego, którzy odmówili przysięgi, zostali internowani w obozach w Szczypiornie i Beniaminowie. Przysięgę złożyli żołnierze II Brygady, których z pozostałymi legionistami (obywatelami Austro-Węgier) połączono w jedną formację – Polski Korpus Posiłkowy i wysłano na front w Bukowinie (dzisiejsze pogranicze rumuńsko-ukraińskie).

Odmowa złożenia przysięgi przez legionistów z 2. pułku piechoty, 1917 r. (*Ilustrowana kronika Legionów Polskich 1914–1918*, oprac. S. Librewski i E. Quirini, Warszawa 1936)

Pytania

1. Kiedy i w jakim miejscu mogła zostać wykonana powyższa fotografia?
2. Kogo przedstawia fotografia?
3. Jaka atmosfera panuje wśród osób przedstawionych na fotografii?
4. Jakie przedmioty są widoczne na pierwszym planie?
5. Jakie wydarzenie przedstawia ta fotografia?

KALENDARIUM

2 VII 1917 – dymisja Józefa Piłsudskiego z Tymczasowej Rady Stanu.

9 VII 1917 – uroczyste odebranie przysięgi od części Legionów Polskich w Warszawie.

13 VII 1917 – przybycie do obozu w Szczypiornie pierwszego transportu internowanych legionistów.

24 XII 1917 – ostatni legioniści opuścili obóz w Szczypiornie.

B.d., Szczypiorno – Wspomnienia żołnierza Legionów internowanego w obozie

Kazano nam wychodzić z wagonów i formować się w czwórki. [...] Jeden z naszych kolegów, który znał ten teren, powiedział krótko: „Szczypiorno”. [...] Baraków w tym obozie nie było żadnych. Ludzi trzymano w ziemiankach. Na zewnątrz widziało się jedynie dwustronne daszki pokryte papą. Wchodziło się do takiej ziemianki po schodkach w dół, po czym szło się środkiem korytarza. Po obu jego stronach były rozmieszczone prycze do spania, wyłożone słomianą ściółką. [...] Każda ziemianka była wyposażona w blaszaną wanienkę, w której dyżurni przynosili z kuchni jedzenie. [...]

Po pewnym czasie w obozie zjawiała się delegacja Rady Stanu, która namawiała internowanych do składania przysięgi. Nawet najślabszy z umrzyków zrywał się wówczas z ziemi, chwycił za kołek lub kamień, by móc czynnie rozprawić się z delegatami. [...] Opinia publiczna widziała tylko jedno honorowe wyjście z niewoli – ucieczkę, z zadaniem włączenia się natychmiast do pracy konspiracyjnej w szeregach Polskiej Organizacji Wojskowej.

Źródło: J. Gaździcki, *Ze Szczekocin nad Berezynę* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, dla kogo w założeniu był przeznaczony obóz w Szczypiornie.
3. W jakim rejonie Polski znajduje się Szczypiorno?
4. Jakie warunki panowały w obozie według autora?
5. Przeczytaj materiał nr 10 z części II (Odmowa złożenia przysięgi legionistów na wierność Niemcom i Austro-Węgrom). Z jakiego powodu legioniści trafili do tego obozu?
6. Czy w opinii Jana Gaździckiego warunki w obozie wpływały na postawę osadzonych? Uzasadnij odpowiedź.
7. Jakie zachowanie, zdaniem autora, najwyżej ceniono w obozie? Dlaczego?

Warto wiedzieć

Poza Polakami w obozie w Szczypiornie więziono również jeńców z państw ententy. Szacuje się, że osadzono tutaj łącznie kilkanaście tysięcy ludzi, wśród nich ponad 3 tys. legionistów. W obozie istniała duża samoorganizacja – samorząd, sądy do spraw spornych, milicja, kasa zapomogowa, kursy zawodowe. Urządzano przedstawienia teatralne, koncerty oraz zawody sportowe. W Szczypiornie Polacy zetknęli się po raz pierwszy z grą w piłkę ręczną, stąd też wzięło się jej polskie określenie „szczypiorniak”.

Internowani legioniści. W tle widoczne ziemianki ze spadzistym dachem, Szczypiorno, 1917 r. (Muzeum Okręgowe Ziemi Kaliskiej w Kaliszu)

Pytania

1. Wymień elementy widoczne na zdjęciu.
2. Jaki, twoim zdaniem, był powód jej wykonania?
3. Odczytaj napis na fotografii. Zastanów się, kto mógł go wykonać.

KALENDARIUM

9 II 1918 – państwa centralne zawarły traktat pokojowy w Brześciu Litewskim z Ukraińską Republiką Ludową, przekazując jej m.in. Chełmszczyznę i część Podlasia.

15 II 1918 – II Brygada Legionów Polskich wchodząca w skład Polskiego Korpusu Posiłkowego pod dowództwem płk. Józefa Hallera rozmieszczona na Bukowinie, dowiedziawszy się o rozporządzeniach traktatu brzeskiego, podjęła pod Rarańczą próbę przedarcia się przez front, by dołączyć do jednostek polskich stacjonujących w Rosji. Udało się to tylko części brygady (ok. 1100 żołnierzy), reszta została internowana przez władze austro-węgierskie.

6 III 1918 – II Brygada weszła w skład II Korpusu Polskiego na Wschodzie.

11 V 1918 – wojska niemieckie rozbiły pod Kaniowem II Korpus Polski. Generał Józef Haller uniknął niewoli.

8 VI 1918 – w jednym z obozów internowania w Marmaros-Sziget przed sądem polowym rozpoczął się proces żołnierzy II Brygady, zatrzymanych podczas bitwy pod Rarańczą. Oskarżyciele domagali się kary śmierci dla ponad stu Polaków sądzonych za udział w „spisku dezercyjnym”, rabunek i morderstwo.

27 IX 1918 – cesarz Karol I ogłosił akt łaski wobec żołnierzy II Brygady, oskarżonych w procesie w Marmaros-Sziget.

1918 luty 15, Mamajowce – Fragment listu płk. Józefa Hallera do cesarza Austrii Karola I w sprawie opuszczenia terytorium Austrii przez Legiony Polskie

Z powodu haniebnej zdrady, jakiej dopuścili się Austria i Niemcy wobec swojego tak zwanego sojusznika, jakim być miała Polska – dłuższe pozostawanie Legionów Polskich w armii austriackiej nie licuje z godnością narodu i żołnierza polskiego.

Musimy zerwać ostatnią nić łączącą nas z Austrią. Dlatego opuszczamy terytorium Austrii, by szukać wolności poza jej granicami. Dlatego też odsyłam wszystkie odznaczenia i ordery, jakie kiedykolwiek otrzymałem (Signum Laudis i Żelazną Koronę) i załączam Żelazny Krzyż, z prośbą o oddanie cesarzowi [niemieckiemu] Wilhelmowi.

Źródło: J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Wyjaśnij na podstawie wiedzy pozaźródłowej, dlaczego Legiony Polskie w tym czasie formalnie nie istniały. Jakie wydarzenie się do tego przyczyniło?
3. Jaką jednostką dowodził Józef Haller w momencie powstania pisma?
4. Wyjaśnij, na czym polegała według autora „haniebna zdrada, jakiej dopuścili się Austria i Niemcy” wobec Polski.
5. Zapoznaj się z kalendarium umieszczonym obok i wyjaśnij, jak wyglądało „poszukiwanie wolności poza granicami” Austrii przez płk. Józefa Hallera i żołnierzy dowodzonej przez niego formacji.

Warto wiedzieć

Legiony Polskie zostały powołane w sierpniu 1914 r. decyzją Naczelnego Komitetu Narodowego. Józef Haller został komendantem II Brygady Legionów w lipcu 1916 r. Po kryzysie przysięgowym (9 lipca 1917 r. legioniści z I i III Brygady Legionów odmówili złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec Wilhelmowi II) wraz z żołnierzami II Brygady znalazł się w szeregach Polskiego Korpusu Posiłkowego. Pod koniec marca 1918 r., po przebiciu się przez front pod Rarańczą objął dowództwo nad II Korpusem Polskim na Wschodzie (awansował w tym czasie do stopnia generała). Następnie dotarł do Francji, gdzie otrzymał nominację Komitetu Narodowego Polskiego na dowódcę Armii Polskiej we Francji (od 4 października 1918 r.).

KALENDARIUM

15 II 1918 – II Brygada Legionów Polskich wchodziła w skład Polskiego Korpusu Posiłkowego pod dowództwem płk. Józefa Hallera rozmieszczona na Bukowinie podjęła pod Rarańczę próbę przedarcia się przez front, by dołączyć do jednostek polskich stacjonujących w Rosji.

16–29 II 1918 – dowództwo armii austriackiej internowało pozostałych żołnierzy Korpusu i osadziło w obozach na terenie Królestwa Węgier.

19 II 1918 – władze austro-węgierskie rozwiązały Polski Korpus Posiłkowy.

12 III 1918 – Rada Regencyjna w Warszawie wysłała na ręce cesarza Austrii Karola I protest przeciwko rozwiązaniu Polskiego Korpusu Posiłkowego i niesprawiedliwemu uwięzieniu jej żołnierzy.

III/IV 1918 – ponad 4 tys. internowanych legionistów zostało wysłanych na front włoski.

8 VI 1918 – w jednym z obozów internowania w Marmaros-Sziget przed sądem polowym rozpoczął się proces 116 internowanych legionistów oskarżonych o spisek i dezercję. Oskarżyciele domagali się kary śmierci.

27 IX 1918 – cesarz Karol I ogłosił akt łaski wobec żołnierzy II Brygady, oskarżonych w procesie w Marmaros-Sziget.

2 X 1918 – sąd polowy w Marmaros-Sziget ogłosił wyrok uniewinniający wobec wszystkich oskarżonych.

1918 marzec 4, Huszt – Fragment listu ppor. Henryka Goldwassera, internowanego po akcji pod Rarańczę, do dr. Hermana Liebermana, obrońcy legionistów w procesie Marmaros-Sziget, opisujący warunki panujące w obozie internowania

Komenda 7. Armii dnia 18 lutego wydała rozkaz aresztowania i rozbrajania wszystkich legionistów. Rozpoczęła się nagonka na kolejach, etapach itp. Urlopowanych, inwalidów, superarbitrowanych etc. wyłapywano z domów i wywożono do Husztu. [...]

Traktują ludzi gorzej niż jeńca wojennego. Wyżywienie żołnierza niżej krytyki, oficerów również, kwatery wilgotne. W jednym z obozów wybuchł już tyfus i mums, i to same śmiertelne wypadki. [...]

Obozy są w Bustyahaza, w Szeklencze, Tarackköz, w Huszcie. Zasadniczo podzielono nas na grupy: winnych, podejrzanych, tzn. ujętych w marszu, którym jednak nie udowodniono winy w organizowaniu „spisku”, i niewinnych, tj. ujętych na tyłach, po szpitalach, wracających z urlopów etc.

Ratujcie!

[...] Trzecia grupa to tyłowi, którzy o wszystkim dowiedzieli się dopiero najwcześniej w 24 godziny po fakcie. Do tych i ja należę. Siedziałem w Turzyłowie [...], gdzie z por. Garbusińskim zbieraliśmy kartofle dla korpusu, i stamtąd nas wzięli.

Otóż nas traktują jako „politycznie podejrzanych”, jesteśmy internowani w Huszcie, skąd się nam wydalać nie wolno, i nie uznają naszych szarż oficerskich.

Źródło: M. Staroń, *Likwidacja Polskiego Korpusu posiłkowego w 1918 roku. Losy legionistów po traktacie brzeskim*, Warszawa 2013.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie wydarzenie opisał autor?
3. Korzystając z części „Warto wiedzieć” i kalendarium, ustal, na czym polegał „spisek”, o który oskarżono polskich legionistów.
4. Zastanów się, dlaczego aresztowania były masowe. Czy wszystkie zatrzymane osoby, zdaniem autora, brały udział w „spisku”?
5. Znajdź na współczesnej mapie wymienione w tekście miejsca internowania legionistów. Na terenie którego państwa obecnie się znajdują?
6. Jakie warunki panowały w opisanych obozach? Co autor uwypuklił?
7. Kim był adresat listu? Jaki cel mógł mieć autor, wysyłając tę korespondencję?

Warto wiedzieć

Akcja przejścia żołnierzy jednostek liniowych Polskiego Korpusu Posiłkowego na drugą stronę frontu pod Rarańczę na Bukowinie z militarnego punktu widzenia nie zakończyła się sukcesem. Zgodnie z planem na stronę rosyjską miało przejść w rozproszeniu 4,5 tys. polskich żołnierzy. Planowanej operacji nie udało się zachować w tajemnicy, więc dowództwo austriackie miało czas na przygotowanie się do udaremnienia dezercji. Dodatkowo nieskoordynowane działania poszczególnych jednostek legionowych spowodowały nadmierne rozciągnięcie w czasie całej akcji. Ostatecznie linię frontu przekroczył jedynie co czwarty żołnierz Polskiego Korpusu Posiłkowego. Reszta została aresztowana przez oddziały austro-węgierskie. W odwecie internowano również legionistów z oddziałów tyłowych, w tym. płk. Władysława Sikorskiego, chociaż nie byli wtajemniczeni w spisek i nie brali w nim udziału. Łącznie w obozach internowania osadzono 5,5 tys. żołnierzy i oficerów.

KALENDARIUM

15 II 1918 – II Brygada Legionów Polskich wchodząca w skład Polskiego Korpusu Posiłkowego pod dowództwem płk. Józefa Hallera rozmieszczona na Bukowinie podjęła pod Rarańczą próbę przedarcia się przez front, by dołączyć do jednostek polskich stacjonujących w Rosji.

6 III 1918 – połączenie się II Brygady Polskiego Korpusu Posiłkowego z II Korpusem Polskim w Rosji.

28 III 1918 – objęcie dowództwa nad II Korpusem Polskim przez Józefa Hallera.

10–11 V 1918 – zaatakowanie II Korpusu Polskiego przez oddziały niemieckie pod Kaniowem. Wobec wyczerpania amunicji polscy żołnierze byli zmuszeni się poddać.

1918 marzec 15 – Rozkaz brygadiera Józefa Hallera nr 2 z okazji osiągnięcia kontaktu z II Korpusem Polskim

Po dwudziestodniowej, pełnej trudów tułaczce dotarliśmy do pierwszego celu naszego zadania – do połączenia się z formacjami stworzonymi na wolnej ziemi Rosji i Ukrainy.

Polskie te wojska, mimo ogromnych trudów i przeszkód, potrafiły zorganizować się i utrzymać, mimo oddali od ziemi ojczystej były i są jednego ducha z wami, a ich równie silna jak nasza wiara w zwycięstwo naszej sprawy napawa nadzieją, że przy współdziałaniu cel nasz osiągniemy w zupełności.

Drugiemu Polskiemu Korpusowi, jako pierwszemu oddziałowi, z którym się spotykamy, składamy cześć i pozdrowienie towarzyszków broni.

Na dawnych kresach Rzeczypospolitej, na wolnej ziemi Ukrainy łączą się po raz pierwszy oddziały wojskowe dwu zaborów, dając przykład i wzywając naród Polski do skonsolidowania się celem odbudowy Ojczyzny. Uzyskanie tego celu niech się stanie bodźcem do intensywnej naszej pracy i wysiłków, do osiągnięcia dążeń naszych, a marzeń ojców – wkroczenia w ziemię ojczystą, stworzenia i utrzymania Wolnej, Niepodległej, Całej Polski.

Źródło: *Rozkaz brygadiera Józefa Hallera nr 2 z 15 marca 1918 r. z okazji osiągnięcia kontaktu z II Korpusem Polskim* [w:] K. Kaczmarek, W. Muszyński, R. Sierchuła, *Generał Józef Haller 1873–1960*, Warszawa 2017.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Wyjaśnij, czym był II Korpus Polski. W jakich okolicznościach powstał i z inicjatywy którego zaborcy?
3. Co oznacza pojawiająca się w rozkazie „wolna ziemia Rosji i Ukrainy”?
4. Pod rozkazami którego z państw zaborczych służył dotychczas Józef Haller?
5. O co apelowali żołnierze II Brygady i II Korpusu do narodu polskiego?
6. Wykorzystując wiedzę pozaźródłową, opisz trudności, z którymi musiała się zmierzyć II Brygada Polskiego Korpusu Posiłkowego, zanim dotarła na początku marca 1918 r. do rumuńskich Sorok w Besarabii.

Warto wiedzieć

Generał Józef Haller po przebicciu się w lutym 1918 r. przez front pod Rarańczą objął dowództwo nad II Korpusem Polskim na Wschodzie. Po kapitulacji II Korpusu pod Kaniowem 11 maja 1918 r. uniknął niewoli, w czerwcu 1918 r. dotarł do Moskwy, gdzie stanął na czele Polskiej Komisji Wojskowej. Wówczas podjął współpracę z uznającą zwierzchnictwo Komitetu Narodowego Polskiego Radą Polską Zjednoczenia Międzypartyjnego.

KALENDARIUM

4 VI 1917 – prezydent Francji Raymond Poincaré wydał dekret, na mocy którego powstała Armia Polska.

22 VI 1917 – powołanie Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego (Naczpolu), będącego swego rodzaju przedstawicielstwem polskich sił w armii rosyjskiej.

8 VIII 1917 – Naczpól mianował dowódcą I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego.

21 I 1918 – żołnierze I Korpusu Polskiego zajęli twierdzę w Bobrujsku.

3 III 1918 – podpisanie traktatu pokojowego w Brześciu przez bolszewicką Rosję z państwami centralnymi. Rosja zerwała sojusz z ententą i zakończyła działania w I wojnie światowej.

21 V 1918 – rozbrojenie w Bobrujsku I Korpusu Polskiego przez oddziały niemieckie.

28 VI 1918 – podpisanie przez gen. Józefa Hallera oraz przedstawicieli władz angielskich i francuskich umowy w sprawie utworzenia jednostek polskich w Murmańsku i Archangielsku z zasobów byłych Korpusów Wschodnich.

1918 maj, Bobrujsk – Wspomnienia gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego na temat demobilizacji I Korpusu Polskiego

Demobilizacja I Korpusu była faktem bardzo przykrym, upokarzającym, niweczącym marzenia o powrocie do kraju z orężem w ręku, ale nie była rezygnacją z celu, dla którego się Korpus tworzył. Nie dałem za wygraną. Zrozumieli to dobrze najlepsi z liczby moich podwładnych; rozporządzeniu o demobilizacji ulegli, zaprzysięgając zemstę przy pierwszej do tego okazji.

Przed ostatecznym opuszczeniem Bobrujska zebrałem starszyznę, której wyłożyłem mój pogląd, że choć krzywda nam się stała, ale upadać na duchu nie trzeba, bo koniec dla Niemców już nadchodzi. Trzeba się więc przygotować do ostatecznej rozgrywki. Poleciałem po powrocie do kraju, w każdym miejscu, gdzie znajdują się ludzie z Korpusu, obrać starszego, którego rozkazy muszą być wykonywane jak moje; szukać porozumienia z ludnością, badać sytuację, [...] być gotowym do wystąpienia na dane hasło.

Źródło: J. Dowbor-Muśnicki, *Wspomnienia*, Warszawa 2003.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Na terenie którego zaboru powstał I Korpus Polski?
3. Wyjaśnij, dlaczego I Korpus musiał opuścić Bobrujsk.
4. Jakie rozporządzenia wydał gen. Józef Dowbor-Muśnicki przed wyjazdem z Bobrujska?
5. Wskaż formację, do której zostali włączeni żołnierze po rozwiązaniu I Korpusu.

Warto wiedzieć

Po otrzymaniu zgody od głównodowodzącego wojskami armii rosyjskiej gen. Ławra Kornilowa Naczelny Polski Komitet Wojskowy podjął decyzję o formowaniu w lipcu 1917 r. I Korpusu Polskiego, mającego walczyć na froncie rosyjsko-niemiecko-austro-węgierskim. Sytuacja zmieniła się jednak po przewrocie bolszewickim. Walka z Niemcami była wykluczona, gdyż Włodzimierz Lenin dążył do porozumienia z państwami centralnymi. Wówczas I Korpus Polski zaczęto traktować jako wroga armii. Doszło do starć z Czerwoną Gwardią. Dowódca Korpusu Józef Dowbor-Muśnicki postanowił, że jego żołnierze będą stacjonować w kontrolowanym przez stosunkowo nieliczne jednostki bolszewickie Bobrujsku. Na początku lutego 1918 r. polscy żołnierze zdobyli miasto, zyskując broń i żywność.

W założeniu I Korpus Polski miał skupiać prawie 70 tys. żołnierzy, ale trzy miesiące po jego utworzeniu liczył ich 15 tys. Wiele polskich oddziałów nie zdecydowało się na dołączenie do tej jednostki. Jednym z nich był pułk zapasowy I Dywizji Strzelców Polskich w Białgorodzie. Najbardziej na uczestnictwie zależało wychodźcom, którzy zamieszkiwali terytoria Białorusi i Ukrainy, spodziewając się, że w ten sposób szybciej znajdą się w Polsce.

Józef Dowbor-Muśnicki (1867–1937) – w armii rosyjskiej służył od 1889 r. W latach 1904–1905 uczestniczył w wojnie rosyjsko-japońskiej. Na początku I wojny światowej został awansowany do stopnia pułkownika, a od sierpnia 1915 r. pełnił służbę w stopniu generała. Dowodził I Korpusem Polskim w Rosji (1917–1918). W styczniu 1919 r. objął dowództwo nad powstaniem wielkopolskim. W marcu 1919 r. awansowany do stopnia generała broni. Po otrzymaniu od Wodza Naczelnego Józefa Piłsudskiego propozycji przejęcia dowództwa nad Frontem Południowym po gen. Wacławie Iwaszkiewiczu odmówił, podkreślając zasługi swego byłego podwładnego. Tym samym nie wziął udziału w wojnie polsko-bolszewickiej. W październiku 1920 r. został przeniesiony do rezerwy, a w marcu 1924 r. w stan spoczynku. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

KALENDARIUM

4 VI 1917 – prezydent Francji Raymond Poincaré wydał dekret, na mocy którego powstała Armia Polska.

15 VIII 1917 – w Lozannie utworzony został Komitet Narodowy Polski, na którego czele stanął Roman Dmowski. Przywódcami byli także m.in. Ignacy Jan Paderewski, Erazm Piltz, Maurycy Zamoyski.

28 IX 1918 – Komitet Narodowy Polski uzyskał autonomię w sprawach dotyczących Armii Polskiej we Francji.

1918 czerwiec, Paryż – Fragment listu Romana Dmowskiego do Ignacego Jana Paderewskiego

Wielkim szczęściem jest, że mamy tu, we Francji, pewną ilość ludzi pochodzenia polskiego, potomków emigracji, oficerów fachowych dobrej, może najlepszej, jaka istnieje, szkoły francuskiej. [...] Gdyby ich nie było, doprawdy nie wiem, jak byśmy mogli tę armię stworzyć. [...] To są wszakże ludzie, którzy przeważnie [...] prawie wcale nie mówią po polsku [...]. Tymczasem zdarza się czasami, że ten oficer z armii rosyjskiej lub ze szkoły w Toronto wbił sobie w głowę, że Franko-Polacy odbierają armii polskiej jej polski charakter, [...] bo on, jako prawdziwie polski oficer, powinien stać na jej czele. Stąd wypadki, na szczęście nieczęste, że sami oficerowie sięją wśród żołnierzy niezadowolone [...].

Poza tymi drobnymi stronami ciemnymi, nie mam dość słów zadowolenia z materiału, jaki w armii mamy. [...]

Już nam tu nie dokuczają, że nie mamy wśród siebie tak zwanej lewicy. Przyjęli zasadę, że rządów nie obchodzi nasz kolor, tylko to, czy mamy znaczenie w swoim kraju i czy jesteśmy pewnymi sojusznikami.

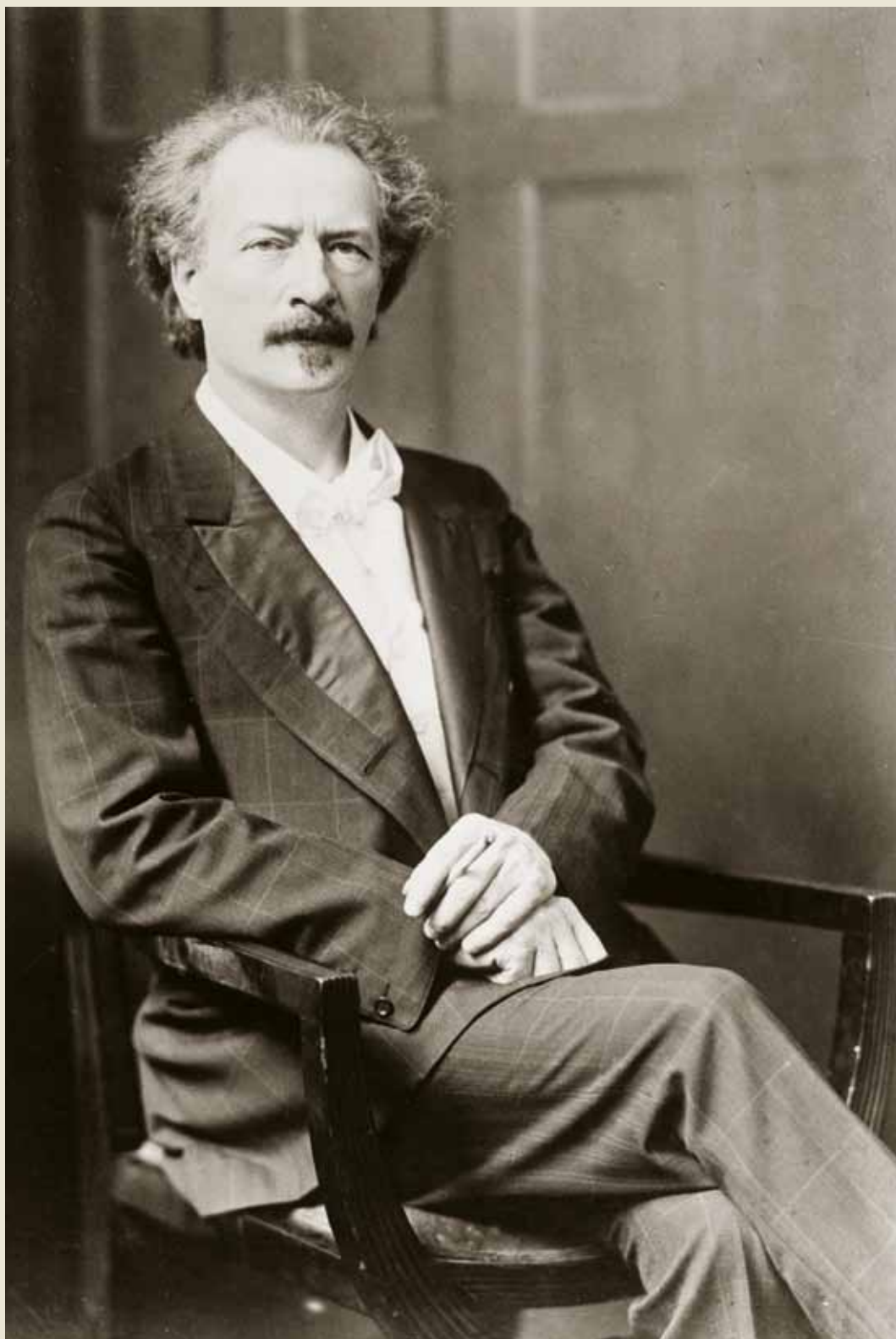
Źródło: Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego, t. 1: 1890–1918, oprac. W. Stankiewicz, A. Piber, Wrocław 1973.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Skąd pochodzili rekruci do Armii Polskiej we Francji?
3. Na jaki problem pojawiający się w Armii Polskiej we Francji zwrócił uwagę Roman Dmowski?
4. Który polski generał objął dowództwo nad Błękitną Armią?
5. Jakimi wytycznymi, według autora, kierowały się rządy państw ententy, podejmując współpracę z Komitetem Narodowym Polskim?
6. Czy Komitet Narodowy Polski spełniał każdy z tych warunków?
7. Jakie znaczenie polityczne, według autora, miało powstanie Armii Polskiej we Francji?

Warto wiedzieć

Ignacy Jan Paderewski od dzieciństwa przejawiał zdolności muzyczne. W latach 70. XIX w. studiował w słynnym warszawskim Instytucie Muzycznym (obecnie Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina). Doskonalił swój warsztat m.in. w Berlinie i Wiedniu. W 1887 r. zadebiutował jako pianista, a rok później odniósł pierwszy sukces podczas koncertu w Paryżu. Następnie koncertował m.in. w Stanach Zjednoczonych, gdzie się osiedlił. Tam zyskał ogromną popularność. Skomponowana przez niego opera *Manru* była jedynym dziełem scenicznym autorstwa Polaka wystawionym w Metropolitan Opera. Oprócz talentu zdobycie sławy ułatwiły Paderewskiemu intrygująca uroda i charyzma sceniczna. Paderewski przez całe życie był filantropem. Ufundował Pomnik Grunwaldzki w Krakowie oraz przeznaczył całe honorarium z występu w Carnegie Hall na budowę Łuku Waszyngtona w Nowym Jorku. Uczestniczył w wielu akcjach charytatywnych, organizowanych przede wszystkim dla polskich sierot i ofiar I wojny światowej. W 1915 r. wraz z Henrykiem Sienkiewiczem założył Szwajcarski Komitet Generalny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce.

Ignacy Jan Paderewski (1860–1941) – światowej sławy pianista, w czasie I wojny światowej zaangażował się w działalność społeczno-polityczną, służącą sprawie odzyskania niepodległości przez Polskę. Z jego inicjatywy prezydent USA Thomas Woodrow Wilson m.in. w orędziu do Kongresu (8 stycznia 1918 r.) mówił o prawie Polski do niepodległości ze „swobodnym dostępem do morza”. Przyjazd Paderewskiego do Poznania 26 grudnia 1918 r. przyczynił się do wybuchu powstania wielkopolskiego. W drugim rządzie niepodległej Polski pełnił funkcję premiera i ministra spraw zagranicznych. 28 czerwca 1919 r. złożył w imieniu Polski podpis pod traktatem wersalskim. (Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych)

KALENDARIUM

15 VIII 1917 – Roman Dmowski powołał w Lozannie Komitet Narodowy Polski.

28 IX 1918 – Komitet Narodowy Polski uzyskał autonomię w sprawach dotyczących Armii Polskiej we Francji.

4 X 1918 – Komitet Narodowy Polski mianował dowódcą Armii Polskiej we Francji gen. Józefa Hallera.

1918 październik 6, Paryż – Rozkaz gen. Józefa Hallera do żołnierzy polskich

Z dniem dzisiejszym objąłem Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich, zamianowany przez Komitet Narodowy Polski, najwyższą przez państwa sprzymierzone uznana władzę polityczną nad zbrojnymi siłami polskimi. [...]

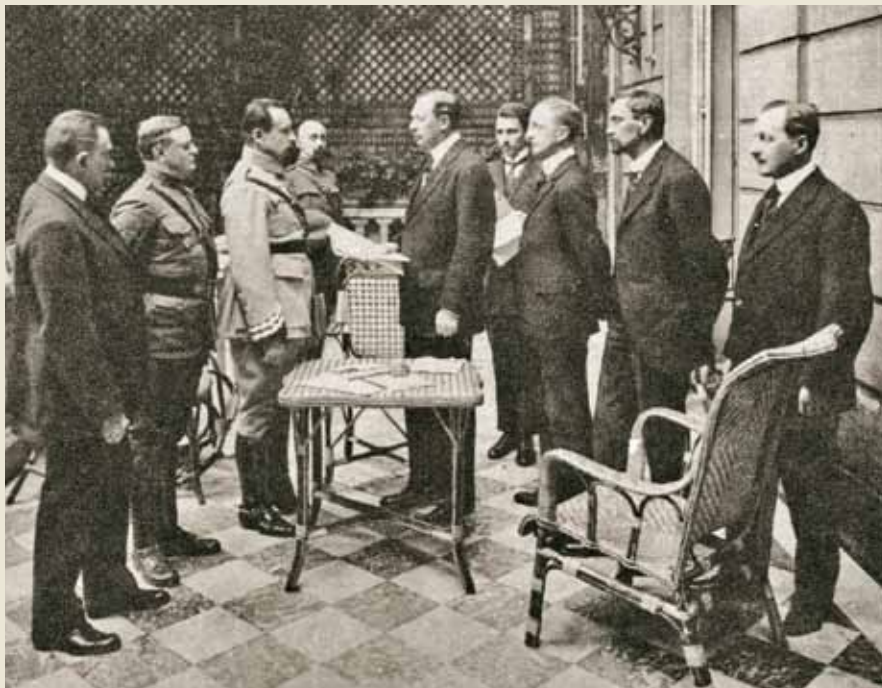
Po naszej stronie jest prawo, jest siła sprzymierzonych wojsk wielkich mocarstw, które działają wszystkie według jednego planu. Wojsko Polskie formować się będzie i walczyć będzie na Zachodzie, gdzie się rozstrzyga zwycięstwo, i na froncie wschodnim, skąd prosta droga do Polski.

Źródło: *General broni Józef Haller w zbiorach Centralnej Biblioteki Wojskowej*, red. B. Czekaj-Wiśniewska, Warszawa 2012.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto mianował gen. Józefa Hallera naczelnym dowódcą wojsk polskich?
3. Jakie uprawnienia miał Komitet Narodowy Polski?
4. Jakie cele, zdaniem gen. Hallera, powinno zrealizować Wojsko Polskie?
5. Wymień państwa, których wojska uznał gen. Haller za sprzymierzone.

Wiceprezes Komitetu Narodowego Polskiego Maurycy hr. Zamoyski wręcza gen. Józefowi Hallerowi nominację na naczelnego dowódcę Armii Polskiej we Francji, 1918 r. (Internetowy Polski Słownik Biograficzny)

Pytania

1. Scharakteryzuj postacie znajdujące się na fotografii.
2. Który element ukazanej sceny zwrócił twoją uwagę?
3. Jakie wydarzenie utrwalono na zdjęciu?
4. W jakim miejscu została wykonana fotografia?
5. Jaki nastrój panuje na fotografii?
6. Określ charakter relacji między przedstawionymi postaciami.

Gen. Józef Haller składa przysięgę po nominacji na naczelnego dowódcę Armii Polskiej we Francji, 6 października 1918 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Jakie wydarzenie zostało uwiecznione na fotografii?
2. Jaki element sceny ukazanej na zdjęciu zwrócił twoją szczególną uwagę?
3. Jaki nastrój panuje na fotografii?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

Warto wiedzieć

21 sierpnia 1914 r. zezwolono cudzoziemcom na wstępowanie do Legii Cudzoziemskiej armii francuskiej. Zorganizowany został m.in. tzw. Legion Bajończyków. Jego nazwa pochodzi od miejscowości Bayonne, w której formowano oddziały. Aktywność polskich ochotników (zwolenników ruchu narodowego i członków Związku Strzeleckiego) spotkała się jednak ze sprzeciwem strony rosyjskiej. Obawiano się o siłę dążeń niepodległościowych. Ostatecznie bajończycy zostali wcieleni do 2. kompanii batalionu „C” 1. Pułku Legii Cudzoziemskiej. Kompania ta obejmowała cztery sekcje, z których pierwsze trzy tworzyli Polacy, czwartą zaś – początkowo polscy Żydzi, a następnie ochotnicy z krajów skandynawskich. Legion Bajończyków wysłano na front w październiku 1914 r. Walczył przeciwko Niemcom w Szampanii. Ważną rolę odegrał także w bitwie pod Arras w maju 1915 r., po której został rozwiązany z powodu ogromnych strat. Możliwość powołania polskich jednostek ochotniczych we Francji pojawiła się w 1917 r. 4 czerwca prezydent Francji Raymond Poincaré wydał dekret o utworzeniu Armii Polskiej. Jej pierwszym dowódcą został Francuz, gen. Louis Archinard.

KALENDARIUM

12 X 1918 – Rada Regencyjna w Warszawie przejęła zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi okupowanego Królestwa Polskiego (Polnische Wehrmacht), będącymi dotychczas pod komendą Generalnego Gubernatora Warszawskiego Hansa von Beselera.

28 X 1918 – w Krakowie powstała Polska Komisja Likwidacyjna, aby przejąć władzę administracyjną nad dotychczasowym zaborem austro-węgierskim.

31 X 1918 – polscy żołnierze rozbroili austriackie garnizony w Krakowie i Cieszynie.

5 XI 1918 – polska Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego i czeska Krajowa Rada Narodowa dla Śląska zawarły umowę o podziale Śląska Cieszyńskiego według narodowości mieszkańców.

[...] Tymczasem w mieście młodzież szkolna i legionści mniej lub więcej energicznie skłaniali oficerów do zdejmowania „bączków” z orłami austriackimi z czapek. Z gmachów państwowych usuwano również i orły austriackie. Oficerowie i żołnierze polscy w uniformach austriackich przypinali sobie do czapek orzelki polskie lub kokardki o barwach narodowych. Tworzyły się z nich oddziały polskie. Jednym z pierwszych – jeżeli nie pierwszym – był oddział żołnierzy [...], który pod dowództwem porucznika [Antoniego] Stawarza zajął koszary w Podgórzu.

Wzruszającym było pierwsze objęcie warty na głównej strażnicy w Rynku krakowskim przez oddział polskich żołnierzy, wśród entuzjazmu zgromadzonych tłumów.

Źródło: *Z pamiętnika Zygmunta Lasockiego [w:] Rok 1918 we wspomnieniach mężów stanu, polityków i wojskowych*, wybór i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1987.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. O jakim wydarzeniu opowiada tekst? W którym mieście się ono rozgrywało?
3. W jaki sposób przebiegała, zdaniem autora, likwidacja władzy zaborczej?
4. Co było punktem kulminacyjnym przejmowania władzy przez Polaków?
5. Jak reagowali mieszkańcy miasta na te wydarzenia?
6. Porównaj materiały nr 19 (Wspomnienie Bolesława Fichny, komendanta łódzkiej Polskiej Organizacji Wojskowej o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Łodzi) i 20 (Wspomnienie Mieczysława Jankowskiego o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Warszawie) z części II. Jakie różnice w opisie przebiegu wyzwolenia miast dostrzegasz?

Warto wiedzieć

Rozbrajanie garnizonów austriackich rozpoczął w Krakowie porucznik Antoni Stawarz, dowódca kompanii w koszarach c.k. armii w krakowskim Podgórzu. Do akcji przystąpili polscy żołnierze i krakowscy kolejarze, już wcześniej wciągnięci przez Stawarza do konspiracji wojskowej. 31 października rano porucznik wraz z wtajemniczonymi żołnierzami rozbroił i internował w swoich koszarach Austriaków, Niemców i Węgrów z pomocą żołnierzy czeskich i słowackich. Następnie udał się w kierunku głównej strażnicy wojskowej (odwachu) na Rynku Głównym, rozbrajając po drodze kolejne komendy wojskowe. Przed południem na strażnicy zawisły polskie symbole narodowe.

Polski żołnierze obejmują wartę w strażnicy na Rynku Głównym w Krakowie, 31 października 1918 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Jakie wydarzenie zostało uchwycone na fotografii?
2. Opisz postacie widoczne na zdjęciu?
3. Jakie elementy umundurowania wskazują na to, że fotografia przedstawia polskich żołnierzy?
4. Jaki nastrój panuje na fotografii?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

31 X 1918 – rozbrajanie żołnierzy austriackich w Krakowie i Cieszynie.

3 XI 1918 – bunt marynarzy w Kilonii dał początek rewolucji w Cesarstwie Niemieckim.

7 XI 1918 – powstał Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej w Lublinie (tzw. rząd lubelski).

9 XI 1918 – cesarz niemiecki Wilhelm II został zmuszony do abdykacji, powstał rząd socjalistyczny Friedricha Eberta, który proklamował Republikę Niemiecką.

11 XI 1918 – rozpoczęło się rozbrajanie Niemców w Łodzi.

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu władzę nad polskim wojskiem.

20 XI 1918 – ostatni żołnierze niemieccy opuścili Łódź.

Warto wiedzieć

Od początku listopada 1918 r. w Niemczech trwała rewolucja socjalistyczna – żołnierze i robotnicy tworzyli własne rady, które przejmowały władzę w poszczególnych miastach niemieckich. Bunt przeciw dowództwu wojskowemu dotarł również do niemieckich koszar w okupowanym Królestwie Polskim. W Łodzi do negocjacji z niemiecką Radą Żołnierską przystąpili polscy działacze polityczni i wojskowi. W wyniku ugody żołnierze niemieccy opuścili miasto i wrócili do ojczyzny.

1918 listopad, Łódź – Wspomnienie Bolesława Fichny, komendanta łódzkiej Polskiej Organizacji Wojskowej, o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Łodzi

Padł rozkaz. Pierwsze oddziały bojowe ruszyły na miasto. Mogła być godzina 7 wieczorem. Wydane dyspozycje głosiły: zaalarmować miasto, rzucić postrach na Niemców, pociągnąć za sobą ludność. [...]

Ob[ywate]l Szymański [...] uderzył nagle na niemiecki Komisariat Policji przy ul. Karola 22. Niemców rozbroił, pałkarzom kazał iść do domów, broń skonfiskował, budynek obsadził swoimi ludźmi. Te pierwsze strzały, te pierwsze natarcia odbiły się potężnym echem w całym mieście. Ulice zawrzały...

[...] Tymczasem akcja w samym mieście rozszerzała się jak pożar. Objęła nie tylko peryferie miasta, ale przerzuciła się na miasta sąsiednie [...]. Jednym z najpiękniejszych zadań to zajęcie Dworca Kaliskiego. Na czele specjalnie zorganizowanego plutonu, wśród którego znajdowali się i tramwajarze, stanął Stefan Pudlarz. Miał zaledwie 5 rewolwerów systemu Browning, 4 rosyjskie karabiny i 5 sztuk szabel. Pierwsza potyczka rozegrała się przy moście kolejowym. Obustronna wymiana strzałów doprowadziła do kapitulacji 10 uzbrojonych żołnierzy niemieckich, strzegących mostów, torów i bagażowni. Zdobyto 10 karabinów wraz z amunicją. Dalszy etap zbrojnego zajmowania dworca odbył się już przy czynnej pomocy kolejarzy. W ciągu godziny unieszkodliwiono Niemców całkowicie [...].

Nie powiódł się za to atak na Dworzec Fabryczny. Oddział nasz, przyjęty gęstym ogniem przez Niemców, musiał się wycofać. Rannego w nogę kol. Bolesława Sałacińskiego dopadli Niemcy i zakłuli go bagnietami. Stało się to na ul. Skwerowej na szynach przed dworcem.

Źródło: *Ze wspomnień Bolesława Fichny [w:] Rok 1918 we wspomnieniach mężów stanu, polityków i wojskowych*, wybór i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1987.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Czy autor był świadkiem opisywanych wydarzeń?
3. Kto rozpoczął rozbrajanie sił niemieckich w mieście?
4. Co zakładał przedstawiony w tekście plan działania?
5. Zastanów się, dlaczego wśród polskich celów było opanowanie dworców? Jakie miało to znaczenie strategiczne?
6. Czy żołnierze niemieccy się bronili?
7. Porównaj materiały nr 18 (Likwidacja władzy zaborczej w Małopolsce) i 20 (Wspomnienie Mieczysława Jankowskiego o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Warszawie) z części II. Jakie różnice w opisie przebiegu wyzwolenia miast dostrzegasz?

1918 listopad, Warszawa – Wspomnienie Mieczysława Jankowskiego o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Warszawie

KALENDARYUM

3 XI 1918 – bunt marynarzy w Kilonii dał początek rewolucji w Cesarstwie Niemieckim.

9 XI 1918 – cesarz niemiecki Wilhelm II został zmuszony do abdykacji, powstał rząd socjalistyczny Friedricha Eberta, który proklamował Republikę Niemiecką.

11 XI 1918 – w Compiègne delegacja niemiecka podpisała zawieszenie broni, kończące działania wojenne. Józef Piłsudski osiągnął porozumienie z niemiecką Radą Żołnierską w sprawie ewakuacji z Warszawy 30 tys. żołnierzy niemieckich.

19 XI 1918 – oddziały niemieckie opuściły Warszawę.

Warszawa żyła w tych dniach na ulicy. Zrozumiałe podniecenie ogarnęło wszystkich. Każdy chciał się czegoś dowiedzieć, na ulicach tworzyły się grupki ludzi omawiających żywo wypadki. [...]

Niemców spotykało się niewiele i nie mieli już tak butnych min jak poprzednio, większość z nich miała już na mundurach czerwone rewolucyjne kokardki. [...] Ludność samorzutnie zaczęła rozbrajać żołnierzy, którzy poddawali się temu przeważnie bez protestu. Zaraz na ulicy Wareckiej spotkałem jakiegoś wojskowego niemieckiego, silnego, rosnącego mężczyznę, za którym biegł mały 12–13-letni uczniaczek. Gdy go dogonił, zatrzymał go i kazał mu oddać broń, a duży Niemiec bez słowa odpiął pas i oddał mu szablę.

Źródło: *Warszawa w pamiętnikach pierwszej wojny światowej*, red. K. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1971.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego żołnierze niemieccy nie stawiali oporu podczas rozbrajania?
3. Co symbolizowały przypięte do mundurów „czerwone rewolucyjne kokardki”?
4. Kto rozbrajał niemieckich żołnierzy?
5. Jaka atmosfera, według autora, panowała w tym czasie wśród mieszkańców Warszawy?
6. Porównaj materiały nr 18 (Likwidacja władzy zaborczej w Małopolsce) i 19 (Wspomnienie Bolesława Fichny, komendanta łódzkiej Polskiej Organizacji Wojskowej o rozbrajaniu żołnierzy niemieckich w Łodzi) z części II. Jakie różnice w opisie przebiegu wyzwolenia miast dostrzegasz?

Warto wiedzieć

Gdy zakończyły się działania wojenne na froncie zachodnim, na Wschodzie wciąż stacjonowała ponadpółmilionowa armia niemiecka. Józef Piłsudski, któremu Rada Regencyjna przekazała 11 listopada 1918 r. władzę nad wojskiem polskim, rozpoczął negocjacje z przedstawicielami garnizonu niemieckiego w Warszawie mające doprowadzić do opuszczenia ziem polskich przez okupantów. Zawarto korzystne dla obu stron porozumienie – Niemcy uzyskali gwarancję bezpieczeństwa i pomoc w ewakuacji, a w zamian zostawili Polakom broń i amunicję.

Rozbrajanie żołnierzy niemieckich w Warszawie, listopad 1918 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Scharakteryzuj postacie przedstawione na fotografii.
2. W jakim miejscu zostało wykonane zdjęcie?
3. Jaki nastrój panuje na fotografii?
4. Jakie są relacje między poszczególnymi osobami?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

1 XI 1918 – żołnierze ukraińscy zajęli najważniejsze obiekty we Lwowie, a Ukraińska Rada Ludowa ogłosiła powstanie Państwa Ukraińskiego (od 13 listopada 1918 r. Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej).

22–23 XI 1918 – oddziały Ukraińskiej Armii Halickiej zostały wyparte z miasta przez polską odsiecz pod dowództwem ppłk. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza.

22 V 1919 – ofensywa Wojska Polskiego doprowadziła do zakończenia oblężenia Lwowa przez Ukraińców.

Na podstawie własnych spostrzeżeń mogę śmiało i pewnie poświadczyc, że 1 i 2 listopada w czasie panującej ogólnej bezradności i niezdecydowania się na jakikolwiek stanowczy krok, w czasie ogólnej dezorganizacji, gdy nie można było około siebie 10 ludzi skupić, chłopcy 12–15-letni i to przeważnie z pospółstwa, pod kierownictwem dwóch lub trzech studentów 16–17-letnich, a nawet i młodszych lub jednego z młodych legionistów, organizowali się samodzielnie w małe oddziały, uzbrajali się w rewolwery i stare karabiny lub strzelby, przyczajali się na ulicach i napadali nawet na większe patrole ukraińskie, rozbrajali je i zabierali do niewoli. W ten sposób zdobyli nawet karabin maszynowy i auto ciężarowe, zabijając i raniąc kilku Ukraińców. Za ich przykładem dopiero poszli starsi i oficerowie, i żołnierze byłej armii austriackiej, skupiając się w szkole Sienkiewicza. Jak ci chłopcy pełnili służbę, nie jedząc i nie śpiąc, jak szli odważnie do boju na najwięcej zagrożone odcinki, jak ginęli z pieśnią na ustach i jak się chlubil odniesionymi ranami – to tylko może ten powiedzieć, kto ich widział. Oni to tylko, ci chłopcy nieletni, te kochane dzieci lwowskie spowodowały, że starsi chwycili za broń i oni też, tylko oni przyczynili się w przeważnej części do odbicia Lwowa. Cześć Im!

Źródło: K. Baczyński, *Wspomnienia z czasu obrony Lwowa* [w:] *Obrona Lwowa. 1–22 listopada 1918*, t. 1: *Źródła do dziejów walk o Lwów i województwa południowo-wschodnie 1918–1920. Relacje uczestników*, red. J. Waniorek, Warszawa 1991.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jaką rolę w obronie Lwowa odegrała młodzież?
3. Wyjaśnij znaczenie określenia Orleńskie Lwowskie.
4. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wskaż, gdzie pochowano Polaków poległych w czasie walk polsko-ukraińskich o Lwów w 1918 r. Jakimi były losy tego cmentarza po II wojnie światowej?

Warto wiedzieć

22 listopada 1920 r. Lwów został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Virtuti Militari, co zostało uwiecznione w nowej wersji herbu miasta obok dewizy „Semper fidelis” (łac. zawsze wierny). Dekoracji herbu dokonał Naczelnik Państwa marszałek Józef Piłsudski. W czasie uroczystości Józef Piłsudski powiedział: „Tu codziennie walczyć trzeba było o nadzieję, codziennie walczyć o siłę wytrwania. Ludność stawała się wojskiem, wojsko stawało się ludnością. I kiedy ja, jako sędzia wojskowy dający nagrody, odznaczający ludzi, myślałem nad kampanią pod Lwowem, to wielkie zasługi waszego miasta oceniłem tak, jak gdybym miał jednego zbiorowego żołnierza i ozdobił Lwów Krzyżem Orderu Virtuti Militari, tak że wy jesteście jedynym miastem w Polsce, które z mojej ręki, jako Naczelnego Wodza, za pracę wojenną, za wytrzymałość otrzymało order”.

Polscy obrońcy Lwowa, 1918–1919 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Kto znajduje się na fotografii?
2. Jakie elementy przedstawianej sceny zwracają twoją szczególną uwagę?
3. Jaki nastrój panuje na fotografii?
4. Jaki charakter mają relacje między przedstawionymi postaciami?
5. W jakim miejscu wykonano tę fotografię?

Jerzy Bitschan (1904–1918) – uczeń lwowskiego gimnazjum. Poległ na Cmentarzu Łyczakowskim 21 listopada 1918 r., w ostatnim dniu walk z Ukraińcami o Lwów. W domu pozostawił list „Kochany Tatusiu! Idę dzisiaj zameldować się do wojska. Chcę okazać, że znajdę tyle sił, by służyć i wytrzymać. Obowiązkiem moim jest iść, gdy mam dość sił, bo brakuje ciągle ludzi dla wyswobodzenia Lwowa. Jerzy”. (domena publiczna)

Antoni Petrykiewicz (1905–1919) – lwowski gimnazjalista, pierwszego dnia walk polsko-ukraińskich o Lwów zgłosił się do oddziału por. Romana Abrahama. Został ranny w czasie walk na Persenkówce 23 grudnia 1918 r. Zmarł 16 stycznia 1919 r. Dekretem Józefa Piłsudskiego został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojskowego Virtuti Militari – najwyższego polskiego orderu wojskowego. Jego dowódca tak wspominał swojego najmłodszego podkomendnego: „Szeregowiec Petrykiewicz, uczeń II klasy gimnazjalnej, zgłosił się w pierwszym dniu walk do mego oddziału. Niestrudzony obrońca Góry Stracenia, przedziera się częstokroć przez linie nieprzyjacielskie, przynosząc pewne wiadomości wywiadowcze”. (domena publiczna)

KALENDARIUM

1 XI 1918 – żołnierze ukraińscy zajęli najważniejsze obiekty we Lwowie, a Ukraińska Rada Ludowa ogłosiła powstanie Państwa Ukraińskiego (od 13 listopada 1918 r. Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej).

7 XI 1918 – powołanie Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej (rząd Ignacego Daszyńskiego).

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu dowództwo nad Polską Siłą Zbrojną.

21–22 XI 1918 – polskie oddziały pod dowództwem płk. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego wyparły ze Lwowa oddziały Ukraińskiej Armii Halickiej.

22/23 XI 1918 – armia Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej rozpoczęła oblężenie Lwowa.

1918 listopad – Fragment książki Wacława Lipińskiego *Wśród lwowskich Orląt o walkach polsko-ukraińskich o Lwów*

Od tego pamiętnego dnia walki lwowskie przyjęły charakter walk niemal okopowych. Komenda Naczelna operowała zbyt słabymi siłami, by zdecydować się na okrężny atak i obejściem uderzyć na tyły Ukraińców. Zajmowano nadal okoliczne wsie, wiążąc przez to na zewnętrznym odcinku miasta poważne siły ukraińskie, ale na przeprowadzenie oskrzydającego ataku brakło sił.

Od tej chwili poczęto oczekiwać z dnia na dzień odsieczy z kraju. Nawiązano już z nim łączność przez lotników, którzy zdołali się dorwać do aparatów austriackich, niezagarniętych jeszcze przez Ukraińców.

Dni wkrótce poczęły płynąć jak na wojnie pozycyjnej na stopniowym wyniszczaniu sił Ukraińców, którzy od 10 listopada raz po raz atakowali poszczególne odcinki, chcąc za wszelką cenę skończyć z obrońcami Lwowa, nim nadejdą dla nich posiłki. Lecz linia polska trzymała się twardo, nieustępliwie, a wśród walk zapanowały regularne stosunki pozycyjne. Fronty podzielono na pięć odcinków, zorganizowano komendy, uruchomiono sprawnie cały skomplikowany aparat wojny.

Nasz odcinek Domu Techników nazwany został pierwszym, jako na skrajnym, prawym skrzydle leżący. Włączony doń został obszar miasta od ulicy Potockiego do Lenartowicza wraz z Pelczyńską i kątem Cytadeli, pod którą utworzony został pododcinek porucznika Monda, tak zwana Cytadela. Był to jeden z najtrudniejszych pododcinków. Nieustannie krwawili się tam obrońcy od bliskiego i celnego ognia ukraińskich strzelców, którzy z murów Cytadeli bili niezawodnie na odgłos każdego ruchu z naszej strony.

Odcinek drugi ochraniał łomotaniną swego ognia potężny gmach Domu Techników. Od ulicy Karpińskiego, części Mickiewicza do Lenartowicza stanowił on tak zwany odcinek Marii Magdaleny, którego obroną kierował porucznik Świeżawski. Tam, wśród ulic odcinka drugiego, niezdobytą twierdzę polską stanowiła „Reduta Piłsudskiego”, w potrzaskanym od kul gmachu unickiego seminarium, groźnie wystawiona.

Szkoła Konarskiego stanowiła odcinek trzeci. Biegł on zygzakowatą, łamaną linią od ulic Karpińskiego i Mickiewicza do ulicy Na Błoniu, ogarniając linią swoich placówek plac Bilczewskiego i ulicę Leona Sapiehy. Dowodził tam kapitan Łódziński, później rotmistrz Cieński.

Potężny masyw dworca wraz z przyległymi ulicami otrzymał nazwę odcinka czwartego „Dworzec”. Po kapitanie Majewskim objął tam dowództwo stary legionista, kapitan Pieracki.

Odcinek piąty stanowiła szkoła Sienkiewicza, która wraz z Domem Techników pierwsza porwała za broń. Obejmował on część miasta od ulicy Grodeckiej, placu Bilczewskiego, ulicy Leona Sapiehy do ulicy Potockiego włącznie. Dowodził nim kapitan Baczyński.

Dalej, za nim, na Górze Stracenia, utworzył się osobny odcinek, na którym ustawiczne, ze wspaniałym temperamentem bojowym, przez rotmistrza Abrahama przeprowadzone, trwały walki.

Warto wiedzieć

W walkach o Lwów brało udział ok. 400 kobiet. Początkowo przenosiły meldunki, pełniły służbę wartowniczą i opatrywały rannych. Szybko jednak włączyły się do walki. W grudniu powstała we Lwowie Ochotnicza Legia Kobiet – jej komendantką została Aleksandra Zagórska, matka poległego 21 listopada 1918 r. na Cmentarzu Łyczakowskim Jurka Bitschana. OLK wzięła także udział w walkach z bolszewikami w wojnie 1920 r.

W ten sposób podzielono linię, a w zorganizowanych odcinkach, porozgraniczanych na pododcinki, w poharatanych kulami kamienicach, na wylotach ulic, po ogrodach, zaułkach, placach przywarli do swego miasta obrońcy Lwowa, broniąc go, jak rozwścieczone młode orlęta bronią swego rodzinnego gniazda...

Źródło: W. Lipiński, *Wśród lwowskich Orląt*, Warszawa 1992.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jaki charakter miały walki w mieście?
3. Wymień najważniejsze ogniska walk polsko-ukraińskich we Lwowie.

Członkinie Ochotniczej Legii Kobiet, Lwów w latach 1918–1919. (domena publiczna)

Pytania

1. Czy jest to fotografia pozowana? Uzasadnij odpowiedź.
2. Kto znajduje się na fotografii?
3. Przyjrzyj się uzbrojeniu. W jaki sposób jest ono prezentowane na fotografii? Znajdź w tej publikacji inne fotografie, na których przedstawiono uzbrojone oddziały. Czy powtarzają się jakieś elementy?
4. Scharakteryzuj miejsce wykonania fotografii.
5. Jaki nastrój panuje na fotografii?
6. Określ charakter relacji między widocznymi postaciami.

KALENDARIUM

1 XI 1918 – konspiracyjne ukraińskie organizacje wojskowe rozpoczęły zajmowanie Lwowa.

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu dowództwo nad polskim wojskiem.

14 XI 1918 – Rada Regencyjna rozwiązała się, powierzając władzę polityczną Józefowi Piłsudskiemu.

27 XII 1918 – pierwsze starcia Polaków z niemieckimi żołnierzami w Poznaniu; początek powstania wielkopolskiego.

23 I 1919 – wojska czechosłowackie wkroczyły na sporny teren Śląska Cieszyńskiego.

16–17 VIII 1919 – wybuch I powstania na Śląsku.

Warto wiedzieć

Na frontach I wojny światowej walczyło łącznie około 70 mln żołnierzy z 33 państw z sześciu kontynentów. Co siódmy żołnierz zginął. Walki toczono w Europie, Azji, Afryce oraz na oceanach Atlantyckim i Spokojnym. Był to pierwszy konflikt w historii ludzkości, który rozegrał się na tak wielu frontach. W Europie Zachodniej przyjęto nazywać tę wojnę „wielką wojną” z uwagi na ogromne straty w ludziach i gospodarce.

1933 listopad – Wspomnienie Kazimierza Sosnkowskiego na temat wyzwań czekających po odzyskaniu niepodległości

[...] zbudzona do życia Rzeczpospolita znalazła się w położeniu przerażającym, zda się, możliwości ludzkie. Gdy świat cały zaczyna odpoczywać po długotrwałej burzy, wokół ziem polskich, zniszczonych, wyczerpanych, wyciętych ze wszelkich zasobów, wokół zgliszcz jeszcze dymiących, zamkniętych fabryk i warsztatów, wokół pól zoranych granatami, rozpala się szereg nowych pożarów. Międzynarodowych aktów prawnych, konstytuujących młode państwo polskie – nie ma jeszcze żadnych.

Trzeba bić się o istnienie, bić się o granice, pamiętając, że przede wszystkim od nas samych zależeć będzie ich przebieg, że pióro dyplomatów lubi obwodzić kontury, wykreślone zwyciężskim bagnetem. [...]

Źródło: K. Sosnkowski, *Przemówienie radiowe z okazji 15. rocznicy odzyskania niepodległości* [w:] K. Sosnkowski, *Wybór pism*, oprac. J. Kirszak, Wrocław 2009.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakich okolicznościach powstał ten tekst?
3. Jaki nastrój w nim dominuje?
4. Czy autor był świadkiem wydarzeń, o których mówił?
5. Jak autor opisał kondycję nowo powstałego państwa polskiego?
6. Co oznaczał zwrot „rozpala się szereg nowych pożarów”?
7. Co, według autora, decyduje o granicach nowych państw?
8. Jakie zadania dla obywateli polskich zostały wskazane w tekście?

Kazimierz Sosnkowski (1885–1969) – organizator i pierwszy komendant Związku Walki Czynnej (1908 r.), współorganizator Związku Strzeleckiego (1910 r.). W czasie I wojny światowej zastępca komendanta i szef sztabu I Brygady Legionów Polskich, a po ustąpieniu Józefa Piłsudskiego dowódca brygady. Po kryzysie przysięgowym w 1917 r. więziony przez Niemców. Wiceminister spraw wojskowych (1919 r.), przyczynił się do zorganizowania Wojska Polskiego. Członek Rady Obrony Państwa i minister spraw wojskowych (1920–1924). (Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych)

CZĘŚĆ III

**SPRAWA POLSKA
W POLITYCE
MIĘDZYNARODOWEJ**

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji. Z krakowskich Oleandrów wyruszyli żołnierze Pierwszej Kompanii Kadrowej utworzonej na rozkaz Józefa Piłsudskiego za zgodą władz austriackich. Ich zadaniem było wywołanie antyrosyjskiego powstania w Królestwie Polskim.

8 VIII 1914 – Naczelną Komendę Armii austro-węgierskiej wydała odezwę Do Narodu Polskiego, zapowiadającą „wyzwolenie spod jarzma moskiewskiego”.

Warto wiedzieć

Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza była plakatowana w języku polskim na terenie Królestwa Polskiego. W grudniu 1914 r. rosyjski minister spraw wewnętrznych Nikołaj Makłakow rozesał okólnik do gubernatorów, w którym wyjaśnił, że odezwa nie dotyczyła Królestwa Polskiego, ale wyłącznie ziem polskich zdobytych przez armię rosyjską w czasie wojny.

1914 sierpień 14, Sankt Petersburg – Odezwa wielkiego księcia Mikołaja Mikołajewicza do Polaków

Polacy!

Wybiła godzina, w której przekazane Wam marzenie ojców i dziadów Waszych ziścić się może. Przed półtora wiekiem żywe ciało Polski rozszarpano na kawały, ale dusza jej nie umarła. Żyła ona nadzieją, że nadejdzie godzina zmartwychwstania dla Narodu Polskiego i dla pojednania się braterskiego z Wielką Rosją.

Wojsko rosyjskie niesie Wam błogą wieść owego pojednania. Niechaj się zatrą granice, rozcinające na części Naród Polski. Niechaj Naród Polski połączy się w jedno ciało pod berłem Cesarza Rosyjskiego. Pod berłem tym odrodzi się Polska, swobodna w swej wierze, języku i samorządzie.

Jednego tylko Rosja spodziewa się po Was. Takiego samego poszanowania praw ludów, z którymi związały Was dzieje.

Z sercem otwartym, z ręką po bratersku wyciągniętą, kroczy na Wasze spotkanie Wielka Rosja. Wierzy ona, iż nie zardzewiał miecz, który poraził wroga pod Grunwaldem. Od brzegów Oceanu Spokojnego do Mórż Północnych ciągną hufce rosyjskie. Zorza nowego życia dla Was wchodzi.

Niech zajaśnieje na tej jutrzni znamię Krzyża, godło męki i zmartwychwstania ludów.

Zwierzchni Wódz Naczelny
Generał adiutant Mikołaj

Źródło: *Odezwa Wielkiego Księcia Mikołaja* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania państwa polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Warszawa–Kraków 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto był autorem odezwy?
3. Jakie zobowiązania Rosji w kwestii niepodległości Polski zawiera ta odezwa?
4. Do jakich wydarzeń historycznych odwoływał się książę Mikołaj Mikołajewicz?
5. Jakie skutki miała wywołać powyższa odezwa?

KALENDARIUM

16 VIII 1914 – powołanie Naczelnego Komitetu Narodowego, na czele którego stanął Juliusz Leo, ówczesny prezydent Krakowa.

27 VIII 1914 – utworzenie Legionów Polskich: Zachodniego w Krakowie, którym dowodził gen. Rajmund Baczyński, i Wschodniego we Lwowie, pod dowództwem gen. Adama Pietraszkiewicza.

22 X 1914 – w wyniku połączenia Polskich Drużyn Strzeleckich i Związku Walki Czynnej powstała Polska Organizacja Wojskowa.

19 XII 1914 – otrzymawszy zgodę władz austriackich, utworzono I Brygadę Legionów, której dowódcą został Józef Piłsudski. I Brygada składała się z 1. i 5. Pułku Piechoty, dywizjonu kawalerii i dywizjonu artylerii.

1914 sierpień 27 – Rozkaz naczelnego wodza armii austriackiej arcyksięcia Fryderyka Habsburga zawierający zgodę na utworzenie Legionów Polskich

Naczelna Komenda Armii zgadza się w zasadzie na utworzenie na czas wojny dwóch Legionów Polskich, a mianowicie jednego w Krakowie i jednego we Lwowie, dodaje jednak do tego następujące warunki:

1) Organizacją mają kierować i przeprowadzić ją w Krakowie gen. major Baczyński z kapitanem sztabu gen. Zagórskim, we Lwowie gen. major Pietraszkiewicz z kapitanem Jesienickim.

Obaj generałowie urzędują jako komendanci Legionów, działają wyłącznie według wskazówek Naczelnej Komendy Armii i mają przyjmować życzenia polskiego Naczelnego Komitetu w Krakowie i we Lwowie tylko celem przedłożenia ich Naczelnej Komendzie Armii.

2) Tworzy się w Krakowie i we Lwowie po 8 batalionów piechoty po 1000 ludzi i po 2–3 szwadrony po 150 jeźdźców, które będą nosić nazwę I. względnie II. Legionu Polskiego, będą podzielone na dwa pułki piechoty po 4 bataliony i będą stać pod komendą obu wymienionych wyżej generałów. [...]

3) Organizacji dokonywa się tymczasowo wyłącznie w Krakowie i we Lwowie. Formalny werbunek w Królestwie Polskim nie jest dopuszczalny, natomiast rosyjscy poddani polskiej narodowości mogą się dobrowolnie zgłaszać. Zgłoszenia mogą nastąpić albo w Krakowie, albo we Lwowie, albo do Legionów, znajdujących się na froncie rosyjskim.

4) Możliwość wstępowania do Legionów jest ograniczona tylko do tych osób, które nie są zobowiązane do jakiegokolwiek służby wojskowej w c. i k. wojsku (w obu obronach krajowych) i w pospolitym ruszeniu; jeżeli taki obowiązek istnieje, wówczas wstąpienie zależy od pozwolenia władz wojskowych.

5) Naczelna Komenda Armii zastrzega sobie decyzję co do tego, czy później nastąpi rozszerzenie organizacji Legionów przez tworzenie nowych oddziałów na terytorium dzisiejszej Polski rosyjskiej.

6) Przydzielenie oficerów i żołnierzy z c. i k. armii do Legionów nastąpi wedle możliwości i na wniosek powołanych do organizowania generałów przez c. i k. Ministerstwo Wojny względnie c.k. Ministerstwo Obrony Krajowej.

7) Uzbrojenie w karabiny repetierowe – o ile starczą zapasy – ureguluje się w porozumieniu z c. i k. Ministerstwem Wojny. Reszta legionistów otrzymuje karabiny Werndla.

8) Polskich formacji użyje się na froncie c. i k. wojsko przeciwko Rosji.

9) Każdy legionista składa przy wstąpieniu przysięgę pospolitego ruszenia względnie przysięgę obrony krajowej.

10) Język służbowy i komenda są polskie.

[...]

Fryderyk, gen[erał]piech[oty]

Źródło: *Rozkaz naczelnego wodza armii austriackiej arcyksięcia Fryderyka Habsburga z 27 sierpnia 1914 r. zawierający zgodę na utworzenie Legionów Polskich* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Warto wiedzieć

Za utworzenie Legionów Polskich i sprawowanie nad nimi kontroli odpowiadał Naczelny Komitet Narodowy. Miały one zastąpić oddziały strzeleckie. Takie działania doprowadziło do zniszczenia samodzielnej formacji Józefa Piłsudskiego. Decyzję o powołaniu Legionów w miejsce istniejącej jednostki podjęli polscy lojaliści oraz austriaccy politycy i wojskowi. Lojaliści bowiem pozbawiając samodzielności ruch strzelecki, odnieśli najważniejszy cel, jakim było odebranie władzy Piłsudskiemu nad niezależną formacją. Piłsudski zrozumiał, że podleganie Legionów władzy austriackiej przekreślało możliwość realizacji jego wizji politycznej. Jednocześnie, gdyby nie zgodził się na warunki strony austriackiej, musiałby zrezygnować z realnej walki o Polskę. Ostatecznie zdecydował o przystąpieniu do Legionów, chcąc konsekwentnie poszerzać sferę autonomiczności.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Której organizacji podlegały Legiony Polskie?
3. Wyjaśnij, dlaczego Legiony Polskie zostały utworzone w Galicji.
4. Do czego przed rozpoczęciem służby zobowiązany był każdy legionista?
5. Kto mógł wstąpić w szeregi Legionów?
6. Jaką rolę w 1914 r. odgrywały oddziały strzelców, którym przewodził Józef Piłsudski? Wykorzystaj wiedzę pozaźródłową.

KALENDARIUM

25 XI 1914 – powołanie Komitetu Narodowego Polskiego, w skład którego weszli reprezentanci zarówno środowisk narodowych, jak i ludowych, m.in. Roman Dmowski, Stanisław Kozicki, książę Zdzisław Lubomirski. Członkowie organizacji postulowali współpracę z Rosją, negując jednocześnie możliwość rozwiązania kwestii polskiej przez państwa centralne.

2 V 1915 – bitwa pod Gorlicami umożliwiła armiom niemieckiej i austriackiej przełamanie frontu wschodniego. Rozpoczął się tzw. wielki odwrót armii rosyjskiej

VI 1915 – przybycie Romana Dmowskiego do Piotrogradu.

5 VIII 1915 – opuszczenie Warszawy przez Rosjan, po wcześniejszym zniszczeniu elementów infrastruktury. Do miasta wkroczyli żołnierze niemieccy.

XI 1915 – wyjazd Romana Dmowskiego z Rosji i podjęcie prób przekonania polityków na Zachodzie do udzielenia wsparcia odbudowie niepodległego państwa polskiego.

XI 1916 – ogłoszenie Deklaracji lozańskiej, której sygnatariuszem był Dmowski. Dokument wyrażał protest przeciwko Aktowi 5 listopada, wydanemu przez cesarzy Wilhelma II i Franciszka Józefa I.

Gdy przyjechałem do Piotrogradu, [Roman] Dmowski był już zdecydowany opuścić Rosję i wyjechać na Zachód. Tę swoją decyzję tak wobec nas uzasadnił: „Dotychczasowy przebieg wojny wskazuje na to, że rozstrzygnięcie jej nastąpi na froncie zachodnim, a nie na terenie rosyjskim. Niemcy będą niewątpliwie pobite, a o następstwach wojny zadecydują mocarstwa zachodnie koalicji, a nie Rosja. Przez Francję i Anglię będzie tedy ustalony los Polski, Rosja nie będzie już tu miała wiele do powiedzenia. Dlatego polityka nasza w Rosji musi się ograniczyć głównie do tego, by nie zrobić jakiegoś fałszywego kroku i nie ułatwić przez to odrębnego pokoju między Rosją i Niemcami. Główne zabiegi polityczne polskie muszą być robione na Zachodzie, tam też jest pole do szerszej inicjatywy w dziedzinie załatwienia sprawy polskiej. [...] Nie mam już co robić w Rosji – kończył Dmowski – powinienem pojechać na Zachód i tam zorganizować na szerszej podstawie politykę polską”. Przyznaliśmy mu rację.

Źródło: S. Kozicki, *Pamiętnik 1876–1939*, Słupsk 2009.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Z jakiego powodu Roman Dmowski zdecydował o wyjeździe z Rosji?
3. Jakie stanowisko wobec przyszłości Polski przyjął Roman Dmowski tuż po wybuchu I wojny światowej?
4. Które państwa, według Dmowskiego, miały decydować o losach narodu polskiego?
5. Jaki ostatecznie, zdaniem Dmowskiego, powinien być kierunek polskiej polityki podczas I wojny światowej? Porównaj tekst z materiałem nr 3 (Fragment książki Romana Dmowskiego pt. *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, z części I.
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wyjaśnij, które wydarzenia na froncie wschodnim i zachodnim mogły wpłynąć na zmianę stanowiska Dmowskiego.

Warto wiedzieć

Stanisław Kozicki (1876–1958) oprócz działalności politycznej zajmował się publicystyką. Na kartach historii zapisał się jako redaktor wielu pism. Decyzją Romana Dmowskiego od 1910 r. Kozicki został redaktorem naczelnym „Gazety Warszawskiej”, a następnie pracował m.in. w „Gazecie Polskiej”, „Kurierze Poznańskim” i „Przeglądzie Wszepolskim”. Ponadto od 1945 r. pisał do „Tygodnika Powszechnego”.

KALENDARIUM

1 VII 1916 – na froncie zachodnim we Francji rozpoczęła się bitwa nad Sommą. W trwającej cztery miesiące bitwie wojska ententy straciły 600 tys. żołnierzy, a Niemcy co najmniej 465 tys.

4–7 VII 1916 – pod Kostiuchnowką na Wołyniu Legiony Polskie stoczyły swoją największą i najkrwawszą bitwę. W starciu z dwukrotnie liczniejszymi wojskami rosyjskimi polscy żołnierze przez trzy dni utrzymali linię frontu. Poległo, zostało rannych lub zaginęło ponad 2 tys. legionistów.

Warto wiedzieć

Dwa tygodnie po ogłoszeniu Aktu 5 listopada zmarł jeden z jego twórców – Franciszek Józef I Habsburg. Jego oficjalny tytuł brzmiał cesarz Austrii, król Węgier, Czech i Moraw, Dalmacji, Sławonii, Galicji, Lodomerii, Ilirii, król Jerozolimy etc. Panował 68 lat. Za jego rządów kraj przekształcił się z Cesarstwa Austriackiego w monarchię austro-węgierską. Był jedynym spośród władców państw zaborczych, który cieszył się sympatią części polskich poddanych.

1916 listopad 5, Warszawa – Akt dwóch cesarzy [tzw. Akt 5 listopada]

Do mieszkańców warszawskiego generalnego gubernatorstwa!

Przejęci niezłomną ufnością w ostateczne zwycięstwo ich broni i życzeniem powodowani, by ziemie polskie przez waleczne ich wojska ciężkimi ofiarami rosyjskiemu panowaniu wydarte do szczęśliwej przywieść przyszłości, Jego Cesarska Mość Cesarz Niemiecki oraz Jego Cesarska i Królewska Mość Cesarz Austrii i Apostolski Król Węgier postanowili z ziem tych utworzyć państwo samodzielne z dziedziczną monarchią i konstytucyjnym ustrojem. Dokładniejsze oznaczenie granic Królestwa Polskiego zastrzega się. Nowe królestwo znajdzie w łączności z obu sprzymierzonymi mocarstwami rękojmię potrzebną do swobodnego sił swych rozwoju. We własnej armii nadal żyć będą pełne sławy tradycje wojsk polskich dawniejszych czasów i pamięć walecznych polskich towarzyszy broni w wielkiej obecnej wojnie. Jej organizacja, wykształcenie i kierownictwo uregulowane będą we wspólnym porozumieniu.

Sprzymierzeni Monarchowie, biorąc należyły wzgląd na ogólne warunki polityczne Europy jako też na dobro i bezpieczeństwo własnych krajów i ludów, żywią niezłomną nadzieję, że obecnie spełnią się życzenia państwowego i narodowego rozwoju Królestwa Polskiego.

Wielkie zaś, od zachodu z Królestwem Polskim sąsiadujące mocarstwa z radością ujrzą u swych granic wschodnich wskrzeszenie i rozkwit wolnego, szczęśliwego i własnym narodowym życiem cieszącego się państwa.

Z najwyższego rozkazu Jego Cesarskiej Mości Cesarza Niemieckiego
Generał-gubernator
[Hans] v[on] Beseler.

Źródło: *Proklamacja dwu cesarzy z 5 listopada 1916 r.* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania państwa polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały rozporządzenia, dekryty, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Warszawa–Kraków 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie deklaracje w sprawie niepodległości Polski zawiera ten dokument?
3. Z ziem którego zaboru zapowiedziano w akcie utworzenie państwa polskiego? Co ta zapowiedź mówi o intencjach autorów?
4. Dlaczego powyższy dokument jest uważany przez historyków za przełomowy dla sprawy niepodległości Polski?
5. Odszukaj informacje o skutkach politycznych ogłoszenia Aktu 5 listopada dla sprawy polskiej.

KALENDARIUM

5 XI 1916 – w Warszawie i Lublinie została ogłoszona proklamacja dwóch cesarzy: Franciszka Józefa I i Wilhelma II o utworzeniu „z ziem polskich panowaniu rosyjskiemu wydartych” samodzielnego państwa polskiego z dziedziczną monarchią (Akt 5 listopada).

9 XI 1916 – generałowie-gubernatorzy niemiecki i austriacki wydali odezwę, wzywającą Polaków z Królestwa Polskiego do wstępowania do mającego się tworzyć u boku armii państw centralnych wojska polskiego.

25 XII 1916 – car rosyjski Mikołaj II w rozkazie do wojsk lądowych i marynarki zapowiedział utworzenie „Polski wolnej, złożonej ze wszystkich trzech części, dotąd rozdzielonych”.

Warto wiedzieć

Od czasów powstania styczniowego Szwajcaria była jednym z ważniejszych skupisk polskiej emigracji politycznej. W ciągu niespełna dwóch lat po upadku powstania przybyło tu około 2,5 tys. polskich emigrantów, z czego część na stałe. W kolejnych dziesięcioleciach XIX w. do Szwajcarii przyjechało kilka tysięcy polskiej młodzieży, aby studiować na tutejszych renomowanych uczelniach. Do 1918 r. działało prężnie wiele polskich stowarzyszeń kulturalnych, naukowych i politycznych, co w warunkach zaborów było niezwykle ważne dla polskiego życia umysłowego. W Szwajcarii przebywali czasowo prawie wszyscy najważniejsi działacze polityczni, którzy wywarli wpływ na polską myśl polityczną. Jedną z najważniejszych polskich instytucji działających do dziś w Szwajcarii jest Polskie Muzeum Narodowe w Rapperswilu.

1916 listopad 11, Lozanna–Paryż – Protest lozański dotyczący wydania Aktu 5 listopada

5 listopada władze okupacyjne w Królestwie Polskim ogłosiły odezwę, zapowiadającą rozstrzygnięcie losów Polski przez porozumienie cesarzy Niemiec i Austrii.

Pomimo że proklamacja ta zawierała zapowiedź państwa polskiego, my, niżej podpisani, przebywający obecnie za granicą Polacy ze wszystkich dzielnic Polski, przemawiając w imieniu swoim i tych swoich rodaków, którzy swobodnie wypowiedzieć się nie mogą, uważamy za swój obowiązek narodowy oświadczyć, co następuje:

Naród polski jest jeden i niepodzielny. Aspiracje jego do własnego państwa obejmują wszystkie trzy części Polski i bez ich zjednoczenia zaspokojone być nie mogą.

Zjednoczenia przede wszystkim oczekują Polacy od obecnej wojny – wojny, która podniosła hasło „wolność i niepodległość narodów”.

Zapowiedź utworzenia państwa polskiego wyłącznie z ziem okupowanych, wyłącznie z jednej dzielnicy, nie tylko dążeniom tym nie czyni zadość, lecz utrwała dzieło zaborców. Podtrzymując rozbięcie sił narodu polskiego, Niemcy i Austro-Węgry skazują przyszłe państwo polskie na niemoc, czynią zeń narzędzie swej polityki.

Bez określonych zobowiązań co do warunków bytu przyszłego państwa, zastrzegając jedynie jego od siebie zawisłość, żądają jednak Niemcy i Austro-Węgry od Polaków armii. Armia ta, jako siła pomocnicza sił obcych, obcym podporządkowana ma być celom, za cudzą, nie za polską walczyć ma sprawę.

Pomimo pozorów, w jaki ten czyn ubrany być może, cel jego jest widoczny: obejście prawa międzynarodowego. Odpowiedzialność za to spadnie na państwa centralne. Dla narodu polskiego widzimy w planie militarnym Niemiec i Austro-Węgieł grozę nowej klęski, w ich akcie politycznym nową sankcję rozbiorów.

Roman Dmowski, Kazimierz Marian Dzierżykraj-Morawski, Stanisław Filasiewicz, Wacław Gąsiorowski, Jan Jordan-Rozwadowski, Hipolit Korwin-Milewski, Zygmunt Laskowski, Jan Modzelewski, Stefan Natanson, Jan Perłowski, Andrzej Plater-Zyberk, hr. Konstanty Plater, Erazm Piltz, ks. Józef z Kozielska Puzyna, Jan Rosen, Marian Seyda, Leszek Tarnawa-Malczewski, baron Gustaw Taube, Kazimierz Woźnicki, hr. Maurycy Zamoyski

Źródło: *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1984.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego sygnatariusze protestu lozańskiego odnieśli się krytycznie do aktu dwóch cesarzy (tzw. Aktu 5 listopada)?
3. Zapoznaj się z treścią materiału nr 4 (Akt dwóch cesarzy) z części III. Jakie konkretne deklaracje w sprawie utworzenia niepodległego państwa polskiego zawierał?
4. Jakie znaczenie dla sprawy niepodległości Polski miał akt dwóch cesarzy (tzw. Akt 5 listopada)?
5. Przeczytaj tekst nr 6 (Przemówienie Theobalda von Bethmanna-Hollwega podczas tajnego posiedzenia komisji budżetowej Reichstagu) z części III. Jaki w świetle wypowiedzi kanclerza niemieckiego miał być zakres suwerenności Polski?

KALENDARIUM

5 XI 1916 – w Warszawie i Lublinie została ogłoszona proklamacja dwóch cesarzy: Franciszka Józefa I i Wilhelma II o utworzeniu „z ziem polskich panowaniu rosyjskiemu wydartych” samodzielnego państwa polskiego z dziedziczną monarchią (Akt 5 listopada).

6 XII 1916 – obwieszczenie powołania Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego, stanowiącej jeden z przejawów realizacji obietnic wynikających z Aktu 5 listopada. Generalni gubernatorzy Hans von Beseler i Karl Kuk ogłosili, że organ ten ma współdziałać z przedstawicielami władz niemieckich i austriackich, dążąc do utworzenia w przyszłości polskich instytucji.

14 I 1917 – oficjalna inauguracja Tymczasowej Rady Stanu. W ramach instytucji funkcjonowały działy zajmujące się dziedzinami życia publicznego, stanowiące swego rodzaju prolog potencjalnych ministerstw.

2 VII 1917 – rezygnacja Józefa Piłsudskiego z działalności w Wydziale Wykonawczym Tymczasowej Rady Stanu z powodu żądania, by przysięga wojska polskiego zawierała zobowiązanie do „wiernego braterstwa broni z Niemcami i Austrią”.

1916 listopad 9, Berlin – Przemówienie Theobalda von Bethmanna-Hollwega podczas tajnego posiedzenia komisji budżetowej Reichstagu

Dla dobra kampanii wschodniej musieliśmy się zdecydować na grę polityczną. Proklamowanie Polski zapewni nam uległość Polaków, zapełni nam szczyby w pułkach, pozwoli na wprowadzenie nowych podatków, a wreszcie uprawni nas do rządzenia tym krajem. Bo tylko my będziemy rządzili stworzoną Polską, o innej formie nawet myśleć nie można. Tereny położone na wschód są naturalnymi terenami na przyszłą kolonizację, co z pomocą Bożą nam się udać musi.

[...] Prawdopodobnie koniec wojny zmieni kartę Europy na naszą korzyść, lecz terenów polskich żadną miarą Rosji oddać nie możemy. W Polsce musimy sobie zapewnić panowanie w tej lub w innej formie. Poważna część ludności zbliżona do nas językiem będzie kadrami pilnie pracującymi dla Niemiec. [...]

Za mało znaczące i słabe uważam argumenty przeciw proklamowaniu Polski, iż „pod naszym bokiem powstanie państwo nowe”, do którego będą ciążyły różne elementy z naszej granicy wschodniej. Moi panowie, po tej strasznej wojnie będą mogły istnieć tylko państwa silne. Zależne od nas, małe państwo polskie, o ile się utrzyma na karcie przy pertraktacjach pokojowych, będzie zawsze tak słabe, że mowy być nie może o jakiejś wybitniejszej roli. Wkrótce przyjdzie czas, że Polak zrozumie, iż dla niego pozostało tylko jedno: zostać obywatelem niemieckim z ducha i języka.

Źródło: Archiwum Jana Steckiego, Biblioteka Uniwersytecka KUL, 569.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Na czym polegała gra polityczna Cesarstwa Niemieckiego?
3. Jakie korzyści miało przynieść Cesarstwu Niemieckiemu proklamowanie niepodległej Polski?
4. Jaki obraz państwa polskiego mającego istnieć po zakończeniu I wojny światowej nakreślił kanclerz Cesarstwa Niemieckiego?
5. Jak według Theobalda von Bethmanna-Hollwega miała się zakończyć I wojna światowa?
6. Na podstawie przemówienia przedstaw argumenty potwierdzające zasadność „proklamowania” Polski. Wyjaśnij znaczenie użytego w tekście pojęcia „proklamowanie”.
7. Wyjaśnij znaczenie następującego stwierdzenia: „zostać obywatelem [...] z ducha i języka”.

Warto wiedzieć

Theobald von Bethmann-Hollweg był kanclerzem Cesarstwa Niemieckiego i premierem Prus od 1909 r. Jego wystąpienie w Reichstagu 9 listopada 1916 r. zostało skrytykowane przez niemiecką prawicę nacjonalistyczną. W tych kręgach koncepcja utworzenia Królestwa Polskiego została uznana za przejaw błędnego kierunku polityki cesarstwa. Twierdzono bowiem, że Polacy, będąc narodem niezdolnym do wdzięczności, nie docenią okazanego wsparcia. Bethmann-Hollweg w 1917 r. pod naciskami koalicji socjaldemokratów i partii centrum zrezygnował z urzędu. Na emeryturze, poświęcił się pisaniu pamiętników. Zmarł 1 stycznia 1921 r.

KALENDARIUM

24 VIII 1916 – objęcie Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego, utworzonego na okupowanych przez Cesarstwo Niemieckie terenach Królestwa Polskiego, przez Hansa von Beselera.

5 XI 1916 – w Warszawie i Lublinie została ogłoszona proklamacja dwóch cesarzy: Franciszka Józefa I i Wilhelma II o utworzeniu „z ziem polskich panowaniu rosyjskiemu wydartych” samodzielnego państwa polskiego z dziedziczną monarchią (Akt 5 listopada).

6 XII 1916 – powołanie Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego, stanowiącej jeden z przejawów realizacji obietnic wynikających z Aktu 5 listopada. Generalni gubernatorzy Hans von Beseler i Karl Kuk ogłosili, że organ ten ma współdziałać z przedstawicielami władz niemieckich i austriackich, dążąc do utworzenia w przyszłości polskich instytucji.

14 I 1917 – oficjalna inauguracja Tymczasowej Rady Stanu. W ramach instytucji funkcjonowały działy zajmujące się dziedzinami życia publicznego, stanowiące swego rodzaju prolog potencjalnych ministerstw.

1916 grudzień 30, Warszawa – Odezwa generała-gubernatora Hansa von Beselera do mieszkańców Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego

Sytuacja polityczna, stworzona przez proklamację z dnia 5 listopada, wywołała w szerokich kołach ludności, zwłaszcza wśród ludności wiejskiej, przekonanie, jakoby zarząd niemiecki obecnie nic już nie miał do rozkazywania, jakoby Polska była teraz krajem zupełnie niezależnym, który powinien być w zupełności uwolniony od ciężarów wojny, przynajmniej dzisiaj wszystkie narody Europy. Mniemanie takie jest mylne. Ponieważ polskie władze dopiero się tworzą, na razie więc w ogóle nie ma jeszcze zarządu polskiego. Ale i polskie władze musiałyby tak samo nakładać rekwizycje i wszelkie inne ciężary wojenne, jak stojące tymczasowo na ich miejscu władze niemieckie.

Na Polskę nie nakłada się większych ciężarów niż na Niemcy, które wszystko znoszą z ochotą. Walczymy zarówno za Waszą Ojczyznę, jak za Niemcy i to, czego się od Was wymaga, wychodzi tak samo na korzyść Waszej Ojczyzny, jak wysiłki Niemiec. Wasz współdziałanie jest potrzebny do szczęśliwego ukończenia wojny, która Ojczyznę Waszą wyzwoliła. Im więcej poparcia znajdziemy u wszystkich, tym prędzej zakończy się wojna i tym prędzej Królestwo Wasze, wśród błogosławieństw pokoju, umocni się wewnętrznie i wzrośnie w potęgę i znaczenie.

Poddawajcie się zatem chętnie zarządzeniom władz niemieckich, które tylko chwilowo zastępują władze polskie.

Źródło: „Czas” 1917, nr 2 [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Czego dotyczyła wspomniana w odezwie „proklamacja z dnia 5 listopada”? Przez kogo została wydana?
3. Wyjaśnij, jak według autora ludność polska zaczęła postrzegać swoją sytuację po wydaniu aktu dwóch cesarzy.
4. Jakich argumentów użyto do przekonania Polaków o konieczności popierania strony niemieckiej?
5. Do czego w rzeczywistości był potrzebny władzom niemieckim współdziałanie Polaków w wojnie?

Warto wiedzieć

W skład Tymczasowej Rady Stanu, powstałej na mocy Aktu 5 listopada, władze niemieckie powołały 15 mieszkańców swojej strefy okupacyjnej w Królestwie Polskim, a władze austro-węgierskie 10. Miała ona pełnić funkcje doradcze wobec okupacyjnych gubernatorów oraz przygotowywać podwaliny polskiej administracji państwowej. To dzięki m.in. Radzie Stanu w Warszawie oraz Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie odrodzone państwo polskie od początku dysponowało doświadczonymi i sprawnymi urzędnikami.

Inauguracyjne posiedzenie Tymczasowej Rady Stanu w Pałacu Krasińskich – Warszawa, 14 stycznia 1917 r.
(Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Czy fotografia ma charakter oficjalny?
2. Kiedy została wykonana?
3. Który z jej elementów zwrócił twoją uwagę?
4. Jakie wydarzenie utrwalono na fotografii?
5. Jakie symbole państwowe lub narodowe są na niej widoczne?
6. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowane w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

22 I 1917 – prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas W. Wilson w noworocznym orędziu wygłoszonym w Senacie stwierdził, że „powinna istnieć zjednoczona, niepodległa i autonomiczna Polska”.

27 III 1917 – Piotrogrodzka Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w orędziu do narodu polskiego uznała prawo Polaków do „całkowitej niepodległości pod względem państwowo-międzynarodowym”.

30 III 1917 – Tymczasowy Rząd Rosji wydał proklamację do Polaków, przyznającą im prawo do stworzenia niepodległego państwa, związanego z Rosją unią militarną.

Warto wiedzieć

Państwa sprzymierzone z Rosją (ententa) w początkowym okresie wojny odmawiały poparcia polskich starań o odzyskanie niepodległości, uznając, że decyzja w sprawie przyznania Polakom w zaborze rosyjskim jakiegokolwiek formy autonomii jest „wewnętrzną sprawą Rosji”. Stanowisko ententy zmieniło się po rewolucji lutowej 1917 r., gdy wskutek abdykacji cara Mikołaja II Rosja stała się republiką, a Rząd Tymczasowy uznał prawo Polaków do posiadania niepodległego państwa.

1917 marzec 25 – Memoriał Romana Dmowskiego złożony Arthurowi Jamesowi Balfourowi w sprawie uznania niepodległości Polski przez mocarstwa sprzymierzone

Niemiecki plan zrekrutowania armii na terytorium Królestwa Polskiego, ustanowionego Aktem 5 listopada 1916 r., zawiódł widocznie na skutek stanowczego oporu większości kraju. Niemcom udało się zorganizować rząd polski kraju pod nazwą Rady Stanu, którego głównym zadaniem miało być, według wskazówek niemieckich, powołanie armii polskiej; najbardziej atoli wpływowe stronnictwa polskie, przedstawiające większość kraju, odmówiły współdziałania z Radą Stanu. [...]

Jednakże, w ciągu ostatniego miesiąca niektóre wydatne osobistości, zachowujące rezerwę w stosunku do nowego rządu (ks. Z[dzisław] Lubomirski, hr. J[uliusz] Tarnowski, kanonik Z[ygmunt] Chełmicki) zaczęły się wahać, i dzienniki donoszą, że mają wejść do Rady Stanu.

Jednogłośnie opinia wszystkich Polaków, którzy przybywają do Szwajcarii lub Szwecji, mówi, że ten niekorzystny zwrot pochodzi z rozczarowania co do zachodnich sprzymierzeńców Rosji. Nie ma żywiołów w Polsce, które by oczekiwały czegoś dobrego dla swego kraju od Rosji i wszystkie nadzieje przeciw niemieckiej większości zwracały się do państw zachodnich. Oczekiwano na próżno stanowczej deklaracji tych państw co do przyszłości Polski. [...]

Deklaracja rządów państw sprzymierzonych, że Polska będzie zjednoczona i odbudowana jako niezawisłe państwo, w warunkach pozwalających jej przyczynić się wraz z innymi narodami do utrzymania równowagi europejskiej – zadowoliłaby nie tylko większość Polaków, którzy pokładają swe nadzieje w Sprzymierzeńcach, ale z pewnością wywarłaby silne wrażenie na wielu z tych, którzy przez nienawiść do Rosji stanęli po stronie państw centralnych.

Dotychczas warunki dla takiej deklaracji były bardzo trudne: stary rząd rosyjski był bardzo uparty w utrzymywaniu teorii, że kwestia polska jest wewnętrzną kwestią Rosji. To stać się może również teorią nowego rządu, gdy nowy porządek rzeczy w Rosji mniej więcej się ustali. W obecnym wszakże momencie przejściowym, w pierwszym wybuchu rewolucyjnego entuzjazmu [...] rząd tymczasowy rosyjski byłby dostępniejszy. [...]

Główne warunki osiągnięcia tego są, jak mi się zdaje, następujące:

- 1) powziąć kroki bezpośrednio w Piotrogradzie u nowego rządu Rosji przez przedstawicieli państw sprzymierzonych;
- 2) nie traktować z przedstawicielami dyplomatycznymi Rosji za granicą, którzy mogą być skłonni do utrzymania postawy dawnego rządu i obawialiby się wziąć odpowiedzialność za zmianę w tej postawie, wreszcie
- 3) działać szybko i stanowczo, wychodząc z założenia, że od szybkiej decyzji losy wojny w znacznej mierze zależą.

Ostatni wzgląd jest realniejszy, niż to się może zdawać. Jednym ze skutków rewolucji może być rozkład dyscypliny w armii rosyjskiej, który znacznie obniży jej wartość. Gdyby w tym samym czasie utworzono

armię polską do walki po stronie państw centralnych, równowaga sił walczących znacznie by się naruszyła na korzyść państw centralnych.

Źródło: R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowa państwa*, Warszawa 1925.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego Roman Dmowski złożył memoriał na ręce Arthura Balfoura? Jaką funkcję pełnił Balfour?
3. Kogo reprezentował Dmowski w chwili złożenia memoriału?
4. Jakich działań oczekiwał Dmowski od państw sprzymierzonych w sprawie polskiej?
5. Które wydarzenia w Rosji miały przełomowe znaczenie w procesie odzyskania przez Polskę niepodległości?
6. Jakich argumentów użyto do przekonania Polaków o konieczności popierania strony niemieckiej?
7. Do czego w rzeczywistości był potrzebny władzom niemieckim współdział Polaków w wojnie?

KALENDARIUM

15 III 1917 – car Mikołaj II podpisał akt abdykacji, Rosja stała się republiką. Na czele utworzonego tego dnia Rządu Tymczasowego Rosji stanął ks. Jerzy Lwow.

27 III 1917 – Piotrogrodzka Rada Delegatów Robotniczych i Żołnierskich w orędziu do narodu polskiego uznała prawo Polaków do „całkowitej niepodległości pod względem państwowo-międzynarodowym”.

28 III 1917 – Rząd Tymczasowy Rosji powołał Komisję Likwidacyjną do spraw Królestwa Polskiego, która miała zająć się likwidacją carskich urzędów w Królestwie Polskim. Na jej czele stanął Aleksander Lednicki.

7 XI 1917 – w Piotrogradzie doszło do zamachu stanu zorganizowanego przez tzw. bolszewików, czyli odłam Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji. Zamachowcy ogłosili powstanie nowego rządu – Rady Komisarzy Ludowych z przywódcą partii Włodzimierzem Leninem na czele.

Warto wiedzieć

Rada Komisarzy Ludowych – rząd bolszewicki z Włodzimierzem Leninem na czele, wbrew propagandowym deklaracjom o prawie narodów byłego Cesarstwa Rosyjskiego do tworzenia niepodległych państw, po umocnieniu swojej władzy prowadził politykę podbojów. W 1919 r. rozpoczęła się wojna polsko-bolszewicka, w której stawką była nie tylko niepodległość Polski, ale również innych państw Europy. Zwycięstwo Wojska Polskiego odniesione nad Armią Czerwoną w 1920 r. w dwóch bitwach: warszawskiej i niemeńskiej, ocaliło Europę przed utratą suwerenności.

1917 marzec 30 – Proklamacja Rządu Tymczasowego Rosji do Polaków

Polacy!

Dawny rząd polityczny Rosji, źródło Waszej niewoli a naszej niezgody, jest tedy na zawsze zburzony. Wyjarzmiona Rosja uosabiana w rządzie prowizorycznym, który wyposażony jest we wszelkie pełnomocnictwa, śpieszy złożyć Wam braterskie pozdrowienie, wzywa Was do życia i wolności. Stary rząd czynił Wam obłudne przyrzeczenia, które mógłby dotrzymać, ale których dotrzymać nie chciał.

Mocarstwa centralne skorzystały z jego błędów, aby Wasz kraj zająć i spustoszyć. Z tym wyłącznie zamiarem, aby walczyć przeciwko Rosji i jej sprzymierzeńcom, udzieliły Wam iluzorycznych praw politycznych, które nie rozciągają się na cały naród polski, tylko na część Polski, zajętej przez nich prowizorycznie.

A za tę cenę chciały kupić krew narodu, który nigdy jeszcze nie walczył o utrzymanie despotyzmu. I teraz też armia polska nie będzie chciała walczyć o sprawę uciskania wolności i o cwiartowanie ojczyzny pod zwierzchnim dowództwem swego odwiecznego wroga.

Bracia Polacy! I dla Was wybiła godzina wielkiego rozstrzygnięcia. Wolna Rosja powołuje Was do swych szeregów, do walki o wolność narodu. Naród rosyjski, który zrzucił jarzmo, uznaje i dla polskiego narodu braterskie pełne prawo stanowienia o swym losie z własnej woli. Wierny umowom ze sprzymierzonymi, wierny całemu planowi walki przeciw zaczeptemu germanizmowi, Rząd Tymczasowy współdziała w tworzeniu niepodległego państwa polskiego, złożonego z tych wszystkich obszarów, których ludność jest w większości polska, w zamian za rękojmię trwałego pokoju w przyszłej przebudowanej Europie.

Związane z Rosją za pomocą wolnej unii militarnej Państwo Polskie tworzyć będzie mocny wał przeciw naciskowi mocarstw centralnych na narody słowiańskie. Wyjarzmiony i zjednoczony naród polski sam zadecyduje o formie swych rząd – i da temu wyraz w zgromadzeniu konstytucyjnym, które zwołane zostanie do stolicy polskiej, na zasadzie powszechnego prawa wyborczego. Rosja jest zdania, że połączone przez stulecia wspólnym życiem z Polakami ludy tym sposobem zdobędą pewną gwarancję swoich praw obywatelskich i narodowych. Konstytucyjne zgromadzenie rosyjskie będzie miało na celu ostateczne zatwierdzenie tego nowego związku braterskiego. Udzieli ono nadto zgody na zmiany terytorialne państwa rosyjskiego, które będą niezbędne dla utworzenia Polski wolnej we wszystkich dotychczas rozdzielonych jeszcze częściach.

[Podpisy wszystkich ministrów]

Źródło: *Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S. Lenard, Warszawa 2002.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jak w proklamacji rosyjski Rząd Tymczasowy odniósł się do prawa Polaków do niepodległego państwa?
3. Czy w proklamacji został określony kształt terytorialny odrodzonej Polski?
4. Jaki wpływ na stosunek pozostałych państw ententy miała ta proklamacja? Wyjaśnij znaczenie następującego stwierdzenia: „zostać obywatelem [...] z ducha i języka”.

KALENDARIUM

5 XI 1916 – w Warszawie i Lublinie została ogłoszona proklamacja dwóch cesarzy: Franciszka Józefa I i Wilhelma II o utworzeniu „z ziem polskich panowaniu rosyjskiemu wydartych” samodzielnego państwa polskiego z dziedziczną monarchią (Akt 5 listopada).

6 XII 1916 – powołanie Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego, stanowiącej jeden z przejawów realizacji obietnic wynikających z Aktu 5 listopada. Generalni gubernatorzy Hans von Beseler i Karl Kuk ogłosili, że organ ten ma współdziałać z przedstawicielami władz niemieckich i austriackich, dążąc do utworzenia w przyszłości polskich instytucji.

Warto wiedzieć

Na wniosek arcybiskupa Aleksandra Kakowskiego członkowie Rady Regencyjnej postanowili zrzec się wyznaczonej pensji i pełnić swoje funkcje honorowo.

Artykuł I

1. Najwyższą władzę państwową w Królestwie Polskim oddaje się aż do jej objęcia przez króla lub regenta Radzie Regencyjnej, nie naruszając międzynarodowego stanowiska państw okupacyjnych.

2. Rada Regencyjna składa się z trzech członków, których monarchowie państw okupacyjnych na ten urząd wprowadzą.

3. Akty rządowe Rady Regencyjnej kontrasygnuje odpowiedzialny prezydent ministrów.

Artykuł II

1. Władzę prawodawczą wykonywa Rada Regencyjna ze współudziałem Rady Stanu Królestwa Polskiego na podstawie tego patentu oraz ustaw, które następnie będą wydane.

2. W dziedzinach, których administracja nie jest jeszcze przekazana polskiej władzy państwowej, mogą wnioski prawodawcze być traktowane w Radzie Stanu tylko za zgodą państw okupacyjnych. W tych dziedzinach obok organów państwowych Królestwa Polskiego, wymienionych pod liczbą 1, może na razie także Generalny Gubernator wydawać rozporządzenia z mocą prawa, jednakże tylko po wysłuchaniu Rady Stanu. Ponadto może Generalny Gubernator dla zabezpieczenia ważnych interesów wojennych wydawać niezbędnie potrzebne zarządzenia z mocą prawa i spowodować ich obowiązujące ogłoszenie i przeprowadzenie także przez organa polskiej władzy państwowej. Rozporządzenia Generalnego Gubernatora mogą tylko w ten sam sposób być zniesione lub zmienione, w jaki przyszły do skutku.

3. Ustawy i rozporządzenia polskiej władzy państwowej, z których dla ludności wypływają prawa i obowiązki, muszą przed wydaniem ich być podane do wiadomości Generalnego Gubernatora tego państwa okupacyjnego, w którego obszarze administracyjnym mają wejść w życie i mogą otrzymać moc obowiązującą tylko wówczas, jeżeli Generalny Gubernator nie sprzeciwi się im w ciągu dni 14 po przedłożeniu.

Artykuł III

Rada Stanu ustanowiona będzie na podstawie osobnej ustawy, wydanej za zgodą państw okupacyjnych przez Radę Regencyjną.

Artykuł IV

1. Zadania judykatury i administracji wykonywane będą przez polskie sądy i urzędy, o ile są oddane polskiej władzy państwowej, poza tym zaś na czas trwania okupacji przez organa państwa okupacyjnego.

2. W sprawach, które dotyczą praw lub interesów państwa okupacyjnego, może Generalny Gubernator spowodować ponowne zbadanie w toku prawnej instancji, legalności rozstrzygnięć i zarządzeń polskich sądów i urzędów, a przy wyrokowaniu lub rozstrzyganiu w najwyższej instancji bronić tych praw lub interesów przez swego przedstawiciela.

Artykuł V

Polska władza państwowa będzie mogła prawo międzynarodowej reprezentacji Królestwa Polskiego i zawierania umów międzynarodowych wykonywać dopiero po ustaniu okupacji.

Artykuł VI

Patent niniejszy wchodzi w życie z chwilą ustanowienia Rady Regencyjnej.

Generalny Gubernator
[Stanisław hr.] Szeptycki

Generalny Gubernator
[Hans] v[on] Beseler

Źródło: *Patent z 12 września 1917 w sprawie władzy państwowej w Królestwie Polskim* [w:] K.W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie kompetencje miała Rada Regencyjna?
3. Biorąc pod uwagę monteskiuszowski trójpodział władzy, do której kategorii zaliczysz Radę Regencyjną?
4. Czy można uznać Radę Regencyjną za suwerenny organ polskiej władzy państwowej? Przedstaw argumenty.
5. Poszukaj w Internecie informacji o członkach Rady Regencyjnej i sporządź ich biogramy.

Członkowie Rady Regencyjnej (hrabia Józef Ostrowski, arcybiskup Aleksander Kakowski i książę Zdzisław Lubomirski) w drodze na zamek po złożeniu przysięgi w katedrze – Warszawa, 27 października 1917 r. (Wikimedia Commons)

Pytania

1. Wykorzystując wiedzę z Internetu, rozpoznaj na fotografii członków Rady Regencyjnej.
2. Jaki nastrój panuje na fotografii?
3. Jakie są relacje między przedstawionymi osobami?
4. W jakim celu mogła zostać wykonana ta fotografia?

KALENDARIUM

5 XI 1916 – w Warszawie i Lublinie została ogłoszona proklamacja dwóch cesarzy: Franciszka Józefa I i Wilhelma II o utworzeniu „z ziem polskich panowaniu rosyjskiemu wydartych” samodzielnego państwa polskiego z dziedziczną monarchią (Akt 5 listopada).

12 IX 1917 – utworzenie w Warszawie Rady Regencyjnej, będącej najważniejszym organem władzy państwowej w Królestwie Polskim. W szeregach Rady znaleźli się: Aleksander Kakowski, Józef Ostrowski oraz książę Zdzisław Lubomirski. W rzeczywistości działania Rady nie zawsze były autonomiczne. Jej przedstawiciele podejmowali decyzje za zgodą państw okupacyjnych.

7 XII 1917 – powołanie pierwszego cywilnego rządu przez Radę Regencyjną, na czele którego stanął Jan Kucharzewski, historyk i prawnik.

22 XII 1917 – rozpoczęcie negocjacji między przedstawicielami państw centralnych a bolszewikami. Premier Jan Kucharzewski nalegał, by pozwolono partycypować w rozmowach dotyczących przyszłości ziem polskich.

9 II 1918 – zawarcie traktatu pokojowego w Brześciu między Cesarstwem Niemieckim i Austro-Węgrami a Ukraińską Republiką Ludową. Chełmszczyzna została przyłączona do Ukrainy.

1917 grudzień 30, Kraków – Fragment artykułu w „Głosie Narodu” dotyczący rokowań w Brześciu

Nie ma niestety w Brześciu reprezentanta państwa polskiego – tego państwa, które zostało przecież aktem listopadowym uznane za niepodległe, a którego państwowość ma już swe widzialne organa: regencję i rząd. [...]

Skoro Polska jest państwem niepodległym i skoro przy układach pokojowych mają być określone jej wschodnie granice, przeto logiczną konsekwencją tych przesłanek powinno być dopuszczenie jej przedstawiciela do rokowań w Brześciu. Inaczej decydowałoby się o Polsce niepodległej – bez Polski... niepodległej.

Z tej samej zasady niepodległości wynika, iż przeprowadzenie plebiscytu na jej terytoriach okupowanych jest zbyt bezcelne. Polska oświadczyła się za niezawisłym bytem państwowym, wszelkie poprawki czy umocnienia tego jednomyślnego wotum wszystkich Polaków równałoby się postawieniu przed Królestwem nonsensownego dla Polaków pytania: czy aprobują rozbiory i czy pragną je utrzymać.

Źródło: „Głos Narodu” 1917, nr 304 [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Do kogo skierowany jest ten artykuł?
3. Dlaczego nie pozwolono, aby reprezentanci Polski uczestniczyli w decydujących o losie kraju negocjacjach brzeskich w latach 1917–1918?
4. Jakie przesłanie dla odbiorców jest zawarte w artykule?
5. Jaki „akt listopadowy” miał na myśli autor? Czego dotyczył ten akt?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wyjaśnij, jakie decyzje podjęto podczas rokowań w Brześciu.

Warto wiedzieć

„Głos Narodu” to dziennik założony przez Józefa Rogosza, ukazujący się w Krakowie w latach 1893–1939. Pierwotnie było to pismo o profilu chrześcijańsko-demokratycznym związane z kurią biskupią. W latach trzydziestych XX w. miało charakter prądowy. Pieczę nad drukowanymi w nim tekstami jako ostatni sprawował Jerzy Turowicz, redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego” w latach 1945–1953 i 1956–1999.

KALENDARIUM

8 I 1918 – wygłoszenie przez prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrowa Wilsona orędzia, w którym zostało wyszczególnionych czternaście zasad pokoju. Ich przestrzeganie miało zapobiec potencjalnym wojnom. Prezydent Wilson zwrócił uwagę na konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego z dostępem do morza.

3 VI 1918 – ogłoszenie deklaracji wersalskiej przez premierów Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch. Zaznaczono w niej, że stworzenie niepodległej Polski stanowi warunek *sine qua non* pokoju w Europie.

4 X 1918 – wystąpienie rządów w Berlinie i Wiedniu z postulatem pokojowym do prezydenta Stanów Zjednoczonych, będące konsekwencją problemów militarnych i gospodarczych. Fundamentem prośby stała się koncepcja Thomasa Woodrowa Wilsona zaprezentowana w styczniu w Kongresie.

1918 styczeń 5, Newcastle – Fragment przemówienia premiera Wielkiej Brytanii Davida Lloyd George’a na temat odrodzenia państwa polskiego (I)

1918 czerwiec 3, Paryż – Fragment oświadczenia podpisanego przez premierów Francji Georges’a Clemenceau, Wielkiej Brytanii Davida Lloyd George’a i Włoch Vittoria Emanuele Orlanda na konferencji aliantów w sprawie niepodległego państwa polskiego (II)

I. Ukształtowanie nowej Europy musi się opierać na podstawie rozsądku i sprawiedliwości i musi zapowiadać trwałość. [...] Sądzymy, że Polska niepodległa, obejmująca wszystkie żywioły rdzennie polskie, które życzą sobie wejść w jej skład, stanowi pilną konieczność dla trwałości stosunków w Europie Zachodniej.

Źródło: J. Pajewski, *I wojna światowa 1914–1918*, Warszawa 1991.

II. Utworzenie zjednoczonego i niepodległego Państwa Polskiego, z wolnym dostępem do morza, stanowi jeden z warunków trwałego i sprawiedliwego pokoju oraz panowania prawa w Europie...

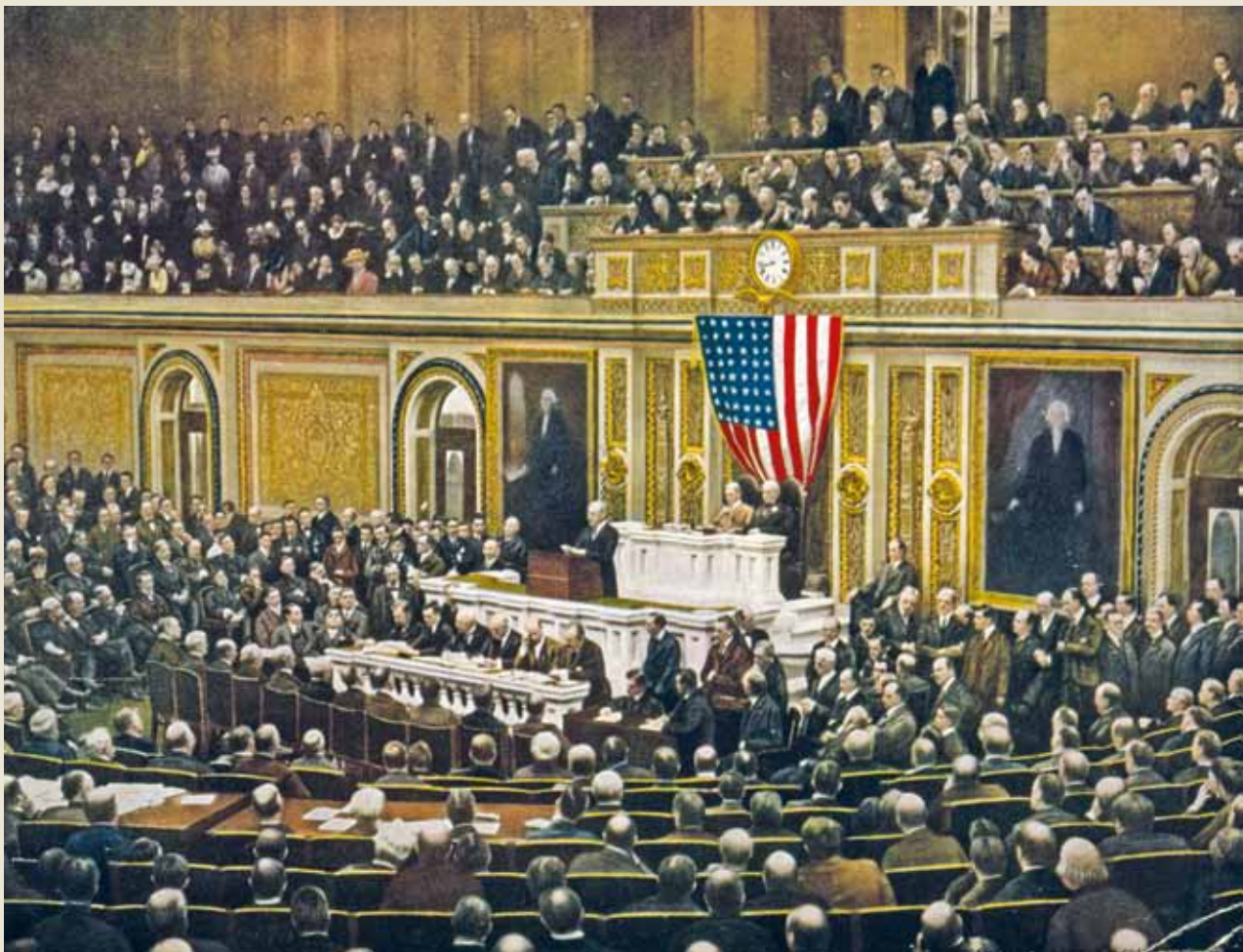
Źródło: *Odbudowa i rozwój państwowości polskiej w świetle dokumentów 1908–1921*, wybór i oprac. J. Misztal, Gliwice 1993.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jaki sposób, zdaniem premiera Wielkiej Brytanii, można osiągnąć trwałe relacje w Europie Zachodniej? Jakie kategorie prawne i etyczne stanowią istotę pokoju w Europie?
3. Wyjaśnij znaczenie następującego określenia: „żywioły rdzennie polskie”.
4. Co dla Polski oznaczały przedstawione obwieszczenia?
5. Zastanów się, dlaczego premierzy Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch popierali konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego.

Warto wiedzieć

Na początku czerwca 1918 r. przybył do Warszawy wizytator apostolski Polski i Litwy arcybiskup Achille Ratti (przyszły papież Pius XI). Był to wyraźny sygnał, że Stolica Apostolska popiera odbudowę niepodległej Polski. Gdy latem 1920 r. wojska bolszewickie dotarły pod Warszawę, Achille Ratti, podniesiony rok wcześniej do godności nuncjusza, nie opuścił zagrożonej stolicy Polski. Zaskarbił tym sobie wdzięczność Polaków, którzy w 10. rocznicę bitwy warszawskiej 1920 r. dedykowali mu medal z napisem: „Ojciec Św. Pius XI w 1920 r. nie opuścił Warszawy”.

Przemówienie prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona w Kongresie w sprawie przystąpienia Stanów Zjednoczonych do I wojny światowej – 2 kwietnia 1917 r. (Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych)

Pytania

1. Jakie wydarzenie przedstawia fotografia?
2. W jakim miejscu została wykonana?
3. Jaki element zwrócił szczególnie twoją uwagę?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

1918 styczeń 8 – Orędzie prezydenta Stanów Zjednoczonych Thomasa Woodrowa Wilsona do Kongresu (14 punktów)

KALENDARIUM

4 VIII 1914 – Stany Zjednoczone ogłosiły neutralność polityczną i militarną wobec państw walczących w I wojnie światowej, a stosunki handlowe utrzymywały z wszystkimi uczestnikami tego konfliktu.

17 I 1917 – Ignacy Jan Paderewski wręczył prezydentowi USA Thomasowi Woodrowowi Wilsonowi za pośrednictwem prezydenckiego doradcy Edwarda House'a memorandum w sprawie odzyskania przez Polskę niepodległości. Podczas jednego ze spotkań z wybitnym pianistą prezydent Wilson powiedział: „Mój drogi Paderewski, mogę zapewnić pana, że Polska się odrodzi i będzie znów istnieć”.

22 I 1917 – prezydent Stanów Zjednoczonych Thomas Woodrow Wilson w noworocznym orędziu wygłoszonym w Senacie stwierdził: „biorę to za pewnik, jeżeli mogę zaryzykować na jednym przykładzie, iż mężowie stanu wszędzie są zgodni co do tego, że powinna istnieć zjednoczona, niepodległa i autonomiczna Polska”.

1 II 1917 – Niemcy ogłosiły prowadzenie nieograniczonej wojny okrętami podwodnymi, zapowiadając, że będą zatapiać wszystkie okręty, a także statki handlowe wpływające na wody okalające Francję, Włochy i Wyspy Brytyjskie.

22 II 1917 – rząd brytyjski przekazał amerykańskiemu prezydentowi informację o niemieckich planach zawarcia z Meksykiem sojuszu wymierzonego w USA. Informację zdobył wywiad brytyjski, przechwytyjąc depezę zawierającą instrukcję sekretarza stanu Arthura Zimmermanna dla posta niemieckiego w Meksyku w tej sprawie.

Naszym programem jest program pokoju światowego. Program ten – naszym zdaniem jedynie możliwy – jest następujący:

1. Porozumienia pokojowe jawnie zawarte, po których nie będzie już żadnych, bez względu na ich naturę, porozumień tajnych, dyplomacja zaś będzie działać jawnie i publicznie.

2. Całkowita wolność żeglugi na morzach, poza wodami terytorialnymi, tak w czasie pokoju, jak i w czasie wojny, z wyjątkiem wypadków, w których morza te byłyby zamknięte całkowicie lub częściowo przez działania międzynarodowe, mające na celu wykonanie międzynarodowych porozumień.

3. Zniesienie, na ile to będzie możliwe, wszelkich barier gospodarczych i ustalenie warunków handlu równych dla wszystkich narodów akceptujących pokój i stowarzyszonych dla jego utrzymania.

4. Wzajemna wymiana wystarczających gwarancji, tak aby zbrojenia narodowe zostały zredukowane do minimum odpowiadającemu bezpieczeństwu wewnętrznemu kraju.

5. Załatwienie wszystkich pretensji kolonialnych w atmosferze swobodnej, otwartej i całkowicie bezstronnej, a opartej na ścisłym przestrzeganiu zasady, że przy rozstrzygnięciu wszystkich tych kwestii suwerenności interesy ludności zainteresowanej mieć muszą wagę równą słusznym żądaniom rządu, którego tytuł prawny ma być określony.

6. Ewakuacja wszystkich rosyjskich terytoriów i uregulowanie wszystkich problemów wiążących się z Rosją, tak aby zapewnić jak najlepszą i najszerszą współpracę innych narodów świata, która by dała Rosji stosowną okazję do określenia, bez przeszkód i utrudnień, w warunkach pełnej niezależności, swej drogi politycznej i narodowej; aby zapewnić jej szczere przyjęcie do Ligi Wolnych Narodów z rządem, który ona sama sobie wybierze; aby zapewnić jej wreszcie jak największą pomoc, pomoc, jaka okazałaby się potrzebna i jakiej ona sobie by życzyła. Sposób, w jaki bratnie narody będą traktowały Rosję w najbliższych miesiącach, będzie probierzem ich dobrej woli i zrozumienia potrzeb Rosji, niezależnie już od ich własnych interesów i ich rozumnej sympatii.

7. Cały świat zgodzi się na to, iż Belgia musi być ewakuowana i restytuowana bez żadnych prób ograniczenia jej suwerenności, z której korzysta na równi z innymi wolnymi narodami. Żaden akt bardziej niż ten właśnie nie pomoże w przywróceniu zaufania narodów do praw ustalonych i określonych, a mających regulować ich wzajemne stosunki. Bez tego aktu zadośćuczynienia cały układ i moc wszystkich praw międzynarodowych byłyby na zawsze osłabione.

8. Całe terytorium francuskie musi zostać uwolnione, a te jego części, które uległy najazdowi, powinny zostać całkowicie odbudowane. Krzywdą, która została wyrządzona Francji przez Prusy w 1871 r., w tym co dotyczy Alzacji i Lotaryngii, a która zakłócała pokój świata przez blisko pięćdziesiąt lat, powinna zostać naprawiona tak, aby pokój mógł zostać przywrócony raz na zawsze, w interesie wszystkich.

6 IV 1917 – Stany Zjednoczone wypowiedziały wojnę Niemcom. Decyzję o przystąpieniu do wojny po stronie państwa ententy amerykański Kongres podjął na wniosek prezydenta Wilsona, po ujawnieniu Amerykanom treści depešy Zimmermanna.

Warto wiedzieć

Podczas spotkania Romana Dmowskiego z Thomasem Woodrowem Wilsonem we wrześniu 1918 r., amerykański prezydent sprecyzował swoje stanowisko w sprawie dostępu Polski do Bałtyku. Roman Dmowski usłyszał od niego – „Czyż wam nie wystarczy neutralizacja dolnego biegu Wisły i wolny port w Gdańsku?” – „Panie prezydencie, to tak jakby pan powiedział do Polaków: będziecie mieli całkowitą swobodę oddychania, tylko Niemcy będą ciągle trzymali rękę na waszym gardle” – odparł Dmowski.

Thomas Woodrow Wilson (1856–1924) – dwudziesty ósmy prezydent Stanów Zjednoczonych w latach 1913–1921. (Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych)

9. Pewne „poprawienie” granic włoskich powinno zostać przeprowadzone wzdłuż dającej się wyraźnie oznaczyć linii narodowości.

10. Co do ludów Austro-Węgier, którym pragniemy zapewnić miejsce wśród narodów, powinna zostać stworzona, najszybciej jak to tylko będzie możliwe, szansa autonomicznego rozwoju.

11. Rumunia, Serbia i Czarnogóra muszą być ewakuowane; zwrócone im zostaną ich terytoria. Serbii zostanie przyznany wolny dostęp do morza, a stosunki między różnymi państwami bałkańskimi muszą zostać oparte na przyjacielskich porozumieniach, uwzględniających linie podziału wspólnot i narodowości, tak jak zostały one ustalone przez historię.

12. Co do tureckich części obecnego Imperium Osmańskiego, to zostanie im zapewniona pełna suwerenność i bezpieczeństwo, lecz innym narodowościom, które żyją obecnie pod rządami Imperium, musi, z drugiej strony, zostać zapewnione trwałe bezpieczeństwo istnienia i możliwość rozwoju bez przeszkód; musi im być nadana autonomia. Dardanele zostaną otwarte na stałe i będą stanowiły wolne, dla wszystkich okrętów wojennych i handlu wszystkich narodów, przejście, zabezpieczone gwarancją międzynarodową.

13. Powinno zostać stworzone niepodległe państwo polskie, obejmujące terytoria zamieszkane przez ludność niezaprzecalnie polską i któremu musi zostać zapewniony wolny dostęp do morza; niepodległość polityczna, gospodarcza oraz integralność terytoriów zamieszkałych przez tę ludność będą zagwarantowane przez konwencję międzynarodową.

14. W oparciu o formalne konwencje musi zostać utworzona powszechna Liga Narodów, której celem będzie zapewnić wzajemne gwarancje niepodległości politycznej i integracji terytorialnej tak małym, jak i wielkim państwom.

Źródło: Umowy i akty międzynarodowe, portal [j.pilsudski.org](http://www.jpilsudski.org), <http://www.jpilsudski.org/umowy-akty-miedzynarodowe/136-14-punktow-wilsona>, [dostęp 10 X 1918].

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Przeczytaj punkt 13. orędzia. Czy uważasz, że był zgodny z oczekiwaniami Polaków co do kształtu terytorialnego odrodzonej Polski?
3. Porównaj punkty: 7. i 13. orędzia. Zwróć uwagę na różnice w sformułowaniach dotyczących suwerenności Belgii i utworzenia niepodległej Polski. Czy użyte w wymienionych punktach wyrazy: „musi” i „powinno” są równoważne?
4. Czy w orędziu znalazł się postulat dotyczący utworzenia innych państw oprócz Polski?
5. Na podstawie tekstu orędzia wymień najważniejsze zasady, które miały stać się podstawą pokojowego ładu w Europie i na świecie.

KALENDARIUM

6 II 1918 – premier Jan Kucharzewski oświadczył, że rząd nie zaaprobuje żadnej decyzji dotyczącej sprawy polskiej, podjętej bez udziału jej przedstawicieli.

9 II 1918 – podpisanie traktatu brzeskiego przez Cesarstwo Niemieckie i Austro-Węgry oraz Ukraińską Republikę Ludową, w wyniku którego Ukraina otrzymała Chełmszczyznę i część Podlasia.

13 II 1918 – ogłoszenie przez Radę Regencyjną postanowienia, zgodnie z którym po zawarciu traktatu brzeskiego wszystkie prawa i regulacje dotyczące władzy państwowej będą opierać się na woli narodu polskiego.

14 XI 1918 – rozwiązanie się Rady Regencyjnej. Przejęcie władzy politycznej przez Józefa Piłsudskiego, który miał utworzyć rząd narodowy.

Wściekłość w Radzie Regencyjnej, że pokój [z Ukrainą] został podpisany bez współudziału Polaków [...]. Dziwną koleją losów to państwo ukraińskie bez kultury i bez przeszłości, nieuformowane, granicami nieobjęte – wyłania się z rosyjskiego morza i uzyskuje niepodległość.

9 lutego

Zgroza! My, naród z przeszłością, z dojrzałym prawem do życia, poświęcony mętnemu, nieskrystalizowanemu tworowi ukraińskiemu, który bez określonych granic, bez warstw społecznych wyłania się z potopu anarchii rosyjskiej. Naszą ziemię żyzną, zabudowaną rzuca się na łup rozbojowi bolszewickiemu, który przeszłość z czoła ziemi ściera.

Uczucie niesprawiedliwości roznosi – bunt wewnętrzny rozplómił nienawiść. Poza ohydą samego faktu, z jakąż perfidią [minister spraw zagranicznych Austro-Węgier Ottokar] Czernin z nami postępował, wieleż nam okazał obłudy i lekceważenia – wszak Zdziś [Lubomirski] nosi w kieszeni list, w którym prezes ministrów Austrii obiecuje Radzie Regencyjnej [...], że o nas bez nas stanowić nie będzie. [...] Rada Regencyjna musi, zdaniem Zdzisia, abdykować. Nastąpi to lada dzień. Co potem...

10 lutego

Źródło: *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej: 1914–1918*, oprac. J. Pajewski, Poznań 1997.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wyjaśnij, jakie były postanowienia traktatu w Brześciu. Jakie strony brały udział w rokowaniach?
3. Z jakiego powodu Polacy nie zgadzali się na postanowienia pokoju w Brześciu?
4. Określ, jaki stosunek do narodu ukraińskiego miał zdaniem Marii Zdzisławowej Lubomirskiej naród polski.
5. Jak autorka scharakteryzowała naród polski?
6. Jakie deklaracje Radzie Regencyjnej złożył „prezes ministrów Austrii”?
7. Wskaż, czy członkowie Rady Regencyjnej zrzekli się swoich praw tuż po podpisaniu traktatu brzeskiego 9 lutego 1918 r.

Warto wiedzieć

Księżna Maria Lubomirska *de domo* Branicka, od 1893 r. była żoną księcia Zdzisława Lubomirskiego, który należał nie tylko do Rady Regencyjnej, ale także już od 3 sierpnia 1914 r. do Komitetu Obywatelskiego miasta Warszawy. Jednocześnie został jego przewodniczącym i prezesem Sekcji Ogólnej. Działalność Lubomirskiego oddziaływała na późniejsze tworzenie się samorządu miasta. W 1914 r. działacz wszedł w skład Komitetu Narodowego Polskiego. Od 5 sierpnia 1916 r. do 6 października 1917 r. piastował urząd prezydenta Warszawy. Ponadto był inicjatorem deklaracji niepodległościowej, która została ogłoszona 7 października 1918 r. na łamach „Monitora Polskiego”. Siedem dni później żołnierze polscy złożyli przed Lubomirskim przysięgę na wierność ojczyźnie. 11 listopada 1918 r. jako członek Rady Regencyjnej przekazał Józefowi Piłsudskiemu dowództwo nad Polską Siłą Zbrojną.

KALENDARIUM

1 I 1918 – umożliwienie partycypacji Ukraińskiej Republiki Ludowej w obradach brzeskich. Reprezentanci strony ukraińskiej postulowali włączenie Chełmszczyzny i części Podlasia do Ukrainy.

17 I 1918 – premier Jan Kucharzewski wysłał depezę do władz niemieckich i austro-węgierskich, żądając, aby polskie przedstawicielstwo mogło wziąć udział w rozmowach brzeskich. Niemiecki minister spraw zagranicznych Richard Kühlmann wskazał, że oczekiwania te nie mogą zostać spełnione, gdyż strona bolszewicka nie zaakceptowała postanowień Aktu 5 listopada, a tym samym nie uznała państwa polskiego.

9 II 1918 – podpisanie traktatu pokojowego w Brześciu przez państwa centralne i Ukraińską Republikę Ludową. Ukraina otrzymała Chełmszczyznę i część Podlasia. Na znak protestu premier Jan Kucharzewski podał się do dymisji.

14 II 1918 – PPS zorganizowała ogólnonarodowy strajk przeciwko postanowieniom traktatu brzeskiego.

15 II 1918 – II Brygada Polskiego Korpusu Posiłkowego stacjonująca na Bukowinie, otrzymawszy informacje o porozumieniach brzeskich, podjęła próbę dołączenia do jednostek polskich, przebywających w Rosji. W nocy pod Rarańczą rozegrały się bitwy, w konsekwencji których część żołnierzy II Brygady trafiła do obozów jenieckich.

1918 luty 14, Warszawa – Relacja Stanisława Dzierzbickiego o protestach przeciwko przekazaniu Chełmszczyzny Ukrainie

Ogólny strajk polityczny – jako naturalny odruch narodowego protestu przeciwko oddaniu Chełmszczyzny Ukrainie – zapanował dzisiaj w Warszawie. Stanęły tramwaje, zamknięte wszystkie fabryki, sklepy, banki, biura... Po ulicach chłopaki sprzedają, wydane bez cenzury, jednobrzmiące dodatki wszystkich pism, zawierające tylko:

1) odezwę Rady Regencyjnej do narodu, protestującą przeciwko dokonaniu na Polsce gwałtowi [...];

2) motywy podania się do dymisji ministerium polskiego, spowodowanej warunkami traktatu pokojowego z Ukrainą – wreszcie:

3) odezwę protestującą Rady Miejskiej miasta Warszawy, do której przyłączyli się nawet Żydzi: syjoniści i stronnictwo ludowe żydowskie. [...]

Teatry i kinematografy zawiesiły przedstawienia, a wszystkie przyjęcia i zebrania towarzyskie odwołano. Wybito przy tym trochę szyb w konsulacie austriackim i różnych biurach niemieckich. [...] Byłem świadkiem szarży ułanów pruskich na tłum na Krakowskim Przedmieściu koło Uniwersytetu. Podobno jest kilku rannych.

Źródło: S. Dzierzbicki, *Pamiętniki z lat wojny 1915–1918* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Na mocy którego traktatu przekazano Chełmszczyznę Ukrainie?
3. Wymień strony wspomnianej umowy międzynarodowej.
4. Omów tematykę dodatków do pism wydawanych bez cenzury w lutym 1918 r.
5. W jaki sposób ludność polska w Warszawie wyraziła sprzeciw wobec przyznania Ukrainie Chełmszczyzny?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, w którym zaborze mieszkała przed wybuchem wojny ludność ukraińska.

Warto wiedzieć

Zawierając porozumienie w Brześciu, państwa sprzymierzone w tajnej konwencji zadeklarowały, że do 31 lipca 1918 r. przygotowują i przedstawią koncepcję utworzenia ukraińskiego kraju koronnego w Galicji Wschodniej ze Lwowem i z Przemyślem. W trakcie negocjacji wzięto pod uwagę również możliwość przyłączenia Bukowiny i Rusi Zakarpackiej. Informacja o tych planach wyszła na jaw. Tekst klauzuli ukazał się na łamach paryskiego pisma „Le Matin”, a następnie został przedrukowany przez krakowski „Czas”.

Litografia Józefata Piętrzykowskiego nawołująca do obrony Chełmszczyzny przed postanowieniami traktatu brzeskiego – Lublin 3 maja 1918 r. (Biblioteka Śląska)

Pytania

1. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, czym jest litografia.
2. Wymień elementy widoczne na ilustracji (przedmioty, postacie). Zastanów się, co symbolizują.
3. Do jakiego wydarzenia odnosi się ta praca?
4. Jaki komunikat chciał przekazać jej autor?

KALENDARYUM

9 II 1918 – podpisanie traktatu pokojowego w Brześciu przez państwa centralne i Ukraińską Republikę Ludową. Ukraina otrzymała Chełmszczyznę i część Podlasia. Na znak protestu premier Jan Kucharski podał się do dymisji.

15 II 1918 – II Brygada Polskiego Korpusu Posiłkowego stacjonująca na Bukowinie, otrzymawszy informacje o porozumieniach brzeskich, podjęła próbę dołączenia do jednostek polskich, przebywających w Rosji. W nocy pod Rarańczą rozegrały się bitwy, w konsekwencji których część żołnierzy II Brygady trafiła do obozów jenieckich.

7 V 1918 – Rumunia zawarła pokój z Niemcami i Austro-Węgrami.

11 V 1918 – przeważające liczebnie wojska niemieckie rozbiły pod Kaniowem II Korpus Polski, gen. Józef Haller uniknął niewoli.

Do Polaków wojskowych II Korpusu Polskiego.

W lutym w Brześciu Litewskim został zawarty pomiędzy państwami centralnymi i Ukrainą traktat pokojowy, na mocy którego zachodnia część Wołynia, jak również część Ziemi Lubelskiej i Podlasia została wcieloną do Ukrainy. Granica pomiędzy Austrią i Ukrainą jest taka sama, jak poprzednio pomiędzy Rosją a Austrią i dalej na północ granica powinna przejść przez linię Zabrzezie – Czarny Staw – Mielnik – Wysokie [Litewskie] – Odnoskowice – Krasnystaw – Biłgoraj – Międzyrzec – Prużany. Traktat pokojowy został zawarty bez udziału przedstawicieli Polski [...].

Cały naród polski z oburzeniem zaprotestował przeciw nowym rozbirom Polski. We wszystkich dzielnicach polskich wzrasta ruch rewolucyjny, skierowany przeciw okupantom ziem naszych, Austrii i Niemcom.

W tej dobie zmagają się narodu naszego z gwałtem i przemocą najbardziej silnym protestem było przebicie się polskiej Karpackiej Brygady Hallera przez łańcuchy wojsk austro-niemieckich na połączenie się z naszymi korpusami, które się sformowały tutaj. [...] Gdy akty rządów austriacko-niemieckich zostały zniszczone przez zawarty w lutym traktat pokojowy, gdy polskie oddziały wojskowe zaczęły rozbrajać, bo nie chciały służyć swym ciemiężcom, brygada zrozumiała, że jeśli na ziemi ojczystej nie można stworzyć polskiej siły zbrojnej, to należy to uczynić poza jej granicami, by tutaj wspólnie z nami prowadzić wielkie dzieło odbudowy całej niepodległej z wyjściem do morza Polski Ludowej.

Dzisiaj wraz z tą brygadą tworzymy II Korpus Polski, którego zadaniem było przeprowadzić was z bronią w rękę do kraju. Ufaliśmy jak ta brygada, że mamy swój rząd, Radę Regencyjną, że wolę rządu naszego okupanci uszanują, że skończy się nasza tułaczka i poniewierka, że do Ojczyzny wrócimy. Dzisiaj wiemy, że z naszymi słusznymi żądaniem nie liczą się państwa okupujące ziemie nasze.

[...]

W dniach najbliższych Rumunia zmuszona będzie zawrzeć pokój, jednym z warunków którego jest rozbrojenie wojsk narodowościowych, a więc i naszego II Korpusu. Odpowiedzialność wobec sprawy ojczystej, umiłowanie wolności i nasz honor żołnierski nie pozwoli nam broni tej złożyć i zmusi do boju bez szans powodzenia. Wobec powyższego najbliższym naszym zadaniem musi być przemarsz w takim kierunku, w którym możemy przyłączyć do siebie jak najwięcej jednostek bojowych polskich i złączyć się z I Korpusem. [...]

Komitet Wykonawczy Wojsk Polskich Frontu Rumuńskiego.

Podpisy: prezes kapitan Leon Bobicki
sekretarz młodszy
podoficer Aleksander Golnik

Źródło: M. Wrzosek, *Dokumenty Polskiego Ruchu Wojskowego w formacjach rosyjskiego Frontu Rumuńskiego i losy II Korpusu Wojsk Polskich. 1917–1918*, „Studia Podlaskie” 2009/2010, t. XVIII.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ przyczyny i konsekwencje traktatu zawartego w Brześciu Litewskim.
3. Jak, według autorów odezwy, Polacy zareagowali na wieść o porozumieniu brzeskim?
4. Jakie działania podjęła brygada gen. Józefa Hallera, dowiedziawszy się o podpisaniu traktatu? Po której z walczących na froncie wschodnim stron toczyła bój do chwili wydania odezwy?
5. Wykorzystując wiedzę pozaźródłową, powiedz, czy II Korpusowi Polskiemu udało się połączyć z I Korpusem.

Warto wiedzieć

Po rewolucji lutowej w Rosji w 1917 r. nastąpił przełom w sprawie tworzenia formacji polskich, złożonych z polskich żołnierzy walczących dotąd w armii rosyjskiej. Wówczas powstały trzy korpusy. Obok najliczniejszego, sformowanego w lipcu 1917 r. I Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego, powstał w grudniu tego roku w wyniku połączenia polskich żołnierzy Frontu Rumuńskiego i Południowo-Zachodniego, II Korpus Polski (w jego skład wszedł Polski Korpus Posiłkowy, obejmujący głównie żołnierzy II Brygady Legionów Polskich, dowodzonej przez Józefa Hallera). Rzeczywiste rozwiązanie II Korpusu nastąpiło 11 maja 1918 r. Pod koniec grudnia zorganizowano pierwsze oddziały III Korpusu Polskiego, skupiającego jednostki polskie na Ukrainie. Dowódcą został gen. Eugeniusz de Henning-Michaelis. Korpusy Polskie na Wschodzie powstały z inicjatywy powołanego podczas I Ogólnego Zjazdu Wojskowych Polaków w czerwcu 1917 r. Naczelnego Polskiego Komitetu Wojskowego. Prezesem Komitetu został Władysław Raczkiewicz. W związku z tym, że przedstawiciele wyrażali głównie prawicowe poglądy polityczne, musieli zmagać się z próbami eliminacji Naczelny przez polskie organizacje lewicowe.

KALENDARIUM

9 II 1918 – podpisanie traktatu pokojowego w Brześciu przez państwa centralne i Ukraińską Republikę Ludową. Ukraina otrzymała Chełmszczyznę i część Podlasia.

11 II 1918 – rząd Jana Kucharzewskiego podał się do dymisji na znak protestu przeciwko antypolskim postanowieniom traktatu brzeskiego.

14 II 1918 – Polska Partia Socjalistyczna zorganizowała ogólnopolski strajk narodowy w obronie Chełmszczyzny.

15 II 1918 – II Brygada Polskiego Korpusu Posiłkowego stacjonująca na Bukowinie, otrzymawszy informacje o porozumieniach brzeskich, podjęła próbę dołączenia do jednostek polskich przebywających w Rosji. W nocy pod Rarańczą rozegrały się bitwy, w konsekwencji których część żołnierzy II Brygady trafiła do obozów jenieckich.

4 XI 1918 – kilka dni przed odzyskaniem niepodległości Polski władzę w Chełmie przejęli Polacy.

Bracia Chołmszczanie! Nadszedł czas sprawiedliwości i wyzwolenia waszego z niewoli i ucisku! Wiekowa krzywda ukraińskiego narodu Chołmszczyzny przystanowiona nareszcie, dzięki sprawiedliwości i samookreśleniu narodów, przez szczodłą rękę sprzymierzonych z nami cesarzów niemieckiego i austriacko-węgierskiego!

Chołmszczanie! Pora wam nie słuchać bałamuctw panów i księdzów. Oni to z was zrobili Polaków, choć tu z dawna była Ukraina. Polska intryga bezprzestannie pracuje nad tym, żeby z was wyrwać serce i duszę ukraińską. Każę wam płacić za szkoły, które was przerabiają na Polaków, przez co prawie wszyscy zapomnieliście mówić i czytać w języku ukraińskim. Ale to się zmienić musi. I ostatni chyba raz rozmawialiśmy z wami, używając języka naszych krzywdzicieli Polaków. Pójdźcie za nami, gdy my przyniesiemy do was naszą sprawiedliwość: nie będzie u nas ziemi ni pańskiej, ni chłopskiej. Ziemia będzie wszystka gminna – rządowa, a po sprawiedliwości trzymać będą wszyscy raz lepsze, raz gorsze, a nasza Ukraińska Rada w Kijowie równo naznaczyć będzie. Nie pokrzywdzimy ani was, bracia włościanie katolicy, którzy się u nas pozostaniecie, ani was, bracia Żydzi. Wszyscy po równy prawo do ziemi dostaniecie. [...]

Nie słuchajcie polskich panów, ta księdzów, którzy was buntują przeciwko Niemcom i Austriakom, bo Niemcy i Austriacy to nasi przyjaciele, którzy nam Ukrainę budują i was, bracia Chołmszczanie, do Ukrainy przyłączają. [...] Nie pora Lachom służyć!

Chełmszczyzna

Źródło: S. Karpiński, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924*, Warszawa 1931.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Zanalizuj następujące zdanie: „Nadszedł czas sprawiedliwości i wyzwolenia waszego z niewoli i ucisku!”. Jakie wydarzenie doprowadziło do wydrukowania ulotki?
3. Na podstawie tekstu określ, w jaki sposób Polacy traktowali Ukraińców.
4. Jaki charakter miały stosunki ukraińsko-niemieckie i ukraińsko-austriackie?
5. W jaki sposób członkowie Ukraińskiego Związku Wyzwolenia Chełmszczyzny przekonywali Chełmszczan za opowiedzeniem się po stronie ukraińskiej?
6. Wyjaśnij znaczenie określenia „Lachowie”.

Warto wiedzieć

Oburzenie Polaków i gwałtowne protesty przeciwko antypolskim postanowieniom traktatu brzeskiego przybrały różne formy. 12 lutego 1918 r. w Lublinie doszło do demonstracji, w trakcie której spalono portrety cesarzy: Karola I i Wilhelma II. Spontanicznie zrywano austriackie flagi, odsyłano odznaczenia państwowe lub... przywiązywano je do psich ogonów albo wieszano na latarniach. Podczas debaty w parlamencie wiedeńskim poseł z Koła Polskiego Ignacy Daszyński podsumował zmianę stosunku Polaków do monarchii austro-węgierskiej: „9 lutego [1918 r.] na polskim niebie zgasła gwiazda Habsburgów”.

1918 czerwiec, Niagara-on-the-Lake – Przemówienie Ignacego Jana Paderewskiego do ochotników do Armii Polskiej we Francji

KALENDARIUM

4 VI 1917 – wydanie przez prezydenta Francji Raymonda Poincarégo dekretu powołującego Armię Polską.

8 I 1918 – prezydent Stanów Zjednoczonych Woodrow Wilson ogłosił czternaście zasad pokoju. Podkreślił konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego z dostępem do morza.

3 VI 1918 – podczas konferencji w Wersalu premierzy Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch podkreślili ważność utworzenia niepodległego państwa polskiego w imię pokoju w Europie.

Warto wiedzieć

W Niagara-on-the-Lake działał ośrodek Tadeusz Kosciuszko Camp, w którym szkolono polskich ochotników do formacji wojskowej organizowanej przez państwa ententy – Armii Polskiej we Francji. W obozie przebywało ok. 23 tys. rekrutów. W 1918 r. w związku z epidemią grypy (hiszpanki) zmarło ponad 40 żołnierzy, z których wielu zostało pogrzebanych nieopodal ośrodka.

W zeszłym tygodniu stało się nareszcie to, co od dawna było całej Polski pragnieniem. Sprzymierzone rządy Francji, Anglii i Włoch obwieściły światu, że jednym z głównych celów tej wojny jest odbudowanie Polski zjednoczonej, wolnej, Polski całej aż do morza. [...]

Idźcie na bój z bronią w rękę, nie z językiem w gębie. A więc nie politykujcie. Pozostawcie gadaninę tym, co w domu wygodnie siedzą, bić się nie potrafią i nie chcą.

Źródło: *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. 1: 1890–1918, oprac. W. Stankiewicz, A. Piber, Wrocław 1973.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego w 1918 r. jednym z głównych celów państw ententy stała się odbudowa Polski?
3. O co apelował Paderewski do żołnierzy mających zasilić Armię Polską we Francji?
4. Wymień nazwiska premierów Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch, którzy ogłosili ważność odbudowy Polski.
5. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal cel wizyty Ignacego Paderewskiego w Stanach Zjednoczonych.

Pytania

1. Scharakteryzuj postacie przedstawione na fotografii.
2. W jakim miejscu i kiedy zostało wykonane to zdjęcie?
3. Co znajduje się na drugim planie?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

Obóz dla ochotników do Armii Polskiej we Francji, Niagara-on-the-Lake. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

KALENDARIUM

15 VIII 1917 – utworzenie w Lozannie Komitetu Narodowego Polskiego. Przewodniczącymi oprócz Romana Dmowskiego byli m.in. Ignacy Jan Paderewski, Erazm Piltz, Maurycy Zamoyski.

1 1919 – w skład Komitetu Narodowego Polskiego weszli przedstawiciele Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego: Władysław Baranowski, Kazimierz Dłuski, Medard Downarowicz, Stanisław Hempel, Herman Lieberman, Stanisław Patek, Michał Sokolnicki, Antoni Sujkowski, Stanisław Thugutt oraz Leon Wasilewski.

15 VIII 1919 – po uznaniu powstałego w styczniu 1919 r. rządu Ignacego Jana Paderewskiego i ustanowieniu w kwietniu delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu Komitet Narodowy Polski został ostatecznie rozwiązany.

Warto wiedzieć

Z żydowskiej rodziny Mendelsonów, posiadającej nazwisko rodowe od XVIII w. i zamieszkującej wiele części Europy, wywodzili się bankierzy, kupcy, myśliciele, malarze i kompozytorzy. Znanym filozofem, pisarzem, krytykiem literackim oraz pierwszym orędownikiem przyznania równych praw Żydom i ludności nieżydowskiej w krajach germańskich był Moses Mendelssohn (Mojżesz Mendelson 1729–1786). Krytykiem literackim, pisarką i tłumaczką była również jego córka Dorothea von Schlegel (ur. jako Brendel Mendelssohn 1764–1839). Natomiast wnuk Mosesa Mendelssohna (syn bankiera Abrahama Mendelssohna-Bartholdy’ego), Felix Mendelssohn-Bartholdy (1809–1847) to kompozytor epoki romantyzmu, którego najbardziej rozpoznawalną kompozycją jest fragment muzyki do *Snu nocy letniej* Williama Szekspira – *Marsz weselny*.

1918 czerwiec, Paryż – Opinia mjr. Franciszka Fronczaka (delegata Polonii Amerykańskiej przy Komitecie Narodowym Polskim) o problemach finansowych Komitetu Narodowego Polskiego

Komitet nie miał pieniędzy nie tylko na potrzeby tworzącej się armii, ale nawet na komorne za lokal Komitetu przy Avenue Kléber; członkowie ostatnie franki wydawali na żywność. Siedzieliśmy któregoś dnia w ośmiu, nie mogąc znaleźć wyjścia z tej sytuacji, my – którzy uważaliśmy, że dzierzemy losy Polski w naszych rękach, uznani przez rządy Francji, Anglii, Stanów Zjednoczonych, Włoch i Japonii. Obecni byli wtedy Roman Dmowski, Marian Seyda, [Józef] Wielowieyski, Stanisław Kozicki, Erazm Piltz, [Emanuel] Rozwadowski, Maurycy Zamoyski i ja. Zastanawialiśmy się, co dalej począć, gdzie uderzyć.

W pewnej chwili Maurycy Zamoyski przeprosił nas i wyszedł na kilkanaście minut. Gdy powrócił, postawił przed Romanem Dmowskim szkatułkę dębową, okutą stalą – i [...] oznajmił: „Panowie, nie ma w tej chwili pieniędzy, a musimy je mieć koniecznie. Przed wami znajdują się klejnoty mojej żony i nasze rodzinne, które od pokoleń są w posiadaniu rodziny. Zawołamy bankiera Mendelсона i zobaczymy, co on nam może za to ofiarować”. [...] Sprowadzony bankier Mendelson, dowiedziawszy się, na jaki cel pieniądze te są potrzebne, po zbadaniu zawartości skrzynki zaoferował 6,5 miliona franków.

Źródło: J. Zamoyski, *Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919*, Warszawa 1991.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Z jakimi problemami borykali się członkowie Komitetu Narodowego Polskiego?
3. O braku pieniędzy na utrzymanie której armii wspomina w opinii mjr Fronczak?
4. Rządy których państw uznawały Komitet Narodowy Polski?
5. O czym świadczyło zachowanie Maurycyego Zamoyskiego?
6. Zastanów się, jakie znaczenie przy wycenianiu przedmiotów przez bankiera Mendelсона miał cel, na który zbierano pieniądze.

Maurycy Zamoyski (1871–1939) – związany z ruchem narodowym (od 1904 r. członek Ligi Narodowej), w 1914 r. wszedł w skład powstałego w Warszawie Komitetu Narodowego Polskiego. Współzałożyciel i wiceprezes powstałego 15 sierpnia 1917 r. w Lozannie Komitetu Narodowego Polskiego (działającego w Paryżu), który wspierał finansowo. Pierwszy ambasador RP w Paryżu (1919–1924). W 1922 r. kandydat Związku Ludowo-Narodowego w wyborach na prezydenta Rzeczypospolitej. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

1918 czerwiec 22, Brienne – Fragment przemówienia prezydenta Francji Raymonda Poincarégo podczas wręczenia sztandarów Armii Polskiej

KALENDARIUM

4 VI 1917 – wydanie przez prezydenta Francji Raymonda Poincarégo dekretu, na mocy którego powstała Armia Polska.

28 IX 1918 – przejęcie kontroli nad Armią Polską przez utworzony w 1917 r. Komitet Narodowy Polski.

6 X 1918 – gen. Józef Haller objął dowództwo nad Armią Polską.

Warto wiedzieć

Raymond Poincaré działalność polityczną rozpoczął w latach dziewięćdziesiątych XIX w., w 1893 r. został najmłodszym ministrem w dziejach III Republiki. Od 1909 r. należał do Akademii Francuskiej. W swojej karierze pięciokrotnie pełnił obowiązki premiera Francji. Dbał przede wszystkim o dobro kraju. Jako prezydent uznał kompetencje i predyspozycje swojego politycznego antagonisty Georges'a Clemenceau, powołując go w 1917 r. na premiera.

Dla dzielnych żołnierzy tu obecnych i dla Polski całej macie, o Sztandary, siłę symbolu jeszcze bardziej potężną i bardziej świętą. [...] Odtąd nie pod obcym znakiem walczyć będą synowie Polski: mieć odtąd będą barwy własne. Przybyli tłumnie zza oceanu tworzyć będą armię samodzielną, walczącą obok aliantów nie tylko o wspólny ideał, ale i o własny ideał narodowy.

Źródło: „Błękitny Weteran” 1936, nr 1 [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie znaczenie dla żołnierzy Armii Polskiej miał sztandar?
3. Ustosunkuj się do następującego stwierdzenia: sztandar to symbol siły, świętości, honoru i wierności.
4. O tworzeniu której armii mówił prezydent Francji?
5. Z jakimi wojskami walczyć miała ta armia?
6. Jak rozumiesz określenie „ideał narodowy”?

Raymond Poincaré (1860–1934) – prezydent Republiki Francuskiej w latach 1913–1920. (Wikimedia Commons)

KALENDARIUM

4 VI 1917 – prezydent Francji Raymond Poincaré wydał dekret o powołaniu Armii Polskiej.

15 VIII 1917 – utworzenie w Lozannie Komitetu Narodowego Polskiego.

13 VII 1918 – gen. Józef Haller przybył z Rosji do stolicy Francji.

14 VII 1918 – podczas święta francuskiego odbyła się w Paryżu parada wojsk sprzymierzonych. Jako pierwsi w pochodzie kroczyli żołnierze francuscy, a następnie Amerykanie, Anglicy, Belgowie, Czechosłowacy, Grecy, Polacy, Portugalczycy, Rumuni, Serbowie oraz Włosi.

28 IX 1918 – przejęcie kontroli nad Armią Polską przez Komitet Narodowy Polski.

Warto wiedzieć

Generał Józef Haller formalnie objął dowództwo nad Armią Polską na początku października 1918 r. Wśród rekrutów znaleźli się m.in. polscy żołnierze, należący do wojska francuskiego; byli jeńcy wojenni z armii austro-węgierskiej i niemieckiej; ochotnicy szkoleni w Tadeusz Kosciuszko Camp w Stanach Zjednoczonych oraz emigranci z Brazylii.

1918 lipiec 13, Paryż – Wspomnienie Józefa Hallera o powitaniu go przez Romana Dmowskiego

13 lipca wieczorem, na Avenue Kléber, zostałem powitany przez Komitet Narodowy okrzykiem prezesa Dmowskiego: „Witaj generale! Spadasz nam jak z nieba! Właśnie nam potrzeba naczelnego wodza dla naszej armii!”.

Nazajutrz, 14 lipca, miała odbyć się wojskowa parada w Bois de Boulogne przed prezydentem i całym rządem Republiki Francuskiej, w obecności korpusu dyplomatycznego, a po raz pierwszy jeden batalion wojsk polskich miał reprezentować Polskie Siły Zbrojne.

Źródło: J. Haller, *Pamiętniki: z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Na podstawie tekstu i wiedzy pozaźródłowej określ kompetencje Komitetu Narodowego Polskiego.
3. Dlaczego gen. Józef Haller został uznany za najlepszego kandydata na dowódcę Armii Polskiej?
4. Jakemu świętu obchodzonemu we Francji towarzyszyła parada w Bois de Boulogne?
5. Zastanów się, o czym świadczy udział batalionu polskich żołnierzy w wojskowej paradzie w Bois de Boulogne.

Powitanie gen. Józefa Hallera przez przedstawicieli Armii Polskiej i Komitetu Narodowego Polskiego, Paryż 13 lipca 1918 r. (Narodowe Archiwum Cyfrowe)

Pytania

1. Jakie wydarzenie przedstawia ta fotografia?
2. Jaki nastrój na niej panuje?
3. Kto znajduje się na pierwszym planie?
4. Jakie elementy zwróciły twoją szczególną uwagę?
5. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

4 VI 1917 – powołanie Armii Polskiej na mocy dekretu wydanego przez prezydenta Francji Raymonda Poincarégo.

VIII 1917 – Ignacy Jan Paderewski został członkiem Komitetu Narodowego Polskiego i jego przedstawicielem w USA.

3 VI 1918 – podczas konferencji w Wersalu premierzy Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch zwrócili uwagę na konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego.

28 IX 1918 – uzyskanie zwierzchnictwa nad Armią Polską we Francji przez Komitet Narodowy Polski.

Warto wiedzieć

17 listopada 1918 r. Józef Piłsudski utworzył Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej, desygnując Jędrzeja Moraczewskiego na premiera. Komitet Narodowy Polski nie uznał gabinetu socjalisty. Z aprobatą członków KNP spotkał się dopiero powstały 16 stycznia 1919 r. rząd Ignacego Jana Paderewskiego, istniejący do 9 grudnia 1919 r.

14 lipca w starym Madison Square Garden odbyła się uroczystość z okazji francuskiego święta narodowego. [...] Sala była przepelniona. Flagi wszystkich aliantów zdobiły podium i po raz pierwszy zapewne od czasów rozbiorów znajdowała się między nimi flaga polska. [...]

Po moim przemówieniu chyba cały batalion polskich żołnierzy wkroczył do sali ze sztandarami, właśnie po to, by pokazać, że jesteśmy silni, że mamy armię. Nie mieliśmy jeszcze rządu, ale mieliśmy już armię. Tak, to wszystko wywierało wrażenie.

Szesnaście lub siedemnaście tysięcy ludzi wstało i powitało ich okrzykami. Żołnierze ci przygotowywali się do wyjazdu do Francji, bo od czasu do czasu, gdy wyruszał na front kolejny pułk [amerykański], oni również odpływali razem z nimi.

Źródło: I.J. Paderewski, *Pamiętniki 1912–1932*, Kraków 1992.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Dlaczego uroczystość z okazji francuskiego święta narodowego odbyła się również w Stanach Zjednoczonych?
3. Wymień państwa, których flagi zostały wyeksponowane w USA podczas obchodów 14 lipca w 1918 r.
4. Co w dekoracji sali zwróciło szczególną uwagę autora?
5. Jaki był polityczny cel wystąpienia polskich żołnierzy podczas uroczystości?
6. Jakie znaczenie dla Polaków miało w 1918 r. francuskie święto narodowe?

1918 lipiec 18, Niwiska (Galicja) – Fragment dziennika Jana Hupki, posta do parlamentu austriackiego, dotyczący państw centralnych

KALENDARIUM

21 III – 17 VII 1918 – wielka ofensywa wojsk niemieckich na froncie zachodnim, nazywana bitwą cesarza. Mimo mobilizacji wszystkich oddziałów, Niemcom nie udało się rozbić wojsk alianckich przed przybyciem do Francji amerykańskich jednostek.

25–27 VI 1918 – pierwsze oddziały amerykańskich wojsk lądowych przybyły do Francji.

3 VI 1918 – podczas konferencji aliantów w Wersalu przyjęto postulat dotyczący utworzenia niepodległej Polski. Działania Niemców sprawiły, że premier Jan Kanty Steczkowski był zmuszony oficjalnie skrytykować postanowienia wersalskie.

4 X 1918 – wskutek problemów militarnych i gospodarczych władze niemieckie i austriackie wystąpiły do prezydenta USA Thomasa Woodrowa Wilsona w sprawie pokoju. Postulat miał być realizowany zgodnie z programem przedstawionym 8 stycznia 1918 r. podczas wystąpienia w Kongresie.

7 X 1918 – wobec klęski państw centralnych Rada Regencyjna rozwiązała Radę Stanu i proklamowała niepodległość Polski.

Austria stacza się szybko po pochyłości wiodącej do zupełnej rozsyпки. Nikt już za Austrią nie stoi, żaden naród, żadne stronnictwo, a umysłowo ograniczony cesarz nic nie rozumie, co się dzieje. [...]

O pokoju cicho. Ententa jest już teraz pewna zwycięstwa. Niemcy w wojnie przeciw całemu światu nie wytrzymają. [...] Cały naród polski jest teraz w obozie ententy.

Źródło: J. Hupka, *Z czasów wielkiej wojny. Pamiętnik nie kombatanta*, Lwów 1937.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Który cesarz Austrii, zdaniem Jana Hupki, był „umysłowo ograniczony”? Jakie działania cesarza mogły wpłynąć na taką ocenę?
3. Jak autor oceniał sytuację międzynarodową w Europie? Która z walczących stron była według niego bliska zwycięstwa?
4. Jak ta diagnoza wpływała, w przekonaniu Hupki, na sprawę polską?
5. Które państwa, według autora dziennika, były w lipcu 1918 r. przekonane o swoim zwycięstwie?

Warto wiedzieć

Jan Hupka w listopadzie 1914 r. w Wiedniu został członkiem Naczelnego Komitetu Narodowego. W 1915 r. jako reprezentant komitetu dwukrotnie przebywał w Królestwie, początkowo zarządzał rozdzielaniem żywności dla mieszkańców terenów okupowanych przez wojska austriackie, a następnie uczestniczył w dyskusjach z politykami tamtejszych ugrupowań. Od czerwca 1916 r. aż do rozwiązania NKN stał na czele Departamentu Opieki, którego siedziba mieściła się w Krakowie.

KALENDARIUM

15 VIII 1917 – z inicjatywy Romana Dmowskiego utworzono w Lozannie Komitet Narodowy Polski z siedzibą w Paryżu.

20 IX 1917 – uznanie przez rząd Francji Komitetu Narodowego Polskiego za oficjalne przedstawicielstwo odradzającego się państwa polskiego.

3 VI 1918 – premierzy Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch ogłosili w Wersalu konieczność utworzenia niepodległego państwa polskiego.

Warto wiedzieć

Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929) był zdecydowanym przeciwnikiem Niemiec. Doprowadził do zawarcia sojuszu między Francją, Rosją oraz Wielką Brytanią. W 1902 r. został senatorem, a następnie ministrem spraw wewnętrznych. Obowiązki premiera Francji pełnił dwukrotnie (od 25 października 1906 do 24 lipca 1909 oraz od 16 listopada 1917 do 20 stycznia 1920 r.). Wraz z premierem Wielkiej Brytanii Davidem Lloydem George'em i prezydentem Stanów Zjednoczonych Thomasem Woodrowem Wilsonem przygotował traktat wersalski, podpisany 28 czerwca 1919 r. przez Niemcy, państwa ententy oraz państwa sprzymierzone.

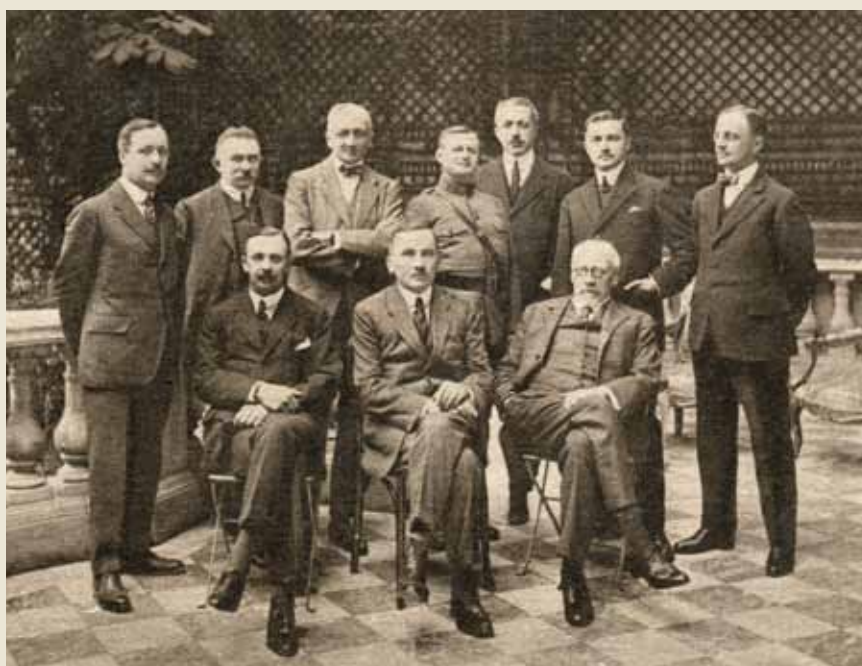
1918 wrzesień 5, Paryż – Fragment listu premiera Francji Georges'a Clemenceau do Romana Dmowskiego

Wchodzimy obecnie w okres rozstrzygający. [...] Rząd Republiki pierwszy uznał i uświęcił władzę Komitetu Narodowego Polskiego. Bądźcie, Panowie, pewni, że w dniu naszego zwycięstwa, co do którego nawet Niemcy i Austro-Węgry nie żywią już wątpliwości, Francja, [...] w porozumieniu ze swymi sprzymierzeńcami, nie cofnie się przed niczym, by wskrzesić wolną Polskę, zgodnie z jej aspiracjami narodowymi i w ramach jej granic historycznych.

Źródło: M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. 2: *Od zbrojnego wystąpienia Stanów Zjednoczonych do końca wojny*, Poznań 1931.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. O czym premier Georges Clemenceau poinformował adresata listu?
3. Czy państwa centralne zostały już pokonane w chwili powstania tego listu?
4. Wymień państwa sprzymierzone z Francją.
5. Wykorzystując wiedzę pozaźródłową, określ, w jakim stopniu deklaracje premiera Francji zostały urzeczywistnione.

Komitet Narodowy Polski w Paryżu. W pierwszym rządzie od lewej: Maurycy Zamoyski, Roman Dmowski, Erazm Piltz. W drugim rządzie od lewej: Stanisław Kozicki, Jan Rozwadowski, Konstanty Skirmunt, Franciszek Fronczak, Władysław Sobański, Marian Seyda, Józef Wielowieyski. (Wikimedia Commons)

Pytania

1. Które z widocznych na fotografii postaci odegrały znaczącą rolę w życiu politycznym II Rzeczypospolitej?
2. Opisz miejsce, w którym wykonano tę fotografię.
3. Gdyby fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

4 VI 1917 – wydanie przez prezydenta Francji Raymonda Poincarégo dekretu powołującego Armię Polską.

28 IX 1918 – przejście kontroli nad Armią Polską przez Komitet Narodowy Polski.

6 X 1918 – pierwszym polskim dowódcą Armii Polskiej został gen. Józef Haller.

23 X 1918 – powołanie przez Radę Regencyjną rządu z Józefem Świeżyńskim na czele.

Lokal Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu, Avenue Kléber 11. (*Roman Dmowski 1864–1939. Życiorys – wspomnienia – zbiór fotografii*, oprac. F. Fikus, Poznań 1939).

Pomyślny rozwój sprawy Armii Polskiej wzmocnił w opinii polskiej wpływ Komitetu, który miał stanowcze poparcie dużej większości rodaków w kraju oraz Polonii zagranicznej, szczególnie w Stanach Zjednoczonych i Brazylii. Zgłaszały się do KNP polskie organizacje polityczne z krańców najodleglejszych, jak Komitet Narodowy w Harbinie z jednej, a Rada Polska w Kanadzie z drugiej strony. [...]

Francuskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych zaczęło nakłaniać Komitet, by wzmocnił swą pozycję, a zarazem uprościł stosunek do rządów sprzymierzonych przez ogłoszenie się rządem tymczasowym państwa polskiego i ujęcie w tym charakterze władzy nad Armią Polską. [...] Ostatecznie, 13 października, uchwalono, „wobec przyjęcia przez wszystkie główne organizacje polityczne krajowe programu zjednoczenia i niepodległości Polski, to znaczy przyłączenia się do programu Komitetu Narodowego Polskiego” – rozpocząć kroki o uzyskanie od rządów sprzymierzonych atrybucji rządu *de facto*, z tym jednakowoż zastrzeżeniem, że Komitet korzystać z nich będzie wyłącznie w dziedzinie polskiej polityki zagranicznej i organizacji polskich sił zbrojnych.

Źródło: M. Seyda, *Polska na przełomie dziejów fakty i dokumenty*, t. 2: *Od zbrojnego wystąpienia Stanów Zjednoczonych do końca wojny*, Poznań 1931.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jak w 1918 r. Polacy oceniali działalność Komitetu Narodowego Polskiego? Uzasadnij odpowiedź.
3. Kiedy ostatecznie udało się Komitetowi Narodowemu Polskiemu wzmocnić swoją pozycję w zakresie polityki zagranicznej i wojskowości?
4. Co autor mógł rozumieć przez określenie „uzyskanie atrybucji rządu”?
5. Jakie zastrzeżenia wobec Komitetu Narodowego Polskiego wyraziły, według autora, władze francuskie?

Warto wiedzieć

Marian Seyda w latach 1917–1919 był członkiem Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu. Został kierownikiem Wydziału Prasowego KNP. Występował również jako przedstawiciel tejże organizacji w Urzędzie Polskim do Spraw Cywilnych we Francji. W połowie 1918 r. w imieniu Romana Dmowskiego przybył m.in. do Stanów Zjednoczonych z misją zorganizowania poparcia polskich emigrantów. W grudniu 1918 r. w Warszawie podczas rozmów z Józefem Piłsudskim podkreślał negatywny stosunek endecji wobec gabinetu socjalistycznego premiera Jędrzeja Moraczewskiego. W 1919 r. był ekspertem do spraw politycznych podczas konferencji pokojowej w Paryżu.

KALENDARIUM

7 XI 1918 – w Lublinie działacze lewicy niepodległościowej ogłosili powstanie Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej, jego premierem został Ignacy Daszyński, jeden z liderów Polskiej Partii Socjalistycznej.

9 XI 1918 – cesarz niemiecki Wilhelm II abdykował. Wiceprzewodniczący parlamentu niemieckiego ogłosił powstanie republiki demokratycznej.

10 XI 1918 – do Warszawy przyjechał Józef Piłsudski zwolniony z internowania w twierdzy magdeburskiej.

11 XI 1918 – w lasku Compiègne pod Paryżem delegacja niemiecka podpisała zawieszenie broni z państwami ententy, kończące działania zbrojne na froncie zachodnim. Tego dnia w Warszawie Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu władzę wojskową.

Warto wiedzieć

Pierwszym państwem, które odpowiedziało na telegram Józefa Piłsudskiego notyfikujący powstanie państwa polskiego, były Niemcy. Rząd niemiecki uznał niepodległość Polski 20 listopada 1918 r., a już 21 listopada 1918 r. do Warszawy przybył z Berlina poseł niemiecki Harry Kessler i złożył listy uwierzytelniające.

Do pana prezydenta Stanów Zjednoczonych,
Do Królewskiego rządu angielskiego,
Do rządu Rzeczypospolitej francuskiej,
Do Królewskiego rządu włoskiego,
Do Cesarskiego rządu japońskiego,
Do rządu Rzeczypospolitej niemieckiej
i do rządów wszystkich państw wojujących i neutralnych.

Jako wódz naczelny armii polskiej, pragnę notyfikować rządowi i narodom wojującym i neutralnym istnienie państwa polskiego niepodległego, obejmującego wszystkie ziemie zjednoczonej Polski.

Sytuacja polityczna w Polsce i jarzmo okupacji nie pozwoliły dotychczas narodowi polskiemu wypowiedzieć się swobodnie o swym losie. Dzięki zmianom, które nastąpiły wskutek świetnych zwycięstw armii sprzymierzonych – wznowienie niepodległości i suwerenności Polski staje się odtąd faktem dokonany.

Państwo polskie powstaje z woli całego narodu i opiera się na podstawach demokratycznych. Rząd polski zastąpi panowanie przemocy, która przez sto czterdzieści lat ciążyła nad losami Polski – przez ustrój, zbudowany na porządku i sprawiedliwości.

Opierając się na armii polskiej pod moją komendą, mam nadzieję, że odtąd żadna armia obca nie wkroczy do Polski, nim nie wyrazimy w tej sprawie formalnej woli naszej. Jestem przekonany, że potężne demokracje Zachodu udzielą swej pomocy i braterskiego poparcia polskiej Rzeczypospolitej odrodzonej i niepodległej.

Wódz Naczelny
Piłsudski
Za Ministra Spraw Zewnętrznych
Filipowicz

Źródło: „Monitor Polski” 1918, nr 206.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie były uprawnienia Józefa Piłsudskiego do występowania na arenie międzynarodowej w imieniu państwa polskiego?
3. Czy istniały inne organy przedstawicielskie narodu polskiego uznawane przez państwa zachodnie, gdy została nadana ta depesza? Wymień je.
4. Posługując się mapą historyczną, określ zasięg terytorialny państwa polskiego w listopadzie 1918 r.
5. Jaki ustrój polityczny w odrodzonym państwie polskim zapowiedział Józef Piłsudski w depeszy?
6. Czy wybór takiego systemu politycznego odzwierciedlał jedynie osobiste poglądy polityczne Piłsudskiego, czy wyrażał wolę również innych środowisk? Jeśli tak, to jakich?
7. Dlaczego Józef Piłsudski użył określenia „z woli całego narodu”?

CZĘŚĆ IV ZA KULISAMI WOJNY

Mieszkańcy ziem polskich (w granicach państwa z 1923 r.) powołani i zmobilizowani do armii państw zaborczych w latach 1914–1918

KALENDARIUM

28 VII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii.

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

3 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Francji.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

3 III 1918 – Rosja sowiecka zawarła traktat pokojowy z Niemcami i Austro-Węgrami.

3 XI 1918 – Austro-Węgry poddały się państwom ententy.

Warto wiedzieć

Historycy szacują, że w trakcie I wojny światowej do niewoli trafiło ok. 400 tys. polskich żołnierzy walczących w armiach państw zaborczych. W Rosji, Niemczech, Austrii, Francji czy Włoszech, ze względów politycznych, polskich jeńców często przetrzymywano w odrębnych obozach jenieckich.

Lata	Zabór			Ogółem
	austriacki	pruski	rosyjski	
Zmobilizowani w 1914 r.	571 000	251 800	724 800	1 547 600
Powołani w:				
1914 r.	131 240	175 137	119 893	426 270
1915 r.	284 830	133 030	216 980	634 840
1916 r.	169 315	99 139	92 720	361 174
1917 r.	154 480	73 265	35 971	263 716
1918 r.	90 594	47 121	5 446	143 161
ogółem	1 401 500	779 500	1 195 800	3 376 800
polegli	220 000	110 000	55 000	385 000

Źródło: A. Gawryszewski, *Ludność Polski w XX wieku*, Warszawa 2005.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Ilu Polaków walczyło w armiach zaborczych podczas I wojny światowej?
3. Wyjaśnij różnicę między kategoriami „zmobilizowani” a „powołani”.
4. Dlaczego nie było mobilizacji po 1914 r.?
5. W którym zaborze zmobilizowano najwięcej osób?
6. W której armii służyło łącznie najwięcej mieszkańców ziem polskich?
7. Ile procent polskich żołnierzy w armiach zaborczych poległo w czasie wojny?
8. Korzystając z materiału nr 4 (Zmiany w liczbie ludności zamieszkującej terytoria, które znalazły się w granicach II Rzeczypospolitej) z części IV, oblicz, jaki odsetek mieszkańców ziem polskich według stanu z 1914 r. stanowiła liczba Polaków służących w czasie wojny w armiach zaborczych. Zastanów się, jaki mogło to mieć skutek dla życia gospodarczego tych ziem.

Jeńcy rosyjscy w niewoli niemieckiej, Częstochowa, październik 1914 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Jak zachowują się postacie na fotografii?
2. Co odróżnia od siebie ludzi na niej uwiecznionych?
3. Jakie relacje panują między nimi?
4. Jaki nastrój dominuje na fotografii?
5. Korzystając z podpisu pod fotografią, ustal, kim są te osoby.

KALENDARIUM

12 III 1918 – Urząd Zgromadzenia Cukierników Warszawskich zwrócił się z prośbą do gubernatora warszawskiego o pozwolenie na wypiek ciastek bez użycia mąki.

2 VI 1918 – w Warszawie ogłoszono rozporządzenie policyjne nakazujące używania mąki wyłącznie do wypieku chleba.

4 XII 1918 – „Kurier Warszawski” opublikował ceny podstawowych artykułów żywnościowych: na początku grudnia spekulanci żądali od 400 do 410 marek za ok. 17 kg cukru. Dwa tygodnie wcześniej cena takiej samej ilości produktu wynosiła od 140 do 150 marek.

Warto wiedzieć

Według szacunków historyków podczas I wojny światowej, na skutek działań wojennych, ok. 20 proc. gruntów rolnych na ziemiach polskich nie było w ogóle uprawianych.

Płody rolne	1911–1913	1916	1917	1918
pszenica	100	25,0	24,1	77,6
żyto	100	57,8	51,5	97,8
owies	100	40,8	41,7	106,6
jęczmień	100	51,2	36,1	140,8
ziemniaki	100	56,5	53,9	107,9

Wartość dla lat 1911–1913 przedstawiono jako 100 proc.

Źródło: M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, Kielce 2003.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Uprawa których płodów rolnych ucierpiała najbardziej w czasie I wojny światowej?
3. W jakich latach zbiory były najniższe?
4. Co mogło wpłynąć na zmniejszenie zbiorów? Wymień przynajmniej trzy czynniki.

Warto wiedzieć

Podczas II wojny światowej straty w pogłowie zwierząt gospodarskich na ziemiach polskich były jeszcze większe niż podczas I wojny światowej – liczba niektórych gatunków zmniejszyła się nawet trzykrotnie.

Zwierzęta	1912	1916	1917	1918
konie	100	55,3	56,0	54,2
bydło	100	59,9	63,8	64,3
trzoda chlewna	100	122,4	134,4	123,8

Wartość dla roku 1912 przedstawiono jako 100 proc.

Źródło: M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, Kielce 2003.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Hodowla których zwierząt poniosła największe straty podczas I wojny?
3. Korzystając z materiału nr 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1.) i 7 (Odezwa Komitetu Generalnego Szwajcarskiego dla Ofiar Wojny w Polsce do społeczeństw Europy Zachodniej autorstwa Henryka Sienkiewicza) z części IV oraz wiedzy pozaźródłowej, określ, co wpłynęło na zmniejszenie pogłowia zwierząt.
4. Których zwierząt hodowano w tym czasie więcej?
5. Jaki mógł być powód tego wzrostu?
6. W którym roku zanotowano największe straty w hodowli zwierząt?
7. Jaki wpływ na prowadzenie gospodarstwa miał ubytek zwierząt hodowlanych?

Warto wiedzieć

Rozwój medycyny oraz higieny na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX w. wpłynął na zmniejszenie śmiertelności, zwłaszcza wśród niemowląt i małych dzieci. W latach 1870–1914 liczba mieszkańców tych ziem powiększyła się dwukrotnie.

Okres	Polska	Województwa centralne	Województwa wschodnie	Województwa zachodnie	Województwa południowe
1 I 1914	30 310 mln	12 563 mln	5 377 mln	4 152 mln	8 218 mln
1 I 1919	26 282 mln	10 948 mln	3 852 mln	3 987 mln	7 495 mln
1 I 1924	28 774 mln	11 975 mln	4 812 mln	4 089 mln	7 898 mln
1 I 1931	31 668 mln	13 263 mln	5 490 mln	4 457 mln	8 458 mln

Źródło: A. Gawryszewski, *Ludność Polski w XX wieku*, Warszawa 2005.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie były straty ludności ziem polskich w wyniku I wojny światowej? Podaj wynik w liczbach naturalnych i procentach.
3. Które rejony przyszłego państwa polskiego były najludniejsze w przededniu wybuchu I wojny światowej?
4. Która z czterech grup województw zanotowała największy spadek liczby mieszkańców w latach 1914–1918?
5. Zastanów się, co było przyczyną największego ubytku ludności na tych terenach?
6. W którym roku państwo polskie odnotowało wyższy poziom ludności niż w okresie sprzed I wojny światowej? Ile lat upłynęło od zakończenia działań wojennych do tego momentu?

KALENDARIUM

11 XI 1918 – Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu dowództwo nad Polską Siłą Zbrojną.

24 XI 1918 – Józef Piłsudski został wybrany na Tymczasowego Naczelnika Państwa aż do zwołania Sejmu Ustawodawczego.

18 I 1919 – początek obrad konferencji pokojowej w Paryżu. Stronę polską reprezentowali Ignacy Paderewski i Roman Dmowski.

28 VI 1919 – państwa ententy i Niemcy podpisały traktat pokojowy zwany wersalskim, zgodnie z którym Polska otrzymała Wielkopolskę i Pomorze.

21 I 1920 – zakończenie obrad konferencji w Paryżu.

Warto wiedzieć

I wojna światowa spowodowała ogromne zniszczenia gospodarcze w wielu krajach. Dlatego decyzją państw ententy traktat wersalski wprowadził do prawa międzynarodowego obowiązek naprawienia szkód wojennych przez najeźdźcę. W opinii przedstawicieli państw sojusznicych główna odpowiedzialność za wywołanie wojny spadała na Niemcy i to one miały ponieść ciężar odszkodowań – łącznie 123 mln marek, spłacanych co roku w 50 ratach.

Niemcy urządziły w zaokupowanych przez siebie terytoriach na wschodzie i na zachodzie systematyczną kradzież i stworzyły dezorganizację życia ekonomicznego, podczas gdy w Niemczech życie ekonomiczne płynęło normalnie.

Pomimo wielu ofiar, których wojna wymagała od Niemców, nie byli oni zmuszeni do zamknięcia swoich warsztatów i przerwania działalności przedsiębiorstw. Przeciwnie, uruchamiali oni coraz nowe siły, biorąc surowce z krajów okupowanych, skąd zabierali też maszyny niezbędne, robotników, konie, narzędzia rolnicze i drzewo. [...]

Rolnictwo w Polsce w chwili obecnej nie jest w stanie zaspokoić potrzeb ludności; inwentarz rolny (żywy i martwy) jest zniszczony przez wojnę lub zagrabiony i wywieziony przez nieprzyjaciela. [...]

Przedstawiamy spis rzeczy, które mają być restytuowane, co zresztą nie wyczerpuje naszych pretensji w dziedzinie odszkodowań. Chodzi tu tylko o to, co może być bezzwłocznie odebrane. Jeżeli to nie będzie dokonane, będziemy zagrożeni katastrofą w produkcji ekonomicznej, głodem oraz katastrofą socjalną, gdyż masy robotnicze nie będą mogły być otrzymane w należytych warunkach z powodu braku pracy. [...]

Rolnictwo

Koni	1 000 000 sztuk
Bydła rogatego	1 600 000 sztuk
Owiec	500 000 sztuk
Nierogacizny	1 500 000 sztuk

Maszyny i narzędzia rolnicze

Pługów zwyczajnych	400 000 sztuk
Siewników do nawozu	1 500 sztuk
Żniwiarek	4 000 sztuk
Siewników do nasion	4 750 sztuk
Kosiarek	1 500 sztuk
Młocarni	20 000 sztuk
Młocarni parowych	930 sztuk
Wozów	500 000 sztuk
Łańcuchów	1 500 000 metrów
Narzędzi do kuźni	20 000 kompletów

Surowce

Wełny	12 000 ton
Przędzy wełnianej	4 000 ton
Bawełny	38 000 ton
Przędzy bawełnianej	12 000 ton
Juty	14 000 ton
Miedzi	10 000 ton
Metali do robienia czcionek	300 ton
Błachy żelaznej	8 000 ton
Skór wołowych	250 000 sztuk
Skór cielęcych	300 000 sztuk
Smarów	1000 ton

Przemysł

Kotłów parowych	36 sztuk
Motorów elektrycznych	500 sztuk
Obrabiarek	2 700 sztuk
Kabli i drutu miedzianego	2 000 ton
Pasów skórzaných	1 000 ton

Źródło: *Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, 18 III 1919 r.* [w:] *Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku*, red. M. Przyłuska-Brzostek, Warszawa 2009.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Które z walczących państw, według autorów memoriału, dokonało największych zniszczeń w gospodarce na ziemiach polskich?
3. Na czym polegała eksploatacja ziem polskich przez okupanta? Porównaj treść memoriału z materiałem nr 21 (Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Tadeusza Bąblewskiego) z części IV.
4. Czego domagają się autorzy memoriału?
5. Na podstawie przytoczonego spisu określ, które dziedziny życia gospodarczego wymagały największej pomocy.
6. Kto i dlaczego, według autorów memoriału, powinien dostarczyć wymienione w nim pozycje?
7. Jakie zagrożenia, zdaniem autorów, może wywołać niezrealizowanie żądań zawartych w memoriale?

Zniszczenia wojenne we wsi Drzewica w powiecie opoczyńskim na fotografii z albumu przygotowanego przez niemiecką administrację Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego, 1914–1915. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Zastanów się, dlaczego zrobiono tę fotografię.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, kiedy w uwiecznionym na fotografii rejonie toczyły się walki.
3. Jaki wpływ na życie mieszkańców Drzewicy miały, twoim zdaniem, zniszczenia wojenne?

1919 kwiecień 12, Paryż – Memorandum delegacji polskiej do rządu francuskiego: maszyny zarekwirowane przez władze niemieckie, cz. 2

KALENDARIUM

6 XII 1914 – wojska niemieckie po raz kolejny i ostatni zajęły Łódź.

5 VIII 1915 – początek okupacji niemieckiej w Warszawie.

16 X 1916 – zarządzenie niemieckie o oddaniu przez mieszkańców Królestwa Polskiego władzom okupacyjnym obrabiarek i maszyn elektrycznych.

22 XII 1916 – zarządzenie niemieckie o oddaniu przez mieszkańców Królestwa Polskiego władzom okupacyjnym metali, skór, pasów pędnych i transmisyjnych.

26 IV 1917 – początek emisji nowej waluty na okupowanych ziemiach polskich – marki polskiej.

Warto wiedzieć

W opinii większości fabrykantów rekwizycje wyposażenia fabrycznego miały służyć wyeliminowaniu konkurencyjnej dla przemysłu niemieckiego produkcji na dawnych ziemiach zaboru rosyjskiego. Straty wojenne w przemyśle na ziemiach polskich były tak poważne, że w 1919 r. produkcja przemysłowa osiągnęła poziom jedynie 13 proc. produkcji z 1913 r.

Rekwizycja motorów elektrycznych zadała najcięższy cios polskiemu przemysłowi, gdyż całkowicie zatrzymała wielki zelektryfikowany przemysł włókienniczy w Łodzi; cios ten dotknął również inne działy wielkiego przemysłu i zniszczył wiele warsztatów maszynowych. Wystarczy powiedzieć, że Niemcy zarekwirowali około połowy wszystkich motorów elektrycznych, jakie kraj posiadał przed okupacją. Obrabiarek do metalu i drzewa nie rekwirovano w tak znacznej ilości, jak inne maszyny, niemniej jednak wiele z nich zabrano, a tym samym okaleczono wszystkie fabryki, grabiąc w nich najlepsze maszyny, najnowsze typu, co połączone z poprzednią rekwizycją, dokonaną przez władze rosyjskie, doprowadziło polskie fabryki do niezdolności produkcyjnej.

Źródło: *Memorandum delegacji polskiej do rządu francuskiego: maszyny zarekwirowane przez władze niemieckie, 12 IV 1919 r.* [w:] *Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku*, red. M. Przytuska-Brzostek, Warszawa 2009.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakiej gałęzi gospodarki dotyczy memorandum?
3. Jak autorzy oceniają jej obecny stan?
4. Jakie straty gospodarcze wymieniono w tekście?
5. Kto, według autorów, był winien tym stratom?
6. Porównaj powyższy tekst z materiałem nr 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1.) z części IV. Jakie, twoim zdaniem, mogły być konsekwencje społeczne i polityczne opisanych w nim strat?

KALENDARIUM

8 I 1915 – w Szwajcarii z inicjatywy m.in. Henryka Sienkiewicza i Ignacego Paderewskiego powstał Komitet Generalny Szwajcarski dla Ofiar Wojny w Polsce.

1 I 1915 – w Krakowie powstał Krakowski Biskupi Komitet Niesienia Pomocy Dotkniętym Klęską Wojny.

5 VIII 1915 – początek okupacji niemieckiej w Warszawie.

IX 1915 – w Szwajcarii powołano Centralną Agencję Polską dla propagowania idei niepodległości Polski w społeczeństwach państw Europy Zachodniej.

15 XI 1916 – w Vevey zmarł przewodniczący organizacji – Henryk Sienkiewicz.

Warto wiedzieć

Odezwa została natychmiast przetłumaczona oraz rozesłana do francusko- i włoskojęzycznych redakcji prasowych. Komitetowi Generalnemu udało się zebrać łącznie 20 mln franków szwajcarskich na pomoc Polakom w kraju. Przy okazji gromadzenia funduszy Komitet szerzył wiedzę na temat Polski, jej historii i aktualnej sytuacji politycznej. „Budzi zainteresowanie się, współczucie i sumienie polityczne Europy” – relacjonował rezultaty prac Komitetu Henryk Sienkiewicz.

1915 luty 1, Vevey w Szwajcarii – Odezwa Komitetu Generalnego Szwajcarskiego dla Ofiar Wojny w Polsce do społeczeństw Europy Zachodniej autorstwa Henryka Sienkiewicza

Do ludów ucywilizowanych

Wojna największa w dziejach i straszliwe zniszczenie – oto dwa złe duchy, które władną dziś światem.

Giną setki tysięcy żołnierzy od kul i bagnatów, a miliony bezbronnych ludzi z nędzy i głodu.

Krwawym pobojuwiskiem stały się szczególnie dwa kraje, niegdyś hojne żywicielki narodów w nich zamieszkałych, dziś zmienione w głuchą pustynię. To Polska i Belgia.

Ale Belgii przyszedł już słusznie cały świat z pomocą. Obecnie wzywa jej moja ojczyzna. Siedmiokroć razy większa przestrzeń niż królestwo bohatera – Alberta, została zdeptana w Polsce żelazną stopą wojny. Miecz wytoczył w nieszczęsnej ziemi rzeki krwi, gdyż synowie jej zmuszeni są walczyć w trzech wrogich sobie wojskach. Pożoga zniszczyła miasta i wsie. Ustała praca ludzka – i nad olbrzymią krainą, od Niemna do Karpat, roztoczył skrzydła upiór głodu.

Robotnik nie pracuje, gdyż nie masz już w Polsce fabryk; plugi rdzewieją beczynnie, albowiem wieśniakowi zabrano inwentarz i ziarno na zasiew; kupiec w większości miast nie sprzedaje towaru, ponieważ nikt nie ma go za co nabyć. Starcom i kobietom brak wśród srogiej zimy dachu nad głową. Rozszerzyły się choroby; pogasły domowe ogniska, a gdy dzieci wyciągają wychudłe ręce do matek z prośbą o kawałek chleba – matki odpowiadają im tylko łzami.

I takich zgłodniałych i łaknących pomocy – słuchajcie chrześcijańskie ludy! – miliony i miliony.

Lecz czy Polska ma prawo do waszej pomocy?

Ma je w imię miłości bliźniego każdy naród, a tym bardziej polski, który po rozdarciu ojczyzny nie ugiął się pod przemocą, nie zaparł się swego imienia i wykazał tak wielką siłę życia, że zatrata musiała się cofnąć przed nią.

Ma je ze względu na swą przeszłość dziejową, albowiem przez długie wieki był przedmurzem chrześcijaństwa w walce z półksiężycem – tarczą cywilizacji i obroną uciśnionych. Imiona Sobieskiego, Kościuszki i księcia Józefa Poniatowskiego tkwią w pamięci ludzkiej i pozostaną w niej na wieki. Drzwi naszej ojczyzny otwarte były zawsze dla ofiar wszelkiego prześladowania. Gdziekolwiek wrzała walka o wolność, płynęła nasza krew; gdziekolwiek klęski elementarne wtrącały w nędzę ludzi, płynął i nasz grosz. W chórze narodów nie brakło nigdy naszego głosu, który brzmiał zawsze podniośle. W cywilizacyjnym dorobku nie brakło naszych imion, naszej pracy, naszej myśli, naszej siły twórczej.

Więc w imię tego udziału w życiu ludzkości, w imię praw, jakie ów udział daje, w imię nauki Chrystusowej, w imię cierpień dawnych i obecnych, zwracam się do was, ucywilizowane narody, i wzywam dla mojego – waszej pomocy. Niech dźwigają się z gruzów polskie miasta i wsie. Niech

chłopu polskiemu nie zbraknie sił do ujęcia pługa ni ziarna na obsianie gleby; niech serce polskie dozna innych uczuć prócz bólu, niech głos polski przestanie być tylko jękiem powszechnym. Niech matki polskie potrafią dać dzieciom coś więcej prócz łez.

Chleba i dachu dla polskiego ludu, by mógł doczekać się wiosny odrodzenia!

Źródło: H. Sienkiewicz, *Pisma zapomniane i niewydane*, Lwów 1922.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Do kogo skierowany jest ten apel?
3. O co proszą jego autorzy?
4. Dlaczego wśród krajów, które najbardziej ucierpiały w czasie wojny, znalazły się ziemie polskie?
5. Wymień skutki działań wojennych na ziemiach polskich, zawarte w odezwie.
6. Do jakich argumentów odwołuje się autor odezwy, prosząc o pomoc? Jak można je sklasyfikować?
7. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, które z wyróżnień międzynarodowych, jakie otrzymał Henryk Sienkiewicz, stanowi dowód na jego popularność wśród zachodnioeuropejskich czytelników? Jak myślisz, czy ta nagroda miała wpływ na skuteczność jego działań społecznych?

„Lalki pani Paderewskiej” – szmaciane lalki sprzedawane na aukcjach charytatywnych organizowanych przez żonę Ignacego Paderewskiego, Helenę w USA. (Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych)

KALENDARIUM

8 I 1915 – w Szwajcarii z inicjatywy m.in. Henryka Sienkiewicza i Ignacego Paderewskiego powstał Komitet Generalny Szwajcarski dla Ofiar Wojny w Polsce.

15 XI 1916 – w Vevey zmarł przewodniczący organizacji – Henryk Sienkiewicz.

12 VI 1919 – zakończenie działalności Szwajcarskiego Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ tematykę obrazu.
2. Jaki nastrój panuje na obrazie? Jakie środki o tym decydują?
3. Kto jest na pierwszym planie?
4. Co robią pierwszoplanowe postaci?
5. Na podstawie materiału nr 7 (Odezwa Komitetu Generalnego Szwajcarskiego dla Ofiar Wojny w Polsce do społeczeństw Europy Zachodniej autorstwa Henryka Sienkiewicza) z części IV wyjaśnij, czym zajmował się Komitet Generalny Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce.
6. Dlaczego autor zobrazował fikcyjne spotkanie? Jaki mógł być cel tego pomysłu?
7. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, kim z zawodu byli sportretowani członkowie Komitetu.

Fikcyjne spotkanie członków Komitetu: Henryka Sienkiewicza, Władysława Mickiewicza, Heleny Paderewskiej, Józefa Wierusza-Kowalskiego, Szymona Askenazego, Ignacego Paderewskiego, Antoniego Osuchowskiego, Tadeusza Romera i Erazma Piltza. (Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie)

Warto wiedzieć

Pochodzący z Mazowsza malarz Leon Kaufmann (ps. „Kamir”) po ukończeniu studiów malarskich w Monachium i Paryżu przez krótki okres mieszkał w Warszawie. Następnie wyemigrował na stałe do Francji, ale utrzymywał kontakt z polskim środowiskiem artystycznym, m.in. kilkakrotnie gościł na wystawach Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Malował głównie portrety i krajobrazy. Stosował techniki olejną i pastelową. Rozcierał pastelowy pył na powierzchni obrazu, by osiągnąć wrażenie tajemniczego światła.

KALENDARIUM

2 IV 1918 – w miejskich sklepach rozpoczęto sprzedawanie ziemniaków (półtora kilograma na tydzień dla jednej osoby), które można było nabyć po uprzednim okazaniu białej legitymacji i odcięciu kuponu nr 31.

6 VIII 1918 – przy Krajowym Urzędzie Gospodarczym utworzono oddział nadzoru nad obrotem artykułów żywnościowych, który podjął we Lwowie walkę z lichwą i zapobiegał gromadzeniu towarów w celach spekulacyjnych.

2 IX 1918 – strajk piekarzy, którzy zajmowali się wypiekiem tzw. chleba kartkowego w Warszawie.

4 IX 1918 – wydanie rozporządzenia przez władze okupacyjne, zgodnie z którym strajkujący piekarze mieli powrócić do pracy najpóźniej 5 września 1918 r. o 7 rano. Wszelkie odstępstwa od wypełniania obowiązków miały być karane więzieniem do lat trzech. Groziła również kara pieniężna do 10 tys. marek.

Warto wiedzieć

Reakcją na coraz większe braki w zaopatrzeniu sklepów była spekulacja. Poza kontrolą państwa, na targowiskach można było kupić prawie wszystko – od artykułów pierwszej potrzeby po towary luksusowe z krajów kolonialnych. Władze próbowały walczyć z czarnym rynkiem m.in. przez niespodziewane kontrole targów, ale bez rezultatu. Wobec wielkiego popytu ceny czarnorynkowe w Królestwie Polskim i Galicji w czasie wojny wzrosły średnio o 1000 proc.

Produkt	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Chleb żytni	100	121	178	152	160	221
Masło	100	105	186	301	501	1190
Mleko	100	200	175	225	427	1105
Ziemniaki	100	115	179	290	408	793
Wołowina	100	95	180	276	294	640
Cukier	100	102	114	125	141	194
Sól	100	102	109	109	114	176
Mydło	100	108	262	805	1125	1239
Węgiel	100	105	118	139	178	370

Cena z 1913 r. przedstawiona jako 100 proc.

Źródło: B. Ogórek, *Niezatarte piękno? Wpływ I wojny światowej na ludność miasta Krakowa*, Kraków 2018.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Które produkty najwięcej podrożały w czasie trwania wojny?
3. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej oraz materiału nr 3 (Zwierzęta hodowlane na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką) i 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1.) z części IV zastanów się, dlaczego ceny tych artykułów wzrosły najbardziej.
4. Jakie konsekwencje dla zdrowia ludności mógł mieć wzrost cen tych produktów?
5. Cena którego produktu rosta najwolniej?

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – powstanie Komitetu Obywatelskiego w Warszawie.

10 VIII 1914 – powstanie Głównego Komitetu Obywatelskiego w Łodzi.

11 IX 1914 – powstanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Warszawie.

28 IX 1914 – wojska niemieckie rozpoczęły ofensywę w kierunku Warszawy.

8 X 1914 – wojska niemieckie po raz pierwszy zajęły Łódź.

11 XI – 6 XII 1914 – bitwa łódzka między wojskami niemieckimi i rosyjskimi.

6 XII 1914 – wojska niemieckie po raz kolejny i ostatni zajęły Łódź.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

Warto wiedzieć

Zarówno niemieckie, jak i austro-węgierskie władze okupacyjne zabroniły, pod groźbą surowych kar, wolnego handlu artykułami rolnymi na wsi. Tylko władze okupacyjne miały monopol na skup płodów rolnych i ich dystrybucję.

Włościanie okoliczni nie posiadają obecnie kartofli nawet tyle, aby opędzić własne potrzeby, a są i tacy, którzy pozostali zupełnie nie tylko bez kartofli, ale w ogóle bez wszelkich artykułów żywnościowych [...]. Niektórzy posiadają natomiast spore zapasy buraków pastewnych, które, jak wiadomo, stanowią dla bydła jeden z głównych artykułów spożywczych.

Otóż w ostatnich dniach biedna ludność naszego miasta zaczęła kupować te buraki na pokarm dla siebie. Ponieważ mało kto z włościan okolicznych ma dziś bydło, przeto buraki pastewne sprzedawane są chętnie.

Przy sposobności zaznaczamy, że wiele osób dźwigających kartofle z miejscowości odległych od Łodzi o mil kilka z braku posiłku w drodze pada z wycieńczenia i głodu i błaga pobliskich mieszkańców o posiłek.

Źródło: *Już buraki pastewne*, „Kurier Łódzki”, 18 XII 1914.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Na jaki problem autor zwraca w nim uwagę?
3. Jakich produktów zabrakło w okolicach miasta? Porównaj powyższy tekst z materiałem nr 9 (Wzrost cen produktów w Krakowie w okresie 1913–1918), 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie), 16 (Fragment artykułu prasowego z przepisami na substytut chleba), 17 (Rysunki satyryczne na temat braku towarów na rynku), 18 (Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) z części IV. Czy opisane braki występowały tylko w jednym regionie?
4. Jaki mógł być, twoim zdaniem, powód tego niedoboru?
5. Jak radziła sobie miejscowa ludność?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ, jak wyglądała sytuacja na froncie wschodnim w czasie publikowania tego artykułu? Pod którym zarządem znajdowała się wówczas Łódź?
7. Kto mógł być, w zamyśle autora, rzeczywistym adresatem tego artykułu?

Przewóz ziemniaków w drodze do Łodzi, 1914–1915. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Co jest przedstawione na pierwszym planie?
2. Co znajduje się na drugim planie?
3. Scharakteryzuj ludzi przedstawionych na fotografii. Porównaj swoją odpowiedź z podpisem pod fotografią.
4. Zastanów się, kto mógł wykonać tę fotografię. W jakim celu?

KALENDARIUM

XII 1914 – władze austro-węgierskie wydały piekarzom w całym państwie nakaz dodawania do pieczywa mąki jęczmiennej, ziemniaczanej i kukurydzianej.

1 II 1915 – na terenie Niemiec oraz ziem przez nie okupowanych zostały wprowadzone kartki na chleb, pojawił się również tzw. K-brot (chleb wojenny) z mąki ziemniaczanej.

I–III 1915 – wybicie świń w Niemczech z powodu braku na rynku zboża i ziemniaków, których nie wystarczało dla ludzi.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

II 1918 – w Wielkiej Brytanii wprowadzono kartki na mięso.

1915 luty 23, Łódź – Artykuł prasowy propagujący hodowlę królików jako źródło taniego mięsa dla potrzeb rodziny

W czasach obecnej drożyzny, jakiej nie doświadczały jeszcze żyjące dziś pokolenia, ludziska chwytają się przeróżnych środków, byle tylko nie dać się głodowi, byle czasy te ciężkie przetrwać.

Wiadomo, że mięso jest jednym z najpożywniejszych pokarmów. Ale nie każdego stać na to, aby jadać mięso. Otóż tacy, którzy nie mogą pozwolić sobie na jądanie mięsa zwykłego, tj. wołowego lub wieprzowego, mogą jadać mięso z królików, które bardzo łatwo hodować, a dają one mięso smaczne i zdrowe.

Hodowlą tych pożytecznych zwierzątek zajmuje się już wielu mieszkańców naszego miasta. Króliki mnożą się ogromnie szybko. Jeden z hodowców opowiadał nam, że w ciągu roku z jednej pary dochował się aż 500 sztuk.

Króliki dają nie tylko mięso dobre, ale i futra kosztowne, szczególnież tak zwane „srebrniaki”, których skórki cenią po 5 rubli. A więc korzyść z hodowli królików jest podwójna. [...]

Żywi się króliki – zimą odpadkami z kuchni i sianem suszonym – latem zaś świeżymi trawami pastewnymi. [...]

Hodowlą królików winny zająć się jak największe masy ludzi.

Źródło: *Hodowla królików*, „Gazeta Łódzka”, 23 II 1915.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Do czego zachęca jego autor?
3. Jak ocenia sytuację na rynku?
4. Jakie zalety ma według niego polecana hodowla?
5. Do kogo skierowany jest ten artykuł?
6. Porównaj powyższy tekst z materiałem nr 9 (Wzrost cen produktów w Krakowie w okresie 1913–1918) i 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie) z części IV. Czy opisane problemy występowały tylko w jednym regionie?
7. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, wymień powody wysokich cen żywności w omawianym okresie.

Warto wiedzieć

W wyniku niszczących działań wojennych, zmobilizowania w szeregi walczących armii milionów chłopów oraz blokady kontynentalnej wobec państw centralnych problemy z brakiem żywności pojawiły się w prawie całej Europie. Do największych rozruchów głodowych doszło m.in. w Wiedniu, Berlinie, Turynie, Warszawie, Krakowie. W Petersburgu stały się one początkiem rewolucji lutowej zakończonej obaleniem władzy carskiej w Rosji.

KALENDARIUM

XII 1914 – władze austro-węgierskie wydały piekarzom w całym państwie nakaz dodawania do pieczywa mąki jęczmiennej, ziemniaczanej i kukurydzianej.

1 II 1915 – na terenie Niemiec oraz ziem przez nie okupowanych zostały wprowadzone kartki na chleb, pojawił się również tzw. K-brot (chleb wojenny) z mąki ziemniaczanej.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

22 I 1918 – zarząd niemiecki przekazał 30 tys. marek na rzecz biednych miast w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim, z czego Warszawa otrzymała 18 tys., Łodzi ofiarowano 8 tys., a Sosnowcowi 4 tys.

2 VI 1918 – zgodnie z wydanym w Warszawie rozporządzeniem policyjnym z mąki można było wypiekać wyłącznie chleb.

II 1918 – w Wielkiej Brytanii wprowadzono kartki na mięso.

Ostatnimi czasy zjawił się w sprzedaży nowy rodzaj pokarmu, smakiem do złudzenia naśladujący mięso i zawierający dużo pożywnych pierwiastków, jak: białko, tłuszcz, gluten i lecytynę, które są właśnie głównymi składnikami mięsa naturalnego. Wynalazek ten zasługuje na uwagę, jako oparty na podstawach naukowych i eksploatowany fachowo przez znaną tutejszą fabrykę, która wprowadziła go do sprzedaży pod nazwą kotletów „Lech”.

Kotlety te są potrawą bardzo smaczną, pożywną i tanią, a przy taności posiadają i tę praktyczną stronę, że są zupełnie gotowe, tj. uformowane w postaci krążków, które nie wymagają żadnej przyprawy ani gotowania. Należy je tylko na parę minut zamoczyć w wodzie i usmażyć na maśle lub innym tłuszczu jadalnym.

Źródło: *Interesujący wynalazek*, „Kurier Warszawski”, 15 I 1916.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jaki produkt opisany jest w artykule?
3. Który produkt żywnościowy może być zastąpiony przez opisywany wynalazek? Jaki jest największy walor tego wynalazku zdaniem autora?
4. Kto jest potencjalnym nabywcą wynalazku? O jakiej sytuacji rynkowej świadczy treść tego artykułu?
5. Korzystając z materiału nr 3 (Zwierzęta hodowlane na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką), 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1) i 18 (Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) z części IV oraz wiedzy pozaźródłowej, wskaż przyczyny tej sytuacji.
6. Korzystając z części „Warto wiedzieć”, wyjaśnij, jak z języka niemieckiego określa się niepełnowartościowy produkt zastępczy.

Warto wiedzieć

Wobec braku wielu produktów pierwszej potrzeby państwa europejskie wprowadzały na rynek zamienniki, m.in. cukier zastępowano sacharyną, masło margaryną, herbatę ziołami i suszonymi obierkami z jabłek, tytoń liśćmi wiśni, kawę zmielonymi ziarnami zbóż lub żołądziami, bawełnę włóknami pokrzyw. Takie zamienniki, nazywane „ersatzami” (niem. – towar zastępczy) stały się bodźcem do szybkiego rozwoju chemii spożywczej. Ersatzami istniejącymi do dziś są np. kawa zbożowa czy budyń w proszku.

KALENDARIUM

1 II 1915 – w Niemczech oraz na ziemiach przez nie okupowanych zostały wprowadzone kartki na chleb, pojawił się również tzw. K-brot (chleb wojenny) z mąki ziemniaczanej.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

II 1918 – w Wielkiej Brytanii wprowadzono kartki na mięso.

Nędza już wyszczerza zęby: widmo głodu osiadło zmorą na biedniejszych mieszkańcach naszego miasta. Emigracja, która chwilowo, z powodu zimy i płynącego stąd zastoju, ustała, obecnie zaczyna wzmagać się gwałtownie. Znosi się na to, że z nadejściem wiosny nastąpi wyludnienie dzielnic miasta zamieszkałych przez robotników. [...] Odczuwa się ustawiczny brak najkonieczniejszych środków żywności i opału. Prawdziwą jednak klęską jest zupełny brak mąki i w związku z tym – chleba. Od dwóch tygodni piekarnie zawiesiły czynności. Zdarza się, raz na pół tygodnia, że jakaś piekarnia otrzyma trochę mąki i wypieka chleb; momentalnie przed sklepem gromadzą się tłumy ludności. Następuje bójka, wrzawa, gwałtowne dobijanie się i wydzieranie sobie nawzajem chleba – taka walka nie odbywa się bez ofiar.

Na tle ogólnej nędzy i głodu epidemia tyfusu plamistego rozwija się coraz bardziej. Po chwilowej niższej ilości zasłabnięć, cyfra ta zaczyna się z dnia na dzień gwałtownie podnosić. Coraz szersze tereny miasta podpadają pod kwarantannę.

Źródło: *Czarne dziś Łodzi*, „Czas”, 8 III 1916. (Tytuł nawiązuje do wcześniejszego artykułu tego autora *Czarne jutro Łodzi*).

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Z jakimi problemami borykają się mieszkańcy Łodzi?
3. Jakie niebezpieczeństwo według autora grozi miastu i jego mieszkańcom?
4. Jaki jest stosunek autora do opisywanego problemu?
5. Czy artykuł ma charakter tylko informacyjny? Jaki cel chciał osiągnąć autor?
6. Porównaj materiał nr 10 (Artykuł prasowy na temat niedoboru ziemniaków w Łodzi i okolicach) i 11 (Artykuł prasowy propagujący hodowlę królików jako źródło taniego mięsa dla rodziny) i 13 (Korespondencja prasowa na temat braku żywności w Łodzi) z części IV. Czy sytuacja aprowizacyjna zmieniła się na przestrzeni czasu dzielącego powstanie tych źródeł?
7. Porównaj z tekstem materiał nr 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie) z części IV. Jak wyglądało w tym czasie zaopatrzenie w mąkę w Łodzi, Krakowie i Warszawie?

Warto wiedzieć

Wraz z przedłużającą się wojną w całej Europie odczuwano pogłębiający się niedostatek żywności. Dlatego władze reglamentowały, czyli ograniczały, sprzedaż wielu artykułów spożywczych (chleb, mięso, mleko, tłuszcze, kawa, cukier), a nawet przemysłowych, jak odzież. Pierwszym artykułem, na który wprowadzono kartki żywnościowe, był chleb. Jego norma przypadająca na jednego mieszkańca była systematycznie zmniejszana. I tak np. w zaborze pruskim w 1915 r. tygodniowy przydział chleba wynosił 4 kg na osobę, a dwa lata później już 1,2 kg.

Punkt dystrybucji żywności – Aleksandrów, 1915 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Opisz ludzi przedstawionych na fotografii? Kim byli?
2. W jakiej sytuacji zostali ukazani?
3. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

II 1918 – w Wielkiej Brytanii wprowadzono kartki na mięso.

Warto wiedzieć

System reglamentowania żywności za sprawą wprowadzenia przez państwo kartek żywnościowych dla mieszkańców narodził się w Europie podczas I wojny światowej. Dzięki temu mimo niedoboru żywności na Starym Kontynencie nie pojawiły się ofiary śmiertelne głodu na skalę masową. W odrodzonej Polsce, ze względu na duże zniszczenia wojenne i prowadzone wojny o granice, system kartek zniesiono w 1921 r. Doświadczenia z kartkami będą wykorzystane przez wiele państw europejskich w trakcie II wojny światowej, a po wojnie okresowo również w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Widywało się i dawniej w Warszawie żebraków, ale teraz pełno ich na wszystkie strony. I robotnika się spotyka, gdy o datek prosi. Bo o pracę trudno, stoją przeważnie fabryki; braku zaś ludzi w męskim wieku, jak u nas, tu nie widać. A ileż tej nędzy, która żebrać się wstydzi. Szedłem do znajomych: o piętro niżej fala ludzi wchodzi w jakieś drzwi, czeka kolei. Po twarzach, ubraniach widać, że to ludzie z tzw. inteligencji. To tania kuchnia dla inteligencji. [...]

O ciężkich warunkach bytu w naszej stolicy słyszeliśmy dużo. Ale jakoś tak mi trudno pogodzić to, co słyszałem, i te spostrzeżenia, jakie czynię, z innymi. Na wystawach sklepów i cukierń białe pieczywo, „kajzerki”, których Kraków od tak dawna nie ogląda, ciastka piękne, nawet z kremem, [...] stopy wspaniałych owoców, nie brak herbaty czy kawy [...].

Jak pogodzić jedno z drugim? Nietrudno, ale trzeba zapytać o ceny, porównać, ile kosztuje mięso na kartę kupowane, czyli monopolowe, jak mówią w Warszawie, monopolowy chleb, czarny, ziemisty, o wiele gorszy niż krakowski, a taki jak ten, który jedliśmy dawniej, lub mięso poza kartą kupowane. Mięso monopolowe jest tańsze niż w Krakowie [...], ale by tego mięsa pewną, skromnie na rodzinę oznaczoną ilość nabyć, trzeba rano wstać i co najpóźniej o szóstej zając już miejsce w ogonku, a często nawet i to nie pomoże i nawet ten, kto rano wstaje, nic nie dostanie.

[...] To, co niezbędne dla życia, nie jest drogie, o ile na kartę można dostać. Zasługa to wielka Komitetu Obywatelskiego [...]. Najwięcej jednak ludności, o ile z rozmów wywnioskować mogłem, daje się we znaki mała ilość na kartę wymierzonych ziemniaków, z których – jak narzekają – już w obecnej spóźnionej porze połowę nieraz trzeba odrzucić. Poza kartą można wprawdzie wszystkiego dostać, ile się chce. Tylko że na to trzeba mieć dużo, bardzo dużo pieniędzy. Tu orgie wyprawia spekulacja; najprzykrejszym w tej chwili w Warszawie jest brak mydła.

Źródło: S. Kutrzeba, *Wrażenia z Warszawy [w:] Warszawa w pamiętnikach pierwszej wojny światowej*, oprac. K. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1971.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie różnice w warunkach życia dostrzegł autor między Warszawą a Krakowem?
3. Które grupy społeczne w Warszawie najbardziej odczuwały skutki wojny?
4. Na czym polegał problem w nabyciu żywności w Warszawie?
5. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, które państwo sprawowało zarząd nad Warszawą w chwili pobytu autora w tym mieście.
6. Porównaj materiał nr 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1), 18 (Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) i 21 (Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Tadeusza Bąblewskiego) z części IV. Zastanów się, jakie mogły być źródła problemów aprowizacyjnych w Warszawie.
7. Rozważ, w jakim stopniu te problemy mogły wpłynąć na stosunek mieszkańców Warszawy do walczących państw zaborczych.

KALENDARIUM

XII 1914 – władze austro-węgierskie wydały piekarzom w całym państwie nakaz dodawania do pieczywa mąki jęczmiennej, ziemniaczanej i kukurydzianej.

1 II 1915 – na terenie Niemiec oraz ziem przez nie okupowanych zostały wprowadzone kartki na chleb, pojawił się również tzw. K-brot (chleb wojenny) z mąki ziemniaczanej.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

W całej środkowej Europie znana jest powszechnie roślina nosząca naukową nazwę *Saponaria officinalis*, u nas popularna pod nazwą „mydlanka” albo „psi goździk”. Nazwę „mydlanka” otrzymała ona z tego powodu, ponieważ zawiera w sobie bardzo wysoki procent saponinu, który w połączeniu z wodą wytwarza obfitą pianę mydlaną. [...]. Oprócz mydlanki można do tego samego celu i nie z mniej dodatnim rezultatem używać także wielu innych roślin, jak „kwiat kukułki”, „goździka polnego” i tak pospolitego u nas bławatka.

Źródło: *Czem zastąpić mydło?*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 22 VII 1917.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jaki charakter ma ten artykuł?
3. Jakie właściwości opisywanej rośliny zachwalał autor?
4. O czym świadczy ta porada? Czego brakowało w sprzedaży?
5. Porównaj z tekstem materiału nr 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie) z części IV. Czy brak tego artykułu był tylko lokalnym problemem?
6. Jaki wpływ na stan zdrowia ludności mógł mieć niedobór tego produktu?
7. Korzystając z części „Warto wiedzieć” do materiału nr 12 (Artykuł prasowy zachwalający substytut mięsa) z części IV, wyjaśnij, jak z języka niemieckiego określa się niepełnowartościowy produkt zastępczy.

Warto wiedzieć

Przymus produkcji dla wojska żywności łatwej w transporcie i niepodatnej na szybkie zepsucie był impulsem do rozwoju żywności konserwowej, zwłaszcza konserw mięsnych. W tym okresie w Europie popularność zyskały również mrożonki.

KALENDARIUM

XII 1914 – władze austro-węgierskie wydały piekarzom w całym państwie nakaz dodawania do pieczywa mąki jęczmiennej, ziemniaczanej i kukurydzianej.

1 II 1915 – w Niemczech oraz na ziemiach przez nie okupowanych zostały wprowadzone kartki na chleb, pojawił się również tzw. K-brot (chleb wojenny) z mąki ziemniaczanej.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

Warto wiedzieć

Cenzura wojenna na ziemiach polskich nie pozwalała na używanie w artykułach prasowych wyrazu „głód”. Dziennikarze obchodzili ten zakaz, pisząc o brakach poszczególnych artykułów żywnościowych lub publikując teksty historyczne o głodzie.

Chleb razowy z domieszką mchu

Zmieszać dwie części mąki z mchu z 1 częścią mąki żytniej (mech starannie opłukać i w gorącym piecu wysuszyć, a następnie zetrzeć na mąkę) – rozczynić ciepłą wodą, dodać nieco kwasu (drożdży) i soli z kminem, następnie postawić rozczyń na ciepłym miejscu. Po wypieczeniu rozkrawa się chleb na małe kafełki, jak suchary.

[...]

Podobny chleb otrzymuje się z mąki żytniej, z mchu i koniczyny. W tym celu suszy się pączki koniczyny białej lub czerwonej w pełnym kwiecie i tłucze na mąkę, poczem miesza się dwie trzecie mąki pszennej, dwie trzecie koniczyny i jedną trzecią żytniej.

Źródło: *Z czego można mieć dobry chleb?*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 22 VII 1917.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Czego dotyczy ten tekst?
3. Zastanów się, dlaczego autor publikował takie porady.
4. Porównaj materiały nr 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1), 7 (Odezwa Komitetu Generalnego Szwajcarskiego dla Ofiar Wojny w Polsce do społeczeństw Europy Zachodniej autorstwa Henryka Sienkiewicza), 13 (Korespondencja prasowa na temat braku żywności w Łodzi), 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie) i 18 (Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) z części IV. Jak wyglądała sytuacja żywnościowa w tym czasie na ziemiach polskich?
5. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej ustal, jak daleko od miejsca wydawania „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” toczyły się w tym czasie walki.
6. Porównaj z tekstem materiału nr 24 (Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego) z części IV. Zastanów się, czy wpływ prowadzonych działań wojennych był jedynym powodem złego stanu gospodarczego na ziemiach polskich.
7. Na podstawie informacji z kalendarium przedstaw politykę Niemiec i Austro-Węgier w sprawie obrotu pieczywem na ziemiach polskich. Jakie były jej konsekwencje?

Kolejka przed punktem sprzedaży mąki, Łódź, grudzień 1915 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Co przedstawia ta fotografia?
2. Który z elementów zwrócił szczególnie twoją uwagę?
3. Jak ubrani są ludzie widoczni na zdjęciu? Czy na tej podstawie można ustalić, do jakich grup społecznych należą?
4. W jakich językach są napisy na szyldach? Pod którym zarządem znajdowało się w tym czasie miasto?
5. Zwróć uwagę na podpis na dole fotografii. Co można powiedzieć o jej autorze na podstawie podpisu?

KALENDARIUM

XII 1914 – władze austro-węgierskie wydały piekarzom w całym państwie nakaz dodawania do pieczywa mąki jęczmiennej, ziemniaczanej i kukurydzianej.

1 II 1915 – w Niemczech oraz na ziemiach przez nie okupowanych zostały wprowadzone kartki na chleb, pojawił się również tzw. K-brot (chleb wojenny) z mąki ziemniaczanej.

I–III 1915 – wybite świń w Niemczech z powodu braku na rynku zboża i ziemniaków, których nie wystarczało dla ludzi.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

XI 1915 – władze austro-węgierskie wprowadziły kartki na chleb w Krakowie.

21 VI 1916 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły zakaz użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

X 1916 – zgodnie z nakazem władz austro-węgierskich chleb nie powinien zawierać powyżej 60 proc. mąki pszennej lub żytniej.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

— A to pech! Udało mi się przez protekcję kupić trochę wędlin na święta. W braku opakowania zawiązałem je sobie w bilet tramwajowy. I popatrz pan, gdzie mi zginęły!!

— A jakże pan jechał? Prosto, czy z przesiadaniem?

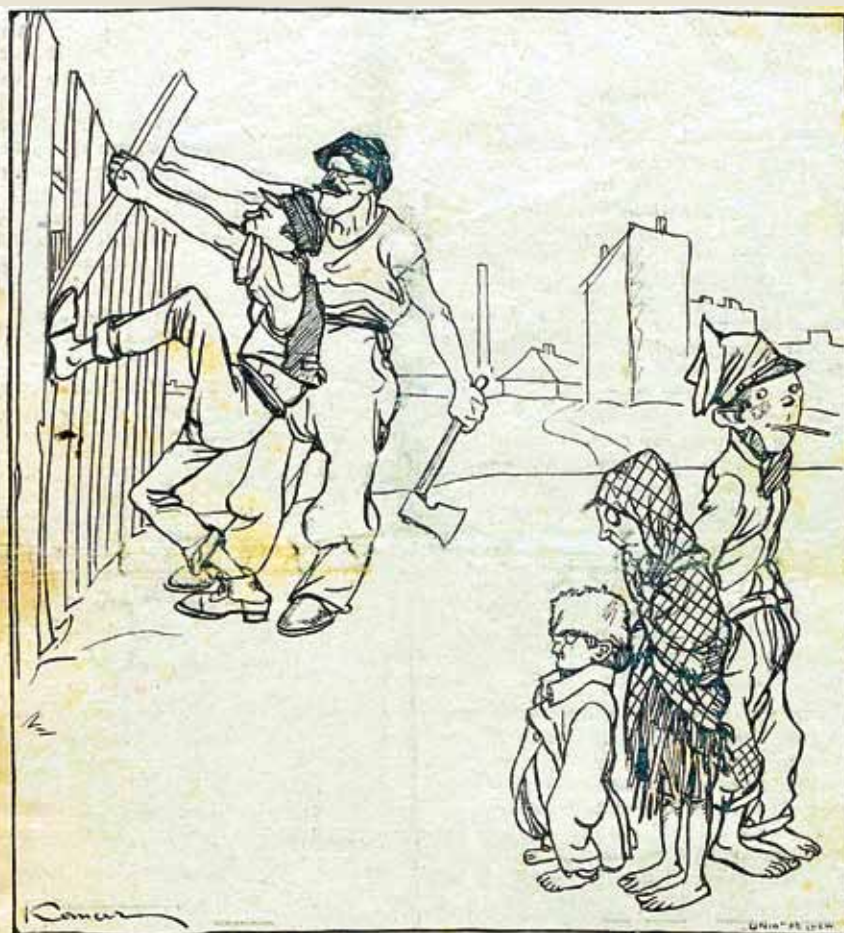
— Z przesiadaniem.

— A więc, wiem! Z pewnością wypadły panu przez dziurkę w bilecie.

Źródło: „Szczytek. Pismo satyryczno-literackie”, 1 IV 1918.

Warto wiedzieć

Braki żywności w czasie I wojny światowej przyczyniły się do pojawienia się w Europie i Stanach Zjednoczonych tzw. polityki żywieniowej. Po raz pierwszy państwo zaczęło interesować się jadłospisem swoich obywateli i w niego ingerować. W poszczególnych krajach administracja państwowa propagowała zdrowe nawyki żywieniowe, sposoby przechowywania i konserwacji jedzenia. Pojawiły się pierwsze przepisy prohibicyjne.

Korespondencja z Krakowa

— Nie wygaduj, Geńka, nie wygaduj i bądź cierpliwa! Widzisz pan piekarz parkan rąbie? Będzie z tego chlebuś jutro... i szluss z rozruchami.

Źródło: „Szczutek. Pismo satyryczno-literackie”, 1 V 1918.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto jest zaprezentowany na ilustracji? Do jakiej grupy społecznej należą te osoby?
3. O czym rozmawiają?
4. Jakie zjawisko jest tematem obu rysunków?
5. Jaki składnik zostanie użyty do pieczenia chleba na ilustracji nr 2? Co o jakości sprzedawanego chleba mówi ten rysunek?
6. Porównaj materiał nr 7 (Odezwa Komitetu Generalnego Szwajcarskiego dla Ofiar Wojny w Polsce do społeczeństw Europy Zachodniej autorstwa Henryka Sienkiewicza), 13 (Korespondencja prasowa na temat braku żywności w Łodzi), 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie), 16 (Fragment artykułu prasowego z przepisami na substytut chleba) i 18 (Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) z części IV. Czy sytuacja żywnościowa na ziemiach polskich była podobna?
7. Korzystając z materiałów wskazanych we wcześniejszym pytaniu oraz wiedzy pozaźródłowej, wskaż przyczyny sytuacji żywnościowej zilustrowanej na rysunkach.

KALENDARIUM

27 IV 1915 – gen. Paul von Hindenburg wydał nakaz rekwizycji zbóż z ziem okupowanych przez Niemcy.

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

19 VIII 1915 – kanclerz Rzeszy Bethmann-Hollweg zapowiedział sprawiedliwe zarządzanie terenami byłego Królestwa Polskiego oraz naprawę zniszczeń wojennych.

27 X 1915 – niemieckie władze wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

26 IV 1917 – władze niemieckie wprowadziły na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego nową walutę – markę polską.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

29 IV 1918 – w „Deutsche Warschauer Zeitung” poinformowano, że w cukierniach w Warszawie używano mąki do wypieku ciastek i sprzedawano je pomimo zakazu. W wyniku licznych kontroli zasekwestrowano wiele ciastek.

Zasekwestrowano otręby, wprowadzono monopol na tytoń i papierosy, unieruchamiając miejscowe fabryki tytoniowe, ogłoszono sekwestr miedzi, zakaz użytkowania jęczmienia w piwowarstwie, monopol mięsny, sekwestr przedmiotów metalowych z miedzi, mosiądzu, aluminium, wzbroniono wywozu towarów tkackich, zmonopolizowano wywóz tych towarów [...], wprowadzono sekwestr sukna wojskowego, tkanin wełnianych, bawełny, lnu i juty, rekwizycję metalowych przedmiotów domowego użytku. A równoległe miasto borykające się z niesłychanymi trudnościami obciążono ogromną kwotą 250 000 rubli, utworzono miejską sekcję dostaw przymusowych dla wojska, obwieszczeniem cesarsko-niemieckiego prezydium policji zmniejszono dzienną rację mąki i chleba, spowodowano dotkliwy brak kartofli w mieście, zapowiedziano rekwizycje cukru, masła i słoniny, grochu, fasoli, mydła i kartofli.

Źródło: A. Wierzbicki, *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, Warszawa 2001.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Co to jest sekwestr?
3. Jakie decyzje gospodarcze wprowadzono w mieście?
4. Która z nich mogła być najbardziej dotkliwa dla mieszkańców?
5. Jaki mógł być rzeczywisty cel tych decyzji?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, które państwo zarządzało opisywaną przez autora Warszawą.
7. Porównaj z tekstem materiał nr 24 (Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego) z części IV. Zastanów się, w jakim stopniu opisane w źródle decyzje gospodarcze mogły wpłynąć na stosunek mieszkańców Warszawy do państw zaborczych.

Warto wiedzieć

Niemcy i Austro-Węgry prowadziły podobną politykę gospodarczą na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego: utrzymanie stacjonującego wojska, zaopatrzenie własnego przemysłu w surowce i maszyny oraz napływ brakujących artykułów pierwszej potrzeby dla swoich obywateli miały być realizowane kosztem byłego Królestwa Polskiego. Mniej skuteczni w realizacji tego programu okazali się Austriacy, m.in. z powodu niewydolnej administracji.

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji.

4 VIII 1914 – armia niemiecka przekroczyła granice Królestwa Polskiego i rozpoczęła bombardowanie Kalisza.

6 VIII 1914 – Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji.

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

28 IX 1914 – wojska niemieckie rozpoczęły ofensywę w kierunku Warszawy.

8 X 1914 – wojska niemieckie po raz pierwszy zajęły Łódź.

11 XI–6 XII 1914 – bitwa łódzka między wojskami niemieckimi i rosyjskimi.

2–15 V 1915 – klęska armii rosyjskiej w bitwie pod Gorlicami rozpoczynająca ich odwrót z Galicji i Królestwa Polskiego.

5 VIII 1915 – armia niemiecka zajęła Warszawę.

Warto wiedzieć

Wieś Maluszyn należąca do autorki pamiętnika, Ludwika hrabiny Ostrowskiej, leżała w południowo-zachodniej części Królestwa Polskiego, na styku granic trzech zaborów. Dlatego w ciągu pierwszych sześciu miesięcy przez jej majątek przechodziły kolejno wszystkie trzy armie państw zaborczych. Autorka prowadziła dziennik od 1869 r. Zmarła jako ostatnia z rodu Ostrowskich w 1926 r.

23 sierpnia 1914 r.

W niedzielę zetknęliśmy się z najboleśniejszą bolączką tego paroksyzmu wstrząsającego naszym biednym krajem. Gdy w Petersburgu nasi posłowie deklarują braterstwo z Rosją przeciwko wspólnemu wrogowi, w Krakowie nasi posłowie solidaryzują się z ruchem Strzelców i Sokołów. I oprócz spotkania z konieczności w trzech armiach walczących, jeszcze mają ochotnicy spotykać się na polach bitwy. Najokropniejszy z zamętów i bólów.

Do nas przyjechało z Kurzelowa w niedzielę rano pięciu uzbrojonych strzelców i zarekwirowali 5 koni, które zabrali ze stajni cugowej, choć nie było wierzchowych. Mobilizacja zabrała z folwarku Maluszyn i sąsiednich 24, to już razem 29 [koni] – co będzie dalej [?] Jeszcze przed nabożeństwem odjechali. Ja ich nie widziałam. Nasi ludzie i wiejscy odnoszą się do nich bez żadnego zaufania i sądzą ich niepochlebnie. O wojsku rosyjskim mówią „nasi” – tam mają wszystkich swoich.

26 listopada 1914 r.

Przyjechali [Rosjanie] w poniedziałek przed samym obiadem pomimo grających z daleka armat, zabawili 24 godziny, i opuścili nas we wtorek po obiedzie. [...].

W naszej ochronie było przez trzy dni 150 ciężiej rannych. Byli i po wszystkich domach mieszkalnych. Cały tu oddział był Czerwonego Krzyża z doktorami i siostrami miłosierdzia. [...] Reszta naszych koni fornalskich wzięta na podwozy pod karabiny [...]. A tymczasem wciąż po 5–10 f[untów] mąki pszennej chcą oficerowie ode mnie kupować i nie sposób odmówić. Pieką sobie na swojej piekarni bułki.

Nasz magazyn nad piwnicami nam zabierają dla siebie. Właściwego wojska teraz nie ma, tylko te tabory ciągle w tę i w tę stronę z całą obsługą, a dużo stale tu stoi. Zajęli już czeladnię, pralnię naszą naprzeciwko. Nie ma ani gdzie prac, ani gotować; coraz trudniejsze życie wśród tego obozu, a zima idzie. Było już do 8 stopni mrozu. [...] Nie daj Boże ostrej, wczesnej zimy i przerwy w komunikacji przez śniegi. Już nasi ludzie marzną, bo nie ma czym dowieźć opała, wreszcie – nie ma gotowego.

3 marca 1915 r.

Po sztabie mieliśmy komendanta von Knesebecka, który nie dokuczał więcej, niż potrzeba, co znaczy jednak, że każdy dzień przynosił nową stratę lub udręczenie. To zabranie kluczy od wozowni, to rekwirowanie wszystkich zapasowych skór i w ogóle magazynu warsztatowego, zajęcie kuźni, gdzie robią kowale wojskowi, urządzenie w winiarni ogólnego wychodka, urządzenie w mleczarni kąpieli żołnierzy i szczepienie cholery. Zarekwirowanie całego zapasu spirytusu denaturowanego, który w przeważnej ilości wywieźli do kwater [...].

Źródło: L. Ostrowska, *Dziennik [w:] I wojna światowa z perspektywy dworu. Źródła do dziejów wsi polskiej w XIX wieku*, oprac. K. Studnicka-Mariańczyk, A.J. Zakrzewski, Radomsko 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z części „Warto wiedzieć”, ustal miejsce opisywanych w źródle wydarzeń. Co było charakterystyczne dla tego miejsca?
3. Do jakiej grupy społecznej należała autorka?
4. Jak scharakteryzowała stosunek miejscowej ludności do armii rosyjskiej?
5. Co oznacza użyte przez autorkę określenie „pięciu uzbrojonych strzelców”? Jak zachowywała się wobec nich miejscowa ludność?
6. Jaki był stosunek właścicielki dworu do stacjonującego w majątku wojska rosyjskiego i niemieckiego?
7. W jaki sposób pobyt wojska w majątku dezorganizował życie jego mieszkańców?
8. Czy wizyty przedstawicieli obu armii w majątku różniły się w oczach autorki?

KALENDARIUM

27 IV 1915 – gen. Paul von Hindenburg wydał nakaz rekwizycji zbóż z ziem okupowanych przez Niemcy.

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

19 VIII 1915 – kanclerz Rzeszy Theobald von Bethmann-Hollweg zapowiedział sprawiedliwe zarządzanie terenami byłego Królestwa Polskiego oraz naprawę zniszczeń wojennych.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

26 IV 1917 – władze niemieckie wprowadziły na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego nową walutę – markę polską.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

Obchodzenie się okupantów z ludnością miejscową, wbrew zapowiedzi, że się jej za podbitą nie uważa, wywoływało liczne a bezowocne skargi.

Nie dosyć, że wymagania fiskalne Niemców, ich nienasycony apetyt na wszelkie metale, klamki domowe, miedź, drzwiczki do pieców, wieszadła i wanny, stawały się coraz natarczywsze, lecz i sposób realizacji należności podatkowych przekraczał wszelkie granice samowoli.

Urządziwszy sobie na Kanonii salę licytacyjną, gromadzili tam okupanci zabierany zalegającym w opłacie podatków dobytek i sprzedawali go za bezcen spekulantom w tempie przyspieszonym, a ku ruinie uboższych.

[...]

Dobytku prywatnego Moskwa nie zabierała, nie tworzyła zeń przedmiotu handlu. System ten wprowadzili dopiero Niemcy. Wyprawy ich odbywały się jawnie, wśród białego dnia... Bez żadnej kontroli wpadali żołdacy do mieszkań, a otworzywszy przemocą zamknięte szafy, unosili z nich wszystko, cokolwiek miało wartość metalu. Wszelkie okucie, sprzęty umywalni i łazienek, naczynia metalowe stawały się przy takich okazjach ofiarą zdobywców.

Źródło: A. Kraushar, *Pierwsze zarządzenia okupanta – rekwizycje, machinacje walutowe* [w:] *Warszawa w pamiętnikach pierwszej wojny światowej*, oprac. K. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1971.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jak, według autora, zachowywały się władze okupacyjne wobec mieszkańców Warszawy?
3. Zastanów się, do czego potrzebne były władzom niemieckim metalowe przedmioty.
4. Jak zmieniło się życie warszawiaków pod okupacją niemiecką? Porównaj informacje z materiałem nr 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie) i 24 (Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego) z części IV.
5. Co najbardziej bulwersuje autora w zachowaniu władz?
6. Zastanów się, w jakim stopniu opisane w źródle decyzje gospodarcze mogły wpłynąć na stosunek mieszkańców Warszawy do państw zaborczych.

Warto wiedzieć

Aleksander Kraushar (1843–1931) z zawodu był adwokatem, pasjonował się historią. Odnalazł i opublikował wiele źródeł do dziejów Polski. Pisał książki na temat historii państwa polskiego, Warszawy oraz Żydów polskich. Jego dom był miejscem spotkań polskiej elity kulturalnej. Podczas powstania styczniowego redagował prasę powstańczą. W czasie I wojny światowej prowadził szczegółowy dziennik opatrzonej wycinkami prasowymi, który spłonął podczas II wojny światowej. Do dziś zachowała się jego skrócona wersja, wydana tuż po odzyskaniu niepodległości, będąca nieocenionym źródłem wiedzy o dziejach stolicy w czasie okupacji niemieckiej.

KALENDARIUM

27 IV 1915 – gen. Paul von Hindenburg wydał nakaz rekwizycji zbóż z ziem okupowanych przez Niemcy.

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

19 VIII 1915 – kanclerz Rzeszy Theobald von Bethmann-Hollweg zapowiedział sprawiedliwe zarządzanie terenami byłego Królestwa Polskiego oraz naprawę zniszczeń wojennych.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

26 IV 1917 – władze niemieckie wprowadziły na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego nową walutę – markę polską.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

Warto wiedzieć

8 kwietnia 1916 r. okupacyjne władze niemieckie ogłosiły przyłączenie do Warszawy kilku miejscowości i terenów podmiejskich, m.in. Powązek i Mokotowa. Tym samym powierzchnia miasta wzrosła trzykrotnie, a w ciągu jednego dnia ludność stolicy powiększyła się o ponad 100 tys. osób. Rok wcześniej niemiecki zarząd w Łodzi przyłączył do miasta stutysięczną wieś Bałuty.

1916 styczeń, Warszawa – Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Tadeusza Bąblewskiego

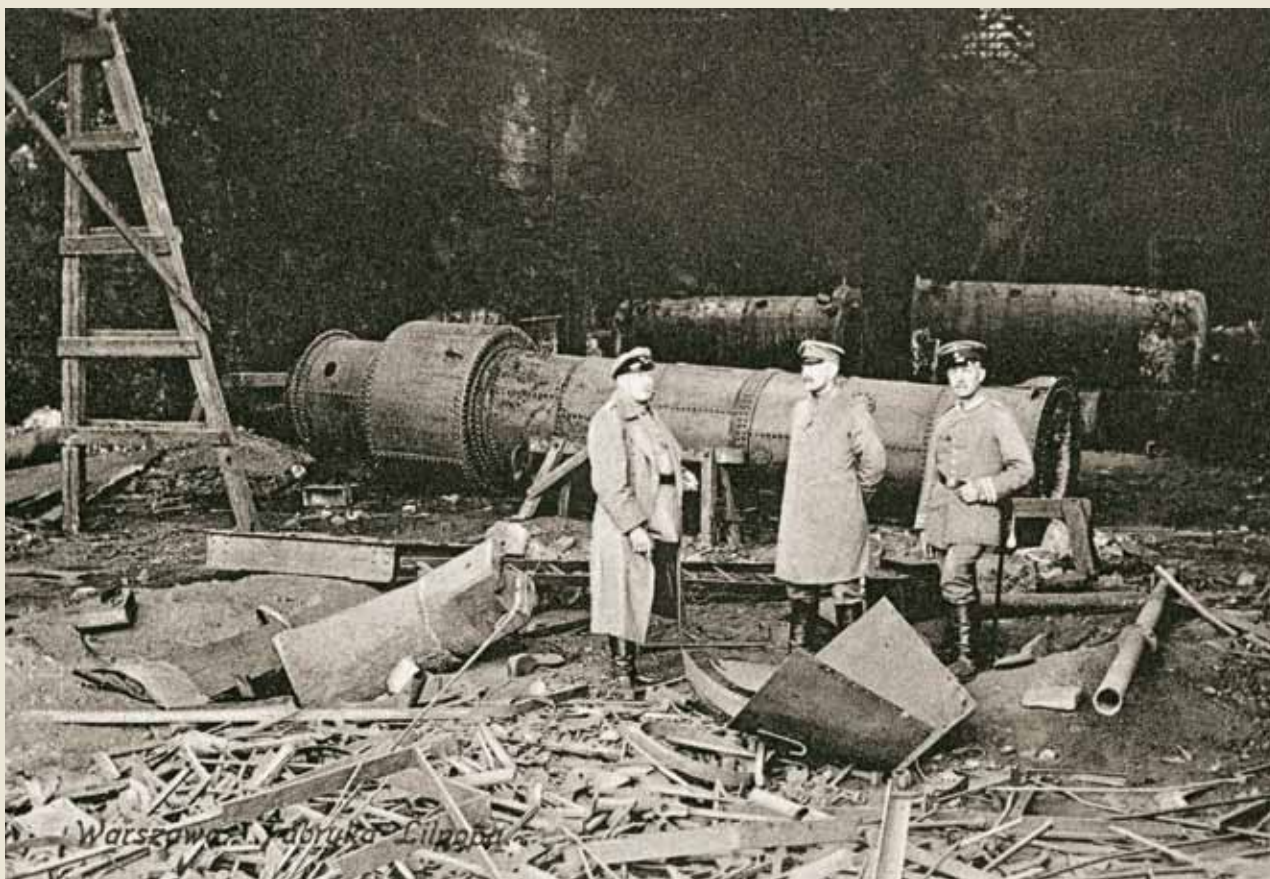
Coraz więcej było kolejek przed sklepami – ciągnęły się czasem kilometr i więcej. Aby zdobyć coś do jedzenia, wiele kobiet musiało zajmować w nich miejsce w nocy. Zniknęły bułki, a biały chleb stawał się ciemniejszy. Zaczęły też znikać ze sklepów towary włókiennicze, obuwie [...].

Najdotkliwiej skutki wojny i okupacji odczuwali robotnicy. Ustępując z Królestwa, władze carskie wywiozły z wielu fabryk całe urządzenia lub też ich część. Reszty dewastacji dokonali Niemcy. Aby pozbyć się konkurencji przemysłowej Królestwa i zarazem zmusić robotników do wyjazdu na roboty, wywieźli resztę urządzeń, pozostawiając tylko te, które im były potrzebne dla zaopatrzenia armii.

Źródło: T. Bąblewski, *U progu niepodległości. Wspomnienia z lat 1915–1921 [w:] Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie zmiany w mieście zaobserwował autor? Czy spostrzeżenia te różnią się od uwag autora materiału nr 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie) z części IV?
3. Kto, według autora, był w mieście najbardziej poszkodowany na skutek wojny? Jak tłumaczy tę sytuację?
4. Jaką politykę społeczno-gospodarczą prowadziły władze okupacyjne w Warszawie? Porównaj tekst z materiałem nr 6 (Memorandum delegacji polskiej do rządu francuskiego: maszyny zarekwirowane przez władze niemieckie, cz. 2) i 24 (Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego) z części IV.
5. Czym różniły się motywy władz rosyjskich i niemieckich w podejmowaniu decyzji o niszczeniu fabryk w Królestwie Polskim. Porównaj materiał nr 32 (Ewakuacja wojsk rosyjskich z Królestwa Polskiego we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) z części IV.

Hala produkcyjna Zakładów Mechanicznych „Lilpop, Rau i Loewenstein” po wywiezieniu, zgodnie z rozkazem władz carskich, maszyn i urządzeń na Ukrainę – Warszawa 1915 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Co jest tematem fotografii? Porównaj odpowiedź z podpisem.
2. Który z elementów zwrócił szczególnie twoją uwagę?
3. Kto był odpowiedzialny za uwiecznione zniszczenia?
4. Porównaj fotografię z materiałem nr 32 (Ewakuacja wojsk rosyjskich z Królestwa Polskiego we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) z części IV. Jakie były powody tych zniszczeń?
5. Zastanów się, w jakim celu wykonano tę fotografię.
6. Kto mógł być jej autorem?

KALENDARIUM

27 IV 1915 – gen. Paul von Hindenburg wydał nakaz rekwizycji zbóż z ziem okupowanych przez Niemcy.

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

19 VIII 1915 – kanclerz Rzeszy Theobald von Bethmann-Hollweg zapowiedział sprawiedliwe zarządzanie terenami byłego Królestwa Polskiego oraz naprawę zniszczeń wojennych.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

26 IV 1917 – władze niemieckie wprowadziły na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego nową walutę – markę polską.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

2 IX 1918 – w Warszawie strajkowali piekarze, zajmujący się dotychczas wypiekiem tzw. chleba kartkowego. Dwa dni później władze okupacyjne wydały rozporządzenie, że pracownicy mają powrócić do wykonywania obowiązków. Jakikolwiek sprzeciw wiązały się z karą więzienia do lat 3 lub karą pieniężną do 10 tys. marek.

Zatrzymam się przede wszystkim na prawdziwym huraganie rozporządzeń w dziedzinie gospodarczej, którymi władze okupacyjne od pierwszej chwili zaczęły zasypywać społeczeństwo polskie. [...]

14 kwietnia 1917 roku wprowadzona zostaje jako nowy pieniądz obiegowy marka polska. [...] Już 10 września 1915 r. wydaje się rozporządzenie utrudniające i krępujące poważnie ruch osobowy w granicach Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego.

[...] zadekretowano w dniu 13 listopada 1915 r. ogólny zakaz wywozu towarów i bydła z Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego przez granicę niemiecką z pewnymi wyjątkami. [...]

19 września 1915 roku nakłada się areszt na kartofle oraz wyroby z nich i ustala ceny.

[...] w tej samej dziedzinie jesteśmy świadkami sekwestru melasy w dniu 3 listopada 1916 roku, rozszerzonego później na cukier, którego cały zapas, nie wyłączając cukru importowanego oraz wszystkich pobocznych i pochodnych fabrykatów, uległ sekwestrowi w dniu 22 lutego 1917 r. [...] W tym samym mniej więcej czasie władze okupacyjne ogłaszają dekrety o przywozie soli tylko za zezwoleniem Szefa Administracji (9 sierpnia 1917 r.), o zakazie obrotu cykorią poza granicami powiatów [...], o zakazie analogicznym co do masła [...]. Już poprzednio wprowadzony był monopol na jajka w 13 powiatach (12 marca 1917 r.) oraz na żywe gęsi i drób [...]. Jeżeli wspomnę jeszcze o sekwestrze żołądków cielęcych [...] i o zakazie zawodowego handlu końmi [...], to wyczerpię tym listę zakazów dotyczących obrotu zwierzętami i produktami zwierzęcymi.

W dniu 21 czerwca 1916 r. ogłoszony zostaje [...] sekwestr zboża (tj. żyta i pszenicy) do przemiału chleba. Jeden z ostatnich tak hojnie przez okupantów szafowanych zakazów dotyczy zawodowego użycia mąki do celów innych niż wypiek chleba.

[...] Dnia 1 grudnia 1915 r. oficjalnie został zakazany wyrób papierosów i wywóz maszyn do ich produkcji. [...] Spirytus został dotknięty dekretem z dnia 10 października 1915 r. Na podstawie tego dekretu fabrykacja okowity, jak też i produkcja drożdży prasowanych i octu, dopuszczone być miały tylko za pozwoleniem Naczelnika Administracji Cywilnej.

[...] możemy wskazać na zakaz wyrobu mydła [...]. Zakaz ten osłabiono [...] w tym sensie, że odnośna fabrykacja mogła być dopuszczana tylko na zlecenie Generalnego Gubernatorstwa i rozciągnięto go jednocześnie [...] na wszelkie środki do mycia i czyszczenia zawierające tłuszcze.

[...] Zasięg niszcycielskiej pasji rozszerzył się na papier, którego sprowadzenie w celach handlowych i przemysłowych zostało zabronione [...]. Karbid zasekwestrowano w dniu 19 grudnia 1916 r. Tegoż dnia ulegają sekwestrowi artykuły włókiennicze. [...] wywóz z Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego wyrobów tkanych, [...] jak też przewóz ich w granicach okupacji, zostaje dozwolony jedynie za zgodą Kriegswirtschaftsstelle w Warszawie.

Warto wiedzieć

Po wyparciu wojsk rosyjskich dotychczasowy zabór rosyjski podzielono na trzy strefy okupacyjne. W dotychczasowym Królestwie Polskim powstało Generalne Gubernatorstwo Warszawskie pod zarządkiem cywilnej administracji niemieckiej oraz Generalne Gubernatorstwo Lubelskie pod zarządkiem cywilnej administracji austro-węgierskiej. Tzw. ziemie zabrane i północno-wschodnia część Królestwa Polskiego, nazwane Obszarem Głównodowodzącego Wschodu (Ober-Ost), były administrowane przez armię niemiecką.

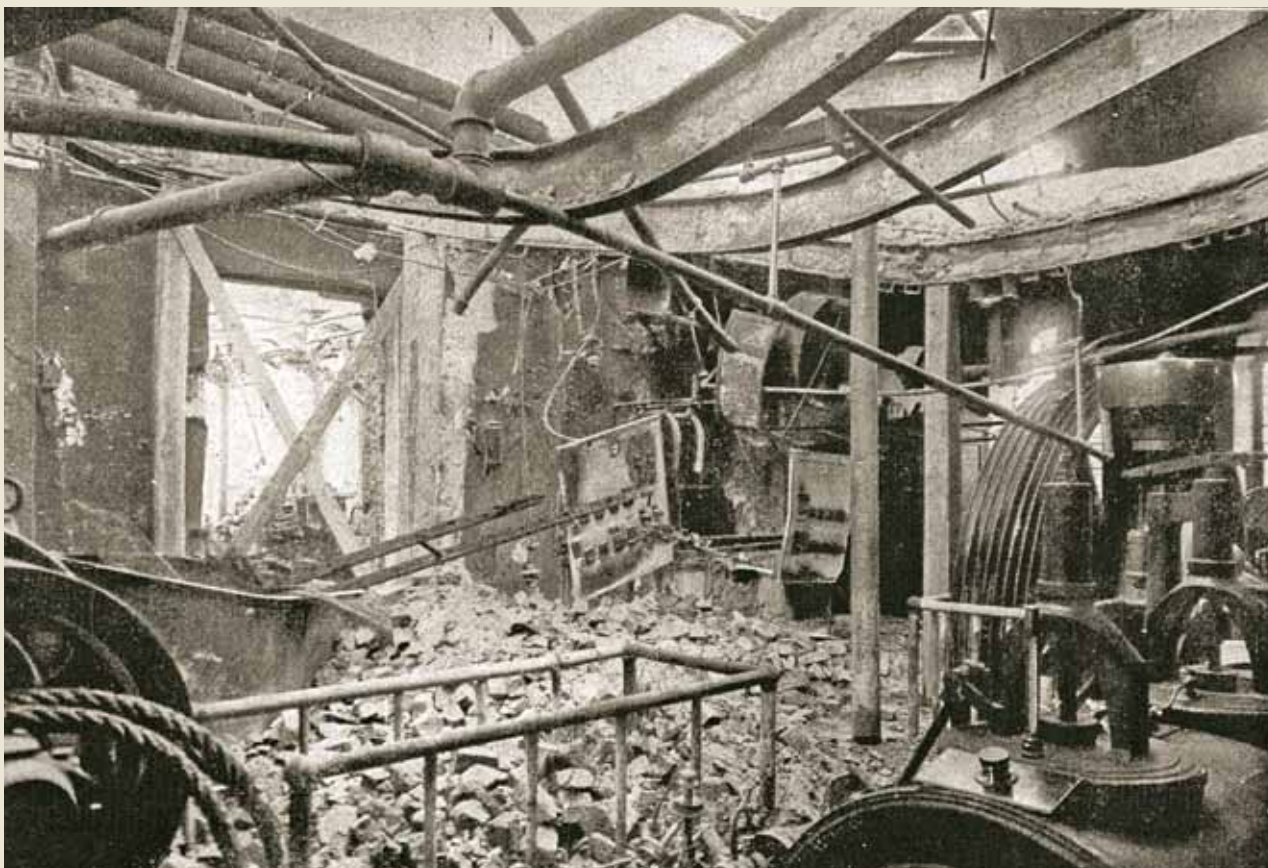
[...] 13 stycznia 1918 r. sekwestr węgla rozszerzony zostaje na inne materiały opałowe. [...]

Dekret z dnia 16 października 1916 r. zarządza sekwestr i obowiązek zgłaszania obrabiarek i maszyn elektrycznych [...]. Wreszcie sławetny uniwersalny „Dekret Gwiazdkowy” z dnia 22 grudnia 1916 r., który proklamuje sekwestr metali, skór, pasów pędnych i transmisyjnych, skór na futra, materiałów surowych do wyrobu kleju i żelatyny, samego kleju i żelatyny, szpecyny i skór zwierzęcych, chemikaliów, olejów i tłuszczów, żywicy i szelaku, lnu, konopi i juty, wełny i przędzy wełnianej, drzewa użytkowego.

Źródło: *Polska w czasie Wielkiej Wojny (1914–1918). Historia ekonomiczna*, red. M. Handelman, Oświęcim 2015. Pierwodruk pracy ukazał się w 1936 r.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego. Zastanów się, czy powstało równocześnie z opisywanymi wydarzeniami.
2. Jakiego obszaru dotyczą wymienione w tekście zarządzenia?
3. Jakie zmiany wprowadziły niemieckie władze okupacyjne w przytoczonych zarządzeniach?
4. Które gałęzie gospodarki poniosły największe straty w wyniku wprowadzonych praw? Porównaj tekst z materiałami nr 5 (Memoriał delegacji polskiej: odszkodowania w naturze, cz. 1) i 6 (Memorandum delegacji polskiej do rządu francuskiego: maszyny zarekwirowane przez władze niemieckie, cz. 2) z części IV.
5. Zastanów się, jaki mógł być cel wspomnianych w tekście dekretów? Porównaj tekst z materiałem nr 23 (Przejmowanie łódzkich fabryk przez okupacyjne władze niemieckie we wspomnieniach Mieczysława Hertza) z części IV.
6. Jaki wpływ na życie codzienne mieszkańców mogły wywierać te przepisy? Skorzystaj z informacji zawartych w kalendarium.
7. Który z nich mógł być najbardziej uciążliwy?

Wnętrze fabryki ołówków. Fotografia pochodzi z albumu przygotowanego przez niemiecką administrację Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego, Pruszków 1914–1915. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Korzystając z podpisu pod fotografią, ustal, jakie miejsce zostało na niej uwiecznione.
2. Co jest przedstawione na pierwszym planie?
3. Jakie mogły być przyczyny widocznych na fotografii zniszczeń?
4. Zastanów się, kto mógł być autorem fotografii. W jakim celu ją wykonał?

KALENDARIUM

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

19 VIII 1915 – kanclerz Rzeszy Theobald von Bethmann-Hollweg zapowiedział sprawiedliwe zarządzanie terenami byłego Królestwa Polskiego oraz naprawę zniszczeń wojennych.

23 VIII 1915 – podział polskich ziem dawnego Królestwa Polskiego na dwie jednostki administracyjne: Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie (pod zarządem austro-węgierskim) oraz Generalne Gubernatorstwo Warszawskie (pod zarządem niemieckim).

Warto wiedzieć

Po sporządzeniu szczegółowego spisu gospodarczego w okupowanym Królestwie Polskim władze niemieckie przystąpiły do likwidowania przemysłu konkurencyjnego dla gospodarki Niemiec. Zjawisko to dotknęło przede wszystkim zakłady włókiennicze, metalowe i maszynowe, również te należące do miejscowych Niemców. Konfiskowano maszyny fabryczne, surowce i gotowe wyroby. Części wyposażenia fabryk nienadające się do wywozu niszczone. W 1916 r. w fabrykach byłego Królestwa Polskiego zatrudnienie spadło o 80 proc.

1915–1918, Łódź – Przejmowanie łódzkich fabryk przez okupacyjne władze niemieckie we wspomnieniach Mieczysława Hertza

Do listopada 1918 r. zabrano absolutnie wszystko, co przedstawiało jakąkolwiek wartość, a więc bawełnę, wełnę, jedwab, len, konopie, wyroby wełniane, bawełniane, dziane, jedwabne, lniane, jutowe, pasy, motory, kable, maszyny, kotły parowe, odlewy żelazne wszelkiego rodzaju, mosiądz, miedź oraz wszelkie inne metale, materiały pędne, jak benzyna, oleje itp. [...]

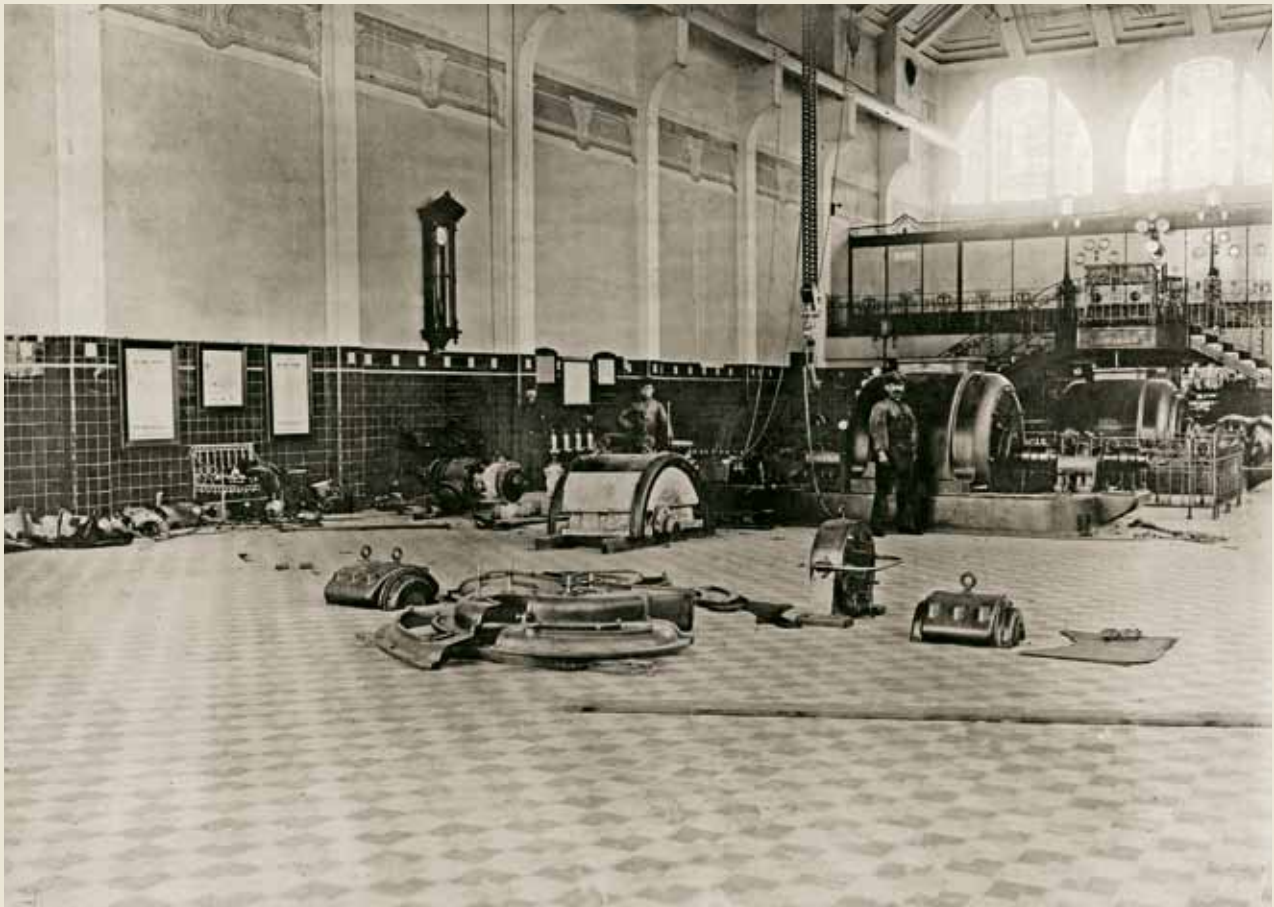
Nie ulegało najmniejszej kwestii, że tego rodzaju postępowanie było przeciwne par. 52 konwencji haskiej.

Były trzy formy zabierania towaru: „dobrowolna sprzedaż”, rekwizycja i konfiskata. Dobrowolna sprzedaż polegała na tym, że kupujący, tj. Kriegsgesellschaft [towarzystwo wojenne], dyktował śmiesznie niską cenę, w niektórych przypadkach pokrywającą zaledwie połowę kosztu własnego. Z należności wypłacano tylko 50%, a resztę zatrzymywano na pokrycie ewentualnych pretensji firm niemieckich. Jeżeli fabrykant lub kupiec nie zgodził się na „dobrowolną sprzedaż”, następowała rekwizycja towarów, przy czym w drodze łaski otrzymywał on jedynie 10% ustalonej przez Kriegsgesellschaft ceny. Jeżeli zaś ktoś nie zameldował władzy lub ukrył posiadany towar, następowała konfiskata i właściciel nie otrzymywał ani tzw. kwitów rekwizycyjnych, ani zapłaty, natomiast groziła mu grzywna do 10 000 marek i kara więzienia do 5 lat.

Źródło: M. Hertz, *Łódź podczas Wielkiej Wojny* [w:] *Bezbronne miasto. Łódź 1914–1918*, oprac. J. Kusiński, Łódź 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Pod zarządem którego państwa znajdowało się opisywane miasto?
3. Jakiej branży gospodarczej dotyczyły opisywane wypadki?
4. Na podstawie materiałów nr 6 (Memorandum delegacji polskiej do rządu francuskiego: maszyny zarekwirowane przez władze niemieckie, cz. 2) i 22 (Zarządzenia gospodarcze niemieckich władz okupacyjnych w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim) z części IV zastanów się, jakie straty poniosło miasto na skutek decyzji ówczesnych władz.
5. Porównaj tekst z częścią „Warto wiedzieć”. Jakiemu celowi miała służyć taka polityka?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, jak brzmiał przywołany w tekście par. 52 konwencji haskiej. Czy postępowanie na okupowanym terenie było zgodne z prawem międzynarodowym?

Opróżniona z maszyn hala produkcyjna w zakładach przemysłu bawełnianego Karola Scheiblera, Łódź 1918 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Korzystając z podpisu pod fotografią, ustal, jakie miejsce zostało na niej uwiecznione.
2. Zastanów się, kto mógł być jej autorem. W jakim celu ją wykonał?
3. Co zwróciło szczególnie twoją uwagę?
4. Porównaj tekst źródłowy oraz część „Warto wiedzieć”. Jakie mogły być przyczyny widocznych na fotografii zniszczeń? Kto ich dokonał?

1916 wrzesień 15, Warszawa – Sytuacja aprowizacyjna w okupowanej Warszawie we wspomnieniach Stanisława Dzierzbickiego

KALENDARIUM

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

19 VIII 1915 – kanclerz Rzeszy Theobald von Bethmann-Hollweg zapowiedział sprawiedliwe zarządzanie terenami byłego Królestwa Polskiego oraz naprawę zniszczeń wojennych.

27 X 1915 – niemieckie władze okupacyjne wprowadziły kartki na chleb w Warszawie.

26 IV 1917 – władze niemieckie wprowadziły na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego nową walutę – markę polską.

11–12 V 1917 – rozruchy głodowe w Warszawie z powodu zmniejszenia racji chleba sprzedawanego na kartki żywnościowe.

4 I 1918 – władze okupacyjne zdecydowały, że mieszkańcy Warszawy będą otrzymywać zmniejszoną o pół funta normę chleba, czyli 5 i pół funta przeznaczonych na dwa tygodnie.

Warto wiedzieć

Płody rolne z okupowanych ziem polskich miały przede wszystkim służyć stacjonującym wojskom okupacyjnym oraz uzupełniać braki żywności w Niemczech i Austro-Węgrzech. Dlatego aby zwiększyć produkcję rolną, władze obu państw forsowały unowocześnienie polskiego rolnictwa. Miało temu służyć m.in. sprowadzanie do byłego Królestwa Polskiego weterynarzy, maszyn i narzędzi rolniczych oraz nowych ras zwierząt hodowlanych.

Położenie prawdziwie tragiczne. [...] Gazownia przestaje dostarczać gaz z powodu braku węgla; tramwaje zapowiedziały wstrzymanie ruchu najdalej za tydzień, o ile nie dostaną węgla; wodociągi mają węgla najwyżej na miesiąc. Kolej Warszawsko-Wiedeńska i Kaliska – jedyne działające – już od tygodnia nie przyjmują pasażerów cywilnych. Zboże na prowincji zaskwestrowane, nie wolno go więc sprzedawać, a [...] dostawa do Warszawy prawie niemożliwa. Co będzie dalej, trudno pojąć.

Źródło: S. Dzierzbicki, *Pamiętniki z lat wojny 1915–1918* [w:] *Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, pod zarządem którego państwa znajdowała się opisywana Warszawa.
3. Których produktów brakowało w mieście najbardziej? Porównaj z materiałami nr 14 (Fragment pamiętnika Stanisława Kutrzeby porównujący warunki aprowizacyjne w Krakowie i Warszawie), 18 (Opis niemieckiej polityki gospodarczej w Królestwie Polskim we wspomnieniach Andrzeja Wierzbickiego) i 23 (Przejmowanie łódzkich fabryk przez okupacyjne władze niemieckie we wspomnieniach Mieczysława Hertza) z części IV.
4. Zastanów się, jaki wpływ na życie codzienne mieszkańców miały te niedobory?
5. Jakie emocje towarzyszyły autorowi tego opisu?

Banknot dziesięciomarkowy emitowany w Królestwie Polskim przez Polską Krajową Kasę Pożyczkową. (Wikimedia Commons)

KALENDARIUM

19 V 1916 – gen. Erich Ludendorff zapowiedział wykorzystanie ludności ziem zajętych przez Niemcy w gospodarce niemieckiej.

4 X 1916 – generał-gubernator Hans von Beseler wydał dekret o pracy przymusowej mieszkańców Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego.

19 VII 1917 – rozwiązanie batalionów robotniczych złożonych z przymusowych robotników z okupowanych krajów.

Warto wiedzieć

Już na początku wojny Niemcy zabroniły powrotu do domu 300 tys. sezonowych robotników rolnych, głównie z zaboru rosyjskiego. Wobec przedłużającej się wojny i zmobilizowania wszystkich Niemców w wieku poborowym zdecydowano o wykorzystaniu w gospodarce niemieckiej przymusowych robotników deportowanych z Belgii, Francji oraz ziem polskich.

1916 październik 7, Berlin – Pismo Ernsta von Wrisberga z Ministerstwa Wojny w sprawie pracy przymusowej

Ewentualne wątpliwości wynikające z prawa międzynarodowego nie mogą nas powstrzymać, muszą one ustąpić przed nieuniknioną koniecznością pozyskania każdego znajdującego się w niemieckiej władzy pracownika do jak najwydajniejszego wykorzystania w gospodarce wojennej.

1916 październik 7 – Rozporządzenie władz Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego w sprawie zwalczania uchylania się od pracy

§ 1. Kto odrzuca przyjęcie lub kontynuację pracy zaoferowanej mu w drodze prowadzonego przez władze pośrednictwa i odpowiadającej jego możliwościom, mimo że otrzymuje wsparcie ze środków publicznych lub prywatnych lub mimo że wskutek tego odrzucenia przezeń pracy potrzeba takiego wsparcia u niego powstaje, podlega karze więzienia od 14 dni do 3 miesięcy. W miejsce wykonania tej kary nastąpić może przymusowe odesłanie do miejsca pracy.

§ 2. Kto przy ustaleniach mających na celu stwierdzenie istnienia stosunku pracy lub potrzeby pomocy świadomie lub nieumyślnie podaje nieprawdziwe informacje, podlega karze więzienia od 14 dni do 3 miesięcy.

§ 3. Kto świadomie poprzez udzielenie wsparcia lub w inny sposób pomaga w karanej w myśl § 1. odmowie pracy, podlega karze grzywny w wysokości do 5000 marek, obok której skazany może być na karę więzienia do 3 miesięcy. Jeżeli pomocy takiej udziela zrzeszenie lub inna instytucja, karze podlegają osoby kierujące.

1916 październik 9 – Pismo oberkwatramistrza Helfritza w sprawie przymusowej rekrutacji pracowników na terenie Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego

Werbunek dobrowolny nie prowadzi już do zamierzonego celu. Pozytkiwanie pracowników całkowicie koniecznych dla zajętych obszarów i dla Ojczyzny winno się wskutek tego odbywać przymusowo.

Źródło: C. Westerhoff, *Praca przymusowa w czasie I wojny światowej. Niemiecka polityka sterowania siłą roboczą w okupowanym Królestwie Polskim i na Litwie w latach 1914–1918*, Warszawa 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaje źródeł historycznych.
2. Czego dotyczą powyższe teksty?
3. Jaki czyn podlegał karze według rozporządzenia z 7 października 1916 r.?
4. Jaka kara jest w nim przewidziana?
5. Jak autorzy tekstów tłumaczyli konieczność przymusowej rekrutacji pracowników?
6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ, czy zarządzenie było zgodne z ówczesnym prawem międzynarodowym? Czy niemieckie władze okupacyjne brały je pod uwagę przy uchwalaniu rozporządzenia?
7. Na podstawie wiedzy pozaźródłowej przedstaw sytuację armii niemieckiej na obu frontach wojny. Jaki miała związek z wydanym rozporządzeniem?

KALENDARIUM

19 V 1916 – gen. Erich Ludendorff zapowiedział wykorzystanie ludności ziem zajętych przez Niemcy w gospodarce niemieckiej.

4 X 1916 – generał-gubernator Hans von Beseler wydał dekret o pracy przymusowej mieszkańców Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego.

19 VII 1917 – rozwiązanie batalionów robotniczych złożonych z przymusowych robotników z okupowanych krajów.

Warto wiedzieć

Początkowo na okupowanych ziemiach polskich władze niemieckie organizowały dobrowolne wyjazdy do pracy w Niemczech. Niskie zarobki oraz złe warunki pracy wpłynęły na spadek zainteresowania wyjazdami. W tej sytuacji wprowadzono przymusową rekrutację bezrobotnych mieszkańców Królestwa Polskiego, która z czasem przybrała formę łapanek ulicznych. Oprócz deportacji w głąb Niemiec z zatrzymanych osób tworzono bataliony robotnicze do prac na froncie wschodnim. Członkowie batalionów byli skoszarowani, pracowali za darmo pod nadzorem strażników. Z powodu wycieńczenia i panujących chorób w batalionach panowała wysoka śmiertelność. Badania nad liczbą przymusowych robotników nadal trwają.

Dnia 12 października [1916 r.] wydano rozporządzenie, że wszyscy robotnicy i rzemieślnicy bez zajęcia winni się stawić do specjalnych biur celem zapisania się do formowanego w Łodzi batalionu robotniczego. [...]

Tu się zaczyna męczeństwo i udręka robotników polskich. Umieszczano ich w drewnianych barakach, gdzie spali na pięciopiętrowych narach wysłanych wiórami, które były stale mokre, zimne i brudne. Przez dach ciekło, przez szpary między deskami wiał mroźny wiatr, wskutek czego zimą temperatura nie sięgała zera. Rano pędzono ich do roboty, która trwała 9 godzin. Praca była ciężka, zwłaszcza dla robotników wyczerpanych półtrzecia roku trwającą wojną. Pożywienie było niedostateczne. [...]

Z jednogłośniejszych zeznań poszkodowanych wynika, że otrzymywali dziennie trzy czwarte funta chleba, łyżkę marmolady lub kawałek wędliny, rano i wieczorem po kubku czarnej niesłodzonej kawy, a na obiad, wydawano po przyjeździe z roboty – zupę, częstokroć mało pożywną. W czasie wielkich mrozów dawano dodatkowo w ciągu dnia jeszcze raz czarną kawę. Robotnicy otrzymywali 30 fenigów dziennie, za czas choroby i święta nie płacono. Z podwórza, otoczonego drutem kolczastym, nie wolno było się wydalać. [...] Z robotnikami obchodzono się bardzo źle. Przy każdej okazji bito ich kolbami. Zdarzały się wypadki kopania i torturowania robotników przez wystawianie ich na trzaskający mróz z wzniesionym w górę kilofem, w obnażonym ręku.

Źródło: M. Hertz, *Łódź podczas Wielkiej Wojny* [w:] *Bezbronne miasto. Łódź 1914–1918*, oprac. J. Kusiński, Łódź 2014.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ, pod zarządem którego z walczących państw znajdowała się Łódź w chwili opisywanego wydarzenia.
3. Czego dotyczyło opisane przez autora zarządzenie?
4. Kto podlegał temu zarządzeniu? Na podstawie materiału nr 23 (Przejmowanie łódzkich fabryk przez okupacyjne władze niemieckie we wspomnieniach Mieczysława Hertza) z części IV wyjaśnij przyczyny bezrobocia wśród tej grupy społecznej.
5. Scharakteryzuj warunki życia przymusowych robotników.
6. Jakich praw pozbawiono przymusowych robotników?
7. Porównaj rozporządzenie z materiału nr 25 (Rozporządzenia władz niemieckich o przymusowych robotnikach z byłego Królestwa Polskiego) z częścią „Warto wiedzieć” do materiału nr 26 (Sytuacja przymusowych robotników polskich we wspomnieniach Mieczysława Hertza) z części IV. Jakie różnice w deklarowanym i faktycznym rekrutowaniu przymusowych robotników dostrzegasz?

1914–1915, Warszawa – Działalność Komitetu Obywatelskiego w Warszawie we wspomnieniach Franciszka Herbsta

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – powstanie Komitetu Obywatelskiego w Warszawie.

10 VIII 1914 – powstanie Głównego Komitetu Obywatelskiego w Łodzi.

10 IX 1914 – powstanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Warszawie.

12 IX 1915 – władze niemieckie i austro-węgierskie rozwiązały Centralny Komitet Obywatelski.

VIII 1915 – władze okupacyjne powołały w Warszawie policję państwową.

1 I 1916 – władze okupacyjne powołały Radę Główną Opiekuńczą w miejsce rozwiązanych komitetów obywatelskich.

11 XI 1916 – za zgodą władz austro-węgierskich w okupowanym Królestwie Polskim powstał Główny Komitet Ratowniczy.

Warto wiedzieć

Przed wybuchem I wojny światowej Franciszek Herbst pracował jako dziennikarz warszawskiej „Nowej Gazety” i organizował wystawy promujące rodzimy przemysł. Z uwagi na umiejętności organizatorskie wkrótce po wybuchu wojny objął kierownictwo nad Sekcją Pracy przy Komitecie Obywatelskim w Warszawie. Do jego zadań należała pomoc w znalezieniu zatrudnienia dla rosnącej na skutek wojny grupy bezrobotnych. Za pomoc w nielegalnym wydawaniu dokumentów dotyczących sprawy polskiej („Z dokumentów chwili”) został aresztowany przez władze niemieckie. Po wojnie był wieloletnim pracownikiem warszawskiego Zarządu Miejskiego.

Komitet Obywatelski m. Warszawy od chwili swego powstania rozwinął szeroką akcję pomocy dla ludności, gdyż do Warszawy stale napływała fala uchodźców z terenu objętego działaniami wojennymi. Do stolicy garnęli się ziemianie, opuszczając swe dwory, zjechało niemało chłopów, a liczni też uchodzili ze swych siedzib przedstawiciele inteligencji z pomniejszych miasteczek. Nie brak było też drobnych rzemieślników i kupców, głównie żydowskich. [...]

Już w połowie sierpnia 1914 r. pojawiło się w Warszawie tysiące uchodźców. Część z nich ulokowała się u rodzin lub u przyjaciół czy znajomych. Dla reszty Komitet Obywatelski musiał utworzyć schroniska. [...] Ogółem w ciągu pierwszego roku wojny Komitet uruchomił w Warszawie 52 schroniska, w których znajdowało się przejściowo 60 000 osób. Oprócz dachu nad głową otrzymywały one ciepłą strawę, a często – w miarę potrzeby – również bieliznę i odzież.

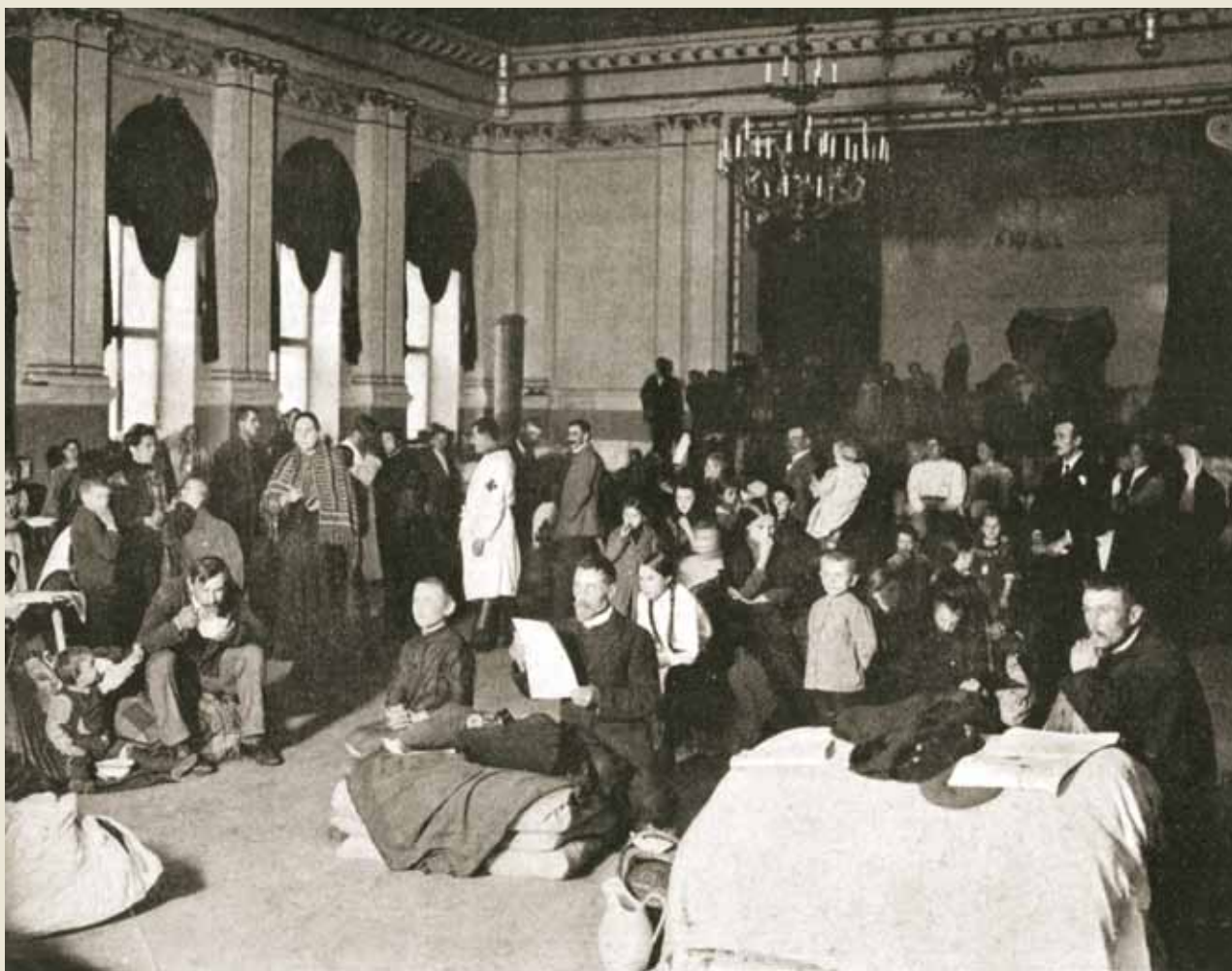
[...] władze okupacyjne poleciły Komitetowi Obywatelskiemu zorganizowanie instytucji, której zadaniem byłby racjonalny podział chleba i mąki drogą wprowadzenia kart chlebowych [...]. Władze niemieckie wyznaczyły początkowo rację dzienną 165 gramów na mieszkańca bez względu na wiek. Ale gdy po paru tygodniach okazało się, że na terenach okupowanych zapasy mąki są mniejsze, niż przypuszczano, władze niemieckie zmniejszyły ilość mąki, jaka należała się ludności Warszawy. Aby więc utrzymać wyznaczoną normę 165 gramów chleba dziennie, Komisja była zmuszona polecić piekarzom dodawanie surogatów.

Na kartki chlebowe początkowo wydawano chleb i mąkę, następnie doszło jeszcze mydło, cukier, mięso, potem wprowadzono kartki na ziemniaki, a w okresach świąt żydowskich ludności tej wydawano na kartki macę.

Źródło: F. Herbst, *Działalność społeczna i samorządowa [w:] Warszawa w pamiętnikach pierwszej wojny światowej*, oprac. K. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1971.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Jakie zjawisko opisuje autor?
3. Czym zajmował się Komitet Obywatelski? Porównaj z tekstem materiału nr 28 (Odezwa Towarzystwa Przemysłowców w sprawie Komitetu Obywatelskiego m. Warszawy) z części IV.
4. Na podstawie części „Warto wiedzieć” określ związek autora z Komitetem Obywatelskim.
5. Które grupy społeczne według autora najbardziej odczuły skutki działań wojennych?
6. Dlaczego w Warszawie pojawili się uchodźcy? Porównaj z tekstem materiału nr 29 (Wspomnienie polskiego chłopca o ucieczce do miasta w obliczu zbliżającego się frontu) z części IV.
7. Jak zmienił się, zdaniem autora, komfort życia w Warszawie na skutek wojny?

Uchodźcy w zaimprovizowanym schronisku, Warszawa b.d. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Opisz sytuację widoczną na fotografii.
2. Korzystając z podpisu pod fotografią, ustal, kim byli ludzie na niej uwiecznieni.
3. Przyjrzyj się twarzom, gestom oraz ubraniom bohaterów fotografii. Co można powiedzieć o tych osobach?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

1915 wrzesień 28, Warszawa – Odezwa Towarzystwa Przemysłowców w sprawie Komitetu Obywatelskiego m. Warszawy

KALENDARIUM

1 VIII 1914 – powstanie Komitetu Obywatelskiego w Warszawie.

10 VIII 1914 – powstanie Głównego Komitetu Obywatelskiego w Łodzi.

10 IX 1914 – powstanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Warszawie.

12 IX 1915 – władze niemieckie i austro-węgierskie rozwiązały Centralny Komitet Obywatelski.

1 I 1916 – władze okupacyjne powołały Radę Główną Opiekuńczą w miejsce rozwiązanych komitetów obywatelskich.

10 V 1916 – władze niemieckie rozwiązały Komitet Obywatelski m. Warszawy – ostatni na okupowanych ziemiach polskich.

11 XI 1916 – za zgodą władz austro-węgierskich w okupowanym Królestwie Polskim powstał Główny Komitet Ratowniczy.

Dla kraju naszego jeden jest tylko niezawodny ratunek – ocalić lud polski od śmierci głodowej.

Gwałtowne powstrzymanie życia przemysłowego i ekonomicznego w naszym kraju pozbawiło zarobków i środków do życia wielkie rzesze uboższej ludności, a zwłaszcza robotników fabrycznych. Nędza i głód zaczyna już brać swe ofiary i w najbliższej przyszłości grozi nieobliczalnymi następstwami dla całego życia społecznego Warszawy.

Ażeby zmniejszyć rozmiary klęski głodowej i złagodzić niechybne jej skutki, Komitet Obywatelski m. Warszawy podejmuje szeroko zakreśloną akcję ratunkową, organizując roboty publiczne i pomoc żywnościową. Wszystkie grupy społeczne powołane są do udziału w tej akcji, muszą do niej stanąć i obowiązek swój spełnić.

Źródło: A. Wierzbicki, *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, Warszawa 2001.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kim byli autorzy odezwy?
3. Jaka sytuacja, według autorów, panowała w Warszawie?
4. Które grupy społeczne, ich zdaniem, były najbardziej pokrzywdzone na skutek wojny? Porównaj materiał nr 23 (Przejmowanie łódzkich fabryk przez okupacyjne władze niemieckie we wspomnieniach Mieczysława Hertza) i 27 (Działalność Komitetu Obywatelskiego w Warszawie we wspomnieniach Franciszka Herbsta) z części IV. Co było bezpośrednim powodem tej krzywdy?
5. Jakie rozwiązanie proponowali autorzy?
6. Jakie, twoim zdaniem, mogłyby być konsekwencje zaniechania pomocy?

Warto wiedzieć

Napływający do większych miast tłum poszkodowanych, którzy z dnia na dzień stracili swój dobytek, wraz z rosnącą gwałtownie liczbą bezrobotnych stawał się niebezpieczny dla porządku społecznego. W tej sytuacji, za zgodą władz rosyjskich, miejscowa elita (działacze polityczni, społeczni i przemysłowcy) powołała w miastach i gminach łącznie ponad 550 komitetów obywatelskich. Zajmowały się one dożywianiem poszkodowanych przez wojnę, zapewniały opiekę nad osieroconymi dziećmi, pośredniczyły w znalezieniu pracy, zakwaterowania, organizowały milicję, ale również dokumentowały straty wojenne z myślą o odszkodowaniach po zakończeniu wojny.

KALENDARYUM

3 VIII 1914 – wojska niemieckie wkroczyły do Częstochowy.

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

28 IX – 8 XI 1914 – zwycięska dla armii rosyjskiej bitwa o Warszawę.

10 IX 1914 – powstanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego w Warszawie.

2–15 V 1915 – klęska armii rosyjskiej w bitwie pod Gorlicami rozpoczynająca jej odwrót z Galicji i Królestwa Polskiego.

W początkach października 1914 r., gdy wojska niemieckie się zbliżały, a Rosjanie cofali pod Warszawę, na drodze bitej pod naszą wsią dzień i noc pełno było ludzi, koni i armat. Ludność z dalszych okolic z resztą uratowanego mienia dążyła do Warszawy. Dnia 10 października rozległ się huk armat, aż ziemia drżała. Gorączkowy ruch wojska spieszącego w różne strony, widok uciekających żołnierzy, poranionych, bez czapek, bez butów, w poszarpanym zakrwawionym ubraniu – wszystko to przerażało oczy ludzkie. Wtenczas i my wszyscy z naszej wioski wyjechaliśmy do Warszawy, biorąc z sobą tylko to, co można było na wozach pomieścić. Żywninę, szczególnie krowy, sprzedawano za bezcen żołnierzom rosyjskim; pozostała, kto mógł, zabierał ze sobą. Dużo jednak krów, żrebaków, a szczególnie świń, pozostawiono lub pogubiono w drodze. W opuszczonej wiosce wojsko rosyjskie jeszcze przez cały tydzień plądrowało; następnie wojska niemieckie stały tam osiem dni. Gdy po dwutygodniowej bytności w Warszawie powróciliśmy do naszych gospodarstw, zastaliśmy tabory rosyjskie wojskowe, wozy napełnione resztkami naszego siana, koniczyny i owsa. W mieszkaniach sprzęty poniszczone, spalone. Owies wymłócony i zachowany w ziemi też zabrano, ogrodzenia pozabierano na ogień, żyto niemłócone i słomę wyniesiono do okopów, siano zabrano dla koni; niektóre stodoły zupełnie były opustoszone.

Źródło: List czytelnika, „Gazeta Świąteczna”, 20 VIII 1916 [w:] M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, Kielce 2003.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto jest autorem listu do gazety? Do jakiej grupy społecznej należał?
3. Jakie wydarzenie opisał?
4. Dlaczego mieszkańcy wioski autora zdecydowali się uciekać? Dlaczego udali się do Warszawy?
5. Co stało się z gospodarstwami po wyjeździe właścicieli?
6. Porównaj z tekstem materiał nr 27 (Działalność Komitetu Obywatelskiego w Warszawie we wspomnieniach Franciszka Herbsta) z części IV. Jak wyglądała sytuacja uchodźców w Warszawie?
7. Jaki wpływ na stan rolnictwa miały opisane w liście wydarzenia?

Warto wiedzieć

Z początkiem wojny, pod zarzutem szpiegostwa i planowanej dywersji, władze rosyjskie deportowały w głąb Rosji kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców Królestwa Polskiego pochodzenia niemieckiego oraz żydowskiego. Wraz z klęską pod Gorlicami, która zapoczątkowała odwrót Rosjan z Galicji i Królestwa Polskiego, rozpoczęły się przymusowe wysiedlenia polskich mieszkańców wsi. Tym razem był to element taktyki „spalonej ziemi” – chodziło o to, aby wrogi wojska ze zdobytych ziem nie osiągnęły żadnych korzyści, ani w ludziach, ani w majątku.

Tymczasowe schronienie rodziny chłopskiej, która utraciła dobytek na skutek działań wojennych, 1915 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Wymień elementy widoczne na fotografii (przedmioty, postacie).
2. Na podstawie podpisu ustal, kim byli ludzie przedstawieni na fotografii.
3. Zastanów się, w jaki sposób wojna wpłynęła na ich życie. Porównaj odpowiedź z tekstem źródłowym w tej części.
4. Kto i w jakim celu, twoim zdaniem, wykonał tę fotografię?

KALENDARIUM

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

10 IX 1914 – powstanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Warszawie.

28 IX – 8 XI 1914 – zwycięska dla armii rosyjskiej bitwa o Warszawę.

5 XI 1914 – 20 III 1915 – drugie oblężenie twierdzy Przemysł przez wojska rosyjskie.

Warto wiedzieć

Podczas wojny na całym świecie rozprzestrzeniło się wiele chorób zakaźnych, m.in. tyfus plamisty oraz grypa. Pandemia grypy zwanej „hiszpanką” pochłonęła więcej ofiar niż działania wojenne – w latach 1918–1919 zmarło z jej powodu od 50 do 100 mln ludzi. Ogromna liczba zgonów przyspieszyła prace nad szczepionkami, m.in. przeciw tyfusowi, którą wynalazł polski uczonego pochodzenia austriackiego prof. Rudolf Weigl.

Komisja pod przewodnictwem inspektora gubernialnego p. Brandta objeżdża gubernię warszawską dla zbadania stanu zdrowotnego wskutek licznych objawów chorób żołądkowych.

W powiatach błońskim i sochaczewskim stwierdzono cierpienia żołądka i kiszek. Przeważnie choroby wynikają wśród bezdomnych, którzy przybyli z dalszych okolic i pozostają w fatalnych warunkach życiowych. Organizmy, wyniszczone głodem i zimnem, łatwo poddają się chorobom. Większość zasłabnięć powstaje na tle głodu. Zgłodniali nędzarze wykopują z ziemi zepsute produkty, uznane za niezdatne do użytku i szkodliwe dla zdrowia. W pewnej miejscowości wykopano zepsutą mąkę w znacznej ilości. W okolicach Woli spożycie zepsutego, wykopanego mięsa doprowadziło do śmierci ośmiu osób.

Wypadków epidemicznych chorób żołądkowych wśród ludności nie stwierdzono.

Źródło: *Wiadomości bieżące. Z miasta*, „Kurier Warszawski”, 9 I 1915.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, ustal, które państwo zaborcze okupowało w tym czasie Warszawę.
3. Co było przedmiotem kontroli komisji? Dlaczego podjęto decyzję o jej przeprowadzeniu?
4. Jakie były ustalenia komisji?
5. Która grupa społeczna, według autora informacji, była najbardziej narażona na zachorowania? Dlaczego? Porównaj z tekstem materiału nr 29 (Wspomnienie polskiego chłopca o ucieczce do miasta w obliczu zbliżającego się frontu) z części IV.
6. Zastanów się, dlaczego redakcja umieściła informację o przeprowadzeniu kontroli.

Tymczasowy obóz dla uciekinierów z ziem objętych działaniami wojennymi, Osowiec, powiat grodziski, 1915 r. (Archiwum Państwowe w Łodzi)

Pytania

1. Co jest przedstawione na pierwszym planie fotografii?
2. W jakim miejscu znajdują się osoby widoczne na zdjęciu? Porównaj odpowiedź z podpisem pod fotografią.
3. Dlaczego ci ludzie znaleźli się w tym miejscu?
4. Porównaj z tekstem materiał nr 27 (Działalność Komitetu Obywatelskiego w Warszawie we wspomnieniach Franciszka Herbsta) z części IV. Kto organizował takie ośrodki?
5. Zastanów się, jaką pomoc otrzymywali przebywający w nich ludzie.

1915 czerwiec 22, Lublin – Ogłoszenie gubernatora lubelskiego w sprawie ewakuacji mieszkańców guberni w związku ze zbliżającą się armią niemiecką

KALENDARIUM

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

10 IX 1914 – powstanie Centralnego Komitetu Obywatelskiego Królestwa Polskiego w Warszawie.

2–15 V 1915 – klęska armii rosyjskiej w bitwie pod Gorlicami rozpoczynająca jej odwrót z Galicji i Królestwa Polskiego.

VII 1915 – początek ewakuacji rosyjskich urzędów, instytucji naukowych oraz fabryk z Królestwa Polskiego w głąb Rosji.

30 VII 1915 – wojska niemiecko-austriackie zajęły Lublin.

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

Wobec posiadanych wiarygodnych wiadomości, iż mieszkańcy miejscowości, zajętych przez nieprzyjaciela żałują niezmiernie, że nie opuścili tych miejscowości podczas naszego odchodzenia w ślad za wojskami i że podlegli poborowi dokonanemu przez nieprzyjaciela na podstawie rozporządzenia głównodowodzącego armiami, ogłaszam do publicznej wiadomości mieszkańców guberni lubelskiej, że w przyszłości, na wypadek odchodzenia naszych wojsk, cała ludność męska powinna uchodzić w ślad za wojskami, aby nie dopełniano nią szeregów w armii nieprzyjacielskiej.

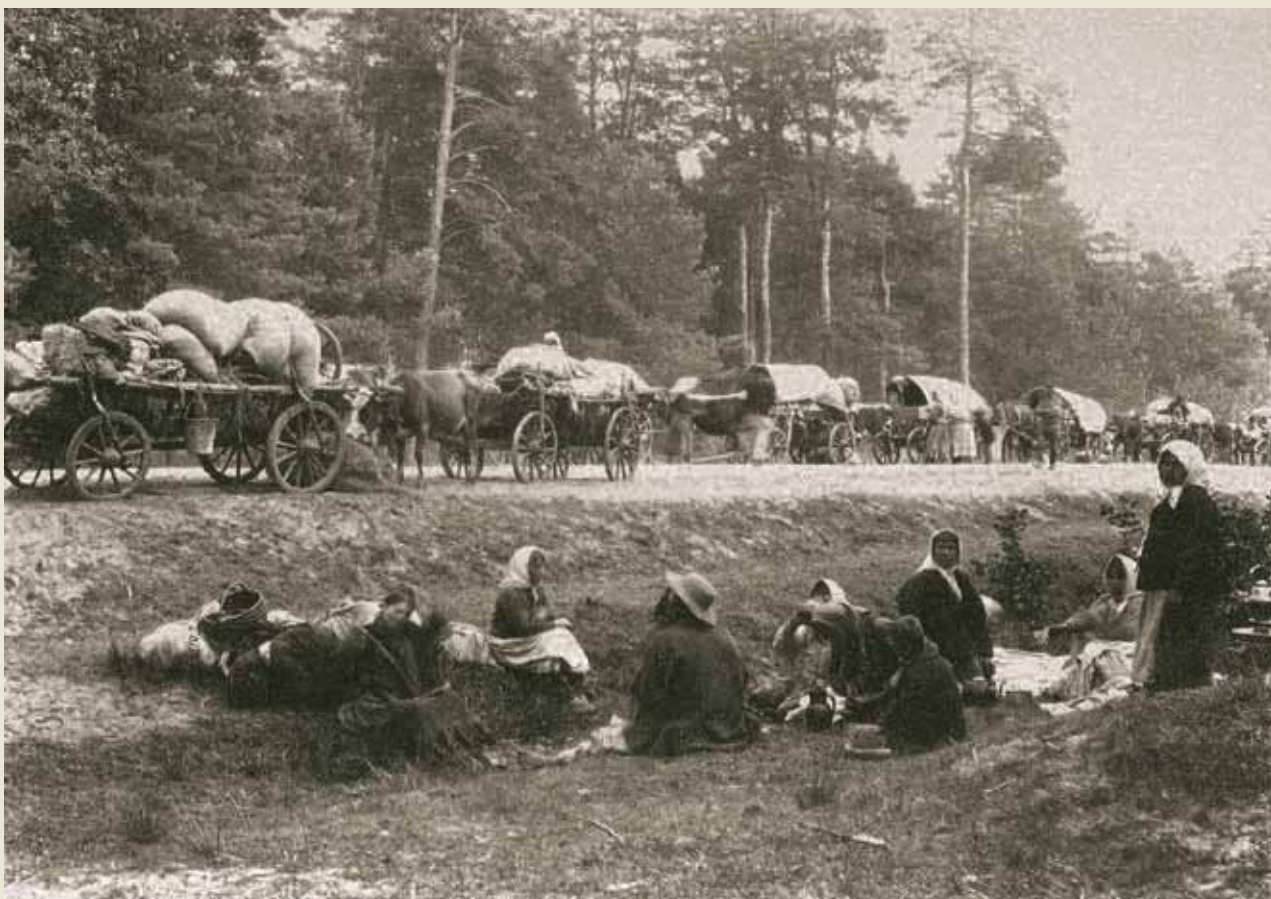
Źródło: *Ogłoszenie gubernatora lubelskiego*, „Ziemia Lubelska”, 22 VI 1915.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Kto był autorem ogłoszenia? Jakie państwo reprezentował?
3. Do kogo skierowane było to ogłoszenie?
4. Czego dotyczy tekst? Do czego wzywał autor?
5. Kto w rozumieniu autora był „nieprzyjacielem”? Jakich środków użył autor, aby wzmocnić oddziaływanie apelu?
6. Zastanów się, czy wezwanie wynikało z troski władz o mieszkańców.

Warto wiedzieć

W połowie 1915 r. władze rosyjskie zmusiły, m.in. rozsiewając plotki o okrucieństwie Niemców, do opuszczenia domów i wędrówki na wschód wraz z wycofującą się armią rosyjską około 3,5 mln mieszkańców ziem Królestwa Polskiego i zachodnich ziem Cesarstwa Rosyjskiego. Ewakuowaną ludność – narodowości białoruskiej, polskiej, ukraińskiej i żydowskiej – nazywano powszechnie bieżącami (ros. uchodźcy). Uchodźcy zmierzali w głąb Rosji przede wszystkim pieszo i wozami, na które pakowali cały dobytek. Obok sżył stada zwierząt hodowlanych. Poganiani przez wojsko bieżący nie znali dokładnego celu wędrówki, ponieważ administracja rosyjska nie była gotowa na ich przyjęcie.

Uchodźcy z Włodawy, 1915 r. (Polona.pl)

Pytania

1. Co jest przedstawione na pierwszym planie fotografii?
2. Kim były osoby uwiecznione na fotografii? Porównaj odpowiedź z podpisem pod zdjęciem i tekstem źródłowym.
3. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

KALENDARIUM

4 VIII 1914 – armia niemiecka przekroczyła granice Królestwa Polskiego i rozpoczęła bombardowanie Kalisza.

3 IX 1914 – wojska rosyjskie zajęły Lwów, stolicę Galicji.

28 IX 1914 – wojska niemieckie rozpoczęły ofensywę w kierunku Warszawy.

VII 1915 – początek ewakuacji rosyjskich urzędów, instytucji naukowych oraz fabryk z Królestwa Polskiego w głąb Rosji.

5 VIII 1915 – wojska niemieckie zajęły Warszawę.

Warto wiedzieć

W sierpniu 1914 r., w obliczu wkraczającej w głąb Galicji armii rosyjskiej, władze austriackie wydały rozkaz ewakuacji dla wszystkich urzędników i funkcjonariuszy państwowych oraz nauczycieli. Podobnie postąpiono z mieszkańcami miast-twierdz: Przemysła i Krakowa. Równocześnie c.k. armia za pomocą plotek wywoływała wśród mieszkańców galicyjskich wsi i miasteczek strach przed wkraczającymi Rosjanami. W wyniku paniki jesienią setki tysięcy osób opuściło swoje domy. Część z nich ulokowano w obozach uchodźczych w Austrii. Szacuje się, że w ciągu pierwszych miesięcy wojny z Galicji uciekło dobrowolnie lub pod przymusem około 650 tys. osób.

Najcięższy okres na terenie niezajętym jeszcze przez Niemców zaczął się wówczas, gdy rosyjskie dowództwo naczelne zdało sobie sprawę, że na dłuższą metę nie utrzyma Królestwa w swoim ręku. W pierwszych dniach lipca w „patriotyczno-zachowawczym” dzienniku petersburskim [...] ukazał się artykuł przygotowujący opinię publiczną do mających nastąpić doniosłych wydarzeń na froncie zachodnim i nawołujący ludność obszarów zagrożonych przez armię niemiecką, aby gremialnie uchodziła, niszcząc całe swe mienie i zostawiając jedynie gołą ziemię.

[...]

13 lipca pojawia się rozporządzenie gubernatora lubelskiego, nakładające ludność męską w wieku 18–50 lat do opuszczenia swych siedzib w razie zbliżania się nieprzyjaciela. Nowa fala uchodźców napływa do Warszawy. Palenie domostw, zabudowań gospodarczych, zbóż, przymusowe wysiedlanie ludności zataczają coraz szersze kręgi.

[...]

23 lipca „Warszawski Dniownik” ogłasza komunikat o zakładach i fabrykach następującej treści: w Warszawie i okolicach znajduje się znaczna liczba fabryk i zakładów. Część tych fabryk wykonywa zamówienia dla zarządu wojskowego i marynarki. Biorąc pod uwagę niemożność zapewnienia zakładom tym opału oraz materiału surowego oraz bliskość Warszawy od linii bojowej, postanowiliśmy zakłady te, mające ogromne znaczenie dla obrony państwowej, przenieść całkowicie do guberni wewnętrznych.

[...]

W mieście słyszano od czasu do czasu wybuchy – to władze wojskowe niszczyły na odchodnym fabryki Towarzystwa B. Handtke, Towarzystwa Borman i Szwede, Jerzego Hirszowskiego, Towarzystwa Orthwein, Karaśński i S-ka. [...]

Toteż bezmyślne zniszczenia dotknęły wiele zakładów przemysłowych. Wysadzono w powietrze wielki piec w Ostrowcu, spalono szereg cukrowni, gorzelni, browarów, barbarzyńsko zniszczono chlubę przemysłu polskiego, Zakłady Żyrardowskie Towarzystwa Hille i Dietrich. A ileż wywieziono w ostatniej chwili wagonów obrabiarek, parowych maszyn, motorów elektrycznych, transmisji, porzuconych następnie wzdłuż torów kolejowych w cesarstwie, bo wagony były potrzebne do innych przewozów.

Źródło: A. Wierzbicki, *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, Warszawa 2001.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. Na czym polegała taktyka, którą, według autora, prowadziła armia rosyjska wobec wkraczających wojsk niemieckich?
3. Jaki, w zamierzeniu, miał być jej skutek? Porównaj tekst z materiałem nr 31 (Ogłoszenie gubernatora lubelskiego w sprawie ewakuacji mieszkańców guberni w związku ze zbliżającą się armią niemiecką) z części IV.
4. Zastanów się, jaki był wpływ taktyki Rosjan na poziom życia mieszkańców Królestwa Polskiego. Porównaj tekst z materiałem nr 28 (Odezwa Towarzystwa Przemysłowców w sprawie Komitetu Obywatelskiego m. Warszawy) z części IV.

5. Jak autor oceniał postępowanie Rosjan?
6. Zastanów się, jak opisana w tekście polityka władz rosyjskich na ziemiach polskich wpływała na sympatie polityczne mieszkańców. Porównaj tekst z materiałem nr 8 (Nastroje mieszkańców Królestwa Polskiego na początku wojny w pamiętniku Stanisława Jankowskiego) i 14 (Telegram do Naczelnego Wodza wojsk rosyjskich Wielkiego Księcia Mikołaja Mikołajewicza) z części I. Czy nastroje Polaków mogły się zmienić?

Wkroczenie wojska rosyjskiego do Przemyśla, 1915 r. (Muzeum Historii Fotografii w Krakowie)

Pytania

1. Jakie wydarzenie zostało uwiecznione na fotografii?
2. W jakim miejscu zostało wykonane to zdjęcie?
3. Jaki element zwrócił twoją szczególną uwagę?
4. Gdyby ta fotografia miała zostać opublikowana w mediach społecznościowych, jaki tytuł mógłby przyciągnąć uwagę odbiorców?

1917 wrzesień 8–9, Warszawa – Fragment wystąpienia na temat zmiany sytuacji kobiet na ziemiach polskich w trakcie wojny ogłoszonego podczas Zjazdu Kobiet Polskich

KALENDARIUM

28 VII 1917 – Tymczasowa Rada Stanu ogłosiła projekt konstytucji przyszłego państwa polskiego. Prawa wyborcze przewidziano w nim tylko dla mężczyzn.

8–9 IX 1917 – Zjazd Kobiet Polskich w Warszawie.

IX 1917 – reprezentantki Ligi Kobiet Polskich Pogotowia Wojennego oraz Ligi Kobiet Galicji i Śląska powołały Centralny Komitet Równouprawnienia Politycznego Kobiet.

28 XI 1918 – dekret Tymczasowego Naczelnika Państwa o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego przyznający kobietom czynne i bierne prawa wyborcze.

W Poznańskim i Galicji kobieta uległa wszystkim konsekwencjom wojny: musiała stanąć na wszystkich opróżnionych przez mężczyzn stanowiskach. Nie ma i tam gałęzi pracy, gdzieby nie zjawiała się podczas wojny kobieta-Polka. I tam, jak na Zachodzie, na skutek wojny kobieta dopuszczona została do nowych placówek, do nowych warsztatów pracy i przy tej sposobności okazała dojrzałość, zdolność do pracy, umiejętność szybkiego przystosowania się. Jej działalność pomocnicza przy intendenturze, przy prowianturze, gorączkowa praca w fabrykach amunicji, troskliwa, serdeczna opieka, zarówno nad walczącymi na froncie, jak i pozostałymi w kraju zasługują na gorące słowa uznania i dają jej niezaprzeczone prawo do korzystania z praw obywatelskich, ponieważ tak gorąco poczuwała się do obowiązków i tak gorliwie i umiejętnie wypełniała je. Tragiczne losy naszej Ojczyzny, owo rozdarcie na 3 rozbiory, musiało się odbić w pierwszym stopniu i na duchowym obliczu kobiety polskiej.

Jest ona pracowitą i zapobiegliwą w Poznańskim, gdzie czujnym uchem wsłuchuje się w echa niedoli, płynące z Królestwa. [...] Dzięki tym zaletom strumień ofiarności obywatelskiej w Poznańskim nie wysycha nawet w 4. roku wojny i zasila nieustannie naszą nędzę i bezgraniczną niedolę.

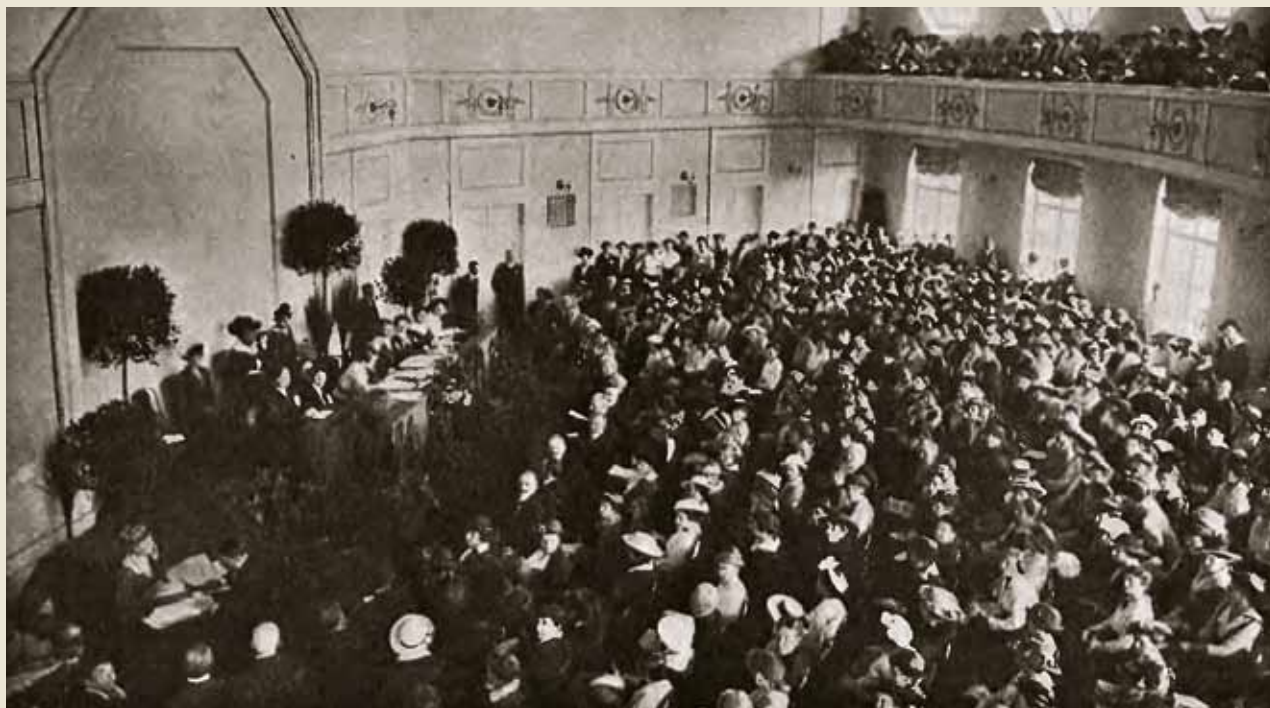
Kobieta w Królestwie znalazła się w innej sytuacji. Niewielki stosunkowo ubytek mężczyzn nie pociągnął za sobą większego zapotrzebowania pracy kobiecej, jakkolwiek był zupełnie dostatecznym, aby wiele rodzin pogrążyć we łzach i niedostatku. Warunki polityczne nie dozwoliły tutaj kobiecie polskiej rozwinąć szerzej swej działalności, ani nawet wypowiedzieć swych uczuć. [...] Praca jej była przeważnie filantropijną, ratowała głodnych, zakładając kuchnie, przytułki bezpłatne, urządziła kursy dla analfabetów, wchodziła do różnych organizacji samopomocy społecznej jako pracownica chętna i gorliwa.

Źródło: L. Jahótkowska-Koszutska, *Wpływ wojny na sprawę kobiecą [w:] Pamiętnik Zjazdu Kobiet Polskich w Warszawie, w roku 1917*, red. J. Budzińska-Tylicka, Warszawa 1918.

Ćwiczenia źródłowe

1. Określ rodzaj źródła historycznego.
2. W jakich okolicznościach powstał powyższy tekst? Jakiemu celowi miał służyć?
3. Jakie zmiany w życiu Polek podczas wojny wymieniła autorka?
4. Korzystając z materiału nr 1 (Mieszkańcy ziem polskich (w granicach państwa w 1923 r.) powołani i zmobilizowani do armii państw zaborczych w latach 1914–1918) z części IV, określ, w którym zaborze powołano do armii w czasie wojny najwięcej mężczyzn. Jak, zdaniem autorki, wpłynęło to na sytuację kobiet?
5. Z czego wynikały różnice w sytuacji Polek w poszczególnych zaborach w czasie wojny?

6. Korzystając z wiedzy pozaźródłowej, określ, czy opisana w tekście działalność kobiet na ziemiach polskich była specyficzna, czy reprezentatywna dla wszystkich mieszkanek państw zaangażowanych w działania wojenne.
7. Zastanów się, czy opisane zmiany w aktywności Polek były tymczasowe, czy trwale zmieniły zaangażowanie Polek w sprawy publiczne.

Zjazd Kobiet Polskich, Warszawa 8–9 września 1917 r. („Tygodnik Ilustrowany” 1917, nr 37)

Pytania

1. Jakie wydarzenie przedstawia fotografia? W którym roku i mieście miało ono miejsce?
2. Przyjrzyj się dokładnie fotografii. W wydarzeniu uczestniczyły głównie kobiety, ale organizatorki zaprosiły również mężczyzn. Korzystając z części „Warto wiedzieć”, określ, z jakiego powodu podjęty taką decyzję. Przedstawiciele których środowisk przyjęli to zaproszenie?
3. Kto wykonał tę fotografię i w jakim celu?
4. Wykorzystując wiedzę pozaźródłową, wymień organizatorki spotkania uwiecznionego na fotografii i wskaż, kim były z zawodu.

Warto wiedzieć

Po raz pierwszy działaczki polskiego ruchu emancypacyjnego spotkały się na ogólnopolskim zjeździe w Krakowie w 1905 r. Głównym postulatem było równouprawnienie polityczne kobiet, które w żadnym z zaborów nie miały pełni praw politycznych. Radykalna zmiana sytuacji politycznej, którą spowodował konflikt między państwami zaborczymi, stwarzała niepowtarzalną szansę na odrodzenie państwa polskiego i równocześnie na wywalczenie równouprawnienia Polek. W 1917 r. do Warszawy zjechało ponad 1000 działaczek ruchu kobiecego. Do udziału w Zjeździe Kobiet Polskich zaproszono również m.in. reprezentantów kilku polskich stronnictw politycznych oraz dziennikarzy, aby zyskać przychylność tych, którzy byli postrzegani jako potencjalni decydenci w niepodległej Polsce.

Bibliografia

- Archiwum Jana Steckiego, Biblioteka Uniwersytecka KUL.
Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego, t. 1: 1890–1918, oprac. W. Stankiewicz, A. Piber, Wrocław 1973.
- Bezbronne miasto. Łódź 1914–1918*, oprac. J. Kusiński, Łódź 2014.
- Czem zastąpić mydło?*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 22 VII 1917.
- Dmowski R., *Myśli nowoczesnego Polaka*, Konin 2017.
- Dmowski R., *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, Częstochowa 1938.
- Dmowski R., *Polityka polska i odbudowa państwa*, Warszawa 1925.
- Dowbor-Muśnicki J., *Wspomnienia*, Warszawa 2003.
- „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1918, nr 17, poz. 38.
- „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1918, nr 17, poz. 41.
- Dzierzbicki S., *Pamiętniki z lat wojny 1915–1918*, Warszawa 1983.
- Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską 1919 roku*, red. M. Przyłuska-Brzostek, Warszawa 2009.
- Gawryszewski A., *Ludność Polski w XX wieku*, Warszawa 2005.
- Generał broni Józef Haller w zbiorach Centralnej Biblioteki Wojskowej*, red. B. Czekał-Wiśniewska, Warszawa 2012.
- Haller J., *Pamiętniki: z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964.
- Hodowla królików*, „Gazeta Łódzka”, 23 II 1915.
- Hupka J., *Z czasów wielkiej wojny. Pamiętnik nie kombatanta*, Lwów 1937.
- I wojna światowa z perspektywy dworu. Źródła do dziejów wsi polskiej w XIX wieku*, oprac. K. Studnicka-Mariańczyk, A.J. Zakrzewski, Radomsko 2014.
- Interesujący wynalazek*, „Kurier Warszawski”, 15 I 1916.
- Już buraki pastewne*, „Kurier Łódzki”, 18 XII 1914.
- Kaczmarek K., Muszyński W., Sierchuła R., *Generał Józef Haller 1873–1960*, Warszawa 2017.
- Karpiński S., *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924*, Warszawa 1931.
- Korwin-Sokołowski A.L., *U boku Marszałka. Wspomnienie Szefa Gabinetu*, Warszawa 2015.
- Kozicki S., *Pamiętnik 1876–1939*, Słupsk 2009.
- Kruk-Śmigła J., *Za wierną służbę ojczyźnie. Dziennik legionisty I Brygady*, oprac. J. Kirszak, Krosno 2004.
- Kumaniecki K.W., *Zbiór najważniejszych dokumentów do powstania Państwa Polskiego (odezwy, memoriały, proklamacje, oświadczenia, deklaracje, rozkazy, manifesty i orędzia, noty, projekty ustawodawcze, uchwały, rozporządzenia, dekrety, ustawy na tle rozwoju historycznych wypadków 1912–1919 r.)*, Kraków–Warszawa 1920.
- Legiony Polskie 1914. Wybór materiałów źródłowych z zasobu Centralnego Archiwum Wojskowego*, red. A. Żak, Warszawa–Kraków 2014.
- Lipiński W., *Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905–1918*, oprac. M. Gałęzowski, współpraca J. Kirszak, LTW, Łomianki 2016.
- Lipiński W., *Wśród lwowskich Orląt*, Warszawa 1992.
- „Monitor Polski” 1918, nr 206.
- Moraczewski J., *Przewrót w Polsce*, wstęp i oprac. T. Nałęcz, Warszawa 2015.
- Obrona Lwowa. 1–22 listopada 1918, t. 1: Źródła do dziejów walk o Lwów i województwa południowo-wschodnie 1918–1920. Relacje uczestników*, red. J. Waniorek, Warszawa 1991.

- Odbudowa i rozwój państwowości polskiej w świetle dokumentów 1908–1921*, wybór i oprac. J. Misztal, Gliwice 1993.
- Ogłoszenie gubernatora lubelskiego, „Ziemia Lubelska”, 22 VI 1915.
- Ogórek B., *Niezatarte piękno? Wpływ I wojny światowej na ludność miasta Krakowa*, Kraków 2018.
- Paderewski I.J., *Pamiętniki 1912–1932*, Kraków 1992.
- Pajewski J., *I wojna światowa 1914–1918*, Warszawa 1991.
- Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej: 1914–1918*, oprac. J. Pajewski, Poznań 1997.
- Pamiętnik Zjazdu Kobiet Polskich w Warszawie, w roku 1917*, red. J. Budzińska-Tylicka, Warszawa 1918.
- Piłsudski J., *Pisma zbiorowe*, t. 4, Warszawa 1937.
- Polska w czasie Wielkiej Wojny (1914–1918). Historia ekonomiczna*, red. M. Handelsman, Oświęcim 2015.
- Polski wir I wojny 1914–1918*, oprac. A. Dębska, Warszawa 2014.
- Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925*, red. H. Janowska, T. Jędruszczak, Warszawa 1981.
- Przeniosło M., *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, Kielce 2003.
- Rok 1918 we wspomnieniach mężów stanu, polityków i wojskowych*, wybór i oprac. J. Borkowski, Warszawa 1987.
- Seyda M., *Polska na przełomie dziejów. Fakty i dokumenty*, t. 2: *Od zbrojnego wystąpienia Stanów Zjednoczonych do końca wojny*, Poznań 1931.
- Sienkiewicz H., *Pisma zapomniane i niewydane*, Lwów 1922.
- Sosnkowski K., *Wybór pism*, oprac. J. Kirszak, Wrocław 2009.
- Staroń M., *Likwidacja Polskiego Korpusu Posiłkowego w 1918 roku. Losy legionistów po traktacie brzeskim*, Warszawa 2013.
- „Szczutek. Pismo satyryczno-literackie”, 1 IV 1918/1 V 1918.
- Twórcy Niepodległej, Archiwum Akt Nowych, <http://www.aan.gov.pl/tworcyniepodleglosci/dmowski.html>.
- Umowy i akty międzynarodowe, portal [j.pilsudski.org](http://www.jpilsudski.org), <http://www.jpilsudski.org/umowy-akty-miedzynarodowe/136-14-punktow-wilsona>.
- Warszawa w pamiętnikach pierwszej wojny światowej*, oprac. K. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1971.
- Westerhoff C., *Praca przymusowa w czasie I wojny światowej. Niemiecka polityka sterowania siłą roboczą w okupowanym Królestwie Polskim i na Litwie w latach 1914–1918*, Warszawa 2014.
- Wiadomości bieżące. Z miasta*, „Kurier Warszawski”, 9 I 1915.
- Wiek XX w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S. Lenard, Warszawa 2002.
- Wierzbicki A., *Żywy Lewiatan. Wspomnienia*, Warszawa 2001.
- Wobec wrzenia wojennego*, „Dziennik Bydgoski”, 1 VIII 1914.
- Wrzosek M., *Dokumenty Polskiego Ruchu Wojskowego w formacjach rosyjskiego Frontu Rumuńskiego i losy II Korpusu Wojsk Polskich. 1917–1918*, „Studia Podlaskie” 2009/2010, t. XVIII.
- Z czego można mieć dobry chleb?*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 22 VII 1917.
- Z dziejów walk o niepodległość Polski: 1887–1918. Materiały dla nauczycieli*, wybór i oprac. M. Gałęzowski, <http://ipn.gov.pl/download/1/119824/Materialydlanauczycielii.pdf>.
- Zamoyski J., *Powrót na mapę. Polski Komitet Narodowy w Paryżu 1914–1919*, Warszawa 1991.
- Żyznowski J., *Dla Polski pod Joffrem. Wspomnienia legionisty*, Warszawa–Piotrogród 1916.

